

BELVEDERE

A JGYTF TÖRTÉNE SZHALLGATÓINAK LAPJA X. évfolyam 5–6. szám

„Horthy Miklós katonája...”

Sibinger István katonanaplója lapunk
Messzelátó rovatában
a 125–143. oldalakon olvasható

MCMXCVIII
szeptember – október

BELVEDERE

MERIDIONALE

A JGYTF TÖRTÉNÉSZHALLGATÓINAK LAPJA

Főszerkesztő: DÖBÖR ANDRÁS
Főszerkesztő-helyettes: KISS GÁBOR FERENC
Főmunkatársak: JANCSÁK CSABA, NAGY TAMÁS
Szerkesztők: FORRÓ LAJOS, JAKSA HELGA,
KLÁBEN GYULA, KOTECZKI ISTVÁN, PETHEÓ ATTILA
Munkatársak: IRSEVICS KRISZTIÁN, KOHÁRI NÁNDOR, MÉSZÁROS ÁGNES,
MÉSZÁROS FERENC, PAPP GÁBOR, TÓTH LÁSZLÓ ZSOLT, TUDOMÁNY ATTILA
Terjesztés: MÉSZÁROS CSABA
A technikai szerkesztést ZÉKÁNY EDMUND PSZH. végezte

Számunk az Aktív Tourist,
Bába és Társai Kft.,
EMKE Kft.,
Felsőoktatási Programfinanszírozási Pályázat,
Gyermek és Ifjúsági Alapprogram,
JGYTF Hallgatói Önkormányzat,
Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó,
Magyar Történelmi Társulat Csongrád Megyei és Szegedi Csoportja,
Művelődési és Közoktatási Minisztérium,
Magyar Millennium Emlékbizottság,
Nemzeti Kulturális Alap,
Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány,
Karácsony Sándor Emlékére Szakalapítvány és
a Szegedi Kulturális Alap támogatásával készült.

Megjelenik tavasszal: február–március és április–május;
összel szeptember–október és november–december hónapokban.
A lap közöl tanulmányokat, interjúkat, ismertetéseket és kritikákat
a történelem és más társadalomtudományok tárgyköréből.
A főiskola Történettudományi Tanszékén megrendezett konferenciák
a BELVEDERE KISKÖNYVTÁR sorozatban jelennek meg.

Kiadja a BELVEDERE MERIDIONALE ALAPÍTVÁNY
Felelős kiadó: DR. SZEGFÜ LÁSZLÓ
A szerkesztőség címe: 6725 Szeged, Hattyas sor 10.
Telefon 62/456-090
Nyomás: BÁBA ÉS TÁRSAI KFT.
Megjelenik 750 példányban
Lapengedély B/KUL/523/SS1993.
ISSN 1217-3495

Tartalom

Referátumok

STANKOVITS GYÖRGY: Egy konzervatív alternatíva	4
SZEGFÜ LÁSZLÓ PÉTER: A késő római kor kocsijai a Vulgata tükrében.....	10
DEMÉNY LAJOS: Székely lustrák a fejedelem kori Erdélyben.....	24

A síneken

LÁNYI ERNŐ: A magyar magánvasutak és mozdonyaik (4. rész).....	33
NAGY TAMÁS: Balesetek a Kassa–Oderbergi Vasúton.....	43

Hajdani vármegyénk

Baranya (KLÁBEN GYULA)	48
------------------------------	----

Egykori és mai tanáraink

Interjú Demény Lajos történésszel (KISS GÁBOR FERENC).....	51
--	----

Parthlscum

SCHMIDT GÁBOR: Csanádpalota történetének áttekintése 1870-ig.....	58
---	----

Balkane moj – Az én balkánom 8.

FORRÓ LAJOS: Vidio sam bijes tvrdih momaka.....	65
---	----

Megjegyzések

Ezernyolcszáznegyvennyolc, te csillag (JANCSÁK CSABA)	68
---	----

America – ayer y hoy

PAPP GÁBOR: Az inka út (1. rész)	77
FEJÓS SÁNDOR: Habsburg Miksa mexikói kalandjai.....	80

Hadak útján

HEGYI GERGELY: A Yom-Kippur háború (2. rész)	88
KISS GÁBOR FERENC: Világvége története (1. rész).....	98

Messzelátó

CZAGÁNY GÁBOR: Az észak-ír válság vallásföldrajzi háttere	104
BODNÁR TAMÁS: Száműzetésből országalapítás, avagy Grönland felfedezésének története	116
Beszámoló a Szent István csatahajó-expedíció újabb fázisáról (BOGDÁNY GYULA)	119

Szemtanú

SIBINGER ISTVÁN katonanaplója 1944–45-ből (<i>Döbör András – Kiss Gábor Ferenc</i>)	125
---	-----

„...még a régi öregöktű’ hallottam...”

JAKSA HELGA: Egy rövid kirándulás Világosra	144
---	-----

Háztáji

KRISTÓ GYULA: A magyar állam kezdeteiről – egyes szám első személyben	147
Az 1998-as tavaszi portyázás (ERDÉLYI MÓNICA)	151

Téka

RICHARD LEAKEY: Az emberiség eredete (<i>Döbör András</i>)	153
Házunk tája (<i>Szegfű László</i>)	154

Anekdotalincs

Válogatás a Rákosi-rendszer anekdotáiból (Adomazagda: KISS GÁBOR FERENC)	157
--	-----

Stankovits György

Referátumok

Egy konzervatív alternatíva

1. Bevezetés

A fő politikai ideológiák általában nem egy szűk ösvényét jelentik a társadalmi kérdésekre adott válaszok valamilyen rendezőelv szerint összeállított együttesének, hanem sokkal szélesebb lehetőséget biztosítanak. Egy-egy ideológián belül különböző irányzatok léteznek, nincs ez másként a konzervativizmus esetében sem. Az viszont már eltérést jelent, hogy vizsgált „eszmerendszerünk” alapvetően pragmatikus kiindulópontja miatt csak ritkán alkot zárt rendszert.

Jelen dolgozatban egyáltalán nem törekedtünk arra, hogy egy szigorúan koherens képet tárjunk fel. Kiindulópontunknak az empirista-evolucionista-történeti iskolát tekintjük, mely társadalomfilozófiai felfogás a konzervativizmus mellett a liberalizmussal függ össze.

A modern konzervativizmus a liberalizmusra adott válaszként alakult ki a XVIII–XIX. században. *Mannheim Károly* szerint szociológiai-történeti szempontból az alapvető ok, „hogy a modern világ dinamikussá lett, hogy ez a dinamika a társadalmi differenciálódás terméke, hogy ez a dinamika a szellemi kozmosz tartalmainak összességére is »átterjed«, és hogy az ezeket hordozó rétegeknek ezek az alpmegközelítései az egymással szemben mozgó világnézetek (és, ebbe beleágyazva, az egymás ellen feszülő gondolkozási stílusok) felhalmozódási, de alkotó centrumaivá is válnak.”²¹

Ehhez az idézethez két konzervatív alapkérdés is kapcsolódik: egyrészt, hogy beszélhetünk-e fejlődésről, másrészt, hogy a létező társadalmi egyenlőtlenségek elfogadhatók-e?

Álláspontunk az első problémával kapcsolatban az, hogy fejlődésről csak tudományostechnikai síkon beszélhetünk, míg a társadalomban csak differenciálódásról. Válaszunk első fele nem igényel különösebb magyarázatot, hiszen az nyilvánvaló, legfeljebb azon gondolkodhatunk el, hogy – és itt már rákanyarodunk állításunk második felére – mennyire fejlettebb dolog társadalmi szempontból, ha nem dárdával, hanem neutronbombával vívjuk meg háborúinkat. Meglátásunk az, hogy az alapvető emberi értékek az évezredek során nem változtak, így az ezeket valló társadalom sem fejlődött. Az csak az élet különböző területein végbemenő differenciálódás hatására bonyolultabb lett, de jobbnak semmiképpen nem neveznénk – már csak azért sem, mert nem érezzük feljogosítva magunkat ilyen (akár pozitív, akár negatív előjelű) ítélet meghozatalára.

Ez az álláspont nem azt jelenti, hogy nem látjuk a változásokat, illetve, hogy elutasítjuk az azokhoz való alkalmazkodást. Ezen a téren egyetértünk *Burke*-vel, aki szerint „[a] néminemű változtatásait nélkülöző állam nem rendelkezik az önmaga megtartásának eszközeivel.”²²

A társadalom bonyolultabbá válása természetesen új és egyre újabb kérdéseket vet fel, melyek új válaszokat, új szabályokat igényelnek. *Burke*, *Montesquieu* és követőik az öncélú változtatást utasították el, hirdelve, hogy ami nem romlott el, azt nem kell megjavítani. Ez *Sallustius quieta non movere* elvének továbbvitelét jelenti, tehát nem a XVIII–XIX. század találmánya.

Az első idézetünkben benne rejlő másik kérdés azáltal vethető fel, hogy különböző rétegekről tesz említést. Mivel a társadalom nem homogén csoport, hanem egymástó

eltérő rétegek szimbiózisa, ezért érdemes megvizsgálni, hogy ez mennyire szükség szerű, hogy ez jelent-e egyenlőséget, ha igen, akkor milyent, és hogy ez elfogadható-e. Ennek a témának külön fejezetet szentelünk dolgozatunkban.

2. A konzervativizmus hayeki kritikája³

A kritikával azért foglalkozunk már a dolgozat elején, mert az itt felvetett problémákra a későbbiekben igyekszünk reagálni.

Hayek szerint a konzervativizmus a drasztikus változásokkal szembeni ellenállás legitím, széles körben elfogadott módja. A döntő ellenérvnek azt tekinti, hogy belső természeténél fogva képtelen alternatívát kínálni a divatos irányzatokkal szembe, így, mivel *nem mutat irányt*, nem is tudja azok előrehaladását gátolni, legfeljebb csak lassítani.

Alapvető jellegzetessége a *változástól való félelem*. Ezzel függ össze a tekintély tisztelete és a gazdasági erők meg nem értése. Nem bízik elvont elméletekben, sem az általános elvekben, így nem érti meg azon spontán erőket, amelyeken a szabadság politikája nyugszik, illetve nincs alapja arra, hogy politikai elveket fogalmazzon meg.

Addig nem emel szót a kényszer és az önkényes hatalom ellen, amíg általa helyesnek tartott célokra használják. Úgy véli, hogy ha a kormányzás megfelelő emberek kezében van nem kell szigorú szabályokkal túlságosan korlátozni. Ebből kifolyólag legfőbb reménye az kell hogy legyen, hogy bölcsek és jók fognak uralkodni.

A tipikus konzervatív rendszerint igen *erős erkölcsi meggyőződésű*. Hayek szerint nem tud tőle eltérő erkölcsi értékeket valló emberekkel együtt dolgozni egy olyan rend megteremtése érdekében, amelyben mindnyájan követhetik meggyőződésüket.

A konzervatív álláspont szerint a társadalomban vannak elismerten magasabb rendű emberek, akiknek örökölt normáit, értékeit és helyzetét védeni kell és akiknek nagyobb befolyásuk kell hogy legyen a közügyekre, mint másoknak. Hajlamos az éppen fennálló hierarchiát óvni.

A konzervatív magatartás leginkább kifogásolható vonása, hogy hajlamos csak azért elutasítani jól megalapozott új ismereteket, mert a belőlük levonható következtetések némelyikétől idegenkedik. *Az új és az ismeretlen iránti bizalmatlanságuk* összefügg az internacionalizmussal szembeni ellenségességükkel és a harsogó nacionalizmusra való hajlamukkal. Minél kevésbé szereti valaki az idegen dolgokat, és minél inkább magasabb rendűnek véli a saját szokásait és értékeit, annál valószínűbb, hogy küldetésének fogja tekinteni mások „civilizálását”.

Hayek fontos konklúziója, hogy „az ostobaságok és jogtalanságok nem jobbak attól, hogy egy politika rég meghonosodott elvei.” Elismeri, hogy a konzervativizmus gyakran adhat praktikus tanácsokat, de – meglátása szerint – a fejlődés vezérlő elvévé nem válhat.

3. A konzervativizmus dogmatikája

3.1 Az emberi természet

Az emberi természet például az anarchisták szerint eredendően jó, míg *Hobbes* éppen az ellenkezőjét állítja. Szerinte a magukra hagyott egyének természetes állapota a *bellum omnium contra omnes*.⁴ A két felfogás egy skála végpontjait adja, egyben az államhatalom szükségtelenségét/szükségességét igazolja. Álláspontunk szerint egyfajta korlátozott államra szükség van, de annak a lehető leghűzebb területre kell vonatkoznia. Ez azonban

6 nem jelent valamiféle elvont államellenességet, sokkal inkább annak igényét, hogy a társadalom különböző szintjeinek, csoportjainak kell hangsúlyosabban szerepet vállalniuk, illetve, hogy ezen szerepvállalásokat nem kell, nem szabad elfojtani.

Meglátásunk szerint az emberi természet hajlamos a kooperációra, ezt a hajlamát a társadalomnak, illetve annak különböző – akár vertikális, akár horizontális – egységeinek erősíteni kell. Azt, hogy az egyéni érdekek teljes érvényesítése a társadalom számára a közjót eredményezi, a szélsőséges gazdasági liberalizmus, a manchesterizmus cáfolta meg.

3.2 Történelem, hagyomány, alkotmány

A *történelem* a konzervatív megközelítés szerint nem más, mint *tapasztalat*, aminek az életben jóval fontosabb a szerepe, mint a különféle elvont, a valóságtól sokszor elrugaszkodott, a tudományos kategóriák köntöse által védett-idealizált elméleteknek.

A legitimitást nem képes az éppen élő nemzedék megteremteni, hanem annak valódi megalkotója – és igazolója egyben – a történelem és a hagyomány. (Természetesen csak azért, mert valami régi, még nem feltétlenül jó is. A hagyománynak önmagában kell pozitívnak, követésre érdemesnek lennie.)

A történelmi kontinuitás – ami a konzervativizmus egyik központi értéke – nem azt jelenti, hogy az események időrendi sorrendben, egymásra épülve következne (linearitás) – ebből a megközelítésből szinte „kikiabál” a *fejlődés* eszméje –, hanem azt, hogy a generációk közötti kapcsolatot a szokások, hagyományok, előítéletek biztosítják. A történelmet nem lehet koordináta-rendszerben szabályos görbeként ábrázolni, mert – bár tény, hogy vannak időszakonként *lényegükben* ismétlődő történések, ezek azonban nem a zárt rendszereknek az ismérvei alapján következnek be – az egyedi, illetve a kumulált emberi gyarlóság, (gyakorlatilag a véletlen) – még ha például éppen a hagyományok, a szokások, a közösségi normák a jogszabályok meg is próbálják ezt korlátozni – kiszámíthatatlanná teszi az eseményeket.

A konzervatív történeletfilozófia szerint tisztában kell lennünk azzal, hogy honnan jövünk ahhoz, hogy elképzelésünk lehessen arról, hogy hová tartunk.

Nisbet szerint a történelem a konzervatívok számára annak felel meg, ami a biológiai evolucionisták számára a természetes kiválasztódás. A biológiában egyedül a véletlen teszi lehetővé a fejlődést. A történelemnek is ez a „rendezőelve”, ezért nem lehet mesterségesen, absztrakt elvek alapján felépíteni egy új, egyesek által ideálisnak tartott társadalmat. Ilyen kísérletre példa az 1917-es orosz szocialista forradalom, aminek következményeit volt szerencsétlenségünk megtapasztalni.⁵

Burke szerint egy nép *igazi alkotmányát* történelmi intézményei jelentik – jórészt ezek biztosítják a társadalmi harmóniát, ami a konzervativizmus másik központi értéke – és nem egy darab papír. Ez egyrészt az *alkotmány tágabb* értelmű felfogásához kapcsolódik, miszerint az egyenlő az államszervezet egészével – míg a szűkebb értelmezés szerint az állami főhatalom gyakorlását szabályozó és korlátozó jogszabályok összessége –, másrészt a *történelmi* alkotmányok előnyben részesítéséhez a *kartális* alkotmányokkal szemben. Az *organizmtikus alkotmánymodell* szerint az állam és a dekoncentrált struktúrák (család, egyház, egyéb civil szervezetek) viszonya az elsődleges, nem pedig az állam és az egyén viszonya, miként azt az *individualista modell* feltételezi. A konzervatív jogi gondolkodás a történelmi alkotmány egyik előnyének azt tekinti, hogy a szokásjog és a precedensek kitöltik az írott jog hézagait.⁶

3.3. Előítélet, tolerancia, ész

Az előítélet megítélése fontos különbségtevő tényező a liberalizmus és a konzervativizmus között. Az előbbi szerint minden értékválasztás az egyén erkölcein és racionális döntési képességein alapul. Az előítéletet, ami egyben a toleranciát ki is zárja, negatív tulajdonságnak tekinti.

A konzervatív felfogás az *egyéni választás korlátait* hangsúlyozza, hisz bizonyos adottságokkal (nem, család, etnikum) születésünktől fogva rendelkezünk. Nem lehetséges szabad választás *identitás* nélkül, aminek alapját a készen kapott kultúra és értékrend jelenti. A korlátlan választási szabadság a modern társadalom atomizáltságához, az egyének gyökértelenségéhez vezet.

A konzervativizmusnál a tolerancia és az előítélet nem feltétlenül zárják ki egymást. Az előítélet az identitásból következik. Nem közvetlen vizsgálaton alapul, hanem a megismerés, megértés, érzékelés egy egész módjának a *lepárolódása*. Mivel mindig minden eseményt nem vizsgálhatunk meg, ezért az emberi tudás általánosít. A tolerancia a konzervatív gondolkodásban a másság felismerése és elfogadása. Identitás és előítélet hiányában nem lenne tolerancia csak közömbösség.⁷

3.4 Tekintély és hatalom

Rousseau és mások a szabadságot csak az egyén-állam viszonyrendszerben vizsgálták. Ez a család, a vallás, a helyi közösségek, céhek és más intézmények figyelmen kívül hagyását is jelentette, melyek az autoritás egy-egy szintjét adják.

A XIX. századi konzervatívok nosztalgiával tekintettek a középkor felé, amikor a szabadság elsősorban valamely testület jogát jelentette az őt megillető autonómiához. Ezen testületek – és a hozzájuk kapcsolódó tekintély – felbomlásával párhuzamosan a társadalom gyökértelen egyénekre való szétesése volt megfigyelhető, mely egyének aztán kiválóan felhasználhatónak bizonyultak a diktatúrák számára úgy is, mint akik önként és szabadon választják azt, és úgy is, mint akik azoknak könnyen irányítható alkatrészeivé válnak. Tehát a hagyományos struktúrák szétzúzásának következményei – hangzik már Burke óta a konzervatívok vádja a liberálisokkal szemben – végeredményben a totalitárius berendezkedéshez – és így paradox módon a liberalizmus elveinek és céljainak a tagadásához is – vezetnek. A szabadság és a tekintély szoros összekapcsolódása tehát a harmónia, a társadalmi béke biztosítója volt a középkori struktúrákban.

Pitt egy ízben arról kérte ki Burke véleményét, hogy mi a kormányzat által követendő magatartás belső katasztrófa esetén. A válasz szerint az államnak csak és kizárólag arra kell szorítkoznia, ami „ténylegesen a közre tartozik, a közbékességére, a közrendre és a köztulajdonra.”⁸ Mivel a kormányzatot a nép tartja fenn és nem fordítva, ezért pl. a játékonkodás a civil szféra kötelessége nem a kormányé. Ez végeredményben a szubszidiaritásra, mint konzervatív elvre való hivatkozás, amely szerint a társadalom különböző szintjein kell megoldani a felmerülő problémákat, hiszen minden közösségnek, csoportnak megvan a saját feladata.

A *hatalmi ágak* – Montesquieu-nél a jogalkotói, a bírói és a végrehajtói hatalom – szétválasztásával a hatalom korlátozása úgy valósul meg, hogy közben a hatalomnak a szuverenitáshoz szükséges belső egysége megmarad. Ennek megfelelő gyakorlati funkcionálásához szükséges és elengedhetetlen feltétel a *bírói függetlenség* elvének megvalósulása.

Másik lényeges feltétel a jogorvoslati a *jogorvoslati* rendszer. Az önkényes őrizetbe vétel és a tárgyalás nélküli bebörtönzés lehetőségét szintén ki kell zárni, ezt az angol jogrendben a történeti alkotmány részének tekintett *Habeas Corpus Act* (1679) biztosítja.

Már Burke figyelmeztetett arra, hogy a társadalom valamennyi természetes tekintélyének, előítéletének, ösztönének eltörlésének a következménye a *kormányzat* fokozódó *katonai uralma*, hisz „... abban a pillanatban, hogy nézeteltérések támadnak a nemzetgyűlés és a nemzet bármely része között, erőszakhoz kell folyamodniuk.”⁹ Szoros összefüggés áll fenn a demokrácia és a *háború kiszélesedése* között. A kötelező katonai szolgálatot a történelem során először a francia forradalom vezette be. *Churchill* megfogalmazása szerint: „a háború, mely korábban kegyetlen és nagyszerű volt, kegyetlenné és nyomorúságossá vált.”¹⁰ Mindez azért, mert a tudomány és a demokrácia nagy egyenlősítő erő.

3.5 Szabadság és egyenlőség

A konzervatív filozófia szerint *a szabadság és az egyenlőség összeférhetetlen*. A szabadság állandó célja az egyéni és családi tulajdon védelme az egyenlőséggel, amely az egyenlőtlenül birtokolt javak újraelosztását szorgalmazza.

A konzervatívok gúnyt űznek a rousseau-i, jakobinus szabadságfelfogásból: mikor az állampolgár a reggeli borotválkozás közben a tükörbe néz, egy tízmilliomodnyi zsarnok és egy egész rabszolgá arcát látja – mondják.

A konzervatívok szerint a *közbülső csoportok* összetartó ereje nem zsarnoksághoz vezet, hanem *az egyének szabadságának szükséges megerősítéséhez*.

„A társadalmi megkülönböztetés és hierarchia, ... a szabadságnak éppoly fontos eleme, mint a rendnek. (...) A szocialista társadalmak[nak a hierarchia eltörlésére] irányuló törekvései megmutatták, hogy az alig sérül, csupán az osztályhatalom terén és az osztályok vagyoni helyzetében történik jelentős változás, ... viszont a szigorú újraelosztás következtében felszámolódik az emberek kulturális, társadalmi, pszichológiai és magatartásbeli sokfélesége.”¹¹

3.6 Tulajdon és élet

Burke szerint: „A tulajdon kárhozhatása és az állam állítólagos javának a tulajdon elvével való szembeállítás az, amiből az összes többi rettenetesség fakadt, amely tönkretette Franciaországot, s közvetlen veszélyt jelent Európa számára.”¹²

Meglehetősen gunyoros, midőn úgy nyilatkozik, hogy amikor *VIII. Henrik* kirabolta az apátságokat és egy vizsgálóbizottságot állított fel, hogy az feltárja az e közösségekben eluralkodott bűnöket és visszaéléseket, még nem tudhatta, hogy „a despotizmusnak micsoda hatásos eszköze található az emberi jogokban, a támadó fegyverek e hatalmas szertárában. (...) Ha a sors meghagyta volna őt a mi korunkra, négy szakkifejezés elvégezte volna munkáját, s megkímélte volna minden fáradságtól; nem lett volna többre szüksége, mint egyetlen rövid varázsigére – Filozófia, Világosság, Szabadelvűség, Emberi Jogok.”¹³

A tulajdon konzervatív szemlélete leginkább a primogenitúrához és a hitbizományhoz kapcsolódó szokásokban és törvényekben mutatja meg a maga lényegét. A családra és a házasságra vonatkozó középkori törvényeknek a tulajdon és az öröklés feltétlen tisztelete az alapja.

A konzervativizmus válasz az *ipari forradalomra* is. A kapitalizmus bírálata gyakran megjelenik a XIX. századi konzervatív írásokban.

Bonald a városi életet azért utasította el, mert bár „...fizikai közelséget, de társadalmi eltávolodást eredményez lakosai körében. A vidéki életben az emberek között fizikailag nagy a távolság, társadalmilag azonban összetartoznak.”¹⁴

A jóléti állam alapjait XIX. századi konzervatív gondolkodók, politikusok fektették le, gondoljunk csak Bismarckra Németországban vagy bizonyos értelemben Disraelire Angliában.

Idővel azonban a konzervatívok eltávolodtak a jóléti állam ideájától, az ellen három fő érvet hoznak fel: először „a jóléti állam alapját képező »társadalmi igazságosság« eszméje ... sokkal inkább annak a joga, aki kap, és nem annak az erénye, aki ad (, az) az erkölcsi érzék romlását vonja maga után, illetve ennek elleplezését szolgálja.” Másodszor: „a jóléti állam ... egyre inkább távolodni látszik az autoritatív és személyes állam konzervatív elképzelésétől, és egy labirintusszerű, kiváltságokkal áthatott arctalan rendszer irányába hat. Ez a hatalom olyan polgárságot nevel, amelyik egyre kevésbé hajlandó felelősséget vállalni, ... egyre inkább a bürokrácia adományainak élősködőjévé válik, mely iránt nem érez semmiféle hálát.” Harmadszor: „a jóléti állam többet ígér, mint amit teljesíteni tud: rákos daganatként növekszik a gazdasági rendszerben, és végül magát a jólét biztosítását is veszélybe sodorja.”¹⁵

3.7 Vallás és erkölcs

A vallás konzervatív támogatása arra a tételre épül, mely szerint ha az emberek elszakadnak valamely nagy felekezettől, az nagy valószínűséggel zavarodottságot és elbizonytalanodást von maga után. Tocqueville úgy látta: „Ha már nemcsak a politika, hanem a vallás viszonylatában is megszűnik a tekintély, az emberek hamarosan megriadnak a korlátok nélküli függetlenségtől. Nyugtalanítja, fásarsztja őket a dolgok örökös mozgása és változása. (...) Részemről kétlem, hogy az ember valaha is képes lesz egyszerre elviselni a teljes vallási függetlenséget és a korlátlan politikai szabadságot; hajlamos vagyok azt gondolni, hogy ha nincs hite, szolgálnia kell, és ha szabad, hinnie.”¹⁶

A hitre szükségük van az embereknek, ez az, ami megóvhatja őket az elidegenedéstől. Chesterton szerint: „Ha valaki elveszti hitét Istenben, azt nem az a veszély fenyegeti, hogy semmiben sem hisz majd, hanem inkább az, hogy mindenben.”¹⁷

Ezt az is bizonyítja, hogy a vallástalanított marxizmus és feudizmus maguk is quasi-vallássá váltak.

Southey 1807-ben megjelent *Levelek Angliából* című művében leírja azt a szerencsétlenséget, amit az ipari forradalom és az urbanizáció hozott Angliára: „Teljesen ismeretlenek lévén számukra a vallás és a morál legközönségesebb elvei, olyan züllötté és fesletté váltak, amilyenné az ember ilyen körülmények között elkerülhetetlenül válik.”¹⁸

A konzervatívok úgy tartják, hogy az erkölcsi és a vallásos érzület nem választható el a jogtól anélkül, hogy az hosszabb távon ne járna együtt a jogállamiságtól való elidegenedéssel. A vallást az erkölcs egyik bástyájának tekintik, az erkölcsöt pedig a társadalmi rend *sine qua non*jának.

Felhasznált irodalom

- ☐ BURKE, E.: *Töprengések a francia forradalomról*. Bp., 1990, Atlantisz.
- ☐ HAYEK, F. A.: Miért nem vagyok konzervatív? In *Az angolszász liberalizmus*. II. köt. 149–171. Szerk.: Ludassy Mária. Bp., 1993, Atlantisz.
- ☐ KÖRÖSÉNYI ANDRÁS: *Liberális vagy konzervatív korszakváltás?* Bp., 1989, Magvető.

- ☐ KÖRÖSÉNYI ANDRÁS: A kortárs liberalizmus és konzervativizmus ütközőpontjai In *A magyar konzervativizmus*. Szerk.: Tőkéczy László. Bp., 1994, Batthyány Lajos Alapítvány, 49–57. p.
- ☐ MANNHEIM KÁROLY: *A konzervativizmusról*. Bp., 1994, Cserépfalvi.
- ☐ NISBET, R.: *Konzervativizmus: álom és valóság* [Tanulmány]. Bp., 1996.
- ☐ PACZOLAY PÉTER: A történelmi alkotmány és a konzervatív jogi gondolkodás In *Magyar konzervativizmus*. 29–36. p.
- ☐ SCRUTON, R.: *Mi a konzervativizmus?* Bp., 1995, Osiris.

Jegyzetek

- ¹ Mannheim: i. m. 67. p.
- ² Burke: i. m. 104. p.
- ³ Hayek említett művére támaszkodik a fejezet
- ⁴ Ez az elv nem más, mint Plautus homo homini lupus (az eredetiben: i. m. lupus est homo homini) elvének aktualizált változata. Ez egyben azt is példázza, hogy az emberiség a társadalmi problémákra az alapvető válaszokat, válaszlehetőségeket már régóta ismeri. *Nil novum sub sole...*
- ⁵ Nisbet: i. m. 44–45. p.
- ⁶ Paczolay: i. m.
- ⁷ Körösnéyi: i. m.
- ⁸ Burke: i. m. Gondolatok és töredékek a szűkölködéstről. Idézi Nisbet: i. m. 53. p.
- ⁹ Burke: i. m. 328–329. p.
- ¹⁰ Churchill, idézi Nisbet: i. m. 61. p.
- ¹¹ Nisbet: i. m. 68., 71. p.
- ¹² Burke, idézi Nisbet: i. m. 72. p.
- ¹³ Burke: i. m. 211. p.
- ¹⁴ Bonald, idézi Nisbet: i. m. 83. p.
- ¹⁵ Scruton: i. m. 33. p.
- ¹⁶ Tocqueville, idézi Nisbet: i. m. 90. p.
- ¹⁷ Chesterton, idézi Nisbet: i. m. 91. p.
- ¹⁸ Southey, idézi Nisbet: i. m. 83. p.

Szegfű László Péter

A késő római kocsijai a Vulgata tükrében

Bevezetés

Az emberiség mindmáig legnagyobb felfedezése a kerék volt, amely a régebbi korokban legszembeötlőbben a közlekedési eszközök területén nyilatkozott meg. Mivel magam is közlekedési szakközépiskolában érettségiztem, érthetően érdeklődésem körébe tartoznak a közlekedési eszközök, kiváltképp a kerekeken gördülők.

Annak tudatában, hogy a felfüggesztett szekrényű hintó, a *kocsi*¹ olyan jelentős hazai találmány, amelynek alapelvét a vasút is felhasználta, úgy gondoltam, vasútról írandó dolgozatomban elejére írok egy rövid történeti áttekintést a *kocsikról*. Belefogva két meglepetés is ért, egyrészt a kocsik középkori története közel sincs olyan jól kidolgozva, mint az ókori, másrészt magyarul erről szinte csak utalásszerű rövid tudósítások olvashatók.

Csak néhány példa: a technika történetét bemutató, 1961-ben megjelent, oroszról fordított nagymonográfia több mint 500 oldalából mindössze három bekezdésnyit ír.² Ami ehhez képest többlet, az néhány Marx-idézet interpretálása.³ A két évvel később megjelent, magyar szerzők által összeállított ugyancsak monografikus kötet⁴ több mint 1100 oldalából is csak néhány oldal szól erről.⁵ A Móra kiadónál megjelent – szemléltetés célját is szolgáló – könyvecske a középkori európai életről csak oldalnyit fogalmaz meg a kocsikról, kocsival való közlekedésről.⁶ A *szakócától a dinamóig* nagymonográfia is mindössze négy oldalt szentel e témának.⁷

Az az óriási összefoglalás, amely *Az emberiség krónikája* címet kapta,⁸ alig néhány szót fordít ennek ismertetésére csakúgy, mint a hasonlóan terjedelmes technikatörténeti összefoglaló,⁹ mely zömmel fülszövegeiben ad egy-egy mondatnyi információt.¹⁰ A főiskolai jegyzet is elnagyolja e téma kifejtését.¹¹

Valójában csak Tarr László 1968-ban kiadott,¹² majd 1978-ban bővítve újra fogalmazott¹³ műve, illetve Ürögdi György könyve a régi rómaiak utazásáról¹⁴ a két hozzáférhető munka, amelyek viszonylag bő adatbázist szolgáltatnak,¹⁵ de teljesnek ezek sem mondhatók. Úgy döntöttem tehát, hogy megkísérlem egy teljesebb anyag összeállítását. Ekkor azonban gondot okozott, hogy honnan merítsem a példaadatokat. Arra gondoltam – bármennyire furcsán hangzik is –, hogy a Biblia ebben segítségemre lehet. A Szentírásban ugyanis számtalan helyen szerepelnek a legkülönbözőbb funkciókban kocsik, szekerek, ugyanakkor az egyház által is jóváhagyott latin nyelvű bibliafordítást, a Vulgátát éppen akkoriban, az V. század elején készítette el Szent Jeromos (348–420),¹⁶ amikor a Római Birodalomban már kialakulóban voltak a középkori változások csirái. Arra is számítottam, hogy az ellenőrzéshez felhasználhatom a másfél évszázaddal később keletkezett „lexikont”, Sevillai Izidor (560–636) *Ethymologiarum libri XX* című művét.¹⁷

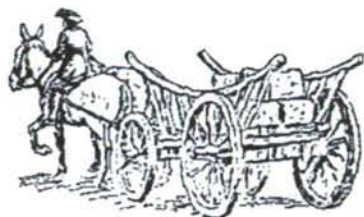
Amikor mindezt elképzelve nekirugaszkodtam a munkának, újabb meglepetés ért! Erről szól ez a dolgozat.

Kocsik a Római Birodalomban

A Nyugat-Római Birodalomban nagyon sokféle kocsit használtak, egyrészt a sokféle feladat specializálódó igényeinek megfelelően, másrészt a birodalom földrajzi helyzete, ebből fakadó gazdasági és társadalmi normatívák miatt. A változásokat igen nehéz nyomon követni, mivel a soknemzetiségű, soknyelvű impériumban számolni kell azzal, hogy ugyanazon funkciójú járműveket helyi nyelv vagy nyelvjárás szerint nevezték el különféle neveken, máskor pedig a különféle kocsikat ugyanazon névvel illették, esetleg csak hozzákapcsolt jelző különbözteti meg az egyik kocsitípust a másiktól. Máskor névátvitel történik, megint máskor – főleg költői gyakorlatban – a funkció vagy alkatrészt váltik a jármű nevévé a „*pars pro toto*” elve alapján, megint máskor nem is lehet pontosan eldönteni, hogy a szóban forgó jármű megfelel-e a kocsi alapvető feladatának, fogalmának. Az elkövetkezőkben megkísérlem ABC-sorrendben bemutatni az egyes kocsi-, vagy helyesebben járműtípusokat, hogy aztán a biblikus kocsikra térhessek rá.

1. Angaria

Eredetere talán neve utal, amely görög eredetű; kezdetben a „szállítási robot” a „fuvarral való szolgálat”, az „országúti szállítási kötelezettség” volt a jelentése és csak később vált a nagy terhek szállítására alkalmas szekér nevévé.¹⁸ A szállítóeszközöket is szabványosító *Codex Theodosianus* szerint az *angaria* 1500 római libra (közel ötszáz kilogramm) teher szállítására volt alkalmas. Gyakorta használták a légiók sebesültjeinek szállítására, tehát „mentőkocsi” szerepe is volt.¹⁹ Hajtója az *angarius*, de ez a szó lovasfutárt is jelentett olykor.

ANGARIA

2. Baianula

Előfordul tájszóban *baionula* alakban is. Eredetileg „hordszék” lehetett, amelyet rabszolgák cipeltek rudakon, esetleg egyiptomi szokás szerint vállon hordott póznákon. A korai időszakban nem fordul elő kocsi jelentésben. A *baiulare* ige jelentése, „terhet emelni; nehéz terhet háton vagy vállon” vinni. A neolatin nyelvekben (olasz: bagaglio, fr.: bagages) azonban a spanyol alak már lóval hozza kapcsolatba az eredeti [talán: bag-ulo]²⁰ alakot: equipaje. Isidorus pedig már azt mondja, hogy a „*baiula* ágy, amelyet utazásokon cipelnek, s nevét a cipelésről vagy hordozástól nyerte”.²¹

Hajtóját nem annyira a konkrét terhek hurcolását végző szolga *bajulator* névvel illették, hanem inkább a bajulus szóval, amely olyan embert jelentett, aki pénzért poggyászt, málhát elvisz, célba juttat. (Ezért később a levélhordót vagy a halottvivőt is említik így.)

BAIANULA

3. Basterna

Bizonyos feltevések szerint, a Meroving-kor uralkodóit szállító kocsi neve volt, ha egyáltalán kerekeken mozgó jármű volt, ugyanis mások egyszerűen csak „hordszéknek” tartják.²² Lehetett olyan zárt, hordozható szék, amelyet öszvérek vittek. Neve lehet görög eredetű, de az sem kizárt, hogy egy makedóniai népről vagy a hispániai Basti városáról nyerte nevét. Isidorus püspök mindenesetre a kocsikról szóló fejezetében azt írja: „a basterna útikocsi, mintegy az út egyengetésére kényelmes gyékényszalmával megalkotva és két állat által vontatva.”²³

A „hordszékert” cipelő, vagy az útikocsit vontató öszvérek hajtóját, aki az első változat esetén bizonyosan csak az állatok mellett haladt *basteruarius*nak nevezték.

4. Bigae

A középkorban előfordul *biga* alakban is. Valójában nem kocsitípust jelölő szó, hanem kettősfogatot értettek alatta, tehát a szekérbe egymás mellé fogott két lovat, öszvért, szamarat (onagert) vagy ökröt. A szó származtatása szerint is összetétel, amelyet a *bis*

(kettős) és a *jugum* (iga) szavakból alkottak. Később is használják a *biugis* melléknévi alakot, ha ki akarják emelni a fogatolást (*biugis currus*, *biugis reda* stb.)²⁴ Isidorus szerint „a négyes-, kettes-, hármás- és hatosfogatokat a lovak számáról és az igáról nevezték el.” A cirkuszi játékokon azért szentelték „a bigákat a Holdnak, mivelhogy a Nappal ikerfutásúnak tartották, vagy mivel éjjel és nappal is látható. Igáztak pediglen egyszer fekete lovat, máskor hófehéret”.²⁵

BIGAE

Érdekességként megemlíthető, hogy azt az ezüst-pénzt, amelynek a veretképén kettősfogat volt, a köznyelvben *bigatus*-nak mondták (a *numus bigatus* = dénár rövidüléseként). A kettősfogat, *bigae* vagy *biugae* hajtóját *bigarius*-nak nevezték.

Bigán a cirkuszi játékokat megelőző menetben a városi magisztrátus tagjai ülhetek csak, ám kizárólag akkor, ha a császár hatlovas fogaton (*seiugae*) jelent meg.²⁶

5. Birota

Neve összevonással keletkezett a *bis* (kettős) és a *rota* szavakból, eredeti jelentése „kétkerékű”, s a szekér szó jelzője volt: „*vehiculum birotum*”, „*reda birota*”. Valószínűleg az utóbbiból önállósult a könnyű kétkerékű kocsik jelölésére.²⁷

6. Capsus

Hasonlóan a birotához, amely a „kerék” szóból keletkezett, a *capsus* is a „*pars pro toto*” elv alapján jött létre. Kezdetben csak fonott kast, a kocsi kasát jelentette vagy olyan ketrecet, amelyekben a vad állatokat tartották vagy szállították. Isidorus szerint „A *capsus*, hasonlóan egy szekrényhez, minden oldalról befedett négykerékű szekér.”²⁸

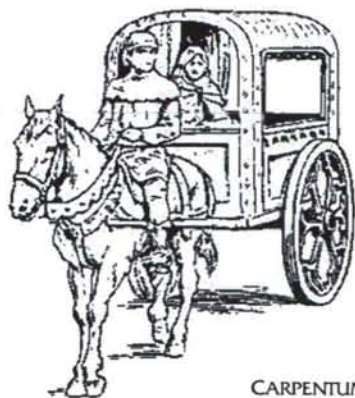
CAPSUS

7. Caracutum

Kevésbé ismert jármű, alig említik. Isidorus világítja meg milyenségét és nevének eredetét amikor ezt írja: „a *caracutum* igen magas kerekű szekér, mintegy magas kocsi”.²⁹ Magyarul nehezen adható vissza, hogy ezzel az elnevezést is megadja a *carrus* és az *acutus* (hegyes, magas stb.) szavak összetételeként. Hogy hány kereke lehetett ennek a kocsinak, arra majd a *carrus* tárgyalásakor térek ki.

8. Carpentum

Rómában nem nagyon kedvelték a városbeli kocsi-kázást. Amikor egy gall támadás elhárításában – a monda szerint – oroszlánrészt vállaltak a római nők, hálából Camillus i. e. 390-ben engedélyezte a harcokban résztvevő hölgyek számára a kocsik e típusának

CARPENTUM

használatát.³⁰ A kétkerekű, fedett *carpentumot* – amely nevét a galliai *Carpentoracte* városról vagy *Carpetania* hispániai tartományról nyerhette – aztán a papság is igénybe vette díszmenetekhez. Éppen mert úri nők és köztisztviselőben álló papok kedvenc járműve volt, sőt Julius Caesar után – kb. i. e. 45-től – a nyilvános felvonulások fontos eszközévé vált, gyorsan alakult át díszkocsivá.³¹ Négykerekű változatát, amelynek négy sarkába szobrokat vagy oszlopokat helyeztek, hogy a fölé kifeszített tetőt tartsák, olykor az üléseket is szíjakra függesztették, csak a császár és a legfőbb magistratusok használhatták.³² Hogy minő súlyt kellett elbírnia, az adott: 1000 római librát (330 kg).³³ *Carpentum pompatikum*. Ez már a díszkocsi Isidorusnál, aki így ír: „A pompázatos kocsi szekérfajta, amely díszkocsi.”³⁴ *Carpentum mortuarium*. Díszkocsi volt, amely temetési menetekben a halotti urnát szállította.³⁵

9. Carruca

Előfordul *caruca* alakban is. Isidorus a *capsus* leírásakor említi, hogy az voltaképpen olyan *carruca*, amely minden oldalról fedett.³⁶ Négykerekű szekér volt, amelyet elsősorban szenátorok és más magas rangú császári tisztségviselők kezdtek használni a 3. századtól, s természetesen rangjuknak megfelelően dekorálták is bronzsal, ezüstlemezekkel, a kérédek arany vagy elefántcsont lapokkal. Így tehát a *carruca* díszkocsivá vált: a szabályok szigorának felengedése után a sznob előkelők, tehető magánemberek is készíttettek ilyen státusszimbólumokat maguknak.³⁷

Carruca dormitoria: e kocsitípus olyan kényelmessé tett változata, amelyben aludni is lehetett, azaz hosszabb utazásokon „hálókocsiként” szolgált.³⁸ Hajtóját *carrucarius*nak nevezték.

10. Carrus

Négykerekű gall típusú szállítókoscsinak tartják. Isidorus a *currus*nak majdhogynem szinonimájaként emlegeti, amikor ezt írja: „a *carrus* [nevű kocsi] a kerekek forgásáról nevezték el, azért *currus* is a nevük, mert láthatni, kerekeik vannak!”³⁹ „Vagy egy másik helyen: „A *currus* [nevű kocsi] a futásról nevezték el, vagy mivel látható: sok kereke van; ahonnan a *carrust* is, mintegy a *currust* elnevezték.”⁴⁰ Olykor kassal felszerelt málháskocsinak írják le ezeket.⁴¹ Előfordul *carrum* alakban is. Kicsinyítőképzős változata, „kis szekér”, „szekerecske” „kézikocsi” jelentéssel a *carrulus*.

11. Cisium

Könnyű, gyorsjáratú, kétkerekű kocsi, amelyet gyakran futárszolgálatra vettek igénybe,⁴² később gyorspostát, majd – bérkocsi jelleggel – embereket is szállított.⁴³ Megbecsültségére utal, hogy külön színekben, *cisiariumban* tárolták. Hajtóját, aki a kétszemélyes kocsin ült, hajtott, *cisarius*nak nevezték.⁴⁴

12. Clabulare

Nagy teherbírású, nyitott, rácsos vagy fonott oldalú társzekér, gyakran használták katonai felszerelések, eszközök szállítására, máskor pedig a gyalogság gyorsabb mozgása, szállítása érdekében.⁴⁵ A *Codex Theodosianus* a kifejezetten nagy, 1500 római libra (fél tonna) terhelhetőségű járművek között említi.⁴⁶ A *clabula* a *clabulare* rövidült alakja volt. E kocsi hajtója a *clabularius*.

13. Covinus

Írják *covinus* alakban is.⁴⁷ Ezt a kocsitípust a rómaiak a belgáktól vették át, akik kaszákkal és sarlókkal felszerelt kisebb, könnyű harci kocsiként használták.⁴⁸ A rómaiaknál a békésebb idők beköszöntével utazókocsivá vált, amelyet maga az utas hajtott. Ezt igazolja, hogy a *covinarius* sohasem jelentette az ilyen kocsi hajtóját, hanem megmaradt „kaszás harci szekérről harcoló katona” jelentésben.⁴⁹

14. Curriculum

Eredeti jelentése, „futás, versenyfutás, verseny” – a kocsiversenyek térhódításával a „kocsiversenyek futama”, majd arról a versenykocsik nevévé is vált, bár ritkán használják ebben a jelentésben, s csak a középkorban.⁵⁰

CURRICULUM

15. Currus

Kocsi a legáltalánosabb formában. Sokszor az sem derül ki pontosan hány kerekű; fogatolása lehetett *bigae*, *trigae*, *quadrigae* ritkán *seiuigie*. Szerkezeti módosításokkal sokféle funkciójú lehetett – ettől függött kerekeinek száma (kettő vagy négy) is. Változó feladatait gyakran jelzőkkel írják körül. A Codex Theodosianus szerint nem nagy terhelésű kocsi, súlyhatára 600 római libra (198 kg).⁵¹ Leggyakrabban mégis harci szekeret vagy versenykocsit értettek rajta ill. a vadászatnál is használt harci kocsi.

Currus quadriparus: a négyesfogat külön elnevezése, ami talán arra utal, hogy a *bigae* volt az általános, vagy pedig arra, hogy ez esetben a fogatolás eltért a hagyományos *quadrigae*-től.⁵²

Currus arcuatus: ekhós kocsi, amelyre – főleg a napsugarak ellen – védőfedeleket helyeztek el, amely funkcióját nem befolyásolta.⁵³

Currus eburneus: elefántcsont lemezekkel dekorált díszkocsi, kezdetben a diadalmenetekben volt szerepe, később, amikor a kocsi általános státusszimbólumává lett a tehetőseknek, egyszerűen csak díszes kocsiává vált.⁵⁴

Currus triumphalis: diadalkocsi, a triumphatorok használhatták gyakran arannyal, ezüsstel, elefántcsont és bronz lemezekkel ékesítették, fogatolása legtöbbször *quadrigae*, de olykor a *seiuigae* is előfordult.⁵⁵

Currus mortuarius: halotti kocsi, amelyen a magasabb tisztségviselők tetemét vagy urnáját a temetési menetben szállították.⁵⁶ Isidorus, mint láttuk a *carrus* elnevezését is a *currusra* vezeti vissza,⁵⁷ erről pedig így szól: „A *currus* [nevű kocsi] a futárról (*cursum*) nevezték el, vagy mivel látható: sok kereke van...”⁵⁸ A szekérhez való tartozást is legtöbbször e kocsinévből képzett melléknévvvel jelölik: *currilis* vagy *currulis* (pl. *equi curriles* = hámos lovak) vagy *curulis* (pl. *triumphus curulis* = a kocsi végrehajtható diadalmenet, *equi curules* = *quadriga*, amelyet a cirkuszi játékokra közkölségen állítottak ki; lásd még: *sella curulis*).

16. Desultores

A *desultor* voltaképpen műlovar, olyan akrobata, aki vágató lovak hátán adja elő mutatványait egyikről a másikra ugorva, vagy leszökkenve és így pattanva a másik lóra. Női partnere a *desultrix*. Isidorus igen furcsán sorolja be a cirkuszi áldozat bemutatásakor A lovakról, melyekkel kocsiunk című fejezetében. „A *quadrigákat*, a *bigákat* és *trigákat* és a *seiuigákat* is a lovak

16

számáról és az igáról nevezték el. Ezek közül a quadrigákat a Napnak (Soli), a bigákat a Holdnak (Lunae), a trigákat az alvilág isteneinek (Inferis), a hatosfogatokat Jupiternek (Iovi) a váltakozókat (desultores) pedig Lucifernek és Hesperusnak szentelték.⁵⁹ Nem lehetetlen tehát, hogy esetleg a *hatnál több lóval fogatolt* kocsi alkalmi neve volt, de valószínűbb, hogy a lovakon és kocsikon egyaránt művészkedő akrobatákról nyerte a nevét.

17. Essedum

Eredetileg talán, a nevéből ítélve gall (kelta) harci kocsi lehetett: könnyű felépítésű, kétkerekű, nyitott, eredetileg két személlyel közlekedő jármű volt.⁶⁰ A rómaiaknál futárszolgálatra is használták,⁶¹ majd utazó kocsivá minősült. Ekkor már előfordultak kényelmi szempontok szerint átalakított négykerekű változatai is, amelyekben lehetett inni, enni, kockázni, olvasni, írni és aludni is,⁶² bár továbbra is megmaradt „kétkerekű kerti taliga”, „gazdasági taliga” jelentése.⁶³ Ritkán *essedae* alakban is használták.

18. Harmamaxa

Görögből átvett szó, helyesen armamaxa (ἄρμαμαξα) alapalakja az arma (ἄρμα) *harci szekér* jelentésű szavakból. A középkorban a fedett perzsa típusú utazószekeret hívták így, elsősorban a keleti területeken.⁶⁴

19. Lectica

Eredeti jelentésében gyaloghintó, hordszék, szállítóágy.⁶⁵ Itt nem valami hordágyról lehet szó, erre utal Isidorus, aki így határozza meg: „A *lectikák* mozgatható ágyak. Amelyekről Rutilius Rufus az életéről [írván] így szól: Először a császárok szokásaival ellenkezően ő maga használt ágy helyett hordozható pamlagokat.”⁶⁶

Kezdetben gyaloghintóvivők, *lecticari*, cipelték e pamlagokat, ami nem lehetett valami előkelő foglalkozás, ugyanis egy nőre nézve gyilkos gúnynak számított, ha *lecticariola* (gyaloghintót cipelő szeretője) jelzővel illették. Később nyilván megoldották az öszvérekre málházást, illetve a kocsira helyezést. Lehetett valami ilyen neve a szállítójárműnek, hogy *reda lecticaria*, amiből aztán *lecticává* egyszerűsödött.⁶⁷

20. Petorritum

Isidorus azonosnak veszi a *pilentummal*. „A *pilentum* vagy *petorritum* négykerekű kocsik, amelyeket hajdan a tiszteletre méltó hölgyek (matronae) használtak. Vergilius: Anyák lassan mozgó kocsikkal (*pilentis*).⁶⁸ Horatius (sat. 1,6,104): nagyszámú lovászfűt, s legelésző igáslovakat, s hogy vonják szekereiket (*petorrita*)⁶⁹ [kellene beszereznem].⁷⁰ Gall eredetű ez a kocsiné is, amely tehát négykerekű, nyitott kocsit jelent, melyet általában csak a szegényebb népréteg használt többféle rendeltetéssel, de elsősorban málhásszekérként.⁷¹ Nem lehetetlen tehát, hogy azonos kocsitípus volt az említett kettő, csak a *pilentumot* az előkelőbb hölgyek és a papok használták.⁷²

21. Pilentum

Eredetileg szakrális kocsi volt, amelyen istenszobrokat, szent tárgyakat, áldozati adományokat szállítottak. Ezért aztán a Vesta-szűzek és a papok (flamenek) kedvelt kocsijává vált.⁷³ Hispániai eredetű, négykerekű, magas felépítményű, nyitott oldalú, napvédő sátortetővel ellátott, gazdagon díszített, az ünnepi menetekben használatos jármű

volt.⁷⁴ Csak a teljesség kedvéért idézzük ismét Isidorust: „A *pilentum* vagy *petorritum* négykerekű kocsik (*vehicula*), amelyeket hajdan tiszteletre méltó hölgyek (*matronae*) használtak. Vergilius: Anyák lassan mozgó kocsikkal (*pilentis*). Horatius: nagyszámú lovásziút, s legelésző ígáslovakat, s hogy vonják szekereiket (*petorrita*). A *pilentumok* pediglen azelőtt égszínkékek voltak, nem vörösek úgy, ahogyan most; amelyeket azonfelül erkölcstelen nők nem használhattak, ahogyan főköötőt sem.”⁷⁵ A *pilentumok* egyébként már Vergiliusnál is megjelennek: Aeneas pajzsára Vulcanus képeket kovácsol, közöttük „a városon áthaladó párnázott *pilentumok*” is szerepelnek.⁷⁶

22. *Plaustrum*

Kifejezetten nehéz terhek szállítására, legtöbbször ökrökkel fogatolt négykerekű szekér:⁷⁷ valójában vízszintes lap, melynek „kerekei nem tengely körül forognak, hanem tengelyestül a kocsi oldalfalainak meghosszabbításában lévő lyukakban vagy csapok között.”⁷⁸ Marcus Porcius Cato a *De agri culturá*ban már említi.⁷⁹

Plaustrum maius: nagy szállítókocsi, társzekér, amelyet elsősorban hordók szállítására használtak.⁸⁰

Plaustrum mortuarium: ez járt ki az egyszerű halottnak, amikor holttestét vagy urnáját a temetési menetben vitték.⁸¹ Hajtója, kocsisa, szekeresze a *plaustrarius* volt.

Tájszóként – gall területen – előfordul *Plostrum* alakban is. Annál érdekesebb, hogy Isidorus így ír: „A *plaustrum* kétkerekű szekér (*vehiculum*), amelyen terheket szállítanak; és azért mondják *plaustrum*nak mivel gördül mondhatni nagy súllyal nyomottan (*pilastrum*).”⁸²

23. *Plostellum*

A *plaustrum* vagy *plostrum* kicsinyítőképzős változata, jelentése „kicsiny kocsi”, „kocsika”, s talán gyermekjáték vagy halott mellé adandó modell céljából készült.⁸³

24. *Quadrigae*

Eredetileg a fogatolásnak az a módja volt, amikor négy lovat fogtak egy kocsi elé, majd az egész fogat (lovak és kocsi) nevévé vált. A *quattuor* (négy) és a *iugum* (iga) összetételéből keletkezett e név. A középkorban a *quadriga* alak is használatos. Isidorus – kicsit következtetlenségig ugyan – e kocsitípusról ír a legtöbbet.

„Ericthoniusz Trójában igazott először négyesfogatot”.⁸⁴ Majd: „Ericthoniuszról pedig, aki Athénben uralkodott, azt tartják, hogy ő fogott be először négy lovat, amiképpen Vergilius tanúsítja, mondván: „Elsőként Ericthoniusz vállalkozott arra, hogy a kocsiba négy lovat fogjon és gyors kerekkel győztessé lépjen elő. Ő pedig Minerváé volt, és Vulcanus földre ejtett ondójából – ahogyan a mesékben elmondják – nemzett démoni lény volt, sőt ördög, aki először ajánlott fel kocsit Junónak. Ilyen alkotó készítette a négyesfogatot”.⁸⁵ „A négyes-, kettes-, hármás- és hatosfogatokat a lovak számáról és az igáról nevezték el. Ezek közül a négyesfogatot... a Napnak szentelték. A négyesfogatot pedig azért igazták a Napnak, mert az esztendő négy évszakra tagolódik: tavaszra, nyárra, őszre és télre”⁸⁶ E felszentelések – mint már az előzőekben említettem – a cirkuszi kocsiversenyek előtt történtek. „A *quadrigákat* pedig azért mondták kerekkel futóknak, vagy mert a Föld maga is igen gyorsan futja be az ő köreit, vagy a Nap miatt, mivel az gördülő körüljárással forog; ahogyan Ennius mondja: Megvilágítja majd a csillogó kerék sugaraival az eget”.⁸⁷

„A négyesfogatok pedig egykor dupla stabil rúdú kocsik voltak, amelyeken valamennyi lóhoz hozzákötötték az igát. Először Clisthenes Sicyonius igazta csak a középsőket, és hozzájuk mindkét oldalról egyet-egyet egyszerű kötéllel odakötött, ezeket a görögök szeiraforosz-nak, a latinok pedig funarius-nak [szélhámosnak, lógósnak] nevezték el a kötél fajtájáról, amellyel korábban odakötözték ezeket”.⁸⁸ A fentiekből is következő fontos eleme tehát e fogatolásnak, hogy a négy ló egy sorban van fogva akár *currus*, akár *carpentum*, amit vontatnak. A győztes császár (imperator) aranyozott diadalszekerét húzta négyesfogat.⁸⁹

QUADRIGAE

Nagyon sok fogalom kapcsolódik a korszki játékokkal kapcsolatosan is a *quadrigae*-hez: *quadrigarius* a kocsiversenyző, *quadrigarius habitus* a fogathajtó versenyző öltözeke (kék vagy zöld volt, amelyek Bizáncban egymással rivalizáló pártok színévé is váltak!) *Quadrigati* [numi]-nak nevezték a veretképén négyesfogatot ábrázoló ezüst pénzeket. Az ilyen veretképeket *quadrigulának* is mondták (jelentése: „kis kocsi”, „kocsika”), s erről a kicsiny négyesfogatokat „alkotókat” – festőket, vésnököket, grafikusokat – kicsit ironikusan *quadrigularius* jelzővel illették. Szinonimája a *quadriugae* (négyesfogat) vagy helyesebben *quadriugi*, *-orum* (négyesfogatú kocsi). Népszerűségére jellemző, hogy Boeótiában egy várost neveztek el *Quadrigának*, Sulla egyik kortársa, egy történetíró pedig *Quadrigarius* néven vált ismertté.

25. Raeda

Írják *rheda* és *reda*, sőt *reta* formában is. Gall eredetűnek tartott négykerekű, teher- és személyszállításra egyaránt használt szekér.⁹⁰ A legáltalánosabb kocsi az V. században, amelyet utazásra használtak. Isidorus szerint: „A *reda* [nevű kocsi] a négykerekű szekerek egy fajtája. Ezeket a régiek *retának* mondták amiatt, hogy kerekeik voltak.”⁹¹

A Codex Theodosianus szerint közepes méretű típus volt 1000 római libra súlyhatárral (330 kg).⁹² Hosszabb távú utazások miatt fedeles változatát nagy kényelemmel építették ki, ilyen volt például a *rheda dormitoria*, hálókocsi, amely az alvás céljaira is megfelelt; *rheda meritoria*, a bérelhető kocsi, magánszemélyek is igénybe vehették.⁹³ Hajtója a *rhedarius* volt.

26. Rota

Tipikusan a „pars pro toto” elv alapján keletkezett elnevezés, alapjelentése „kerék”, amely előbb a „szekér kerekét”, majd átvittén az egész szekeret (sőt a fogatot is) jelölhette.⁹⁴ Elsősorban költők használták így e szót, de Isidorus is ezt írja: „A *rota* [nevű kocsi] pedig arról nevezték el, hogy gördül, a *rotundum* is a kerékről nyerte nevét.”⁹⁵ Előfordul kicsinyítő képzős változata a *rotula* vagy *rotulus* alak is, de nem egyértelmű, hogy ez esetben „kicsi kocsi”, vagy „kis kerék”, esetleg „kis kerék (pénz)” a jelentése. (Olyan pénz, amelyen kocsit ábrázoltak. Ezeken a veretképeken a kerekek a valóságos arányoknál nagyobbak, így lehetett a pénz egyik zsargon szava is.)

27. Rotundum

Valószínűleg ez a szó is egy nagykerékű kocsifajta, vagy annak egy névváltozata (tájszava) lehetett. Isidorus mindenesetre – mint idéztük – említi: „A rotát pediglen arról nevezték el, hogy gördül, a *rotundum* [nevű kocsi?] is a kerékről nyerte nevét.”⁹⁶ Lehet, hogy egyszerűen csak egy szekér specialitás jelzője például: *plaustrum rotundum*, olyan fedett szekér, ahol a fedél kör alakot formáz elől vagy hátulnézetből.

28. Sarracum

Szálfák és gerendák szállítására használatos szekér, feltehetőleg hosszított derékka, oldalfal nélkül, oldalsó tartóoszlopokkal (rakoncákkal).⁹⁷ Nevét valószínűleg a galloktól nyerte: a Rajna egyik mellékvízával a szálfærdőket átszelő *Saravus* (ma Saar) folyóval függhet össze.⁹⁸ Olykor a Göncölszekér csillagképre is utal: „*saracca frigida Bootae*”. A *Bootész* [Bwth] csillagkép magyarul Ökörpásztor, Ökörhajcsár emberalakot formáz a Kis- és Nagyöncöl szekere [αρκτοσ] mellett, ezért néha *Arctophylax* [αρκτοφυλαξ] „Ökörhajtó,” „Szekeresz” is a neve.⁹⁹

29. Seiugae

Hatosfogat neve, eredetileg a fogatolás módjára utalt, később ebben az alakban, vagy *seiuges*, *-ium* formában a kocsira is alkalmazták.¹⁰⁰ Ha a cirkuszi felvonulás menetében a császár kegyesen megengedte a magistratusok tagjainak, hogy *bigák*on vonuljanak, ő maga *seiugae*-ra szállt.¹⁰¹ A hat ló egymás mellé volt befogva. Összetett szó a *sex* (hat) és a *iugum* (iga) összevonása. Isidorus ezt írja a cirkuszról szólván: „A négyes-, kettős-, hármass- és hatosfogatokat (*seiugae*) a lovak számáról és az igáról nevezték el. Ezek közül... a hatosfogatokat (*seiugas*) Jupiternek... szentelték. A hatosfogat (*seiuga*) a legnagyobb kocsi (*maximus currus*) Jupiternek kocsizik [versenyez] azért, mert az istenek közül őt hiszik a legnagyobbbnak.”¹⁰²

A *seiuges* alak is a *currus* (kocsi) és a *seiugis* (hatosfogatú) szavak összevonásából keletkezett.

30. Sella curulis

Eredetileg hordszék volt, erre utal másik neve, a *sella gestatoria* (hordozható szék) is. Azaz valójában kocsira helyezett, gyakran díszes (elefántcsont borítású) bírói székek voltak.¹⁰³ Isidorus így ír erről: „*Sella curulis* volt az, amelyeken ülve a hivatalnokok (magistrati) jogot szolgáltattak. Azért mondják pediglen szekereseknek (*curules*), mivel az öreg prétorokat és konzulokat törvénykezésre az utazások hosszadalmassága miatt kocsival (*curru*) vitték. Székeknek (*sellae*) pedig, azután, mert ezeken ülve szoktak ítéletet mondani; a kocsiról (*a curru*) nevezték ezeket kocsizó székeknek (*curules sellae*).”¹⁰⁴ A szó szoros értelmében tehát „kocsizó ítélőszék” volt, (Rabomobilnak azért nem nevezhető, mert az elitélteket vagy helyben büntették, vagy gyalog hajtották e kocsi után.)

31. Tensa

Nagy, négykerékű díszkocsik, amelyeken a cirkuszi játékok (ludi circenses) előtti körmenetben az istenszobrokat vitték. Rendszerint fehér lovakat, öszvéreket, ökröket, elefántot vagy (albino ill. szőke) rabszolgákat fogtak elé.¹⁰⁵ Hajtójuk a *tensarius* gyalog ment a kocsi mellett. Ritkán használják köznapi értelemben.

32. Tribulum

Használják *tribulaként* is, a köznép nyelvében pedig *trivolum* alakban is előfordul. Alapszava nyilván a *tribulare* = sajtolni, nyomtatni (gabonát) ige lehetett. Amennyiben egyáltalán kocsinak nevezhetjük ezt a szerszámot, akkor cséplőszekér lehet a neve: kis, szekér formájú szerkezet széles kerekekkel vagy egyszerűen csak bordás henger, amelyet a kalászon végighúztak, hogy a magot kiverje.¹⁰⁶

Isidorus erről azt írja: „A *tribula* a kocsi (*vehiculi*) egy fajtája, amivel gabonát nyomtatnak, és erről nevezik így”.¹⁰⁷

33. Trigae

Hármasfogat, eredetileg csak a fogatolás módját jelölte. A *tres* (három) és a *iugum* (iga) összetételéből keletkezett szó.¹⁰⁸

Isidorus – már többször idézett helye – szerint: „A négyes-, kettes-, hármás- (*trigae*) és hatosfogatokat a lovak számáraól és az igáról nevezték el. Ezek közül...a trigát az alvilági isteneknek...szentelték. Azért igázták a trigát az alvilág isteneinek, mert az alvilág az embereket három életkor szerint ragadja magához, azaz gyermekkorban, ifjúkorban és a vénségben.”¹⁰⁹

Hajtója a *trigarius* volt.

Rómában létezett egy olyan cirkusz, ahol a lovakat képezték ki versenyek céljára, ezt nevezték *trigariumnak*.

34. Vehiculum

A szekerek és kocsik olyan általános elnevezése, hogy például Isidorus az e témáról szóló fejezetének „De vehiculis” (A kocsikról) címet adta, ám magáról a *vehiculumról*, mint kocsifajtáról egyáltalán nem is ír.¹¹⁰ Neve a *vehere* = húzni, vinni, szállítani, utazni stb. jelentésű igeire vezethető vissza.

Általában azonban szállítószekér az első jelentése, a Codex Theodosianus szerint súlyhatára 1000 római libra (330 kg) volt.¹¹¹

A római posta (*cursus publicus*) külön szolgáltatása volt a szekérposta (*cursus vehicularis*), ma úgy mondanánk „poggyászkocsi”. Az egyes tartományok kötelezettségét a szekérposta továbbítására *vehiculationak*, magát a fuvarszolgálatot *munus vehicularenak* nevezték, a gyorspostát már fogatolt kocsi (*vehiculum iunctum*) várta, s a megrakott szekér (*vehiculum onustum*) azonnal indult tovább.

A szekérszet felügyelője a *vehicularis* vagy *vehiculorum praefectus* volt.¹¹²

A *vehiculum*ból egyszerűsödött műszó, a *vehes*, mint mérték, jelentése: „szekérnyi”, „szekérrakományi”.

35. Vereda

Olykor *veraeda* alakban, meglehetősen homályos jelentésű szó. Annyi biztos, hogy futárszolgálattal kapcsolatos.¹¹³ Sokan lovaspostának tartják. Az tény, hogy a futár, postaküldölc neve *veredarius*, a futárló, postaló, gyors futású, könnyű ló (vadászparipa) *veredus*, amely nyilván az *equus veredus*ból egyszerűsödött. De éppen ez a szó mutatja, hogy eredetileg nem lovas, hanem kocsis

VEREDA

gyorspostáról lehetett szó, ugyanis alapos a gyanú, hogy ez az elnevezés a *vehere* (húzni, vonni, szállítani, utazni) ige és *areda* (kocsi) névszó összetételéből keletkezett, tehát az *equus veredus* a „postakocsi húzó” vagy „futárkocsi húzó” ló volt.

Annál is inkább gondolhatunk futárkocsira, mivel a Codex Theodosianus is könnyű, kis súlyhatárú kocsik közé sorolja (300 római libra = 99 kg).¹¹⁴

Összegzés

Összegezve az elmondottakat, a Római Birodalom kései korszakából, elsősorban a latin nyelvterületről sikerült – a teljesség igénye nélkül – harminccötféle kocsira vonatkoztatható alapterminust összegyűjtenem, igaz ebből öt fogatolásra utal, de ahogyan nálunk is a fogat szóba gyakran beleértik a vontatványt is, szükségesnek tartottam idesorolásukat. Ha ehhez hozzávesszük a funkciókat behatároló jelzőkkel szereplő változatokat és a névvariációkat is, számuk meghaladja az ötvenet.

Úgy gondoltam tehát, hogy a Bibliát latinra fordító személyeknek jelentős, félszáznál nagyobb szókészlet állhatott rendelkezésére e szűkebb témakörben, amikor munkájukba kezdtek. Ennek ismeretében vettem kézbe a Bibliát (Vulgatát) abban a reményben, hogy a IV–V. század fordulóján készült fordítás a Szentírás gazdag tartalmát precíz korabeli terminológiával adja vissza.

Jegyzetek

- ¹ Bozsik 1986.
- ² Zvorikin és társa 1964, 42. p.
- ³ Uo. 131. p. – vö. Marx 1961, 357–358. p.
- ⁴ Lukács 1966.
- ⁵ Uo. 872., 888–889. p.
- ⁶ Biró és társa 1985, 72. p.
- ⁷ Ville 1988, 69–72. p.
- ⁸ Haremborg 1990.
- ⁹ Paturi 1991.
- ¹⁰ Uo. ókori 12–13., 20., 26., 31., 36.; középkori: 64., 94. p.
- ¹¹ Endrei és társa 1990, 140–141, 173–174, 202. p.
- ¹² Tarr 1968.
- ¹³ Tarr 1978.
- ¹⁴ Ürögdi 1979.
- ¹⁵ Tarr 1978, 130–151. p.
- ¹⁶ Buchwald und Kamm. 215–216. p.
- ¹⁷ Uo. 235. p.
- ¹⁸ Paulys 1/2 (1894) 2184–2185. p.
- ¹⁹ Tarr 1978, 141. p.; Ürögdi 1979. 45. p.
- ²⁰ Ürögdi 1979, 39–40. p.
- ²¹ Isidorus 1911, 20: 11, 2.
- ²² Tarr 1978, 150. p.
- ²³ Isidorus 1911, 20:2,5.
- ²⁴ Tarr 1978, 141. p.
- ²⁵ Isidorus 1911, 18:36, 1–2.

- ²⁶ Paulys 3/1 1897, 445–467. p.; Pecz 1902. 2:876. p.
²⁷ Tarr 1978, 141. p.; Ürögdi 1979, 45. p.
²⁸ Isidorus 1911, 20:12,3.
²⁹ Isidorus 1911, 20:12,3.
³⁰ Paulys 3/2. (1899), 1606–1607. p.; Pecz 1902, 2:876. p.
³¹ Paturi 1991, 64. p.; Tarr 1978, 143. p.
³² Tarr 1978, 134. p.; Domanovszky 1917, 63. p.
³³ Tarr 1978, 141.; Ürögdi 1979, 40–41., 45–46. p.
³⁴ Isidorus 1911, 20:12,3.
³⁵ Tarr 1978, 135. p.
³⁶ Isidorus 1911, 20:12,3.
³⁷ Paulys 3/2 (1899), 1614. p.; Ürögdi 1979, 41., 43–44. p.
³⁸ Pecz 1902, 2:876. p.; Ürögdi 1979, 44. p.
³⁹ Isidorus 1911, 20:12,1.
⁴⁰ Isidorus 1911, 18:35,1.
⁴¹ Paulys 3/2 (1899), 1615. p.; Paturi 1991, 64. p.; Ürögdi 1979, 44. p.
⁴² Paturi 1991, 64. p.
⁴³ Paulys 3/2 (1899), 2588–2589. p.; Tarr 1978, 138–140.; Ürögdi 1979, 41–42. p.
⁴⁴ Fejér 1926, 198. p.
⁴⁵ Paulys 3/2 (1899), 2625. p.; Tarr 1978, 141. p.
⁴⁶ Ürögdi 1979, 45. p.
⁴⁷ Paulys 4/2 (1901), 1679–1680. p.
⁴⁸ Ürögdi 1979, 42. p.
⁴⁹ Finály 1884, 508. p.
⁵⁰ Finály 1884, 532. p.
⁵¹ Tarr 1978, 141. p.
⁵² Ürögdi 1979, 45. p.
⁵³ Tarr 1978, 133–134. p.
⁵⁴ Tarr 1978, 138., 143. p.
⁵⁵ Pecz 1902, 2:875. p.; Tarr 1978, 134., 141., 143. p.
⁵⁶ Tarr 1978, 143. p.
⁵⁷ Isidorus 1911, 20:12,1.
⁵⁸ Isidorus 1911, 18:35,1.
⁵⁹ Isidorus 1911, 18:36,1.; Domanovszky 1917, 70. p.
⁶⁰ Pecz 1902, 2:876. p.
⁶¹ Paturi 1991, 64. p.
⁶² Tarr 1978, 138. p.; Domanovszky 1917, 64. p.
⁶³ Ürögdi 1979, 42. p.
⁶⁴ Paulys 7/2 (1912),. 2369–2371. p.
⁶⁵ Fejér 1926, 197. p.
⁶⁶ Isidorus 1911, 20:11,4.
⁶⁷ Paulys 12/1 (1924), 1056–1108. p.; Domanovszky 1917, 65. p.
⁶⁸ Vergilius 1850, 250. Aeneis 8:665–666.
⁶⁹ Horatius 1961, 402–403. (sat. 1:6, 104)
⁷⁰ Isidorus 1911, 20:12,4.

- ⁷¹ Pecz 1902, 2:876. p.; Domanovszky 1917, 64-65. p.
⁷² Paulys 19/1 (1937), 1163-1164.; Paturi 1991, 64. p.
⁷³ Paturi 1991, 64. p.
⁷⁴ Pecz 1902, 2:876. p.
⁷⁵ Isidorus 1911, 20:12,4.; Domanovszky 1917, 63-64. p.
⁷⁶ Vergilius 1850, 250. Acneis 8:665-666.
⁷⁷ Paturi 1991, 64. p.
⁷⁸ Ürögdi 1979, 44-47. p.
⁷⁹ Tarr 1978, 133. p.
⁸⁰ Tarr 1978, 146. p.
⁸¹ Tarr 1978, 143. p.
⁸² Isidorus 1911, 20:12,3.
⁸³ Finály 1884, 1513. p.
⁸⁴ Isidorus 1911, 5:39,10.
⁸⁵ Isidorus 1911, 18:34,1-2.
⁸⁶ Isidorus 1911, 18:36,1.
⁸⁷ Isidorus 1911, 18:36,3.
⁸⁸ Isidorus 1911, 18:35,1-2.
⁸⁹ Pecz 1902, 2:876. p.
⁹⁰ Paulys² 2(1919), 41-42. p.; Fejér 1926, 198. p.; Ürögdi 1979, 41-47. p.
⁹¹ Isidorus 1911, 20:12,2.
⁹² Tarr 1978, 141. p.
⁹³ Tarr 1978, 138-140.; Domanovszky 1917, 64. p.
⁹⁴ Finály 1884, 1729. p.
⁹⁵ Isidorus 1911, 20:12,1
⁹⁶ Isidorus 1911, 20:12,1.
⁹⁷ Paturi 1991, 64. p.; Ürögdi 1979, 44. p.
⁹⁸ Paulys² 4(1921), 49-50. p.
⁹⁹ Finály 1884, 1755-1759. p.
¹⁰⁰ Paulys² 4(1921), 1120-1121. p.; Domanovszky 1917, 61., 63., 70. p.
¹⁰¹ Pecz 1902, 2:876. p.
¹⁰² Isidorus 1911, 18:36,1-2.
¹⁰³ Tarr 1978, 133.; Paulys² 6(1923), 1309-1315. p.
¹⁰⁴ Isidorus 1911, 20:11,11.
¹⁰⁵ Paulys² 9(1934), 533-536. p.; Tarr 1978, 144. p.
¹⁰⁶ Paulys² 6(1937), 2426-2428. p.
¹⁰⁷ Isidorus 1911, 20:14,10.
¹⁰⁸ Tarr 1978, 141. p.
¹⁰⁹ Isidorus 1911, 18:36,1-2. p.; Domanovszky 1917, 56-63. p.
¹¹⁰ Isidorus 1911, 20:12.
¹¹¹ Tarr 1968, 145. p.; Domanovszky 1917, 64. p.
¹¹² Fejér 1926, 198. p.
¹¹³ Tarr 1978, 141. p.
¹¹⁴ Ürögdi 1979, 45. p.

Demény Lajos

Székely lustrák a fejedelem kori Erdélyben

A sajátos székely társadalomfejlődés egyedülálló kútfőit alkotják a feudalizmus korában a székely lustrák. A fogalom napjainkig él a székely köztudatban, bár igazi jelentése ma már egyre inkább elhalványodott. Az általános magyar köztudat, s különös a magyarországi mit sem tud róla, a történészek szűkebb körét leszámítva bizonyára először találkozik vele életében. Az idősebb nemzedék egyes tagjainak tudatában dereng talán valami, ha gimnáziumi tanulmányaikat felekezeti iskolában s különösen református kollégiumokban végezték, vagy éppenséggel kollégiumi bentlakásban laktak. Emlékezhetnek még a háromszögű lustrabotra, amelyre a bentlakásban élő diákok nevét szobánként vezették rá, hogy a szilencium, vagyis a csendes tanulásra fordított idő alatti naponta legalább kétszer tartott ellenőrzéskor a szolgálatos öregebb diákok a felügyelő tanár kíséretében könnyebben elvégezhessek a számbavételt. A szónak már akkor is legalább két értelme volt. Jelentette a háromszögű botra ragasztott névjegyzéket, de egyben magát az ellenőrzést is. Ezt örökítették meg a „jön a lustra” vagy „megkezdődött/befejeződött, véget ért a lustra”. Azt már kollégiumi bentlakók sem tudták, hogy a szokás gyökerei a feudalizmus kori székely történelemben nyúlnak vissza, hogy a lustra, vagyis a hadköteles székelyek jegyzéke, összeírás alapján ellenőrizték a hadi szemlén (mustrán) való megjelenést, illetve a róla való távolmaradást, hiányzást. A lustrába jegyezték be ha valaki a katonaköteles székelyek közül nem ez előírt ruhában és hadi felszereléssel jelent meg a hadi szemlén. Nem különben volt ez a kollégiumi bentlakók esetében, azzal a különbséggel, hogy az esetleges megjegyzés a rendületlenül megvetett ágyra, a füzetek és tankönyvek rendben tartására vagy éppen a testi tisztálkodásra vonatkozott.

A székely történelemben tehát a lustra fogalma az összeírást fedi. A szakirodalomban és a XVI–XVII. századi forrásokban jelölésére a székely lustrán kívül különböző szavakkal találkozunk, betűrendben a következőkkel: Cathalogus, collustratio, connumeratio, lajstron, inquisitio seu perlustratio, általános, vagy katonai összeírás, regestrum, regestum, ritkábban urbárium. Függetlenül azonban a jelölésére használt fogalmaktól a székely lustra írásbeli olyan forrást jelent, amellyel az egész kora újkori magyar történelemben csak a székelyeknél találkozunk. Ám Európa-szerre is az ehhez hasonló kútfő a pájukat ritkítják. A székely lustrákra emlékeztető katonai összeírásra csak a záporozsjei kozákoknál találkozunk. De az összeírást itt is az erdélyi fejedelem és lengyel király Báthory István honosította meg, amikor elrendelte a korabeli Lengyelországhoz tartozó Nyugat-Ukrajna szélein élő kozákok összeírását. A kozákok számára azzal párosult, hogy a regesztumba került egyének bizonyos előjogokban részesültek. Így alakult ki a záporozsjei kozákok két határozottan elkülönülő rendje: az úgynevezett regesztumos kozákoké (regesztovije kazaki) és a közönséges kozákoké. Az előbbi nem csupán a szabad, tehát a feudális kötelezettségek alóli mentességet jelentette, hanem idővel a tömeges felzárkózásukat a kiváltságokat élvező kishemességhez.

Számoltunk persze azzal, hogy a középkorban és kora újkorban Európa-szerre készültek katonai összeírások és jegyzékek akár a hadra szállt nemesekről, akár a jobbágyok, városok terhére kiállított harcosokról, esetleg a telekkatonákról, vagy éppenséggel a zsoldosokról, ha nem egyébert a zsold kifizetésére költött pénz elszámolása céljából. De ezek az írásbeli

források a korabeli társadalom csak kis részét érintették. A háború vagy hadjárat befejeztével rendszerint értéküket veszítették a kortársak szemében, és ezzel magyarázható, hogy nagyon szórványosan maradtak ránk. Nem tagadjuk viszont, hogy a hadtörténet szempontjából értékesek és bizonyos keretek között hasznosak a társadalomtörténet és a történelmi demográfia számára. A népszámlálást megelőző korszakban készültek más (statisztikai módszerekkel feldolgozható) kútfők is, mint amilyenek az urbáriumok, uradalmi leltárak vagy éppenséggel adóösszeírások. A felbecsülhetetlen értékük ellenére ezen kútfők is részlegeseek. Az urbáriumok például a XVIII. század második felében kezdeményezett úrbérrendezést megelőzően csak az egyes uradalmak jobbágylakosságát vették számba, és nem az egész település, terület, közigazgatási egység vagy országrész teljes parasztlakosságát. Hasonló a helyzet az uradalmi leltárak esetében is, ha ezek egyáltalán írásba foglalták az illető uradalom szolgáló népét. A tulajdonképpeni Erdély vonatkozásában még azzal is számolni kell, hogy mind az urbáriumok, mind az uradalmi inventáriumok a székely lustrákhoz viszonyítva időrendben későbbi keletűek. A ránk maradt történelmi kútfők között is a székely lustrák kronológiailag megelőzik őket. Általában véve még inkább érvényes a fenti megállapítás az adóösszeírásokra nézve, bár ezek nemegyszer átfogóban mint az urbáriumok vagy uradalmi leltárak.

A székely lustrák sajátossága és egyben rendkívüli értéke abban áll, hogy átfogták az egész székely társadalmat a nemesektől, a székely szóhasználat szerinti főnépektől a szolgálkig és jövevényekig. Mindezt nyilván akkor, ha általános összeírásról van szó.

Osszeállításuk kezdetét Mátyás király 1473. december 9-én a Modra vára mellőli táborban írt és Mérai Magyar Balázs erdélyi vajdának és székely ispánnak küldött utasításaitól számítjuk. A táborában lévő maros- és udvarhelyszéki lófők és gyalogok panaszára elrendelte ugyanis a székelyek általános összeírását (az eredeti latin szövegben a *generalis collustratione* áll), mégpedig külön jegyzékben a lóföket és megint másban a gyalogokét, azzal a szigorú meghagyással, hogy senki főember az összeírtak helyzetén változtatni ne merjen. Változtatást, illetve magasabb rendi kategóriába való átirást csak a vajda eszközölhet, s ő is csak akkor, ha az érintett vagyoni helyzete megfelelt az új beosztásnak. Elrendelte egyben azt is, hogy az összeállított két jegyzéket neki megküldjék (et tabulus, quas confecitis ad nos etiam transmissiuri). Mátyás király leveléből, de még inkább az ő nevében 1466-ban hozott vajdai határozatból az is kiderül, hogy a rendkívüli intézkedést a székely társadalomban kialakult feszültségek váltották ki, közelebbről a lófők és gyalogok azon panaszra, hogy a főnépek különböző visszaélésekkel a katonáskodó székelyeket jogaikból kiforgatják és elnyomják. A katonáskodó székelyek és a király politikája egymásra talált és az érdekek azonossága szülte tehát a lustrákat, mert a király a hadi szolgálatot teljesítő székely rétegeket oltalmába vette. Határozottan állíthatjuk tehát, hogy már kezdetüktől fogva a székely lustrák a sajátos székely társadalmi fejlődés és a központi hatalom politikájának a termékei, amit a ránk maradt XVII. századi összeírások minden kétséget kizáróan bizonyítanak.

Mátyás király idejétől kezdődően több-kevesebb következetességgel állítottak össze székely lustrákat. Ám ezek csak a XVI. század hatvanas éveinek kezdetétől maradtak ránk, s akkortól is csak töredékesen, 1600-ig mindössze 5 összeírás. Az eddigi feltáró munkánkban 1700-ig mintegy száz székely összeírást sikerült a romániai, magyarországi és ausztriai levéltárakban és kéziratárakban azonosítani. Az eredeti kéziratban vagy későbbi másolatban megőrzött székely lustrák katalógusának összeállítása, a kéziratok leírása kötelezett arra, hogy tüzetesebben megvizsgáljuk őket és kezdjük el rendszeres kiadásukat.

Rendeltetésüket és szerkezetüket tekintve a székely lustrák sokszínűek, legalább négy csoportra oszthatjuk őket: általános, részleges, katonai és végül adóösszeírások. Összefogó szóval népesség-összeírásnak neveztük őket. A csaknem száz XVII. századi lustra többségében katonai- és adóösszeírás. Kevesebb részükben általános vagy részleges összeírások.

A XVII. század első felében, de különösen Bethlen Gábor idejében több általános székely összeírást említenek a források, de közülük csak az 1614. évi maradt ránk egészében és eredeti kéziratban. Információkban mindenkinél az a leggazdagabb.

A fejedelem uralkodása kezdetétől mindenre kiterjedő áttekintést akart látni, hogy a katonáskodó székelység fennmaradását veszélyeztető XVII. század eleji eljobbágyosodás folyamatát a visszájára fordíthassa, mert a korabeli erdélyi hadsereg legalább kétharmadát a mintegy 12-15 ezernyi székely had alkotta. Nem volt sem elég anyagi forrása, sem más eszköze arra, hogy a székely hadról lemondhasson. Be kellett viszont látni, hogy a tömeges székelyföldi jobbágyosodást s vele együtt a katonáskodó székelyek fenyegető számbeli csökkenését nem lehet csupán a székely közösségi szabadságlevelekkel leállítani, annál kevésbé a visszájára fordítani. Elődei ilyen irányú törekvései sikertelenek voltak, mert a magukat önkéntesen jobbágyságra adó székelyek számára annyira súlyos lett a katonai szolgálat, hogy az általános szabadság értékét veszítette. Érdekeltté kellett tenni őket abban, hogy vállalják a szabadsággal járó katonai szolgálatot, hogy ez az állapot számukra kedvezőbb, mint a jobbágysors. Tudni kell ugyanis, hogy a székelyföldi jobbágy helyzete vármegyei sorstársával szemben sokkal kedvezőbb volt; kevesebb földesúri szolgálatot teljesített, nagyjából mentes volt a különböző adóktól és mindvégig megőrizte a szabad költözködési jogát. Éppen ezért Bethlen Gábor a nemesek erőszakos jobbágyosítása ellen erélyesen fellépve, a székelyföldi jobbágyság megadóztatását vezette be. Ez volt az általa követett székely politika sarkalatos pontja. Végző soron főleg ez által érte el a jobbágysorba jutott szabad székelyek visszaszerzését (*rekuperálását*) a hadi szolgálatot teljesítő lófők vagy gyalogos puskások közé.

Az 1614. évi Bethlen-féle lustrát már az összeállításra minden székere kirendelt fejedelmi biztosok általános összeírásnak (*generalis connumeratio*) nevezték, vagy a címekben jelezték, hogy az illető székben az összes székelyeket jegyzékbe vették (például Marosszéken: *Connumeratio Universonum Siculorum Sedis Siculicalis Marus*, vagy Udvarhelyszéken *Connumeratio Universonum Sedis Siculicalis Udvarhely*). A lustra magában foglalja, a hiányzó Aranyosszék kivételével, az összes székely székeket. Általános népesség-összeírás ez a lustra főleg azért, mert minden egyes székelyföldi családfő nevét jegyzékbe vették, társadalmi és jogi állapotától függetlenül.

Az összeírást 1614. évi február 17. és 23. között ejtették meg egyidejűleg az arra Maros-, Udvarhely-, Csík-, Gyergyó- és Kászonszékere, valamint a Háromszékere kirendelt fejedelmi biztosok. A székeken belül településenként írták össze a családfőket, mégpedig a társadalmi rendek szerint, tehát külön-külön a nemeseket vagy főnépeket (*nobiles, primores*), lófőket (*primipili*), gyalogos puskásokat (*pedites pixidarii*), szabadosokat (*libertini*), ezek özvegyeiket (*viduae*), a különböző jogállású jobbágyokat. (Utóbbin belül: ősjobbágyokat = *jobagiones avitici* vagy *antiqui*; fejekötött jobbágyokat = *jobagiones subiugati* vagy *ligati*; a konfiskált, konfiskálás előtti vagy utáni jobbágyokat = *jobagiones confiscati, ante vel post confiscationem*; a külső és jövevény jobbágyokat = *jobagiones extranei, advenaes*; a vármegyei és általában a lakságból származó és a Székelyföldre bevándorolt zselléreket = *inquilini siculicales* és végül

a szolgálakat [servi].) A külső és jövevény, a fejekötött, a konfiscált és konfiskálás előtti vagy utáni jobbágysorba jutás körülményeit és okát, esetleg a földesúrának a nevét is. A zselléreknél ugyancsak többé-kevésbé következetesen feljegyezték a származás helyét. A helyi sajátosságokat és adottságokat leszámítva nagyjából az egész 1614. évi lustra szerkezete egységes. A településenkénti jegyzéket zárja vagy a teljes vagy rétegenkénti számbeli összegezés. Ez utóbbi viszont Csík- és Gyergyószék esetében hiányzik.

A háromszéki összeírás egyik szembevetendő sajátossága, hogy itt megint csak többé-kevésbé következetesen feljegyezték, ha egyik vagy másik nemes, de még inkább lófő, gyalogos puskás és szabados jobbágyságra adta magát, elbujdosott vagy éppenséggel szolga lett és milyen oknál fogva. Azt is rendszeresen jelezték, hogy kiket állított vissza Petki János székely generális a gyalogos puskások sorába. Tömérdek a családnevekhez fűzött sokszínű megjegyzés, az olyszerű mint: beteg, bujdosó, csavargó, vagus, elszökött, béna, sánta, vak, világtalan, nyomorék, szegény, koldus, néma, süket, félszeg, gutaütött, foglalkozás szerint ács, aranyműves, bányász, solymár, csordapásztor, disznópásztor, juhász, hámos, kertész, kocsis, kolcsár, lovász, molnár, notarius, pap, barát vagy szerzetes, iskolamester, rektor stb. Természetesen külön írták össze a városi rendeket és a kiváltságos települések (a két udvarhelyszéki Oláhfalva) lakóit és a zsendelycsinálással, deszkavágással szolgáló zetalakiakat.

A Bethlen-féle lustra a helytörténet, a történelmi demográfia és genealógia vagy származástan, a családtörténet egyik leggazdagabb kútfője a XVII. század elejéről. Ha valaki székelyföldi szülőfaluja történetével, családjá leszármazásával akar foglalkozni semmiképpen sem kerülheti meg ezt a felette becses forrást. Nincs már olyan forrás, amely annyira részletesen, sokszínűen és árnyaltan tükrözné a XVII. századi székelyföldi jobbágyosodás/jobbágyosítás jelenségét, mint az 1614. évi általános székely összeírás. Hogy milyen körülmények között és milyen oknál fogva jutott egyik vagy másik szabad székely jobbágyosorba a nevezett kútfő a következőket említi: erővel, hatalmasul tették jobbágygá, szabad akarata szerint adta magát jobbágyosra, adósságért, akasztófától való megmentésért, anyja vagy apja után lett jobbágy, vagy azért mert jobbágyleányt vett el feleségül, bátyja feleségével közösködött, két felesége volt, elhagyta feleségét, leánya vagy maga paráználkodott, hadba ment, egy kenyéren élt jobbágygá tett bátyjával, a rája rótt bírságot nem tudta kifizetni, a rája bízott barmokat áron alul adta el, elszegődött az egyházhoz, gyilkolt, vérontást okozott, megszegte a falu erdejére tett tilalmat, farkast, őzet, fogott a földesúr erdejében, lopásért fejköztetésért, foglyot szalasztott el, fogságból szabadították ki, gyógyításra felvett pénzért, hamis hitért vagy tanúskodásért, ház felgyújtásért, hűtlenségért, kezességért, kölcsön vett pénz visszafizetésének elmulasztásért, latorságért és lopásért, oltalomért, elkövette magát bizonyos összegért, adott számú baromért, megnevezett mennyiségű gabonáért, éhség miatt, vérbírságért, vetésre ment marháért, zálogba ment marhájáért, zálogba adta magát, mert húshagvyó hétfőn nem akart táncolni, a tisztartóra támadott, rágalmazásért, szegénysége miatt, pénzen vásárolt nemesi jószágra szállott, mert érte prókátorkodtak stb. Ezzel távolról sem merítettük ki azokat a körülményeket és okokat, amelyeknél fogva a XVII. század elején Bethlen Gábor megállapítása szerint csak Bocskai István uralkodása után mintegy hatezer székely családfő jutott jobbágyosorba, tehát a székelyföldi lakosság harminc százaléka. De a felsoroltak mégis sugallják, hogy mennyi feszültség halmozódott fel a székely társadalomban, hogy mily nagy arányokat öltött a társadalmi

mobilitás és főleg a társadalmi ranglétrán való süllyedés, ami – mint mondtuk – veszélybe hozta a katonáskodó szabad székelység létét.

Ugyanilyen mértékű volt a Bethlen-féle lustra tükrében a területi mobilitás, a be- és kivándorlás. A Mihály- és Basta-kori mérhetetlenül nagy vérveszteség és pusztítás, az őket követő természeti csapások, a ragályos betegségek áldozata lett esetenként egy-egy egész település lakossága, néha egyik vagy másik székely szék összlakosságának egyharmada vagy éppen fele. Háromszékről például százával bujdosnak el szabad székelyek a mérhetetlen éhínség és szegénység miatt. Mindez magyarázza a lakosságcsere hihetetlen arányait. A lustrát megelőző 10-12 év alatt példának okáért a marosszéki feudális függőségben élő lakosság fele cserélődött ki. A kipusztult népesség helyébe a bevándorlók és jövevények telepedtek meg, közöttük százával a románok. Marosszéken a frissen bevándorolt románok aránya csupán egy évtized alatt elérte az összlakosság 5 százalékát. Ez volt Marosszéken és általában az egész Székelyföldön a román megtelepedés első számottevő hulláma. Viszonylag jelentős volt Marosszéken a bevándorolt szászok, háromszékiek, magyarországiak, fogarásföldiek, havaselveiek és moldvaiak száma, de települtek be Székelyföldre távolabbi vidékekről és országokból érkezettek is, közöttük tótok, törökök, rácok, horvátok, csehek, lengyelek, kozákok, muszkák, és mások is szép számban. Leszámítva a Székelyföldön belüli (ide számítottuk az aranyosszéki településeket is) vándorlást, az említett korszakban több mint 550 helységről, tájegységről, vidékekről, országrészről és országból telepedtek le a Székelyföldre jövevények, de mindezt meghaladta a 425 székelyföldi település lakóinak helyváltoztatása.

A Bethlen-féle lustra több mint 20 000 családfőt vett számba a megnevezett 386 településén.

A XVII. századi népességösszeírások közül hosszabban időztünk el az 1614. évi lustrán. Érzékeltetni szeretnénk volna, hogy ez a kútfő pártját ritkító (ha nem egyedülálló) nem csak az egész magyar, hanem az összeurópai XVII. századi történelemben. A forrás a fejedelmi székely politika terméke éppen úgy, mint az az 1619-ben készült székelyföldi adóösszeírás, amelyből eddig három jegyzéket azonosítottunk és közöltünk a Bethlen-féle lustrával és más nyolc összeírással együtt a nemrég megjelent Székely Oklevéltár új sorozata IV. kötetében. Az 1619. évi három jegyzék magában foglalja a kézdiszéki és a csík- gyergyó- és kászonszéki nemesek, lófők és jobbágyaik külön-külön jegyzékét székenként és megint más jegyzékben a csík-, gyergyó-, és kászonszéki gyalogos puskásokét. Ezek bizonyítják, hogy Bethlen Gábor a már említett székely politikájában a jobbágyok megadóztatását eltökélten követte. Ám ugyanerről tanúskodik az 1627. évi összeírás is, amelyből eddig az Udvarhelyszékre vonatkozó rész került elő és látott nyomdafestéket a már idézett frissen megjelent kötetben. Meg kell azonban jegyeznünk ennek kapcsán azt is, hogy az 1627. évi összeírás jelzi egyben a Bethlen-féle székely politika sikerét, nevezetesen azon törekvésének eredményét, hogy a jobbágysorba jutott székelyek közül minél többet szerezzen vissza a katonáskodó szabad székelyek, a rekuperált lófők és gyalogok két rendjébe. A hadi szolgálatra rekuperáltak száma Udvarhelyszéken 612 családfőt tesz ki, az egész összeírt lakosságot alkotó 4102 család csaknem 15 százalékát.

A két utóbbi összeírás is a XVII. századi általános székely népesség-összeírások számát gyarapítja, még akkor is ha belőlük csak az említett részek maradtak ránk.

A XVII. század utolsó két évtizedében, legalábbis az eddig számba vett székely lustrákból ítélve egyre nagyobb a székelyföldi adóösszeírások száma. Megemlítjük egyébként, hogy a

nevezett összeírásokban az állatok (ökrök, tehenek, lovak, juhok, sertések) számbavétele szerepel, ami azt bizonyítja, hogy az állattartásból származott az adózás alá eső jövedelem. Az adóösszeírásokat is székenként állították össze a települések rendjében a minden rendű és rangú székely állatállományával, de megesett az is, hogy csak a fizetendő összeget jegyezték fel, a családfóként bírt állatok felsorolása nélkül.

Külön kategóriaként alkotnak a XVII. századi székely népesség-összeírásokban katonai összeírások. Jellegüknél és szerkezetüknél fogva ezek eltérnek mind az általános, mind az adóösszeírásoktól. Noha ez esetben is a székenkénti számbavétel a mérvadó, de a jegyzékekbe a családneveket a katonai egységek (százak vagy századok és tízesek) szerint állították össze, mindig külön a lovasságot és megint külön a gyalogságot. A századokon belül a települések sorrendjét követték, még akkor is, ha a százast alkotó katonák több településből származtak. Rendeltetésüknél fogva a katonai összeírások elkészülte szorosan kapcsolódott nem csak a fejedelem vagy a székely katonai tisztségviselők (a székely generális vagy székely kapitány, a széki kapitányok) jelenlétében tartott hadi szemlékhez, hanem a székelyek hadjáratba indulása alkalmához is. A kimondottan katonai lustra jegyzékek aránya is jelentős a XVII. századi székely népesség-összeírások összességében. A jegyzékben csupán a családnevek szerepelnek, a hozzájuk fűzött szűkszavú megjegyzések pedig szorosan kapcsolódnak a hadi szolgálat teljesítéséhez. Éppen ezért a korabeli székely hadszervezés legfőbb kútfői közé tartoznak.

A részleges összeírások jellegüknél fogva a legváltozatosabbak. Magukban foglalhatták egy-egy szék valamelyik rendjét vagy a jobbágyorsba jutott székelyeket. Ám gyakoriak az olyan részleges összeírások, amelyek egy bizonyos hadjáratba induló székely katonai egység névjegyzékét tartalmazzák, vagy néha azoknak a székelyeknek a névsorát, akik nem jelentek meg a hadban. Ilyen az 1575. évi jegyzék azokról, akik a kerelőszentpáli csatában Báthory István oldalán harcoltak, a harc után érkeztek és végül azokról, akik távolmaradtak a harcról, de mindezek csak Marosszékről. Ilyen a két 1616. évi jegyzék, az első a gyergyószéki főnépek, lófők, gyalogos puskások és szabadosok, a másik a jobbágyorsba jutott csik-, gyergyó-, és kászsónszéki lófők és gyalogok összeírása. 1653-ban azokat írták össze, akik a moldvai hadjáratban nem vettek részt, 1658-ban Csíkszékét, 1659-ben Kézdiszékét és 1691-ben Háromszékét.

Sajátos jellegűek van az 1602. és 1603. évi Basta-féle összeírásoknak, valamint az I. Rákóczi György jelenlétében összeállított 1635. és 1642–1643. évi lustráknak. Ezek annyiban általános összeírások, amennyiben az egész Székelyföldre vonatkoznak, kivéve a Basta-féle 5 lajstromot, amelyből Aranyosszék hiányzik. Ugyanakkor részlegesek, mert vagy kizárólagosan a hadköteles székelyeket vették számba, vagy főleg csak azok jegyzékét tartalmazzák. Basta ugyanis azokról a székelyekről állítatott össze székenkénti jegyzéket, mégpedig Marosszékről kettőt, akik felesküdték a császár hűségére. Ezen jegyzékben a jobbágyok összeírása felette foghéjas, mert az összes számbavettekhez viszonyítva alig éri el a 9 százalékot. Teljesen más a helyzet az I. Rákóczi György-féle összeírásokkal. Ezek már címükben is rögzítik, hogy a katonai szolgálatot teljesítőket vették számba. Igaz ugyan, hogy a ránk maradt lustrákban az összeírók többször is utalnak arra, hogy a jobbágyokat külön jegyzékbe vették fel, de ezek máig sem kerültek elő.

1635 őszén és 1636 végén I. Rákóczi György maga járta végig az egész Székelyföldet és tartott székenként hadi szemlét a katonáskodó székelyek felett. Ekkor állította össze a hadi szolgálatot teljesítő családfők és fiúgyerekeik legteljesebb jegyzékét a XVII. századból. Ám

az 1635. évi csík-, gyergyó- és kászonszéki lustra, akárcsak az 1636. évi aranyosszéki hollétéről máig sem tudunk semmit, de ránk maradt az 1642. évi aranyosszéki és az 1643. évi csík-, gyergyó-, és kászonszéki összeírás, amelyek szerkezete mindenben megegyezik az ismert és általunk kiadásra előkészített 1635. évi maros-, udvarhely- és háromszéki összeírások szerkezetével és tartalmukkal. Az I. Rákóczi György-féle összeírásokat is székenként és azokon belül településenként állították össze, szem előtt tartva minden helységben a katonáskodó székely rétegek ugyanazon sorrendjét: nemesek vagy főemberek, régi, új vagy rekuperált lófők és megint csak régi, új és rekuperált gyalogos puskások. Mindenik rend jegyzékének a végén számba vették az özvegyasszonyokat is, jelezvén, hogy örökségükről ki szolgál a hadban, ha volt ilyen, természetesen fiúgyerekeik névjegyzékével együtt. Általában a lustra az egész székelyföldi férfilakosságot tartotta szem előtt, a családfők mellett a fiútestvéreket, a vejeket és sógorokat és ami a legfontosabb az összes fiúgyerekeket a csecsemőktől a házas férfiakig, sőt a fiúunokákat is. Ebben a tekintetben a XVII. századi székely lustrák sorában az I. Rákóczi György-féle összeírás kivételével és egyedülálló, ami a székely családtörténet és a történelmi demográfia szempontjából a legbecsesebb kútfők sorába helyezi.

Az 1614. és 1635., illetve az 1642. és 1643. évi összeírások a székely történelem rendkívül forrásai közé tartoznak azért is, mert a székelyek társadalmi hovatartozását illetően zsinórmértékül szolgáltak már összeállításuktól kezdve. Ezekről a XVIII. század végén és a XIX. század elején több teljes vagy részleges másolat készült. Mi több, az I. Rákóczi György-féle lustrák eredetijéről még összeállításuk idején vagy alig pár napra rá a fejedelem számára tisztázatok készültek. Kivételes kezelésüket az biztosította, hogy bárki székely katonai szolgálatából fakadó szabad állapotját ezzel a kollektív szabadságlevelével értékű forrással bizonyíthatta és bizonyította. Mivel azonban az 1562. évi segesvári országgyűlés a lófőket és a nemesek közé emelte, ugyancsak bárki székely, ha nemesi státusát akarta bizonyítani, a Bethlen és az I. Rákóczi György-féle lustrára hivatkozhatott és hivatkozott is joggal, ha ezekben ősei a lófők között szerepeltek, még akkor is, még akkor is, ha nem volt egyedi vagy kollektív, de névreszóló nemesi kiváltságlevelük vagy címeres levelük (úgynevezett armalisuk) a fejedelemtől. Bethlen Gábor 1623. évi utasításaira hivatkozva I. Rákóczi György 1635 őszén a csíkiak és udvarhelyszékiek panaszaira adott válaszában elrendelte, hogy a nemesek által erőszakkal jobbágságra fogott szabadosokat, lófőket és darabontokat „írják zászló alá”, és ha ezt valamelyik nemes meg akarná akadályozni az országgyűlés határozatok értelmében 400 Ft bírsággal büntessék. Meghagyta a székelyföldi tisztségviselőknek, hogy azokat, akiket zászló alá íratott megvédjék és „egyet is azok közül jobbágyokká tenni semmi úton ne engedjenek”. Egyben megtiltotta, hogy a férfi örökös nélkül maradt szabad székely örökséget akár lófő, akár darabant örökségről van szó, bárki „jobbágy örökséggé” tegyen. I. Rákóczi György ezen utasításait beiktatták az erdélyi törvénykönyv, az 1653-ban véglegesített és kiadott *Approbatæ Constitutiones* III. része 76. fejezete 12. paragrafusában mihez tartás végett. Bethlen Gábor biztosai az 1623-ban kibocsátott fejedelmi rendelkezés értelmében utasították a széki királybírákat: „Az egész székelységet kegyelmetek három rendbe: úgymint nemes ember, lovas lófő és darabant” rendbe sorolják. Bethlen Gábor biztosai tehát azt a köztudatott rögzítették, hogy székely az, aki a három rend egyikébe tagolódva katonai szolgálatot teljesít. A székelyföldi jobbágy ezek szerint nem volt székely. A Bethlen- és az I. Rákóczi György-féle lustrák így kaptak kivételes jelentőséget, és ez akkor lett különösen

fontos, amikor a császári és a magyar nemesség küzdelmében a megadóztatás került napirendre a XVIII. század végén és a XIX. század elején.

A székely lustrák összeállításának rendjét illetően forrásaink a XVII. század elejéig szűkszavúak. Bethlen Gábor idejétől kezdve viszont mind a fejedelmi utasításokból, mind pedig az összeírásokból vagy más kútfőkből részletesebb adataink vannak az összeállítás módozatairól. 1620 augusztusában Bethlen Gábor saját kezével írt és a kormányzó Bethlen Istvánhoz küldött levelében kifejtette véleményét a székely kérdés rendezéséről és főleg a nemesek erőszakos jobbágyosító törekvéseiről, valamint a székelyföldi jobbágyok megadóztatásáról. Az ürügyet erre a már említett 1619. évi összeírás szerinti adó behajtásának elmaradása szolgáltatott. Látnia kellett, hogy a székelyföldi nemesek jobbágyaik adó alá vetését ellenezve, minden eszközzel akadályozzák mind a pontos összeírást, mind az adó felhajtását. Utasítja tehát a kormányzót, hogy „rendeljen és bocsásson mindenik székre igaz commissariusokat, kik igazán connumerálják az ekéket és az szerét szedjék fel (az adót) az tisztek”. Az eke volt az ideális megadóztatási egység, de valójában a barmokat írták össze és azok száma szerint állapították meg, ha valaki egész vagy fél ekére adózik. A tisztek minden faluban „négy-négy avagy hat-hat személyt, 2 lóföt, 2 darabantot, 2 jobbágyot jelöljenek ki, és azok kiadhatnának igazán” minden jobbágy barmainak a számát. Ezt nevezte a fejedelem „székelyice” módra való összeírásnak, mert tudta, hogy a falu különböző társadalmi rendjei közötti érdekellentétekből fakadóan kölcsönösen kiadják egymást. Ebből az utasításból fejlődött ki a következő mindenfajta székely összeírás rendtartása. Az új rendtartásról az 1627. évi udvarhelyszéki lustra nyújt világos képet, ugyanis az összeírás kezdetén településenként jegyezték fel azon 6 személy (esküdt) nevét, akik a falusbíróval együtt eskü alatt tettek vallomást a kirendelt összeíró előtt a falu minden egyes családjának társadalmi, s ha kellett vagyoni állapotáról. Ezért szerepel többé-kevésbé következetesen a későbbi székely népesség-összeírásokban mindjárt a számba vett falu neve után a vallomást tevő falusbíró és esküdtek névszerinti jegyzéke. A jegyzékekből kitűnik, hogy a megnevezett személyek a település különböző rétegeiből kerültek ki. A XVII. század második felében az összeírásokhoz csatolt falunkénti lajstromok azt is elárulják, hogy a falusbíró és a melléje rendelt esküdtek írásban adták át a falu családfőinek jegyzékét, amelyeknek alapján a széki nótárius vagy fejedelmi biztos összeállította, letisztázta vagy letisztázhatta a véglegesített összeírást.

A katonai összeírások rendje persze más volt, mert ez esetben a százasok hadnagyainak volt a feladata, hogy hadi szemlén a megjelent székelyek jegyzékét összeállítsák vagy összeállíttassák és a széki kapitánynak átadják.

A székely népesség-összeírások válogatott bibliográfiája

1. Nyomtatásban megjelent lustrák

A székely főemberek névsora, akik II. János király hadában híven szolgáltak; A II. János király hadában híven szolgáltak; A II. János király hadában híven szolgált Udvarhely széki ... névsor; Maros, Udvarhely, Csík, Gyergyó, Kászon, Kézdi, Sepsí, Orbai, székek 25 dénáros adójának összeírása, 1567-ről; A Csík, Gyergyó és Kászon széki főemberek és lófők összeírása.

Mind a négy összeírás megjelent: *Székely Oklevéltár*. Szerk.: SZABÓ KÁROLY. II. köt. Kolozsvárott, 1876. 194–206., 216–224., 269–277. p. Az 50 dénáros adót fizető székely főemberek összeírása Udvarhely-, Csík-, Gyergyó- és Kászonszéken. In *Székely Oklevéltár*. IV. köt. Kolozsvárt, 1895. 37–46. p. A Kerelőszentpálnál Báthory István és Bekes Gáspár vívta

csatában a fejedelem hadában jelen volt, továbbá a harc után érkezett és végül a távolmaradott marosszéki székelyek névsora. In *Székely Oklevéltár*. 1219–1776. Közzéteszi BARABÁS SAMU. Budapest, 1934. 302–311. p. A Basta-féle összeírások 1602–1603. In *Székely Oklevéltár*. V. köt. Kiadja SZADECZKY LAJOS. Kolozsvár, 1896. 177–321. p.

A Genealógiai Füzetekben kiadott székely lustrák: VASS MIKLÓS: *Azok a keresztúrfelvi lakosok, akik Rudolf királynak hűséget esküdtek, 1603. február 20-án*. VI. (1908) évf. 1. sz. 26–27. p.; SÁNDOR IMRE: *Csikszéki lustra 1658-ból*. IX. (1911) 15–22. és 47–53. p. és X. (1912) 9–14., 45–51. és 69–74. p. KELEMEN LAJOS: *Gyergyószék lustrája 1616-ból*. V. (1907) 71–72. és 81–83. p.; VERESS SÁNDOR: *Aranyósszéki lustra 1642-ből*. IV. (1906) 38–39., 53–55., 62–63., 80–83., 91–92., 103–104., 115–116. és 123. p.; BIÁS ISTVÁN: *Kézdiszéki lustra 1659-ből*. VIII. (1910) 83–84. p.; SÁNDOR IMRE: *Háromszéki lustra 1691-ből*. IX. (1911) 73–78., 102–105. és 126–130. p.; uő: *Udvarhelyszéki lustra 1604-ből*. X. (1912) 9–14., 45–51. és 69–72. p.; GYÖRFFY ISTVÁN: *Csik-, Gyergyó- és Kászonszék lustrája 1614-ből*. XI. (1913) 49–54., 84–99. és 129–132. p.; BARABÁSY ISTVÁN: *Aranyósszéki összeírás 1711-ből*. V. (1907) 104–106. p.

Az összes 1575 és 1627 közötti székely lustrákat az eredeti kéziratok alapján közli: DEMÉNY LAJOS in *Székely Oklevéltár*. Új sorozat. IV. köt. Kolozsvár, 1998.

2. A lustrákról írt tanulmányok és közlemények válogatott jegyzéke

TRÓCSÁNYI ZSOLT: *Erdélyi Kormányozhatósági Levéltárak*. Bp., 1973, 349–350. p. (Székely lustrajegyzékek és nemesi összeírások.)

DEMÉNY LAJOS: *Registre militare – izvoare de demografie istorică și de cercetare a structurii sociale la secui din secolul al XVII-lea*. In Sub semnul lui Clivo. Omagiu acad. prof. Ștefan Pascu. Cluj, 1974, 80–85. p.

IMREH ISTVÁN: *Über die Lustraverzeichnisse im Seklerland*. In *Populatie și societate*. IV. köt. Cluj Napoca, 1980, 90–92. p.

DEMÉNY LAJOS: *Bethlen Gábor székely politikája*. In *Történeti tanulmányok*. II. Debrecen, 1993, 23–54. p.

Uő: XVII. századi történelmünk kiaknázatlan forrásai: a székely katonai összeírások. In *Levéltári Közlemények* 66. évf. (1995), Bp., 1995, 53–56. p.

Uő: A fejedelmi székely politika mérlege. In *A tudomány szolgálatában. Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára*. Szerk.: Glatz Ferenc. Bp., 1993. 133–140. p.

TÜDŐS SIMON KINGA: *Une source de démographie historique: le registre militaire Szekler de 1635*. In *Revue Roumaine d'Histoire*. Bucharest, 1989. évf. 1–2. sz. 69–92. p. és 1992. évf. 3–4. sz. 291–308. p.

Uő: *A háromszéki hadköteles székelység társadalmi rétegződése 1635-ben*. In *Történelmi Szemle* 1991, 224–233. p.

Uő: *Importata registrului militar secuiesc (1635) ca izvor de demografie istorică*. In *Revista istorică*. București, 1992. évf. 3–4. sz. 241–252. p.

GARDA DEZSŐ: *Gyergyó a történelmi idő vonzásában*. Székelyudvarhely, 1992; uő.: *Székely hadsereg és faluközösség*. Gyergyószentmiklós, 1994.

DEMÉNY LAJOS: *Demográfiai sajátosságok Marosszéken az 1614. évi Bethlen-féle összeírás tükrében*. In *Emlékkönyv Jakó Zsigmond nyolcvanaedik évfordulójára*. Kolozsvár, 1996, 148–158. p.

Lányi Ernő

A síneken

A magyar magánvasutak és mozdonyaik (4.)

3. A Délkeleti Államvasút és mozdonyai

3.1 A magyar szabadságharc leverése után, 1850-ben az osztrák állam könnyűszerrel vásárolta meg a marhegg–pozsonyi és vácz–ceglédi vonalakat a Magyar Középponti Vasúttól, s ezeket *Délkeleti Államvasút* (DKÁV, SöStB) elnevezéssel illesztette be a birodalmi hálózatba. Báró Kübeck a létesítendő magyar vonalakról programot dolgozott ki. E program szerint a vasúti hálózat központja Bécs lett volna. Először a – még a Magyar Középponti Vasút részére engedélyezett, de ki nem épült – Vác–Párkány–Nána–Pozsony vonalakat adják át a forgalomnak, majd hozzáfognak a cegléd–szegedi vonal építéséhez. 1854. augusztus 20-án pedig megnyílik az oravicza–báziási vonal, mely a Bánátban lévő állami uradalmak és szénbányák területén vonul végig. Ugyanekkor megkezdik a Steinbrück–Sziszek–Zágráb–Károlyváros vonal kiépítését is, ezeket azonban pénzügyi zavarok miatt már magánvállalkozásoknak kellett befejeznie.

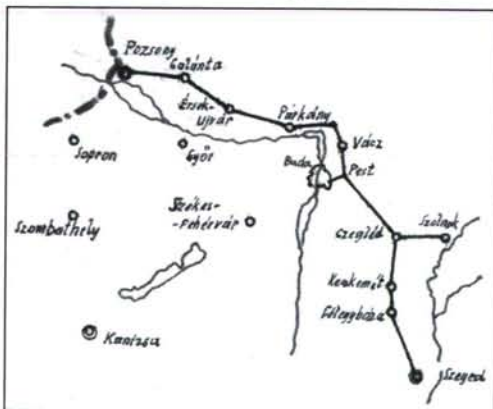
A vonalak megnyitása:

Vác–Párkány–Nána	1850. december 16.	44 km
Párkány–Nána–Pozsony	1851. április 6.	135 km
Cegléd–Félegyháza	1853. szeptember 3.	58 km
Félegyháza–Szeged	1854. március 4.	60 km
Összesen		297 km

Az osztrák állam gazdasági válsága miatt 1854-ben felhagyott az államvasúti rendszerrel, és az ekkor kiadott *Engedélyezési törvény* a magánvasúti vállalkozások támogatására szolgál. Ennek értelmében a végleges engedély legfeljebb 90 évre adható, melynek elteltével a terület, a rajta lévő épületekkel együtt kártalanítás nélkül az állam tulajdonába megy át, míg a szállítás céljaira szolgáló tárgyak a vállalkozásnál maradnak.

A rendelet értelmében az 1855. január 1-jén kelt okmány alapján az államvasutak osztrák és magyar vonalait, az építés alatt álló szolnok–debreceni és püspökladány–nagyváradai vonalak kivételével, 1858. január 1-jétől számítandó 90 év tartamára megvásárolta a párizsi Credit Mobilier pénzcsoport. Ez az okmány újabb vonalak építésére is engedélyt adott. A Credit Mobilier a *Cs. k. szab. Osztrák Államvasút-társaság* név alatt részvénytársaságot alakított, ezzel megalakult a monarchia legelső hatalmas magánvasútja. Az államnak Olaszországban fekvő vasúti hálózatát a Lombard–Velencei Államvasút-társaság (LVStB) vette meg, amelyből később (1858) a *Cs. k. szab. Déli Vaspálya Társaság* (SB/DV) alakult ki.

Végül a szolnok–debreceni és püspökladány–nagyváradai vonalakat kiépítésük után a *Tiszavidéki Vasút* (TVV) vásárolta meg.

A DKÁV VONALAINAK TÉRKÉPE

A Délkeleti Államvasút mozdonyai

Előző fejezetünkben utaltunk arra, hogy Délkeleti Államvasút örökölte az MKpV hálózatát, járműveit és műtárgyait. A korábbi hálózatot 1850–1854 között tovább építette Vác–Párkány–Nána–Pozsony és a Cegléd–Félegyháza–Szeged új szakaszokkal, melyek összesen 297,0 km-t tettek ki.

Az átvett huszonnégy mozdony után a DKÁV folytatja a mozdonybeszerzéseit, s működése alatt megrendelt valamennyi gép, kivétel nélkül 1B-jellegű volt, tulajdonképpen a *Nagykőrös–Villám* család bizonyos fokú tovább fejlesztései.

Mozdonyaikat általában a beszerzés sorrendjében számozták, így előfordult, hogy hasonló típusú, de később beszerzett mozdonyt, a korábbitól távolabb eső pályaszámcsoporthoz sorolták. Ezért tárgyalásukkor célszerűnek látszik, ha a Littrow-jelzetek alapján vesszük sorba az egy-egy családba tartozó mozdonyokat, függetlenül besorolásuktól.

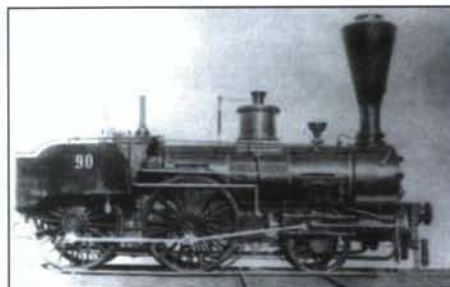
Nem ismételjük meg a MKpV-től átvett, s a korábbiakban már ismertetett 1A-20 (Béts), 2A-13 (Pest és társai), 2A-14 (Nógrád–Heves család), az 1B-30 (Nádor és István) valamint az 1B-31 (Arad...Villám) felsorolását és ismertetését.

3.2 Littrow 1B-07 jelzet (StEG Fabryk Type 13)

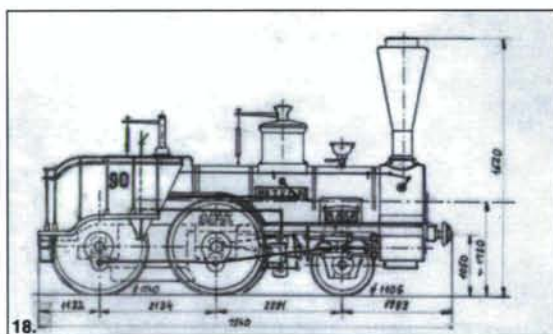
Littrow 1B-07 csoportjába mindössze négy mozdony tartozott, éspedig:

Somorja	DKÁV 61	StEG 88	StEG Kat. III.f 15 psz.	Haswell	182/1851
Galgócz	DKÁV 62	StEG 89	StEG Kat. III.f 16. psz.		183/1851
Hatvan	DKÁV 63	StEG 90	StEG Kat. III.f 17. psz.		184/1851
Cserhát	DKÁV 64	StEG 91	StEG Kat. III.f 18 psz.		185/1851

A szerencsés véletlen folytán fennmaradt az utókor számára a StEG 90 psz. *Hatvan* nevű mozdony fényképe és jellegrajza:

A DKÁV *HATVAN* NEVŰ MOZDONYA
(KÉSŐBB STEG 90 PSZ.)

A DKÁV *SOMORJA ... CSERHÁT* MOZDONYCSALÁD
JELLEGRAJZA (KÉSŐBB STEG 88–91 PSZ.)

Ezeket a mozdonyokat nyilván nagyobb sebességű vonatok továbbítására szánta a DKÁV, feltehetően a Bécs–Pozsony–Cegléd–Szolnok vonalra. 8,5 tonnás tengelyterhelésük megfelelt a korabeli fővonalak teherbírásának.

A kazán jellegzetesen gloggnitzi kivitelű (lásd pl. Béts stb.), s az csupán a Klein-féle szikrafogós kéményével tér el. A hosszakazánt három lemezből szegecselték össze, melyhez elöl a jóval nagyobb átmérőjű rövid füstszekrény, hátul – a szintben kissé emelt fedéllel, negyedgömb csatlakozással, függőleges hát-, ill. oldalfalakkal az állókazán csatlakozik.

Az állókazánt a keretlemezek között mélyen lenyúlva, a viszonylag nagy tengelytávolságú kapcsolt kerékpárok tengelyei közé süllyesztették. Az ívelt mennyezetű tűzszekrény fedelét hossztengetly irányú idomvasakkal merevítették.

A hosszkazán első övlemezére töltőtölcsért, a másodikra a minden gloggnitzi gépre jellemző, alul szögletes gözdómot helyezték. A gözdómra, valamint az állókazánra egy-egy rugómérleges biztonsági szelepet szereltek. A tolattyús gőzszabályzót gözdómban helyezték el. Csuklós áttétellel egy vízszintes tengely mozgatja, melynek vége kinyúlik a hosszkazán elejére. Közel vízszintesen elhelyezett vonórúdjá hátsó végét karos emeltyűre szerelték, melynek első forgáspontját a kormányemeltyűvel közös tengelyre helyezték. A tengelyt az állókazán oldalfalához rögzítették.

Fontosabb műszaki adatok	Egység	Littrow	StEG Type 11
Rostélyfelület	m ²	1,4	1,4
Tűzcsövek száma	db	140	140
Tűzcsövek külső átmérője	mm	52	52
Tűzcsövek szabad hossza	mm	3525	3529
Tűzcsövek fűtőfelülete	m ²	81,7	81,72
Tűzszekrény fűtőfelülete	m ²	6,2	-
Összes fűtőfelület	m ²	87,9	87,9
Kazántengely magassága	mm	-	-
Gőznyomás	atm	6,3	6,5
Kapcsolt kerékátmérője	mm	1740	1738
Futókerék átmérője	mm	1105	1106
Gőzhenger átmérője	mm	395	342
Lökét	mm	580	579
Hajtórúd hossza	mm	-	-
Az üres mozdony súlya	t	21,4	21,84
Szolgálati súly	t	24,5	24,47
Tapadó súly	t	15,7	15,79
A mozdony teljes hossza	mm	7540	7540
Szélső tengelytáv	mm	4425	4425

A mozdony hengereit e belső elhelyezésű keret külső oldalához csavarozták a fűtőszekrény alatt. A két kör keresztmetszetű keresztfejvezetékét elől, a henger hátsó fedeléhez, hátul, a futókerékpár mögött a főkeretre merőleges függőleges lemezhez rögzítették. A hajtórúd az első kapcsolt kerékpár forgattyúját támadja. Mind a hajtó-, mind a kapcsolórudak lapos keresztmetszetűek.

A futó- és kapcsolt kerékpárok tengelyeit a főkeretre szegecselt csapágyvillaiban, függőlegesen elmozduló ágytokokban helyezték, melyek külön-külön egy-egy Bayli-féle rugókötegre támaszkodnak.

A mozdony vezérművére vonatkozó adatokat ez ideig nem találtunk. Így kénytelenek vagyunk a StEG Fabryk Type 13 alapján –, amennyire lehetséges – meghatározni. Ezek alapján a legvalószínűbbnek látszik, hogy a vezérmű keresztvezetett rudazatú Stephenson-vezérmű. A gerendelyt hajtókerékpár előtt a főkeret jobboldalán csapágyazták, de a kazántengely alacsony elhelyezkedése miatt nem tudták azt közvetlen gerendelyrúddal a baloldalra átvezetni, ezért a kormányemeltyű egy hátranyúló karral vezették tovább, melynek függővasára a kormánymű könnyebb mozgatása érdekében, ellensúlyt helyeztek el. A függővas alul egy kétkerekű emeltyűhöz csatlakozik, amelyet egy, a főkeretről lefelé nyúló vastagabb lemezben középpütt csapágyaztak. Innen vezetik át a mozgást a jobboldallal

azonosan a mozdony baloldalára. A kétkarú emeltyű első forgócsapjában csapágyazták a „kudissza-függvasat”, amely ez esetben alulról inkább támasztja, mint függeszti a kulissza felső forgáscsapját.

A közel vízszintesen vezetett kormányrudat hátul, egy alul csapágyazott, és köríven fölül rögzíthető kézi kormányemeltyűvel mozgatták. Az emeltyű közös tengelyen van a gőzszabályozó tengelyével jobboldalt, a hosszakán oldalfalához rögzítve.

Eddig fellelhető forrásmunkák a négy mozdony selejtezését 1868 évre teszik.

3.3 Littrow 1B-08 jelzet (StEG Kat. III. → MÁV II.r osztály)

A Délkeleti Államvasút által valószínűleg még 1853 táján megrendelt – Littrow 1B-08 jelzetű – tíz mozdonyról – a StEG révén nem jutottunk jellegrajzhoz. Megmardt viszont a StEG 111 psz. *Wartberg* nevű mozdonyának fényképe, s a gyártási számok alapján eljutunk a Déli Vasút azonos származású 8 sorozatú mozdonyaihoz, amelyek gyári számszoportja 285–287/1854, s ez mintegy lezárja a Délkeleti Államvasút és a Déli Államvasút (SSStB) eredeti 271–287 gyáriszámszoportját. A Déli Vasút 8 sorozat jellegrajzát viszont megtaláljuk az SB/DV 1856-ban kiadott jellegrajzgyűjteményben. Összevetve az SB/DV jellegrajzot és a *Wartberg* fényképét, igazolva látjuk az azonosítás helyességét.

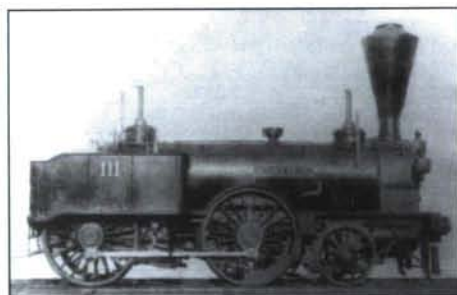
Az alábbiakban felsoroljuk a gyártási számokra hivatkozva az e családba tartozó mozdonyokat:

Marchegg	DKÁV 115	StEG 108	StEG Kat. III. 19	MÁV II.r 1281	GMF 271	1854
Mendorf	DKÁV 116	StEG 109	StEG Kat. III. 20		GMF 272	
Wäinern	DKÁV 117	StEG 110	StEG Kat. III. 21		GMF 273	
Wartberg	DKÁV 118	StEG 111	StEG Kat. III. 22		GMF 274	
Lanschütz	DKÁV 119	StEG 112			GMF 275	

Déli Államvasút (SSStB): *Schönnbrunn ... Rodaun* SB/DV 287–290 (alt) GMF 276–278, 282/1854
 LVStB (később SB/DV 8 sor): *Tagliamento ... Piave* Nr. 84–86 → SFAI 205–207 GMF 285–287/1854

Tarnócz	DKÁV 120	StEG 113	StEG Kat III. 23		GMF 284	1854
Miskolcz	DKÁV 121	StEG 114	StEG Kat. III. 24		GMF 283	
Hatzfeld	DKÁV 122	StEG 115	StEG Kat. III. 25	MÁV II.r 1282	GMF 279	
Lugos	DKÁV 123	StEG 116			GMF 280	
Rosenau	DKÁV 124	StEG 117			GMF 281	

A sorozat selejtezését 1868–1875 között hajtották végre, a két MÁV-mozdony kivételével.

A DKÁV WARTBERG NEVŰ MOZDONYA
 (KÉSŐBB STEG 111 PSZ.)

A következő oldalon közölt táblázat adatai igazolják feltevésünket a típusazonosságról. Tekintettel arra, hogy az Osztrák–Magyar Államvasút-társaság (StEG) 1891. évi államosítása során e mozdonyok közül két darabot (StEG 19 és 25 psz.) még a MÁV is besorolt állagába, mint II.r oszt. 1281–1282 psz. mozdonyokat, ez az egyetlen lehetőség arra, hogy rekonstruálhassuk a MÁV II.r osztály jellegrajzát, amely a később felfektetett jellegrajzokban már nem szerepel, nyilván korábbi selejtezésük miatt.

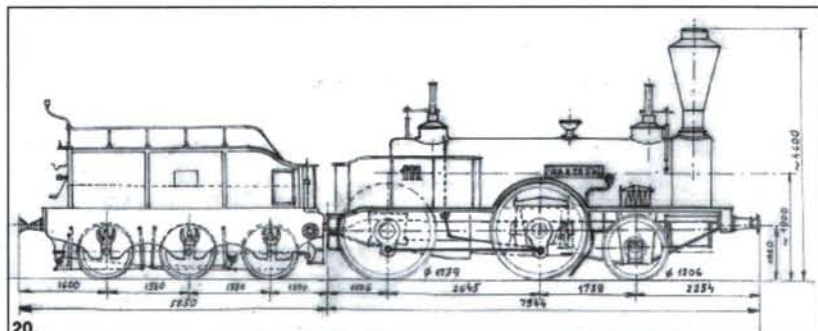
Fontosabb műszaki adatok	Egység	Littrow	StEG Type
Rostélyfelület	m ²	1,1	1,11
Tűzcsövek száma	db	158	158
Tűzcsövek külső átmérője	mm	52	52
Tűzcsövek szabad hossza	mm	3970	3872
Tűzcsövek fűtőfelülete	m ²	102,5	99,71
Tűzszekrény fűtőfelülete	m ²	6,5	6,66
Összes fűtőfelület	m ²	109,0	106,37
Kazántengely magassága	mm	-	1949,5
Gőznyomás	atm	6,3	6,25
Kapcsolt kerék kátmérője	mm	1740	1739
Futókerék átmérője	mm	1105	1106
Gőzhenger átmérője	mm	395	395
Lököt	mm	580	580
Hajtórúd hossza	mm	-	1599
Az üres mozdony súlya	t	20,6	19,9
Szolgálati súly	t	25,8	28,93
Tapadósúly	t	16,5	18,13
A mozdony teljes hossza	mm	-	7944
Szélső tengelytáv	mm	4580	4584

Meg kell még említenünk, hogy a MÁV 1891-ben még további három mozdony is ebbe az osztályba sorolt, mint MÁV II.r oszt. 1283–1285 számú mozdonyokat, ezek azonban Günther gyártmányú mozdonyok voltak, melyekről később teszünk majd említést (Littrow 1B-13 jelzet).

Az 1B-08 jelzetű csoportba sorolt mozdonyokon első pillanatban feltűnik a szokatlanul nagy (2845 mm) tengelytávolság az 1738 mm átmérőjű hajtó-, ill. kapcsolt kerékpárok tengelye között. A hajtókerékpár előtt 1739 mm távolságban elhelyezett, merevcsapágyú futókeréppárral együtt szélső merev-tengelyállításuk miatt (4585 mm) kissé hosszúra sikerült. E mozdonyokat nyilván nagyobb alapsebességű vonatok sík pályán történő továbbítására szánták.

A főkeret itt is egy-egy, a mozdony két oldalán végig húzódó erősebb lemezcsík, erre szegecselték kívülről a csapágyvillákat. Elöl a mellgerenda, hátul a gyöngécske „kapocs-szekrény”, néhány keresztmerevítés. Szokatlan a rugózás kivitele is: a futókerékpár a tengelye fölött a főkeretre rögzített „Bayi-féle” kötegekre támaszkodik, hasonló a hátsó kapcsolt kerékpár rugózása is, míg hajtókerékpár tengelyét – nyilván a helyszűke miatt – úgy oldották meg, hogy a csapágy a tengely fölött elhelyezett kereszt támra támaszkodik, ennek két végén egy-egy rugó-függvas nyúlik le a főkeret alá, s ezek támaszkodnak a Bayi-féle rugókötegek a ke-
retre.

A hosszaként három övlemez-ből szegecselték össze, melyek közül az elsőre egy

A STEG 108-117 PÁLYASZÁMCSOPORTÚ MOZDONYAINAK JELLEGRÁJZA

kisméretű gőzdómot szereltek, a fedelén egy rugómérleges biztonsági szeleppel. A második, hasonló kivitelű biztonsági szelepet az állókazánon helyezték el. A rajz nem mutatja ugyan, de a fénykép szerint a középső kazánövre töltőtölcsért is szereltek. Az állókazán köpenye itt félhengeres folytatása a hosszkazánnak, a függőleges ajtófallal. A hosszkazánnal valamivel nagyobb átmérőjű rövid füstszekrényre Klein-féle szikrafogós kémény szereltek. A jellegrajz szerint a Déli Államvasút mozdonyainak kéménye hengeres volt egy fönt elhelyezett szikrafogóval.

A kis gőzdómban elhelyezett szabályzót a hosszkazánban belül végighúzódo hossztenge-lye körül elfordítható rúddal mozgatták. A hengereket és tolattyúszekrényt a kereten belül helyezte el. A meghajtást az első kapcsolt kerékpár hajlított tengelyére vitték át. Magáról a vezérműről részletesebb adat nem áll rendelkezésünkre. A mozdonynak eredetileg nem volt védháza. A vezérállást elöl és oldalt lemezekkel burkolták. A kapcsolt tengely mögött kissé magasabb vezérállás síkja kétoldalt egy-egy futóhidban folytatódik, – „sárhányószerűen” – megkerülve a hajtókerékpárt, egész a mellgerendáig.

A vonó- és ütközőkészülék eredetileg megegyezett az MKpV-nál már ismertetett, egymáshoz közel elhelyezett ütközőkkel, melyeket később az újabb szabványok szerinti sarokütközőkkel cseréltek ki. A főkeretről, közvetlen e mellgerenda mögött pályakotró-, ill. kotróseprű elhelyezésére szolgáló üres hengereket helyeztek. A főkeret villáit a mellgerendától hátrafelé irányuló merevítő rudakkal kötötték össze, a hátsó „mellgerendával”. A mozdonyhoz tartozó szerkocsikról semmit sem tudunk.

A „Marchegg-típusú” tíz gépet a DKÁV először a cegléd–szegedi vonalán üzemeltette. Később, kissé túlméretezett tengelyállásuk miatt Pest és Szeged közti, javarészt egyenes vonalvezetésű síkpályára kerültek, személyvonatok továbbítására. Később Temesvárig, s innen Báziasig továbbítottak vonatokat.

Futástulajdonságaik kedvezőek voltak, de villás keretszerkezetük a gyorsabb menetek dinamikus igénybevétele miatt gyorsabban tönkrementek. Fenti okok miatt a StEG eltekintett a típus rekonstrukciójától, s közülük nyolcat már 1869–75 között selejtezett. 1891-ben a MÁV átvett két ilyen mozdonyt, s azokat – amint említettük – a II.r osztály 1281–1282 pályaszámmal még besorolta állagába. Ez a két mozdony olyan állapotban volt, hogy 1895-ben mindkettőt selejtezték.

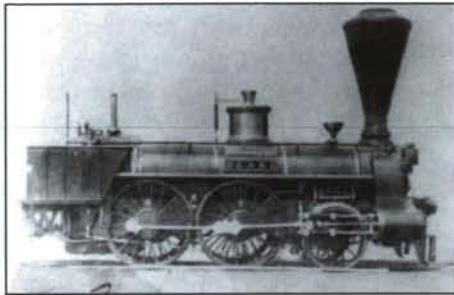
3.41 Littrow 1B-13 jelzetű StEG-mozdonyok

Az alábbi mozdonycsalád megrendelése minden valószínűség szerint még az MKpV-tól származik, de a korábban ismertetett okok miatt ezeket már a Délkeleti Államvasút vette át.

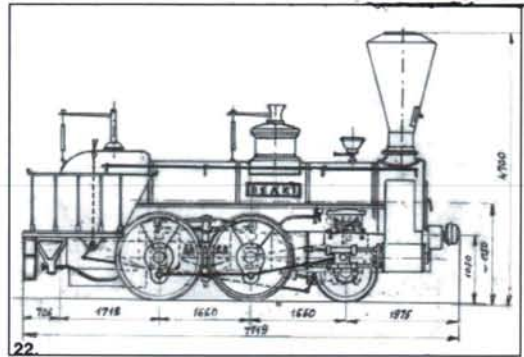
Czegléd	DKÁV 17	StEG 78	StEG kat. III.e 357	54/1847
Abony	DKÁV 18	StEG 79	StEG kat. III.e 358	55/1847
Pilis	DKÁV 19	StEG 80	StEG kat. III.e 359	56/1847
Visegrád	DKÁV 20	StEG 84	StEG kat. III.e 363	80/1847
Monor	DKÁV 21	StEG 81	StEG kat. III.e 360	57/1847
Alberti	DKÁV 22	StEG 82	StEG kat. III.e 361	64/1847
Irsa	DKÁV 23	StEG 83	StEG kat. III.e 362	65/1847
Szolnok	DKÁV 24	eladva: KFNB		78/1847
Nagy-Maros	DKÁV 25	eladva: KFNB		79/1847
Bihar	DKÁV 26	eladva: KFNB		81/1847
Üllő	DKÁV 27	eladva: KFNB		66/1847
Csillag	DKÁV 28	StEG 85	StEG kat. III.e 364	147/1850
Deáki	DKÁV 29	StEG 86	StEG kat. III.e 365	162/1850
Diószeg	DKÁV 30	StEG 87	StEG kat. III.e 366	163/1850

Haswell Type 9

* Feltűnő, hogy a mozdony olyan helységevet kapott, amelynek akkor még vasútja sem volt.

A DKÁV DEAKI NEVŰ MOZDONYA
(KÉSŐBB STEG 86 PSZ.)

A DKÁV CZEGLÉD ... DIÓSZEG MOZDONYCSALÁD
JELLEGRAJZA (KÉSŐBB STEG 78-87 PSZ.)

Fontosabb műszaki adatok	Egység	Littrow	StEG Type 9
Rostélyfelület	m ²	1,4	1,06
Tűzcsövek száma	db	138	134
Tűzcsövek külső átmérője	mm	52	52
Tűzcsövek szabad hossza	mm	4267	4083
Tűzcsövek fűtőfelülete	m ²	96,2	93,5
Tűzszekrény fűtőfelülete	m ²	7,0	-
Összes fűtőfelület	m ²	103,2	90,3
Kazántengely magassága	mm	-	-
Gőznyomás	atm	8,0	5,5
Kapcsolt kerék átmérője	mm	1520	1580
Futókerék átmérője	mm	1105	1106
Gőzhenger átmérője	mm	400	401
Lökét	mm	580	580
Hajtórúd hossza	mm	-	-
Az üres mozdony súlya*	t	27,6	21,85
Szolgálati súly	t	30,5	24,95
Tapadósúly	t	22,8	16,2
A mozdony teljes hossza	mm	-	7719
Szélső tengelytáv	mm	3320	3319

* Alábbi adatok szerkocsi nélkül értendők.

E mozdonyok személy- és vegyesvonatok továbbítására voltak alkalmasak. A gloggnitzi mozdonygyár (GMF) a kazánt a korábbiakban már több ízben ismertetett módon képezte ki. Érdekes, hogy a kazánövek hossza nem egyforma. Elöl egy hosszlemez, s hátul – magasabb mennyezettel – negyedgömb végződésű állókazán. A tűzszekrény mennyezetét hossztengety-irányú idomokkal merevítették. Egy-egy rugómérleges biztonsági szelep a gözdóm fedelén, ill. az állókazánon, a kazán belsejében, tengelye körül elfordítható rúddal mozgatott gőzszabályzó a gözdómban. Ami talán újnak tűnik, a nagyobb átmérőjű fűtőszekrényben elhelyezett, ún. „békaszájú” fűvócsó, melyet a kazán külső oldalán végigvezetett rudazattal mozgattak.

A főkeret is, a már korábban ismertetett kivitelű. A csapágyvillákat merevítő rudazat tartja a szerkesztett távolságban, s merevít egyúttal a főkeret mindkét végéhez.

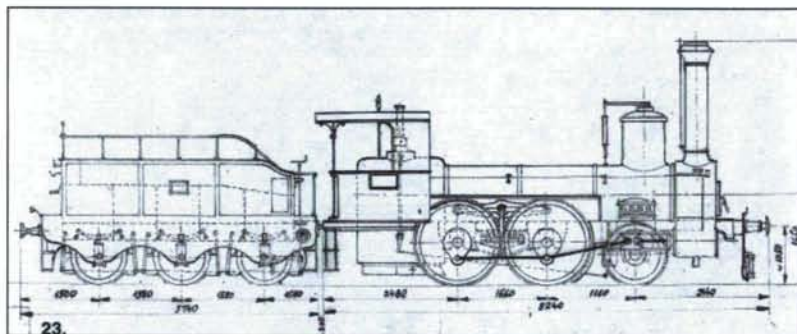
A kívül elhelyezett gőzhengereket a fűtőszekrény alatt merevítették a főkerethez. A keresztfejvezetékek kör keresztmetszetűek, ugyan kör keresztmetszetűek a hajtó- és a kapcsolórúdak is. A hajtórúd és az első kapcsolt kerékpár forgattyúja fejt ki nyomatókat. A tolatyúkat és a vezérmű belső elhelyezését, s a lefelé kétkarú emelőként meghosszabbított

kormányemeltű a tengelyek alá helyezett kormányvonórúd segítségével mozgatja a főkeret alatt csapágyazott gerendelyen át a felső csapjánál felfüggesztett kulisszát.

A futótengely Bayli-rendszerű rugókötegen támaszkodik a kazán mellett, míg a kapcsolt kerékpárok csapágyait, egy köztük csuklósan elhelyezett rugóhimbára rögzítették. A himba középső csapágyazása, ill. forgáspontja alatt. Egy lefelé rúd közbeiktatásával a főkeret alatt elhelyezett tekeresrugó-kötegekre támaszkodik.

A mozdonynak még nincs védháza, csupán lemezzel borított oldal, és homlokfala, mely előtt – kapcsolt kerékpárok fölött – futóhid húzódik a füstszekrény külső oldalán burkolat alatt elhelyezett be- ill. kiömlő csöveig.

Ezen mozdonyok annyira beváltak, hogy közülük a 70-es években kilencet (a 357–365 pályaszámúakat) új kazánnal és zárt védházzal láttak el.

A STEG 357–365 PSZ. MOZDONYOK REKONSTRUÁLT JELLEGRAJZA

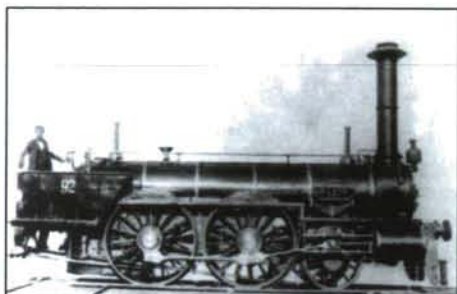
Az átépített mozdonyok főbb műszaki adatai:

Rostélyfelület	m ²	1,35
Tűzcsövek száma	db	138
Tűzcsövek külső átmérője	mm	52
Tűzcsövek szabad hossza	mm	4267
Tűzcsövek fűtőfelülete	m ²	96,2
Tűzszekrény fűtőfelülete	m ²	7,5
Összes fűtőfelület	m ²	103,2
Kazántengely magassága	mm	1650
Gőznyomás	atm	8
Kapcsolt kerék átmérője	mm	1580
Futókerék átmérője	mm	1106
Gőzhenger átmérője	mm	402
Lököt	mm	580
Hajtórúd hossza	mm	1618
Az üres mozdony súlya	t	27,6
Szolgálati súly	t	30,5
Tapadósúly	t	22,8

3.42 Littrow 1B-13 jelzetű, de Günther gyártású mozdonyok (MÁV II.r osztály)

Az előző fejezetben ismertetett mozdonycsaláddal csaknem azonos kivitelben a Günther bécsújhelyi mozdonygyár is épített négyet, amelyek azonban bizonyos fokig mégis eltértek a Haswell-mozdonyoktól, ezek:

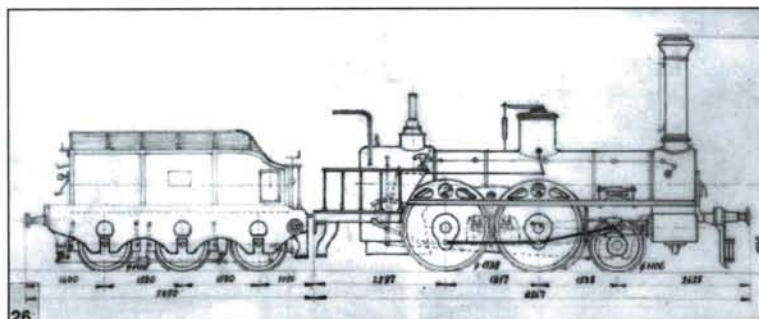
Bazin	DKÁV 65	StEG 92	StEG kat. III.e ^o 26		Günther	69/1851
Dévén	DKÁV 66	StEG 93	StEG kat. III.e ^o 27	MÁV II.r 1283		70/1851
Losonc	DKÁV 67	StEG 94	StEG kat. III.e ^o 28	MÁV II.r 1284		71/1851
Rákos	DKÁV 68	StEG 95	StEG kat. III.e ^o 29	MÁV II.r 1285		72/1851

A DKÁV *BAZIN* NEVŰ MOZDONYA (KÉSŐBB STEG 92 PSZ., MAJD KAT III.E^o 26 PSZ.)

A STEG 92 PSZ. → KAT III.E^o 26 PSZ. MOZDONYA

A STEG KAT III.E^o MOZDONYOK JELLEGRAJZA

A mozdonyok főbb műszaki adatai:

Rostélyfelület	m ²	1,07
Tűzcsövek száma	db	129
Tűzcsövek külső átmérője	mm	52
Tűzcsövek szab. hossza	mm	4 399
Tűzcsövek fűtőfelülete	m ²	92,7
Tűzszekrény fűtőfelülete	m ²	6,3
Összes fűtőfelület	m ²	99,0
Kazántengely magassága	mm	1 745
Gőznyomás	atm	6,27
Kapcsolt kerék átmérője	mm	1 738
Futókerék átmérője	mm	1 106
Gőzhenger átmérője	mm	395
Lököt	mm	606
Hajtórúd hossza	mm	1 506
Az üres mozdony súlya	t	7,2
Szolgálati súly	t	30,0
Tapadósúly	t	22,3
A mozdony teljes hossza	mm	14 470
Szélső tengelytáv	mm	10 250

A DKÁV által 1851-ben beszerzett négy fenti Günther-mozdony kezdettől a Pest–Marchegg–Bécs vonalon továbbított személyvonatokat, míg teljesítőképességük a forgalom igényével lépést tudott tartani.

Azonban kazánjuk kis teljesítménye miatt nem lehetett a mozdonyt tovább eredeti kazánjukkal alkalmazni, ezért a StEG úgy határozott, hogy mind a négy mozdony kazánját nagyobb teljesítményűre kell cserélni. A rekonstrukciókat 1859-ben kezdték, és a 60-as évek elejére már el is készültek vele. Az átépítés után a StEG III.e kategóriájú mozdonyok a Pest–Bécs forgalom lebonyolításában működtek közre hatékonyan. Teljesítményük $N_i = 190 \text{ LE}_i$ -ről mintegy 285 LE_i -re növekedett.

Az ismert képletekkel számított

gépezeti vonóerejük $Z_i \text{ gép} = 1960$, míg

tapadási vonóerejük $Z_i \text{ adh} = 2640 \text{ kg}$ értékre növekedett.

1891-ben a StEG államosításakor a MÁV részére két Haswell-gyári, és négy Günther-féle mozdonyt ajánlottak fel. Ezek a mozdonyok akkor már teljesen elhasznált állapotban voltak, a MÁV mégis átvett két Haswell- és három Günther-szállítású mozdonyt. A 26 pályaszámú Günther gépet rossz állapota miatt nem vette át a MÁV.

Egyébként a többi is olyan rossz állapotban volt, hogy közülük négyet 1895-ben selejteztek. Az 1285 psz. mozdony egy 1902. évi lista szerint még a Budapest-Nyugati fűtőház állagában szerepelt, de már szolgálaton kívül, megérdemelt selejtezésére várva.

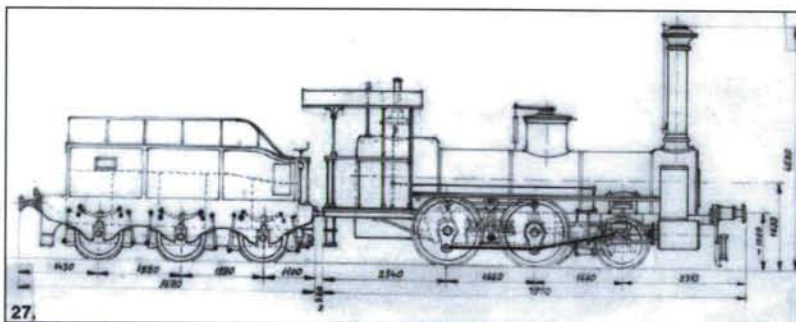
3.5 Littrow IB-31 jelzet (StEG Type 11)

Az alábbiakban közölt nyolc mozdony a *Nagykőrös–Villám* típus még az MKpV által megrendelt csoport egyenes folytatása, amelyeket a bécsi Haswell-gyár az 1850–51-es év folyamán már a Délkeleti Államvasút részére szállított.

Arad (ex MKpV)	DKÁV 33	StEG 350	StEG Kat. III.c 342		150/1850
Ketskemét (ex MKpV)	DKÁV 34	StEG 351	StEG Kat. III.c 343		151/1850
Szt. Miklós	DKÁV 35	StEG 352	StEG Kat. III.c 344	2102	164/1851
Nána	DKÁV 36	StEG 353	StEG Kat. III.c 345		165/1851
Kövesd	DKÁV 37	StEG 354	StEG Kat. III.c 346	2103	166/1851
Vecsés	DKÁV 38	StEG 355	StEG Kat. III.c 347		167/1851
Léva	DKÁV 39	StEG 356	StEG Kat. III.c 348		168/1851
Tátra	DKÁV 40	StEG 357	StEG Kat. III.c 349	2104	169/1851

E mozdonyok közül csak az MKpV által beszerzett *Ketskemét*, a későbbi StEG 351 psz. mozdonyról maradt fenn fénykép, melyet a 2.8 fejezetben már közöltünk. A mozdonycsalád bizonyára jól bevált a forgalomban, mert Littrowtól tudjuk, hogy 1857 és 1863 között valamennyit átépítették, korszerűsítették.

A DKÁV 31–40
PÁLYASZÁMCSOPORTÚ
MOZDONYAINAK
JELLEGRAJZA
(KÉSŐBB STEG KAT.
III.F 340–349 PSZ.)

A mozdonyok főbb műszaki adatai:

Rostélyfelület	m ²	1,07
Tűzcsövek száma	db	146
Tűzcsövek külső átmérője	mm	52
Tűzcsövek szabad hossza	mm	4 223
Tűzcsövek fűtőfelülete	m ²	100,6
Tűzszekrény fűtőfelülete	m ²	8,6
Összes fűtőfelület	m ²	107,2
Kazántengely magassága	mm	1 633
Gőznyomás	atm	8
Kapcsolt kerék átmérője	mm	1 264
Futókerék átmérője	mm	948
Gőzhenger átmérője	mm	402
Lökét	mm	577
Hajtórúd hossza	mm	1 607
Az üres mozdony súlya	t	25,2
Szolgálati súly	t	27,0
Tapadósúly	t	21,3
A mozdony teljes hossza*	mm	14 020
Szélső tengelytáv	mm	10 110

* A hosszmeretek szerkocsival együtt értendők.

A kazán felújításán kívül (kazáncsere) külsejében csak annyit változott a mozdony, hogy elhagyták a töltőtölcsért és védházat építettek a vezérállás fölé. A mozdonycsaládhoz két különböző féle szerkocsit kapcsoltak, melyek csak jelentéktelen eltéréseket mutattak.

Selejtezésük 1874 és 1876 között megtörtént, csupán a 341 psz. *Villám* érte meg 1892-es évet. Közülük egy sem került a MÁV állagába.

(folytatása következik)

Nagy Tamás

Balesetek a Kassa–Oderbergi Vasúton¹

A magánvasutak nagy gondot fordítottak a vasúti üzem minél biztonságosabb lebonyolítása érdekében –, nem utolsósorban a megbízható közlekedéssel próbálták utazó közönségüket és fuvaroztató megbízóikat megőrizni illetve újakat szerezni. Mérnökeik (csak példaként említve Schilhan Jánost² a Déli Vasúttól vagy a KsOd részéről Wünscher Frigyes³) üzembiztonsági fejlesztésekkel is behatóan foglalkoztak. A technikai fejlesztések, a személyforgalom sűrűsége, a vontatott tömeg és az alkalmazott sebesség tekintetében azonban – kis mértékben – elmaradtak az államvasúttól, ez azonban a baleseti előfordulásra nézve kedvezőnek mondható. A KsOd-nak az 1870–80-as évek voltak a „jó évei”: a legbiztonságosabbnak tartott vasút volt, a századforduló után gyakrabban bekövetkezett kisebb-nagyobb balesetek rontották a statisztikáját.

A Kassa–Oderbergi Vasúton a legnagyobb baleseti veszélyforrást a fő- és mellékvonalak hegyi pálya jellege jelentette. A nagy lejtésű, kisvívű kanyarokkal, hidakkal, alagutakkal tűzdelt vasútvonalakon csak kifogástalan állapotban lévő vontató- és vontatott járművekkel lehetett biztonságosan közlekedni. A legtöbb gondot a hegyvidéki pályán az elemi események okozták. Kemény teleken a hófúvások okoztak torlaszokat, a folyóvölgyekben kora tavasszal gyakoriak voltak az árvizek, nyári esőzések után pedig a sziklaomlások.

1. ábra: SZOMOLNOKHUTAI BALESET

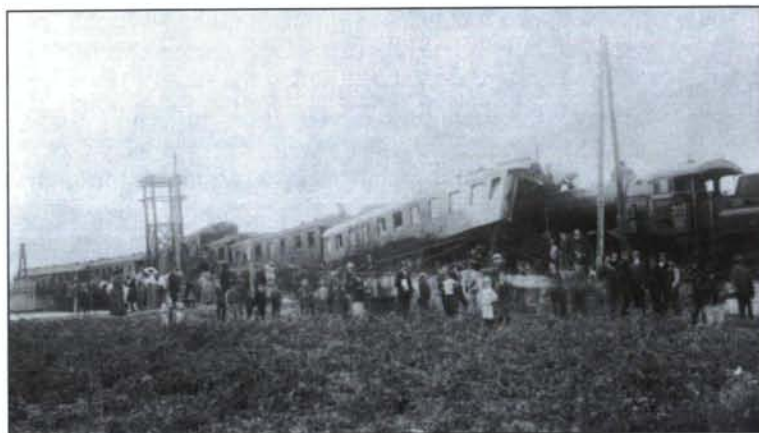
Az 1870-es években a vasút személyzete példamutató fegyvellemmel végezte a munkáját. Ennek köszönhetően másfél évtizeden át súlyos, utasok halálával vagy nagy árukárral járó baleset nem történt.⁴ A kezdetleges technika persze a KsOd-on is megkövetelte a maga vasutas áldozatait, de az ilyen esetekkel nem rontották a statisztikát.

A vasút építéskor történt néhány ütközés, amelyek miatt a miniszeri biztos vizsgá-

latot rendelt el. A gondatlanul megszervezett építési menetek miatt történtek ezek a malőrök. Még el sem készült az egész vonal, amikor 1872. február 6-án óriási szélvihar kiszakított néhány tehervagont egy szerelvényből Liptóújvár állomáson. A lejtős pályán felgyorsuló kocsik sebessége meghaladta a 100 km/h-t. Az állomási előljáró Ruttkára sürgönyözött, és így sikerült ott félreállítani az Oderbergből jövő tehervonatot. A szilaj kocsik átrohantak Liptószentmiklóson, és csak Rózsahegyén sikerült őket megállítani.⁵

1891. március 18-án⁶ szerencsés kimenetelű baleset történt a KsOd-hoz Margitfalván csatlakozó Gölnicvölgyi HÉV keskenynyomközű vonalán. Az 543 számú vegyesvonatot vontató 2 psz. mozdony a szomolnokhutai gőzfűrésztelep előtt, a 25,6 km-nél a Szomolnok folyó hídjára hajtván kisiklott, és a mozdony valamint a mögéje sorolt teherkocsi a faszervezetű híd pillérénel a vízbe bukkott. A megsárgult felvétel a mentési munkálatokat örökítette meg (1. ábra).

1893. augusztus 11-én elemi esemény, óriási felhőszakadás okozott súlyos károkat a megnyitás előtt álló Eperjes-Bártfa helyi érdekű vasútvonalon. A hagyományos módon, a

2. ábra: SZEPESSZOMBATI TRAGÉDIA

vasútvonal megnyitása alkalmából arról foratókat készítő Divald Károly eperjesi fényképész szeme és optikája elé megdőbentő kép tárult.⁷ Az Eperjestől Oszikóig terjedő vonalrészben a megáradt Szekcső patak a legválasztékosabb módon mosta el a majdnem kész vasúti pályát. A fahidakat, néhol pillérestül, mosta a víz a patakba, másutt több

száz méter hosszon a vágány a töltésről a mélybe vagy a szántóföldre zuhant. Forgalom még nem volt a vonalon, így járműkár és személyi sérülés nem történt, ám a vasútvonal megnyitása december 11-ig késett.⁸

1900. december 4-én a Gölniczölgyi HÉV keskeny nyomközű szakaszán történt szerencsés kimenetelű kisiklás. A Szomolnokhutáról késő délután elindult 555 sz. vegyesvonat három utolsó

(poggyász-, posta-, személy-) kocsija kisiklott, és lezuhant a magas töltésről. Csodával határos módon nem sérült meg senki, így az a 24 vasúti munkás sem, akik – lévén aznap vették fel fizetésüket – erősen ittas állapotban utaztak hazafelé.⁹

Sokkal súlyosabb kimenetelű baleset történt 1907. április 5-én a Ruttká és Zsolna közötti Várna állomáson. Egy különvonat, amely mezei munkásokat szállított Németországba, téves váltóállítás következtében foglalt vágányra futott be, és összeütközött az ott álló tehervonattal. A különvonat favázis kocsijai csúnyán összetörték: a munkások közül hárman meghaltak, húszan megsérültek. Mindkét vonaton megsérült a vonatkísérő személyzet is.

„Ami eddig szinte elképzelhetetlen volt s amire a KSOD. eddigi életében még nem is volt példa, most a vak sors szomorú véletlensége következtében itt is megtörtént.”¹⁰

A KsOd legsúlyosabb kimenetelű balesete egy szép nyári délutánon következett be, 1911. augusztus 23-án, szerdán nem sokkal háromnegyed négy előtt. A Kassa–Zsolna vonalszakaszon két vonat haladt Kassa felől Poprád irányába: elől a távolsági személyvonat, mögötte pedig blokk-távolságra a gyors. A túlsúfolt személyvonat mozdonyvezetője már Gánócfürdő megállóhelynél észlelte, hogy a szerelvény fékje nem működik rendesen. Emiatt vonatával csak egészen lassan tudott menni. Mégis továbbhaladt, mert a gyorsvonatnak Poprád-Felka állomáson kellett megelőznie a személyt, és ezen a forgalmas napon nem akarta, hogy felboruljon a menetrend. Szepesszombat megállóhelynél a gyorsvonat menetrend szerinti közelsége miatt a kalauzok megpróbálták a rengeteg

3. ábra: KISIKLÁS EPERJES ELŐTT

4. ábra: ÓRUZSINI BALESET

utast leszállítani a vonatról, de ez elég lassan folyt. Próbáltak jelezni az érkező gyorsvonatnak, annak mozdonyvezetője észre is vette a veszélyt, ám a vészfékezéskor ennek a vonatnak a berendezése is felmondta a szolgálatot.

A gyorsvonatot vontató gyönyörű, vadonatúj Ip oszt. 310 psz. gőzmozdonyt csak a személyvonat utolsóként besorolt, szintén új beszerzésű 216 psz. négytengelyes favázás, acélszekrényes személykocsija állíthatta meg.¹¹ Amint az a 2. ábrán látható, a mozdony roppant tömege valósággal felnyársalta a kocsit. A személyvonat közepén két háromtengelyes kocsi szintén csúnyán egymásba torlódott. A személyvonat első két kocsiján – a kép tanúsága szerint – nem látható nagyobb károsodás. A járműveket a poprádi tűzoltóknak szét kellett vágniuk, hogy a sebesülteket és halottakat kiemelhessék. Öten a helyszínen, egy személy a kórházba szállítást követően hunyt el. Nyolcan súlyosan, többen könnyebben sérültek. A poprádi, iglói és az este megérkező ruttkai műhely dolgozóinak megfeszített munkájával a pályát reggel 6 órára sikerült járhatóvá jární.¹² Hiba lenne csupán az elromlott fékberendezésekkel okolni a baleset bekövetkeztét. Ez és az ebben az időszakban bekövetkezett más súlyos balesetek bizonyították, hogy a nagyobb – 60–80 km/h-s – sebességgel, sűrű forgalomban közlekedő vonatoknál a blokkrendszer felett eljárt az idő.

A helyi lap figyelmeztetése megjegyzésre méltó örök tanulságul: „*Eltemetik a halottakat, meg fogják tenni a szükséges óvintézkedéseket, de azért a vasút ezután is meg fogja követelni a maga áldozatait éppen úgy, mint a technika többi modern vívmányai*”.¹³

Egy fotó őrzi az Eperjes előtti pályaszakaszon, a Tárca folyó mentén történt kisiklás emlékét (3. ábra). A személyvonatot vontató IIB oszt. 3 psz. gőzös siklott ki, és zuhant le a töltésről. A személykocsik a pályán maradtak, így feltételezhető, hogy az utasok nem sérültek meg. Sajnos, nem sikerült kideríteni, hogy a baleset mikor történt. A régi mozdony és a szintén régi, „oldalgombolós” kocsik arra utalnak, hogy a baleset legkésőbb a századforduló környékén történhetett. Egyelőre szintén ismeretlen egy súlyos kisiklás pontos időpontja, amely a Hernád völgyében, Órudsinnál történt. A mentést végző, szemlélődő személyek (egyen)ruházata alapján a baleset inkább 1918 utánra, már a csehszlovák impérium időszakára tehető (4. ábra).¹⁴

Jegyzetek

- 1 Összeállításunkban időrendben haladtunk, a baleseteket – típusuk (összeütközés, kisiklás stb.) szerint – nem szelektáltuk.
- 2 Életére és munkásságára nézve lásd HORVÁTH KRISZTINA: Schilhan János munkásságáról. In *Vasúthistoria Évkönyv 1988*. Bp., 1988, KÖZDOK, 34–42. p.
- 3 Wünsch Frigyes is méltatja 84–85. p.; W. F. okmányai: KM Arch. Okm. 240/965.; találmányairól a KM Könyvtárban.
- 4 KM Arch. KsOd iratok 6/1. 281.
- 5 Pesti Napló, 1872. február 10.
- 6 A vasúti balesetekre ld.: HORVÁTH FERENC: *Hazai és külföldi vasúti balesetek*. Bp., 1995, KÖZDOK. [A továbbiakban: *Horváth*] Ám ez a baleset rossz helyen (99. p.) és rossz időponttal szerepel.
- 7 Az Eperjes–Bártfa Helyiérdekű Vasút az 1893. augusztus 11-i vízáradás után. Fotóalbum. KM Arch. Képtár A/81-III.
- 8 Tominac 24–25. p.

⁹ Horváth 184. p.

¹⁰ Szepesi Hírnök 49/34. 1911. aug. 25.

¹¹ Stockklausner 110. p.

¹² Horváth 97-99. p.

¹³ Lásd a 11. jegyzetet.

¹⁴ Horváth, 184. p. – mindkét kisiklást „a világháború utolsó éveire” teszi, amit eszerint módosítanánk. A pontos időpontok megállapítása további kutatást kíván.

SZEMED A PÁLYÁN LEGYEN!

II. A RÁKOSI-KOR VASÚTJÁNAK HÍRHEDT SZTAHANOVMOZGALMA A 2000 TONNÁS TEHERVONATOK VONTATÁSA VOLT. KÉPÜNKÖN: LENGYEL JÁNOS SZTAHANOVISTA MOZDONYVEZETŐ 2000 TONNÁS TEHERVONAT TOVÁBBÍTÁSÁT AJÁNLOTTA FEL A PÁRTKONGRESSZUSRA. INDULÁS ELŐTT HERCSKA PÁRTTITKÁR TESTET-LELKET MELEGÍTŐ SZAVAIT HALLGATJA.
(MÁTHÉ ZOLTÁN GYŰJTEMÉNYÉBŐL)

Baranya

Hajdani vármegyéink

Magyarország dunántúli részének egyik vármegyéje; a Duna és a Dráva képezte szögletben fekszik. Fő hegysége a Mecsek hegység, mely nyugat-keleti irányban a megye északi részén át vonul; legnagyobb emelkedése Pécs vidékén van, ahol a Jakabhegy 593 méter, a Mecsek 612 méterre emelkedik; e csoportot a 394 méter magas Mánfai-hágó választja el az odébb északkeletre emelkedő hegytömegtől, melyben az egész Mecsek legmagasabb csúcsa, a Zengő (682 méter) emelkedik.

Baranya földjének mélységeiben gazdag ásványi kincsek vannak. A geológusok mintegy ötvenféle hasznosítható kőzetet találtak itt, de többségük kitermelés nem gazdaságos.

A megye fejlődésének egy évszázada jelentős meghatározója a Mecsek legjellegzetesebb ásványi kincse a fekete kőszén, melynek nagyüzemi termelése a XIX. század közepén indult meg. A mecseki kő hasznosítása időszámításunk elején a rómaiak idején is jelentős volt; utakat, lakóházakat építettek belőle. A honfoglalást követő századokban ebből emelték a székesegyházat, a várfalakat és a városfalakat. A kővágószőlősi malomkövek messze földre eljutottak.

A megye éghajlata kedvező. A csapadékmennyiség általában bő és egyenletes eloszlású. A maximális évi csapadék az 1000 mm-t ritkán haladja meg. Baranya hazánk zivatargóca, a zivatarok évi átlagos száma meghaladja a 25 napot, nyaranta 6-8 jégesővel lehet számolni. A hőmérséklet-ingadozások viszonylag alacsonyak, a telek enyhék. A Mecsektől délre eső térszín az ország legmelegebb része, az évi középhőmérséklet mindenütt 10,5 °C fölött marad. Pécssett mérték

1950. július 5-én a hazai melegrekordot: 41,3 °C -ot.

A megye területe vízfolyásokban gazdag, de jelentősebb vízmennyiséget csak a Duna és a Dráva szállít. A Duna vízjárása kiegyenlített; a legmagasabb vízállása nyár elején, a legalacsonyabb ősz végén van.

Szólnunk kell a megye gazdag termál- és ásványvízkészletéről. Az eddigi feltárt hőforrások közül legjelentősebb a harkányi; vize 62 °C-os kénes, radioaktív. Ugyancsak kiépített a szigetvári jódos vizű, valamint a szénsavtartalmú sikondai vizet felhasználó fürdőtelep is.

Történelmi, társadalmi viszonyok

A megye elnevezésének eredete nem teljesen tisztázott. Feltehetően a Pécs és Eszék között valaha létezett Baranyavárról *Castrum Barona* néven említik. Más vélemények szerint az említett vár szláv nevű első ispánjától, *Branától* ered a megye neve.

Baranya fejlődése, történelmi múltja és jelene erősen összefügg a megye székhelyének, Pécsnek fejlődésével.

Pécsset „2000 éves városként” emlegetik. A római település, amelyet *Sopianaenak* neveztek el, a környék központja, valódi város lett. Ez volt a Diocletianus által elnevezett Pannonia Valeria tartomány székhelye. Itt haladt át a nagy római birodalom egyik legfontosabb útja, amely Mitrovicából (Sirmium) indult ki és Eszéken (Mursa) keresztül érkezett Sopianaeba és vezetett tovább Szombathelyen (Savaria) át Bécsbe.

A római uralomnak az V. évszázadban a hunok vetettek véget. Ettől kezdve 4 évszázadon át a várost is a népvándorlás korának

hullámai, a gótok, a gepidák, a longobárdok, az avarok, majd később a németek és szlávok pusztították, tönkretették mindazt, amit a rómaiak építettek. A honfoglaló magyarok 899-ben érkeztek a Mecsek-aljára. A város kedvező fekvése és természeti adottságai folytán ismét fejlődni kezdett.

A népes és gazdaságilag fejlett vármegyében Szt. István a pécsi püspökséget s a pécsváradi apátságot alapította. Pécs már a magyarok letelepedése idején jelentős város volt, s Vata lázadása alatt sokat szenvedett. Környékén több falu az Árpád-kori magyar nagyságok neveit viseli, úm. Árpád, Bagád, Szabolcs, Hetény, Abaliget, Bélavára, Várkony. A pécsváradi kolostorban volt elrejtve Vak Béla; a pécsváradi apátság pedig mint a kultúra terjesztője tűnt fel a vármegyében. A vármegye gazdaságára jelentős hatással volt a rómaiak által épített úthálózat. II. Endre idejében a kereszties hadak, melyek Magyarországon vonultak keresztül, a rómaiaktól ránk maradt utakat használták. Az 1241-i tatárjárás a vármegye népét csaknem teljesen kipusztította. A tatárdúlás után alapította *Eusebius* (Özséb) esztergomi kanonok a pálosok rendjét a Jakab-hegyen. A XIV. század legnevezetesebb eseménye a pécsi egyetem (studium generale) létrejötte volt, amelyet Nagy Lajos magyar király Vilmos pécsi püspök hozzájárulásával alapított és V. Orbán pápa 1367-ben megerősített.

A Horváthy-lázadás Baranya vármegyét is kínosan érintette. Horváthyt, Baranya vármegye egykori főispánját – mint a lázadás vezérét – Zsigmond király Pozsega várában elfoglalta, s Thuróczy szerint Pécssett lófarkára köttetve kivégeztette.

A XV–XVII. században Baranya vármegye sok nevezetes esemény színhelye volt. Az 1526-os mohácsi vész után török uralom alá került 1689-ig. Ez időben telepedtek a vármegyébe a szerbek, kik a török csapatokkal jöttek. A török harcok ideje alatt kétszer felégették Pécsset s Szigetvár és Eszék között

számos községet pusztítottak el. A törökök kiűzése után I. Lipót Baranya vármegye földjének nagy részét donációképen kiosztotta; s ugyancsak Lipót idejében történtek a német telepítések. A felső-rajnai és frank területekről, Schleswig-Holstenből, Württembergből, Badenből és Schwarz-waldból jöttek a németek.

1690–1693 között három évig, majd 1697-ben újból pestisjárvány ritkította meg Pécs lakosságát. Az 1700-as évek elején a fellázadt szerbek, majd a kurucok dúlták fel a várost.

A város fejlődését nagyban hátráltatta, hogy Pécs továbbra is jobbágyváros maradt, nem rendelkezett a „szabad városok” kiváltságaival. A lakosság ennek érdekében évszázados harcot folytatott, ami 1780-ban győzedelmeskedett: Pécs szabad királyi város lett. A XVIII. század vége és a XIX. század eleje Pécssett a polgárság meggazdagodásának korszaka volt. A belváros utcáiban megépültek a polgári jólétet bizonyító családi házak; színvonalas kulturális rendezvényeket tartottak, például 1846 októberében *Liszt Ferenc* adott hangversenyt a városban.

1848. március 19-én a város vezetői közgyűlést tartottak, amelyen a város egész lakosságának egyetértése közepette kihirdették a 12 pontot. Díszpolgárává választotta a város Kossuth Lajost, Széchenyi Istvánt, Petőfi Sándort és Vörösmarty Mihályt. Azonban Pécs sem tudta magát megvédeni a császári sereg támadásaival szemben; az osztrákok megszállása alatt maradt. A dualizmus időszakában indultak meg azok a jellegzetes gazdasági tevékenységek (pl. bányászat), amelyek megteremtették Baranya megye felemelkedését.

A két világháború Baranya megyére is igen negatív hatást gyakorolt. Egyes üzemek tönkrementek, mások légítamadásnak estek áldozatul.

A szovjet csapatok 1944. november 19-én a Dráva-torok környékén keltek át a Dunán.

A német katonai erők a Somogy délnyugati részén vették fel a harcot az előrenyomuló szovjet és bolgár csapatok ellen. Mohácson és környékén a németek szívósan ellenálltak, de nem tudták megakadályozni a város

„felszabadítását”. 1944. november 29-én Pécs megszabadult a német nyomás alól. Baranya megye megmenekült attól, hogy hosszabb ideig hadszíntér legyen.

KLÁBEN GYULA

III. MÉG ALAPOZÓ FESTÉK, MÉG ABLAKÜVEG SINCS A KÉSZÜLŐ HARGITA MOTORVONATON, DE MÁR FELKERÜL A VÖRÖS CSILLAG AZ ORRÁRA. A GANZ GYÁR DOLGOZÓI VÁLLALTÁK, HOGY A FELSZABADULÁS TIZEDEK ÉVFORDULÓJÁN, 1955. ÁPRILIS 4-ÉN KIGÖRDÜL AZ ELSŐ HARGITA A SZERELŐÜZEMBŐL. APRÓ FRICSKA AZ INTERNACIONALIZMUSNAK, HOGY AZ ÚJ GYORSMOTORVONAT NEVÉT KÖZEL MÁSFÉL ÉVTIZEDDEL KORÁBBI ELŐDJÉTŐL ÖRÖKÖLTE, AMELYET A MÁSODIK BÉCSI DÖNTÉS UTÁN KEZDTEK TERVEZNI A VISSZACSATOLT ERDÉLYI TERÜLETEK JOBB ÖSSZEKÖTTETÉSE CÉLJÁBÓL (MÁTHÉ ZOLTÁN GYŰJTEMÉNYÉBŐL)

Interjú Demény Lajos történésszel

Egykori és mai tanáraink

„...átok legyen rajta, ha valaha is megtagadja a történelmi valóságot”

Belvedere Meridionale: – *Tanár Úr, a fiatal olvasó közönségnek, akik már nem hallgatták előadásait, vázolja fel eddigi pályafutását.*

Demény Lajos: – Erdélyben születtem 1926-ban, hivatalos adatok szerint október 22-én, igazi beválás szerint október 6-án. Szülőhelyem Kisfűlpös, ez a Mezőség szélén egy vegyes lakosságú település. Szüleim református vallásúak révén élt a hagyomány, hogy voltak előzmények. Első generációs értelmiségi vagyok, de ennek megvan a magyarázata. Tizenegyen voltunk testvérek. Én voltam a legkisebb, vézna, vérszegény, ebből nem lesz egyéb, legyen tanító. Veszekedtünk ezen, édesanyám azt akarta hogy pap legyek, én azzal érveltem, hogy édesanyám, ha pap leszek akkor ahhoz, miután elvégzem a gimnáziumot még négy évet kell tanulnom, míg ha tanító leszek, azonnal tudok nekem adni pénzt, hogy vegyetek egy tehenet. Utána kerültem felvételre, persze, nem volt az se előzmények nélkül. Iskolázáró – mert hogy ez volt a romániai rendszer – hétoztályos iskola volt, összevont és hát ottan szerepeltem egy Petőfi-verssel: „Gyí te fakó, gyí két szürke, mindkét lábon fussatok”. Rajtam minden szedett-vedett ruha volt, ami maradt a nagyobbik testvéreimtől, az egyik tényleg szürke, a másik nem tudom milyen volt Ezt az esperes meglátta s elkezdte mutogatni, úgy látszik ez neki megtetszett: na, fiam, te mész! Elvittek Enyedre, s a református kollégiumban kezdtem. Bár csak egy évet töltöttem ott, annyira meghatározó volt, egy falusi gyerek számára, aki nem látott addig villanyt, vízvezetéket, először szembe-sül ilyen jelenségekkel. Na meg aztán a légkör. Azzal kezdtük, az első héten, magolni kellett, tudni kellett az osztály névsorát: Albert, Deák, Demény, Derzsy, Enyedi...

kellett fűjni. Mai napig megmaradt, és ha találkozom volt osztálytársammal, mondom neki, szólj, hogy hol álljak meg. Persze akkoriban nem volt tv, ott volt a szilencium, sokat olvastunk, ez – mondjuk – az akkori élet előnye. Utána következett a bécsi döntés. Észak-Erdélyben mi, Dél-Erdélyben Nagyenyed, így nem folytathattam tanulmányimat a kollégiumban. Szászrékenbe kerültem, katolikus gimnáziumban, ez egy évig tartott. Utána a marosvásárhelyi református kollégiumba jártam. Ott elvégeztem négy osztályt. Az egyik osztálytársammal az istentisztelet alatt recsegést, nevetést meg nem tudom, mit csináltam, ezért kirúgtak. Így aztán szerződést kötöttem a magyar állammal, ha tanító leszek, kapok ösztöndíjat, és öt évig oda megyek, ahova kineveznek. Ez volt a feltétel, így aztán elvégeztem a tanítóképzőt. A szerződés nem sokáig tartott, a magyar uralom '44-ben véget ért, s így a szerződés részéről nem volt érvényes, s a magyar állam részéről se. Egy nyáron letettem az összes különböző vizsgákat, a gimnázium és a tanítóképző között, valamint az őszi érettségén az érettségi vizsgát, s így kerültem aztán a Bolyai egyetemre.

Meg kell jegyeznem, hogy a faluba volt egy nagyon jó tanító. Kovács Irén nevét mindig szoktam emlegetni. Négy év alatt az elemi iskolában megtanított, többé-kevésbé helyesen írni, ez nagy volt, nem tudtam versenyezni a diáktársaimmal a nagyenyedi kollégiumban, mert városi környezetből jöttek, de amikor megírtam a dolgozatomat, abban nem volt helyesírási hiba. A rektor-nak ez volt a vesszőparipája, hogy a tanítóképzőbe ez kell...

B. M.: – ...És az új román érában hogyan folytatta tanulmányait?

D. L.: – No, tehát otthagytam a tanítóképzőt, felkerültem Kolozsvárra, ott először Kelemen Lajos és Jakó Zsigmond keze alá, aztán jöttek a többi tanárok, de szerencsém volt. Olyan emberek oktattak és olyan módszereket adtak át, meg egyáltalán, olyan légkör létezett az egyetemen, mely nagyon sokat adott. Én beiratkoztam nyelv- és irodalom szakra, ezt alakították át, lett belőle bölcsészet, aztán a bölcsészetből lett történelem és földrajz. Végül maradt a történelem. Szóval átalakulásokon mentünk keresztül, de én ragaszkodtam a történelemhez. S hát ezeknél az embereknél – Cselényi Bélánál, Bodor Andrásnál, Jakó Zsigmondnál, nála nagyon nehéz volt vizsgázni – nyelvészetből Szabó T. Attila –, amikor az öreg a haját így fésülte, akkor baj volt, amikor emígy, akkor biztos hogy átmentél a vizsgán.

'49-ben abba a 86-os társaságba cuppantam bele, akiket elküldtek a szovjetbe tanulni. Először két év Szverlovskban, az Urálon túl, Jekatyerinoszláv ma. Ott volt egy elég jó szakember, a Bortnyik, aki még Vinogradovnak, a nagy középkorásznak volt valamikor a tanítványa s száműzték Szverdlovskba. Nála írtam a második évfolyamdolgozatot, amiből sok bajom lett, mert hát azt kozmopolitának nyilvánították. Szerencsém volt nagyon sok esetben. A rektor, egy Csoharov nevezetű kémikus, akadémikus, nagyon tekintélyes bácsi, azt mondta: „Te velem mindig nyíltan beszélél” – én a romániai diákoknak a szervezője voltam, s hát mint ilyen, nekem kellett őt néha tájékoztatni, figyelmeztetni, előadni bizonyos panaszainkat –, „most megmondom neked, mi lesz. Átutallak Leningrádba, de minél hamarabb és szó nélkül takarodj!” Na, így kerültem én Leningrádba, a közepkori tanszékre. Ott egy nagyon keménygárda volt: Weinstein, Lublinszkij, Jevgenyij Tarle, Rutenburg, Nem beszélve arról, hogy a könyvtár szabad polcán az európai forrás-

kiadások mind megvoltak. Jó környezetben dolgoztam és végeztem el az egyetemet. Hallgatóként jutottam ki Prágába, mert volt egy dolgozatom, amellyel diákköri tudományos pályadíjat nyertem (A huszita mozgalom Európában), s hát meghívtak '54-ben. Ezt a dolgozatot később kiszélesítettem, és elismerték kandidátusi szintű munkának. Le kellett tenni a vizsgákat, s így kerültem aztán hat hónap után vissza. Majd jött a XX. kongresszus, van-e Sztalin, nincs-e Sztalin, lehet-e védeni... Az én dolgozatomban nem volt Sztalin. Ketten voltunk az egész társadalomtudományi tanszéken, akiknek megadták az szabad utat, s '56 áprilisában védhettük. Nagyon rendes társaság volt, a hivatalos diploma mellett kaptam egy erdélyi történelemszdiplomát: Erdély összes városai, címerekkel, magyar, szász és román névvel felsorolva s a szövege pedig: „Az Erdélyből elszármazott fiatal Demény Lajos történész, aki a tanszéken... végzett, átok legyen rajta, ha valaha is megtagadja a történelmi valóságot.”

B. M.: – *Ennyire keményen vették a fogalmazást, hogy az anatómia formulák még benne vannak?*

D. L.: – Persze, így, hogy „átok legyen rajta”. Nagyon szép és kellemes gesztus volt, mindenki aláírta, most is megvan, őrzöm. Talán fontosabb számom ez a diploma, mint a hivatalos okmány, amit kaptam. Nagyon jó kapcsolatok és összeköttetések maradtak utána is ebből a társaságból. Nagyon nagy szerencsém?... volt. Van egy román mondás: hülye légy, csak szerencséd legyen. Na, hát én valahogy így vagyok. A szerencsétlenség ott kezdődött, hogy *mi* '56-ban hazajövünk, – az asszony is „leningrádi” volt, összevesztünk annak idején, a komszomol miatt neki jelenteni kellett, aztán ebből a veszekedésből lett házasság – nem engedtek be Kolozsvárra, hanem megkaptam a kinevezést a pártfőiskolára. A főiskolán krízis, válság volt a káderek terén,

ott nem volt más, csak úgynevezett munkáskáder, s azoknak még érettségi vizsgájuk sem volt. Nekem megvolt tehát minden tanulmányom rendszeresen, és megvolt a kandidátusi disszertációm is. Ott töltöttem két és fél évet, s rettenetes gyorsan kezdtem felívelni, borzasztó, szédítő volt számomra is. Három hónap alatt a gyakornokból docens lettem. Öt hónap alatt tanszékvezető-helyettes. Persze ennek aztán később lett visszaütője is, megkezdődött az áskálódás, aztán 11 hónapig engem vallattak, faggattak, ki vagyok, mi vagyok, megkezdődött a káderezés. Végül is '59-ben kizártak a pártból. Munkanélküli voltam két hónapig, de fura volt ez munkanélküliség is: küldték haza a fizetésemet. Nem értettem az egész dolgot, hogy van ez. Dolgozok a könyvtárban, egyszer csak jön az akadémiai kiadó igazgatója, megáll mellettem: „Korrektor vagy nálam és a nyomdában szedő”. Aztán megkapta az utasítást, hogy engem a legkisebb fizetés és a legszigorúbb ellenőrzés mellett kell alkalmazni, magához hívott engem és azt mondta: „Ide figyelj, én most bosszút állok. Fogjál neki és írd tananyagot, kapsz heti egy napot, szabadon mehetsz könyvtárba.” Ez is megtörtént. Ekkor 300 lej volt az évenkénti legkisebb szerzői díj, nyilvánvaló, hogy a szerkesztőségekben ez több volt. Engem ehhez soroltak be. Az igazgató fogta, s az összeghez hozzá írt egy kettest s lett belőle 2300 lej, s így kaptam azt, amit az akadémikusok kaptak. Ezt csinálta velem mindig. Akkor egymás után jelentek meg a cikkeim, s mondta „tudd meg, most bosszút állok ezen a rendszeren”. Az intézetbe nem akartak eleinte felvenni, mivel illetékes helyeken, szovjetunióbeli tanulmányaim miatt veszélyesnek tartottak, s ez így folytatódott '62-ig. Akkor megkezdődött a nagy történelemkönyv szerkesztése, s annak lettem a szerkesztője a kiadó részéről. Megkezdődtek a fejezetenkénti viták. Azokon nekem kötelességből ott kellett lenni, s

én elolvastam minden fejezetet. Az intézet vezetője által írt fejezethez – mely a reformációról szólt – én majd egy órán keresztül szóltam hozzá, s megmondtam a véleményemet. Emiatt több pártszankciót és fegyelmit kaptam kiadói vonalon, de ezekkel nem törődtem. Nagyon hamar az egész román történészgárdával jó kapcsolatom alakult ki. Ekkor megkérdeztek, nem akarok-e az intézetben dolgozni. Ebből lett az, hogy egy szombat az intézet igazgatósági tanácsa elé kerültem egy másik történésszel felvételi ügyben. Neki már 8.30-kor megmondták a jó hírt, nekem várnom kellett. Fél kettőkor behívott az igazgató és mondta: „Ugye, elvtársak, egyöntetűen arra szavaztunk, hogy felvesszük.” Nem értettem az egészet, csak később tudtam meg a történetet későbbi főnökömtől a bizantinológia osztályon. Elmondta, hogy „négyen próbáltuk az öregot meggyőzni, hogy ne vegyen fel, ellened voltunk, leszavaztunk nem t'om hányszor, az öreg végül is felállt, ráütött az asztalra és azt mondta, ha akarjátok, ha nem akarjátok, felveszem!”, – de utána nagyon jól együttműködtünk. Intézetünk kiváltságos helyzetben volt, tulajdonképpen a tematikát mi állítottuk össze. Volt egy kutatói keret amiben el lehetett helyezni, amit akartál. Jellemző volt az intézetre, hogy a fehér holló szerepét játszotta a román történetírásban egészen 1989-ig. Itt jelentek meg azok munkák, melyek ellene voltak a rendszernek, az intézeti párt- és szakszervezeti gyűléseken tiltakozás a falurombolás ellen, egészen odáig, hogy tiltakoztunk a pártprogram megfogalmazása ellen. Ezért az intézetünkről állandóan ment a feljelentés mindenfelé. Sokszor voltunk emiatt veszélyben. '89 szeptemberében jutottam odáig, hogy az igazgatót már sokadszor figyelmeztették, hogy hozzon bizonyos intézkedéseket velem szemben. Tegyen nyugdíjba vagy valamit csináljon, mert én ott lopok, hamisítok, hazaáruló vagyok stb. Szeptember 14-én

az igazgató behívott, s megmutatta a „komoly, névtelen levelet”, hogy kikkel vagyok kapcsolatban. Megjegyzem, voltak abban reális dolgok is, mikor voltam utoljára az angol követségen, az amerikai követségen, a magyar követségen. „Nézd, – mondta az igazgató – az intézetben nincs mit lopni, tehát ez a vád elesik, az intézetben nem lehet oklevelet hamisítani”, s így kezdi mondani a dolgokat. A jelenlévő párttitkár is ismerős volt, még a pártfőiskolán volt tanítványom. Mondták, menjünk ki, sétáljunk s beszéljünk valahol máshol, mert az irodában mondták a hivatalos szöveget, közben a fejükkel intettek, hogy hallgass. Kint, négy szemközt mondta az igazgató: „Tudd meg, hogy nagyon komoly veszélyben vagy, s fejezd be a Dinescu-kör látogatását!” (Egy román irodalmi kör volt, írók, kritikusok, mind ellenzéki társaság.) Én kifejtettem neki, hogy engem az egész ügy nem érdekel, az intézetet semmibe bele nem keverem, ez az én felelősségem. Erre ő kirohant, hogy „meg vagy bolondulva”. Én visszamondtam neki: „Te azt mondod, én bolond vagyok, én szerintem meg te vagy a bolond. Hogy kinek van igaza kettőnk közül, azt döntse el a történelem.” Ezzel váltunk el, s folytatódott így a dolog, de az intézetben elég kellemes légkör volt, azt mondhatnám. Bizonyos szempontból az intézeti légkör '89-ben összefogottabb volt, szolidárisabb volt, mint '89 után. Felszínre jöttek a különböző színezetek, volt vasgárdisták, volt ilyenpártiak, olyan-pártiak. De meg kell hogy mondjam, az intézetben nagyon könnyű helyzetem volt. Nem volt olyan, amit a tudományos tanácson, ha akartam ne vihettem volna át. Tagja voltam ennek a tanácsnak már a belépésem után. Négy tudományos folyóiratnál – a legfontosabbaknál – szerkesztőként dolgoztam. Komolyan vetjük a dolgot s egy nagyon komoly gárda alakult ki, s amiatt sem panaszkodhatok, hogy kisebbségiként hátrányok értek volna.

B. M.: – *Mint magyar származású, ez milyen hatással volt, egy rész Bukarestben élve ez egészen különleges státuszt jelent, másrészt pedig a másik oldalról, az erdélyi magyarsággal kapcsolatban milyen volt a kapcsolattartás?*

D. L.: – Semmilyen kiváltság, semmilyen különlegesség részemről nem volt. Az én sajátos nézetem vagy sajátosságom – nem akarok nagy szavakat használni – , én tekintélytisztelő voltam. A professzoraimról rosszat soha nem mondtam, ellenkezőleg. Mikor Jakót kitették az egyetemről – én Leningrádban diák voltam – nagy dolgot csinálhattam volna, elmentem hozzá, a lakásán meglátogattam, elkértem tőle a dossziét, elvittem Bukarestbe, az egyik barátomon keresztül intéztük el, hogy a Jakó kerüljön vissza. Ezekkel az emberekkel tovább is tartottam a kapcsolatot és nem csináltam belőle ügyet.

Azonkívül elég hamar elsajátítottam a nyelvnek különböző bukaresti sajátosságait, ezzel könnyen bántam. Az intézeti tanácsot vettem rá, hogy adjon jóváhagyást bizonyos kéziratok kiadására. Egyetlen kiadás nem jelent meg, anélkül hogy az intézetben nem tudtam volna átvinni. Amikor a cenzúra már egészen elbutult, s Jakó *Kolozsmonostori konventjét* leállította, a tudományos tanács akkor is megszavazta. Másodszori visszautasításra is megszavazta. Volt egy román kollegám, akivel együtt mentünk ki a szovjetbe, ahol beteg lett s én elküldtem szanatóriumba, ezután nagyon jó barátok lettünk. 1975-ben kérde tőlem, mit csinálsz? Mondom, te ezt csak azért kérde hogy kérdezzél valamit, mert nem találkoztunk három éve? Ilyenkor mit mondhat... nem, persze, hogy érdekel... Mondom, komolyan érdekel, mit csinálók? Azt csinálom, amit ha nem csinálnék, háromszor akkora fizetést adnának.

Viszonylag hamar elkezdtem a kutatást, a történeti intézetben már csak folytattam, mert a kandidátusi disszertációmát Bukarestben már '60-ban kiadták – monográfia-

ként. Ez az 1437-38-as erdélyi népi felkelésről szól. Aztán egyéb ehhez hasonló Erdély történeti kutatások mentek egy darabig., míg 1964-ben kitiltottak Erdély történetének kutatásából. Ekkor átálltam a román könyvtörténetre. Megint szerencsém volt. Elmentem Leningrádba, és – bár nem minden előzmény nélkül, mert Jakó professzor megkért, hogy bizonyos iratokat nézzek meg neki a volt cári könyvtárban – ráakadtam egy XVI. századi nyomtatott román szövegre, mely kétnyelvű – ószláv és román – volt, s gyanús lett nekem. Fixa ideám volt diákkoromban, hogy én pedig az asztalra fogom tenni az első román szöveget, egyszer nagyon kiröhögött ezért a tanár. '71-ben az asztalra tettem, tudniillik sikerült vízjel alapján s egyéb bizonyítékokkal elfogadtatni.

B. M.: – *Elnézést, ez a szebeni vagy a brassói?*

D. L.: – Szebeni, 1551-53 körüli. Rengeteget írtam, nemcsak erről, hanem az egész román nyomdászatról, beleástam magam annak történetébe. Nem szeretek álszerű lenni, de nélkülem a XVI. századi román könyvtörténethez nyúlni ma sem mer senki.

B. M.: – *Akkor a Batthyaneumban nagyon sokat tetszett kutatni?*

D. L.: – Nem sokat, mert nemigen engedtek. Jártam oda kutatni, de általában én a levéltárakba jártam kutatni Brassó, Szeben, Kolozsvár, Vásárhely társadalomtörténetét. Ami a Batthyaneumot illeti, elég elzárkózott körülményeket hoztak létre. S azt is meg kell jegyezni, hogy az okleveles anyagnak a 97%-a átkerült az országos levéltárba. Tehát ott értékes kéziratok, kiadványok, kódexek vannak, de forrásanyag, okleveles anyag az édeskevés.

B. M.: – *Hadd kanyarodjunk el egy kicsit a tudománytól és történelemtől! A Tanár Úr közéleti szerepléséről legyen szíves beszélni, hogyan került a politika közelébe?*

D. L.: – Egyfelől az természetes volt, hogy ismert kollegáim, történészek amikor kijöttek Bukarestbe, megkértek, hogy ezt vagy azt intézd el, ezt vagy azt oldd meg, ilyen s ilyen kérdésben járj el. Ez valahogy elterjedt, s átterjedt az iskolára. Másfelől rendszeresen, ahogy könyveim jelentek meg, jártam író-olvasó találkozókra. Volt úgy, hogy három hét alatt hetven csíki falut jártam végig.

B. M.: – *A Tanár Úrnak mi adta s adjog ehhez az energiát?*

D. L.: – Fantasztikus az az érzés, amikor kimész az erdőbe, a gyergyói havasokba, este nyolc óra után, fáradtak az emberek, autóbuszba zsúfolnak bele negyven embert, mind famunkások, s hát én nem merek beszélni. Azt mondom, gyerekek, hát ne legyetek bolondok, hát hogy lehet így előadást tartani ilyen fáradt embereknek. Elkezdem s húsz perc alatt befejezem. Ááá, tanár úr – mondják –, itt kezdődik a dolog, a lovat ne ugrassa ilyen könnyen, mi tudjuk, mit írt a könyvébe. S akkor kezdi elmondani, ezen s ezen az oldalon ezt találja. Tudja, hogy mit jelent ez? – kérdi. Bizonyára – mondom – tudom. Na látja, mi is értünk ám a szóból... s elkezdik mondani. Végül négy óras hosszú beszélgetés kerekedett belőle. Egyszer kimentünk Csíkszékre, összegyűlt egész Csíkszentkirály. Nem mer senki se szólni, a párttitkár se, pedig kemény, belevaló magyar gyerek. Mit csináljunk? Lefüggönyöztük – mint bombatámadás idején a könyvtárnak a termét, oda húzódtunk, nem az olvasóba, hanem a raktárba, ahol hideg van télen és senki sem fog bejönni s ott majd 4 óras beszélgetés, faggatózás következett. Ez, az, hogyan, miként, hogy lehet kikerülni, hogy lehet elejét venni.

B. M.: – *Tanár Urat mint történészt, vagy mint közéleti személyiséget kérdezték ekkor?*

D. L.: – Történészként voltam jelen. Mondjuk ki nyíltan, a nyolcvanas évekig meggyőződéses kommunista voltam. Fiata-

lon, '43-ban tartóztattak le s vertek a fenekemre, mert röplapokat terjesztettem Marosvásárhelyen. A pártba későn léptem be, '54-ben, mikor kényszer alatt már nem volt hová menni, de azért a meggyőződésemmel az volt, hogy ez az eszme megváltja a világot. A hetvenes-nyolcvanas években már nemcsak a kételyek fogalmazódtak meg, hanem a meggyőződés is megingott, ez így nem vezet sehova, nincs kiút...

B. M.: – *Vagyis hogy nem az eszme a hibás, hanem a végrehajtókkal van a probléma?*

D. L.: – Nem, nem, addig csak mondtam hogy a végrehajtókkal. Ekkora már azt mondtam, az eszmével is bajok vannak, mert annyira elidegeníti az egyént a közegétől, annyi olyan vetülete van ennek az egész eszmének, ami megszakítja az emberek természetes kapcsolatait. Én elolvastam, már fiatalon az alapműveket s már akkor rájöttem, hogy nagyon sok ellentmondás van benne, olyan sok elidegenítési formája van ennek a közösségiélet-szervezésnek, ami nem természetes. Nem akarok semmit sem idealizálni, ez vitt el oda, hogy bizonyos román és magyar értelmiségi körökkel nyílt volt a kapcsolat. Hoztam a tájékoztatást Bukarestből, hogy vigyázzunk, mert ez van, ezt kell csinálni, vagy itt kell félretenni dolgokat. De nem jelszavak szintjén ment az egész. Ez a kapcsolat megvolt a múzeumokkal, megvolt a könyvtárakkal, mert hát jártam író-olvasó találkozókra. Először kitiltottak Bihar megyéből, utána kitiltottak Maros megyéből, majd Hargita megyéből s végül kitiltottak Kovászna megyéből, s legvégül már nem volt szabad sehová mennem. S akkor a fiatalok, akik Bukarestben végeztek egyetemet, technikumokat vagy műszaki egyetemeket, elkerültek Gyergyóba, ezek hallgatták a heti előadásaimat. Oda kerültek, összeadták a pénzt, s megírták a levelet, hogy várunk, Lajos bácsi. Mentem s ott voltam két napig velük, valahova kihúzódtunk és folyt tovább a vita. Meghívtam

Balogh Edgárt, Jakó Zsigmondot, Szabó T. Attilát.

Summa summarum, bejött, beköszönött ez a hirtelen változás. Már korábban éreztük a levegőben, hogy ez tarthatatlan. Én is bekerültem abba a körbe, mely tiltakozott a falurombolás ellen, s e körül voltak rettenetes viták. Az intézetben néhányan rettenetesen megijedtek. Én mondtam nekik, hogy ezekkel szemben egyetlen védekezés van, nagyon határozottan, keményen kell állni. Sor került rá, faggatnak, hogy miért mondtam ezt meg azt, akkor mondtam: „Nézze, uram, maga rektor – a rektor vezette a kihallgatást –, kiváló kémikus, nemzetközi kapcsolatokkal, kapja a jó szakkönyveket, ezeket a szakkönyveket magától elveszik, mert el kell vinni. Hogyhogy? Meddig? Mondja, maga is ezt máglyára viteti? Én nem vagyok hajlandó máglyára rakni könyveket. Ennyi az egész. Nekem nincs több mondanivalóm.” Megrökönyödésemmre ott van a tábornok, és az valamit sűg, s nekem békét hagynak. A többieket külön sarokba teszik, faggatják. Odamegyek egy kollégámhoz, s mondom, üss az asztalra, mert nem szabadulsz meg.

A változás, noha éreztük, hogy a levegőben van, azért meglepetés volt. December 20-án bejelentik, hogy összehívják a gyűlést. Volt ilyen szervezési kísérlet, előzmény, hogy szeptemberben bukaresti magyar fiatalokkal leültünk és először tárgyaltunk arról, hogy létrehozzuk a Romániai Magyar Demokratikus Szövetséget. Volt egy másik vetülete tevékenységemnek. Fazekas János, a miniszterelnök-helyettes, aki nem tagadta meg sose magyarságát, kiállt az egyetem megszüntetésénél is, ezért kirakták. Vele én nagyon jól együttműködtem. Ő tájékoztatt sokszor sok mindenről, én viszont szállítottam neki a történelmi érveket, anyagokat, kiadványokat, segítem rendbe tenni kéziratait, kiadni azokat a neve alatt. Voltak tehát ilyen politikai nexusok is. '89-ben

otthon ülök, szerkesztem a programot, nem is várom az eseményeket. De éreztem, hogy micsoda fatális baklövés népgyűlést összehívni ebben a feszült állapotban. Írom az RMDSZ-programot, magyarul, románul, a magyar eredeti nem, de a román szöveg meg is jelent. (Domokos Gézának voltak kifogásai, az önrendelkezés benne volt, s ő azt nem akarta. 23-án már megjelent egy román nyelvű újságban.) Ez felháborította Iliescut, akinek Domokos Gézával közelebbi kapcsolatai voltak. Én őt személyesen ismertem, elég jó kapcsolataink voltak egy ideig. De akkor megrökönyödött, hogy én ilyesmit kezdeményezek, s nemsokára elváltak útjaink, pedig még ő nevezett ki engem miniszterhelyettesnek.

Eredetileg nem akartam vállalni semmilyen politikai szerepet. Azt tartottam, hogy mi, öregek, álljunk félre és vegyék a kezükbe a fiatalok, az új nemzedék, s ha szükségük van, akkor tanáccsal vagy egyéb segítséggel őket, de ne kaparintsuk a kezünkbe a hatalmat. Nem érdekelt az egész. Bejött Király, ő volt akkor az országos tanács alelnöke, régóta ismertük egymást, nagyon jó viszonyunk volt. Mikor őt félretették, megkerestem, jártam hozzá. Ő megkért menjek be hozzá alelnöknek. Azt feleltem neki: „Nézd, itt vagyok az intézetben, szóljál bármikor, ha szükséged van rám. De azt tőlem ne várd, hogy idejőjjenek.” Ez ment egészen január végéig. Ekkor, éppen Budapesten vagyok, hoztam egy román küldöttséget az első országos tárgyalásokra. Ott ért a hír, hogy Pálfalvyt kidobták. Gyorsan vonattal hazamentem, s kiderült, senki sem akarja vállalni a tanügyminiszter-helyettesi posztot. Nem vállalta se Balázs Sándor, se Doró Tibor, akik

mind oktattak. Nem volt egyszerűen más választás.

Így lettem 1990. február 1-től tanügyminiszter-helyettes. Feljött Tőkés, Domokos Géza, Király, s négyen bementünk Iliescuhoz, ő aláírta a papírt. Ott egy kemény vita zajlott le a Bolyai egyetemről. Tőkés Laci nagyon kemény volt: „*Miért ne legyen? Nem az a kérdés, hogy legyen vagy ne legyen, mondja meg nekünk, miért ne?!*” – ezzel szorította az elnököt nagyon keményen.

Visszaállítottam a magyar tanítóképzőket, s 29 gimnáziumot Erdélyben. A magyar tanítóképzés keretszámát 36-ról felemeltem 860-ra. A miniszterrel nagyon jó viszonyba kerültem, s amikor nehezebb dolgom volt, akkor nem írtam alá a papírt, csak ráírtam, hogy láttam s mentem hozzá, hogy ezt neki kell aláírni. Ezekről az intézkedésekről nem nyilatkoztam senkinek, nem adtam ki a kártyákat a kezemből, mert tudtam, ha ilyenkor dobra verem, azonnal felszámolnak mindent. Március végén következtek a választások a törvény értelmében. Én elutasítottam minden jelölést. Nagyváradról, Bihar megyéből – ahonnan először tiltottak ki –, kerestek meg, hogy vállaljam el a képviselőiséget. Először nem akartam, mondván ott van Sütő András vagy Doró, de mivel ők nem vállalták, végül beadtam a derekamat. Így lettem váradi szenátor, két évre. Már akkor mondtam, én tovább nem vállalom. Nekem van egy becsületes szakmám, azt tudom csinálni, van elég fiatal, akik pedig a politikát tudják csinálni. Legyen a gárda fiatal a szenátusban és a képviselőházban! Sok fiatal jött be, hál' Istennek, ezek elég ügyesen politizálnak, már nincs szükség rám.

B. M.: – *Professzor Úr, a lap és az olvasók nevében köszönöm a beszélgetést!*

KISS G. FERENC

Schmidt Gábor

Parthiscum

Csanádpalota történetének áttekintése 1870-ig**Előszó**

1993 őszén, amikor elsőéves voltam, helytörténeti dolgozatomhoz kerestem anyagot a Csongrád Megyei Levéltárban, Battonya lett volna a témám. Ott találkoztam Oltvai Ferenc nyugalmazott levéltár-igazgató úrral, aki azt tanácsolta, hogy ne Battonyával foglalkozzam, mert ő azt már évek óta kutatja, hanem a tőle nem messzi lévő Csanádpalotával. Ez is volt Csanád megyei község, ugyanakkor szintén megmaradtak az 1784/85-ös népszerűírás eredeti iratai. Kováts Zoltán tanár úr a témamódosításomat elfogadta, azonkívül felhívta a figyelmemet arra, hogy ez az iratanyag rendkívül értékes, mert a nemesség dühe, valamint a későbbi selejtezések általában az ország területén az ilyen típusú iratanyagokat elpusztították.

Eddig még nem jelent meg munka Csanádpalota történetéről, vagyis „gépíratban” található a Somogyi Könyvtárban Asztalos P. Kálmán Csanádpalota krónikája 1421-től 1975-ig című összeállítása, melyben könyvészeti és levéltári konkrét hivatkozások nélkül 4 és fél oldalon foglalkozik az 1870-ig terjedő időszakkal. A magam adatgyűjtő munkáján kívül néhány adatát felhasználtam, ha megtaláltam a megfelelő levéltári anyagot; ha nem, akkor reá hivatkoztam.

A Palota helynév a magyar palota főnévből származik. A megkülönböztető szerepű Csanád előtag az egykori megyei hovatartozásra utal.^{1/a} – 1864 májusában Sisák János bíró, Szabó B. Lajos törvénybíró és Kiss Gábor jegyző a helynevekkel kapcsolatban kiadott pontokra a következő választ adta: „Palota községnek rendes neve csak Palota, de nehogy az országban levő hasonló községekkel összezavarják, az 1862 óta fennálló postahivatal „kedvéért” a postaigazgatóság által Csanád-Palotának lett elnevezve, de a nép továbbra is Palotának nevezte.”^{1/b}

Valószínű, hogy a Palota név első előkelő birtokosának, Csanád nembéli Kelemennek házáról maradt fenn. Első okleveles említése 1247-ből való: *Palotha* alakban. Ekkor a birtok negyedrésze Kelemen fia Pongrácé volt. 1285-ben már az egész Pongrácé. Első két birtokosáról – akkoriban a Kelemen vagy Pongrác előnév kapcsolódott hozzá. 1296-ban Pongrác fia Tamás itteni földjét átadta telepítésre a Bécieknek, de 1337-ben ismét a Csanád nemzetség – ekkor már Telegdiék – kezén volt a falu.² – 1368-ban *Ladány és Pongány*, 1495-ben *Zombor* vidékén is felmerül a Palota név.³

Következő ismert birtokosa a Nagylaki Jáнки család volt. A család utolsó férfi sarja János, aki 1421-ben egy örökösödési szerződésbe ezt a faluját is belefoglalta. Halála után Zsigmond király 1427-ben, mint a nagylaki uradalomhoz tartozó falut, Nagymihályi Albertnek adományozta, kit a csanádi káptalan beiktatott. Utódai hűtlenség vétkébe estek, ezért Mátyás király elvette tőlük az uradalmat. Így került a falu a Hunyadi család kezére. Mátyás el akarta adományozni, de az anyja tiltakozott ellene. 1464-ben mégis a Jaksics családé lett Palota a nagylaki uradalommal együtt. – A XVI. század közepén, amikor a Jaksics családnak magvaszakadt, a Nagymihály család tiltakozott az ellen, hogy Fráter György és Pertovics Péter a falut elfoglalják.⁴

1552-ben a török hadjáratkor elpusztult a falu. Az 1555-ös adórajstrom is erről tanúskodik. 1562 körül délszlávok szállották meg. Ekkor vette föl a Tót-Palota nevet. 1563-ban tizedét

Olcsároviics Demeter kapta meg. Gyula elfoglalása (1566) után ismét pusztává vált. Nincs róla szó 80 évig.

1646-ban mind az erdélyi fejedelem, mind a magyar király pusztá birtoklására adott ki oklevelet. A fejedelem I. Rákóczi György Kőrösszegi Kis Péternek és Andrásnak; III. Ferdinánd pedig Kovács János, Széll Mihály, Zólyomi György és Török Bálint szendrei vitézeknek juttatta.⁵ Ez az oklevél szemléletesen mutatja, hogy az erdélyi fejedelem uralma alá tartozott Kőrösszeg vidéke. És ide kívánta kapcsolni a régi Csanád megye egy részét is. Attól függetlenül, hogy Csanád megyétől északra Gyula vára, vagy Csanád megyétől keletre Lippa vára a törökök kezén volt. Érdekes, hogy a király Szendrő város (Borsod megye) vitézeinek adja Palotát. Ez mutatja a harmadik érdekszférát, azt, hogy a király szintén igényt tart Csanád megyére. – Ekkortájt magyarok költözhettek a pusztára, akik a *Mező-Palota* nevet adták neki.

Amikor a szendrei vitézeket az egri káptalan be akarta iktatni, az erdélyi fejedelem adományosai tiltakoztak. II. Rákóczi György 1649-ben tovább bonyolította a helyzetet, amikor kőröstarcsai Vér György borosjenői főkapitánynak, valamint Nagy Mihály és Ferenc vitézeknek is adott ki Palotára szóló adománylevelet. Az itt letelepült magyarok úgy vélték, hogy a sok adományos zaklatásaitól csak úgy menekülhetnek meg, ha a csanádi püspök oltalma alá helyezik magukat. 1651-ben egy aranyos paplant, egy bokor karmazsin csizmát és 6 kosár halat adtak adóként. 1654-ben gróf Pálffy Pál püspök *Tóth-Palotát* be is vezette a királyi adománylevelbe, az adót évi 4 tallérban és 2 pár csizmában állapította meg.⁶

Ezekből a szórványos adatokból arra lehet következtetni, hogy Csanádpalota a XVII. században lakott település volt. Azonban 1686-ban ismét pusztították a török-tatár hadak. Az ún. felszabadító háborúk súlyos pusztítást hoztak az egész országra. A kérdés egyik helyi kutatója, Bohdaneczky Edvin szerint 1686-ban Csanád megyében 20-25 község lett pusztává.⁷ Az újabb kutatások fényében ezt úgy értelmezzük, hogy e községekben nagy volt ugyan az anyagi pusztulás, illetve elmenekülés, de nem jelenti azt, hogy ezeken a helyeken a népesség egy része ne élt volna tovább. A közigazgatás – ekkori kifejezéssel élve a bírói hatalom – természetesen megszűnik ezekben az években.

Később – így mint pusztát – a nagylaki szerbek kezdték használni.⁸ A Marostól északra 1686 után megszerveződött a *maros-tiszai határőrvidék*. A Marostól délre egészen 1718-ig megmaradt az ún. *temesvári pasalik*. Ez a terület ekkor a határvédelem fontos részévé vált. Ebben a 32 esztendőben Szeged is végvár. A megszervezett határőrvidékbe a Szerbiából menekült lakosságot telepítették be. Tudjuk, hogy 1690 táján tízezzel menekültek szerbek a Habsburg Birodalom területére, a régi Szerém megye, Bács- és Bodrog megyék területére, így jutott belőlük a régi Csanád megye területére is. A Borovszky Samu szerkesztésében 1897-ben megjelent monográfiája azt írja, hogy ekkor az itt élő őslakosság keveredett a szerbekkel; a polgári és katonai jellegű népesség együtt élt.⁹ Csanádpalota esetében az történhetett, hogy amikor felszámolták a török uralmat 1718-ban, s határőrvidék fokozatosan megszűnt, akkor a szerbek a délen, Száva mentén szervezett határőrvidékre költöztek. Így maradhatott Csanádpalota magyarnak. Dél-Magyarország, közelebbről a Bánság történetéről Böhm Lénárt írt összefoglaló munkát 1867-ben.¹⁰ E munkából következtettünk a Marostól északra lévő terület történetére.

A határőrvidék felszámolása után (1718) előbb Nagylakhoz tartozott, földesura a királyi Kamara. A török magyarországi kiverése (1686) után megszervezett határőrvidék is magyarázata annak, hogy ezeket a területeket – kellő birtokigazolás hiányában – az ún.

Újszerzeményi Bizottság nem adta magánkézre, mint például Békés megye jórészt a Harruckern családnak. Az Újszerzeményi Bizottság nem vette figyelembe a csanádi püspök birtokigényét. Nagylakkal együtt Palota is a Kamara aradi uradalomához került.¹¹

A Palotapusztán élők népességnövekedését különböző természeti csapások nehezítették. 1737-ben Csanád megye Maros menti részeit széles sávban az árvíz sújtja. 1739-ben sok forrás szól róla, hogy az újabb török háborúk idején nagy pestis pusztít ezen a vidéken; innen indul el az ország jó részére kiterjedő járvány. 1739 telén kemény fagyról írnak a források, melyben állatok fagytak meg.¹²

Az egyik helytörténeti kutató arról ír, hogy a határőrvidék végleges felosztása csak 1751-ben következett be. A szerb határőrök már korábban elköltözhettek családjukkal együtt. Ezzel magyarázható, hogy a Kamara 1752-ben néhány német családot költöztet Palotára.¹³ Ezek később továbbmehettek Elekre vagy más német telepítvényes falvakba. Ma már nem találjuk meg leszármazottaikat.

Nagyobb számú római katolikus magyar betelepítéséről 1768-ból van adatunk.¹⁴ Ezt az évet jelöli meg a római katolikus egyházmegyei leírás a plébánia megalapításának évéeként.¹⁵ Ekkor csatolják Csiga pusztát Palotához.

Csiga puszta történetére is sikerült szórványos adatokat találni. Csiga a Maros partján fekszik, Nagylakhoz közel. Egy Csika nevű várjobbágyról nevezték el. Területe Csanád várához tartozott, ún. várföld volt. II. András a birtokot 1231-ben Monoszló nembeli Tamás bánnak adományozta. A faluban már ekkor Szent Márton tiszteletére épült templom állott. A kunok letelepítése óta ez a terület a váci püspök joghatósága alá tartozott egyházi téren. 1398-ban Péter váci püspök elcserélte egy másik faluért Mátyás csanádi püspökkel. – Az 1552-es hadjárat során, amikor Temesvár elesett, a községet a törökök akkor pusztították el. Lakott „puszta” lehet, mert 1597-ben Báthory Zsigmond lapispataki Segnye Miklósnak adományozta. 1700-tól ez a „puszta” is a marosi szerb határőrvidékhez tartozott. – 1767-ben a kincstári uradalom Nagylaktól elszakítja és a másik kamarai birtokhoz, Palotához csatolja. Német jövevények itt is megtelepednek, de továbbállnak. Az uradalom kocsmát is épített, de így sem telepednek meg e környéken az emberek. Ez valóban puszta marad, csak a pásztorok téli szállásai lehettek a tájon.¹⁷

A gyéren lakott Csigapusztával megnövelt Palota népessége 1768-ra növekedett meg annyira, hogy önálló plébániát tudott a püspökség alapítani. Az említett monográfiában Borovszky Samu megjegyzi – a forrás megjelölése nélkül –, hogy Gömör, Hont és Nógrád megyéből települtek ide római katolikus magyarok az 1750-es évek kezdetétől.¹⁸

A Helytartótanács irattárában 1773-ból maradt fenn egy összeírás, mely tartalmazta az ország összes településeit. Ebben Palota szerepel, népét magyar nyelvűnek és római katolikusnak mondja. Egy tanítót már tudott tartani!¹⁹

Következő adatunk 1774-ből való. Palota földesurának, a kincstári uradalomnak ebben a községben 2792 forint jövedelmet biztosított.²⁰ Ez is azt mutatja, hogy viszonylag rövid idő alatt jelentős községgé fejlődött Palota.

Csanád megyének és egyes községeinek össznépességét az 1784/85-ös népszámlálásból ismerjük. Ezt a megye monográfusa, Bohdaneczky Ervin még nem használja fel, ellenben az adózó háztartások száma alapján próbál össznépességet számítani:²¹

Láthatjuk, hogy ő is használja az ő korában általánosan használt öttös szorzószámot, szakszerűen szólva koefficienset. A neves középkorkutató, Szabó István is még ezt használja az 1963-ban megjelent összegző tanulmányában.²² Az elmúlt két évtized történeti

Év Adózó háztartások száma Össznépesség

1756	73	365
1771	129	645
1801/2	275	1375

demográfiai kutatásai ezt meghaladták. Az adózók mellett sok szegény család élt, a pásztorok sem kerültek felvételre, és így tovább. Az újabb kutatások sora tárta fel, hogy ennél magasabb – 15, 20, 25 –

szorzószámot kell használnunk ahhoz, hogy a község valódi össznépességét megközelítsük. E kérdésekről bőven hallottunk a történelem tanszéken meghirdetett „történeti demográfia” speciálkollégiumon, melyet Kováts Zoltán tartott. – Az 1784 és 1785 telén végrehajtott népösszeírás is bizonyítja, hogy az ötös koefficiens használata alacsony. A népösszeíráskor 379 családot (famíliát) írtak össze és az össznépesség (jogi népesség) már ekkor 2070 volt.²³ Az sem valószínű, hogy 1771 és 1785 között 1400 fővel növekedett volna Csanádpalota, de semmi nyoma annak, hogy az 1801/2-es összeírás idejére valami külső ok hatására 1375-re csökkent volna a község népessége.

Az első magyarországi népösszeírás 2070 fős adatához jól illeszkedik a következő – reálisnak tűnő – statisztikai-geográfiai munka közlése 1828-ból. Ludovicus Nagy latin nyelvű munkája 3667 főnyi lakosságot ad meg.²⁴ A felekezeti megoszlás így alakul: 3633 római katolikus; görög kat. (?) 4; „achatólikus” 6; izraelita 24.

A következő össznépességi adatunk 1839-ből van. Fényes Elek így ír: „Palota, magyar falu Makótól keletre 3 órányira: 3975 kat.; 10 nem egyesült óhitű; 26 zsidó lakja; kat. parochia templommal, több uradalmi épülettel, vagy vendégfogadóval, s nevezetes marha-, ló-, juh- és sertésenyésztéssel. Határa igen tágas, minden gabonaneműt igen gazdagon terem. A kath. plébános gyümölcsös kertje említést érdemel. Földesura a Kamara.”²⁵

Fokozatos népességfejlődésre utal a már korábban idézett egyházmegyei leírás 1848-ból. „Cat. 4141; görög cath. 7; görög nem egyesült 13; A. cath. 20; helvét 11; jud. 62” Összesen: 4254.²⁶

Végül idézzük a statisztikai szakirodalomban fontosnak ítélt, modern elvek szerint készített, eszmei időponthoz kötött népszámlálás adatát. Ezt 1869. december 31-i időponttal hajtották végre.²⁷

Csanádpalota össznépessége:

– Bochdaneczky Edvin össznépességre vonatkozó számításait nem fogadjuk el. Az általunk idézett forrásokban található adatok alapján a következő népességfejlődés határozható meg:

Fontos, de nem egészen megbízható következtetéseket tudunk levonni ezekből az adatokból és számításokból. Az 1874/85 között még jelentős beköltözések növelhették a

Év	Össznépesség	Egy évre jutó- népességnövekedés	Ezer lakosra jutó- népességnövekedés
1784/85	2070		
1828	3667	28,1	13,6
1839	3975	28,0	7,6
1848	4254	31,0	4,7
1870	4312	2,6	0,6

falu népességét. Történeti demográfiai stúdium során Kováts Zoltán összegezte az idevágó szakirodalom megállapításait. A XVIII. század második felében 4-5 ezrelék az átlagos népszaporulat mértéke. Az itt kimutatott 13,6 ezrelékes

évi népességnövekedési arányszám azt a kérdést is felveti, hogy az 1874/85-ös népösszeírás adata esetleg nem pontos, ennél többen is élhettek a községben. A szakirodalomban többen felvetik kutatásaikra támaszkodva, hogy bizonyos kiegészítéseket kell venni az 1974/85-ös

népösszeírás adatahoz. – Az 1828 és 1839 közötti időszak népes-ségnövekedési mértéke még mindig kicsit magasabb annál, amit országosan feltételeznek. Évi 5-6 ezreléket tartanak jellemzőnek a XIX. század első felére. – Az 1839 és 1848 közötti időszak az országos átlaghoz képest alacsonyabb. Ez a kis eltérés e vidéken erősebben pusztító járványokból is adódhat. Az azonban biztosan megállapítható, hogy ekkor már beköltözések nem növelték a község népességét. Mai kifejezéssel élve a község eltartó képessége – a kor viszonyai között – nem volt növelhető. – Nagyon meglepő az 1848 és 1870 közötti időszak rendkívül alacsony népességnövekedése. Súlyos járványok tizedelték a községet? Megkezdődött az elvándorlás? Törekedtek kevesebb gyermek (egyke) felnevelésére? Egyik feltevésünk igazolására sem találtunk még eddig adatot vagy utalást.

Feltűnő, hogy e nagymúltú és jelentős lélekszámú községnek a helytörténetét még nem írták meg. A török hódoltság idején elnéptelenedik, de a XVIII. század közepére a népesség annyira megnövekszik, hogy önálló plébániája lesz. Azt a különböző feldolgozásokból, összeírásokból látjuk, hogy kamarai birtok. Bár a forrás nem jelöli meg, de a Csanád megyei iratanyagban megtaláltuk ezeket, amiket Bohdaneczky Edvin idéz.²⁸

Év	Sertés	Marha	Ló	Tehén	Juh/kecske	Méhkas
1756	-	80	75	50	102	12
1775	204	795	358	486	678	-
1801/2	144	569	498	423	4338	-

A bevallott adatok alapján is látjuk, hogy a Kamara tulajdonában lévő község jelentős gazdasági erővel rendelkezett. A kamarai birtokon élők ugyanúgy letagadták valóságos gazdasági erejüket, mint más jobbágy-falvak népessége. Ennek az állatállománynak a két- és háromszorosát is feltételezzük. Ezeket nem abszolút értékben kell vennünk, hanem csak tájékoztató jellegűek.

Egy nagyon fontos kérdésre, a jobbágyviszonyokra, majd a jobbágy-felszabadításra nem találtunk adatot, adatokat. Ez annál is feltűnőbb, mert a történészek közül többen foglalkoztak a kamarai birtokra történő telepítésekkel.²⁹ Gyimesi Sándor munkájában azt összegzi, hogy ezek a telepítések mikor és hol történtek. Munkájából kirajzolódnak az egyes telepítési időszakok.

Az első időszak 1781-től az század végéig tart. Magánföldesúri telepítéseken kívül a Kamara kezén maradt birtokokra történnek jelentős telepítések. Gyimesi Sándor sorba veszi az Arad, a Békés, a Csanád, a Csongrád és a Torontál megyéket érintő telepítéseket. Csanád megyében a következő helyekre telepítettek: Apáca, Csanád, Kisiratos, Kovácsháza, Pitvaros és Végegyháza. E telepítvényes falvak története joggal foglalkoztatja a történetkutatókat. Ezeknek a helyzete, majd sorsa lényegesen eltért a jobbágy-falvak sorsától. E telepítvényes falvak népe – a telepítés után – a megyei adón kívül bérleti díjat fizetett földesurának, adott esetben a Kamarának. Ez a telepítések idején nem volt rossz, a megnövekedett magyar és szlovák falvak népének életlehetőséget biztosított. A gond, a baj 1848 után következett be. Míg a jobbágyfalvak népe, a telekkel bírók, önálló kigazdákká váltak, addig a telepítvényes falvak gazdálkodói továbbra is fizették a kincstárnak a bérleti díjat a rendes földadón kívül. Önálló gazdákká, földjük tulajdonosai csak 1882 után váltak. E miatt a telepítvényes falvak népe szegényebb nehezebben él, mint a volt jobbágyfalvaké. Így összegezhető Gyimesi Sándor tanulmányának mondani-valója.

A telepítések második hulláma az 1830-as években zajlott le. Ugyanúgy, abban az öt megyében, amit már idéztünk. Az ekkor települt Csanád megyei falvak a következők: Alberti, Ambrózfalva, Dombiratos, Kiskirályhegyes, Kövegy, Kunágota és Nagymajlát. – Az 1840-es években telepítették Bánhegyest; Ambrózfalvára is hoztak újabb telepéseket.³⁰

Gyimesi Sándor átfogó tanulmányában egyszer sem tesz utalást a Kamara kezén lévő Csanádpalotára. Ebből arra következtetünk, hogy a XVIII. század közepétől meglévő, jelentős lélekszámú községben ugyanúgy hajtották végre a jobbágyfelszabadítást, mint más falvakban.

A Csanád megyei Levéltár anyagában nem találtunk iratokat a jobbágyfelszabadítás végrehajtására. Csanádpalota krónikása, Asztalos P. Kálmán 1974-ben összeállított „gépíratában” – forrás megjelölése nélkül – a következőket írja: „1860. Kezdetét vette az úrbéri rendezés, ami után a község, mint erkölcsi testület 123 kh. tanyaföld tulajdonosa lett. E területre, mely a Királyhegyesre vezető út jobb oldalán Blaskovits-uradalom délkeleti szomszédságában volt, tanyát építettek, s a földet feles bérletben hasznosították. E tanyában volt télen 8-10 db bika, melynek egy része nyáron a csigai nagyüszögulya közt, másik része a tehenlegelőre járó tehenek közé volt eresztve. Ezekon kívül a földterületből tartottak a község istállójában 5-6 parádés lovat, 6-7 db kansertést; a község 3 kézbesítőjének és 3 kocsisának természetbeni juttatásokat fizettek, de a község 5-6 koldusát is segélyezték.”³¹

Jegyzetek

- ^{1/a} KISS LAJOS: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. II. köt. Bp., 1988, Akadémiai Kiadó, 737. p.
- ^{1/b} Komoly Pál közigazgatási szakíró szíves közlése.
- ² GYÖRFFY GYÖRGY: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I. köt. Bp., 1963, 866. p.
- ³ CSÁNKY DEZSŐ: *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában*. I. köt. Bp., 1890, 701. p.
- ⁴ BOROVSZKY SAMU: *Csanád vármegye története 1715-ig*. II. köt. 1897, 604. p.
- ⁵ Borovszky: i. m. 605. p.
- ⁶ Borovszky: i. m. 606. p.
- ⁷ BOHDANECZKY EDVIN: *Csanád vármegye nemzetiségi és gazdasági viszonyai a XVIII. században*. Makó, 1940, 11. p.
- ⁸ EMBER GYÓZÓ – HECKENAST GUSZTÁV (szerk.): *Magyarország története*. IV/2. köt. Bp., 1989, 824. p.
- ⁹ Borovszky: i. m. 606. p.
- ¹⁰ BÓHM LÉNÁRT: *Dél-Magyarország vagy az úgynevezett Bánság külön története*. II. köt. Pest, 1867, 484. p.
- ¹¹ Ember–Heckenast: i. m. 825. p.
- ¹² Borovszky: i. m. 606. p.
- ¹³ Bohdaneczky: i. m. 21. p.
- ¹⁴ Borovszky: i. m. 606. p.
- ¹⁵ *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Csanadiensis ad annum Jesu Christi MDCCCXLVIII*. Temesvariani, 89. p.
- ¹⁶ Györffy: i. m. 853. p.
- ¹⁷ Borovszky: i. m. 106–9. p.

- ¹⁸ Borovszky: i. m. 109. p.
- ¹⁹ *Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos összeírása.* Bp., 1920, 102. p.
- ²⁰ Bohdaneczky: i. m. 31. p.
- ²¹ Bohdaneczky: I. m. 31–32. p.
- ²² SZABÓ ISTVÁN: Magyarország népessége az 1330-as és az 1526-os évek között. In *Magyarország történeti demográfiája.* Szerk.: Kovacsics József. Bp., 1963, 91–92. p.
- ²³ DANYI DEZSŐ–DÁVID ZOLTÁN: *Az első magyarországi népszámlálás. 1784–87.* Bp., 1960, 22. p.
- ²⁴ *A Nagy Ludovico Notitiae politico-geographico statisticae inclyti regni Hungariae, partiumque adnexarum.* Tomus primus. Budae, 1828, 138. p.
- ²⁵ FÉNYES ELEK: *Magyar Országának, s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben.* IV. köt. Pesten, 1839, 150. p.
- ²⁶ Schematismus... 89. p.
- ²⁷ *A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása.* Első rész. Bp., 1902, 572. p. (Visszatekintő adatok.)
- ²⁸ Csongrád megyei Levéltár. Szeged. Csanád megye Levéltára. IV. 1. d. Nemesi közgyűlés iratai 1717–1785. Népeességösszeírások. IV. 3 d. Nemesi Közgyűlés iratai. 1790–1848. Népeességösszeírások.
- ²⁹ OLTVAI FERENC: *Pitvaros telepítése és küzdelme az úrbérestítésért 1816–1849.* In Szántó Kovács Múzeum Évkönyve 1963–1964. Szerk.: Nagy Gyula. Orosháza, 1965, 19–72. p.
OLTVAI FERENC: *A Csanád megyei telepes községek társadalma és igazgatása a XIX. század első felében.* In Tanulmányok Csongrád megye történetéből, XIX. század. Szerk.: Farkas József. Szeged, 1978, 63–131. p.
KÖRMENTI JÁNOS: *Nagyér (Nagymajláth) története a telepítéstől az örökváltási szerződés megkötéséig 1843–1878.* In Makói Múzeum füzetek 62. Makó, 1988, 135. p.
OLTVAI FERENC: *Mezőkovácsháza község települése és fejlődése 1814–1849.* In *Emlékkönyv Mezőkovácsháza alapításának 150. évfordulójára.* Szerk.: Dankó Imre. Mezőkovácsháza, 1964, 22–72. p.
- ³⁰ GYIMESI SÁNDOR: *A telepítvényes falvak „felszabadulása”.* In *A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában, 1848–1914.* Szerk.: Szabó István. Bp., 1965, 166. p.
- ³¹ ASZTALOS P. KÁLMÁN: *Csanádpalota krónikája 1421-től 1975-ig.* Gépirat. Csanádpalota, 1974, 29. p. Megtalálható a szegedi Somogyi Könyvtárban: D 4025.

Forró Lajos

Balkane moj – Az én Balkánom 8.

Vidio sam bijes tvrdih momaka...*

Több hónapig tartó súlyos betegség után 1980. május 4-én a Ljubjanai Klinikai Központban (Szlovénia) tizenöt óra öt perckor *Josip Broz Tito* meghalt. Történt mindez húsz nappal a partizánvezér 88. születésnapja előtt. Talán nem váratlanul, hiszen mindenki tudta: Tito súlyos beteg. Érdekesként meg kell említeni azt a „pletykahíresztelést” miszerint a halál időpontja nem május negyediké, hanem néhány nappal korábbi, és a hivatalos körök azért halogatták a halál bejelentését, nehogy a munka ünnepe gyásznappá váljon a későbbiekben Jugoszláviában. A hivatalos történetírás persze mindezt cáfolja, és egyértelműen május negyedikére teszi az „Oreg” halálát. Biztos forrás híján ezt az időpontot kell tehát valósnak tekinteni.

Miután – néhány órával a halál beállta után – megtörtént a hivatalos bejelentés, megállt az élet az országban. Megszakadtak a televíziós közvetítések, leálltak a gyárak, sőt még a futballmérkőzések is. Hiába készült fel a közvélemény, mégis mindenki kételkedve fogadta a hírt, annyira hihetetlennek tűnt, hogy az istenként tisztelt Tito meghalt.

A lezárt koporsó másnap reggel fél kilenckor indult Belgrád felé, az ún. „Kék Vonaton”. A fővárosba délután öt órakor érkezett meg, hogy a felravatozás után, május 8-án sor kerülhessen a temetésre. A színhely nem volt kétséges: Tito *dedinjei* (a főváros egyik kerülete) villája mellett van a Virágház van, amelyben a jugoszláv hős kedvenc növényeit gondozta. Már életében kifejezte azon óháját, hogy szeretné, ha

majdan ide temetnék. A kertben néhány nap alatt rohammunkában készült el a kegyelet-hely, ahová a nagy vezért örök nyugovóra helyezték. (Ami az örök nyugovót illeti, manapság a szerb radikálisok vezére, *Vojislav Šešelj* folyton azzal fenyegetőzik, hogy felforgatja a Virágházat, és hazaküldi Titót a szülővárosába, Kumrovec-re.)

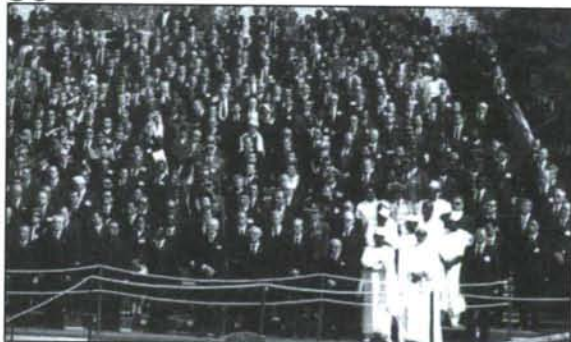
A temetésen négy király, öt herceg, 64 elnök 46 külügyminiszter vett részt a világ számtalan országából. A búcsúbeszédet *Lazar Koliševski*, Titó utóda mondta el. Majd felcsendült az Internacionále, utána pedig a jugoszláv himnusz, és 15 óra 18 perckor a koporsót leeresztették a sírba.

A parkkal körülvett síremlék valóságos zarándokhellyé vált az országban. Munkaközösségektől a magánszemélyekig mindenki le akarta róni kegyeletét a vezér előtt. Lehetetlen megállapítani hányan látogattak ide naponta, de az tény, hogy aki egy percre

TITO TEMETÉSE

* „Láttam a kemény fiúk dühét...” Az *Azra* együttes Bez Menc című zencszámából.

A TEMETÉSEN RÉSZTVEVŐ ÁLLAMFŐK

szerette volna látni a fehér márványból készült síremléket, annak 12–16 órát kellett sorban állnia Virágházban. A gyönyörűen kiépített „sírparkban” az egzotikus növényektől a különleges állatokig minden megtalálható volt. Az utak mellett pávák sétálgattak...

A gyász hosszúnak ígérkezett. És ennek keretében megerősödő Tito-imádat lett úrrá az embereken. Versek, dalok születtek, amelyek a vezérre emlékeztek. Ilyen volt a „*družbe Tito mi ti se kunemo, da sa tvoga puta nikad ne skrenemo...*” (Tito elvtárs, mi megígérjük néked, hogy a te utadról soha le nem térünk)

TITO EGYIK UTOLSÓ FÉNYKÉPE...

kezdetű is. Ezt és az ehhez hasonló dalokat lépten nyomon énekelték, minden rendezvény, sportesemény előtt.

Nem kellett tartani attól, hogy probléma merülhet fel az utódlással kapcsolatban, hiszen Tito még életében (saját belátása szerint helyesen) megoldotta az utódlás kérdését. Miszerint minden köztársaság, és az akkor még tartományi szinten álló Vajdaság és Koszovó is delegál egy személyt, akik majd évenként ún. rotációs rendszerben váltják egymást az ország vezetésében. Az első utód a Macedóniát képviselő *Lazar Koliševski* lett.

A hatalom ilyen irányú szétforgácsolása azonban nem lehetett hosszú életű. A „jól kitalált” rendszer hamarosan repedezni kezdett... nagyon hamar, már a nyolcvanas évek elején Koszovóban.

A koszovói probléma nem újkeletű. A legnagyobb népszaporulatot produkáló főként albán népesség létszáma a világháború végétől a nyolcvanas évek közepéig csaknem megháromszorozódott. Létszámuk ekkora elérte a 2,2 milliót. Ez a népesség a Szerbia „bölcsőjeként” nyilvántartott Koszovóban él(t), és itt nagy többséget alkot (74%).

A hatvanas évek végéig a tartományban a szerbek jóval a számarányukon túl töltöttek be vezető állami, párt-, gazdasági és kulturális posztokat. A múlt számunkban részletesen tárgyalt *Ranković*-ügy kapcsán fény derült ezekre a túlkapasokra és a térségben kirobbant forrongások után a helyzet megváltozott. A két tartomány (Koszovó mellett Vajdaság is) szinte a köztársaságokkal azonos státuszt kapott, mindezt persze továbbra is Szerbia keretén belül.

A tartományon belül a Tito halála utáni években fokozódik a szerb–albán ellentét, amelynek hatására 1985 végén a hatóságok letartóztatják az illegális albán irredenta szervezet – a *Koszovói Marxisták-leninisták* – közel száz tagját. A bíróság 1986. május 22-én

3 hónaptól 13 évig terjedő börtönbüntetésre ítéli a szervezet 27 aktivistáját.

1986. május 6-án a jugoszláv államellenesség és a Jugoszláv Kommunista Szövetség határozata szerint Koszovóban a nemzetiségek között feszültség és türelmetlenség van, valamint hatnak az albán irredenta erők, és Albánia beleavatkozik az ország belügyeibe. Mindezt csak fokozta, hogy az évi rotációs rendszer szerint 1986. május 15-én az ország államfője a koszovói albán *Sinan Hassani* lesz. A politikai vitához, nem éppen hagyományos módon a Szerb Tudományos Akadémia *Memorandum*-ban szól hozzá. Szerintük a Tito-korszakban a gazdaságpolitika diszkriminatív volt a szerbekkel szemben, valamint Koszovóban szerbellenes politika folyik, amit támogat a többi tagköztársaság.

A tartományban a '87-es év tüntetések és ellentüntetések sorát hozza. A párt (természetesen a kommunista) elmarasztalja és kizárja soraiból *Fadil Hodzsa* koszovói albán politikust, aminek hatására megindulnak a mozgolódások. A tartományban rendkívüli biztonsági intézkedéseket vezetnek be. A koszovói szerbekkel szimpatizáló tüntetéssorozat is tovább folytatódik és a szerb kommunista párt vezetője, *Slobodan Milošević* irányításával Vajdaság autonóm tartományban szerbek, crnagorácok tüntetnek az albán nacionalizmus ellen, és követelik az 1974-es alkotmány módosítását. A megmozdulások több helysége is átterjednek így 1988 szeptemberében százötvenezres tömeg vonul ki Nis utcáira is.

1988. október 5-6-án tízezres tömeg mondatja le Vajdaság párt- és állami vezetését, ami a nagyszerb vonal győzelmét jelenti a tartományban. 1988. november 18-án ezt követi az albán vezetés is, pedig itt napokon át folyt a szimpátiatüntetés albán részről.

1988. november 26-án Szerbia államfőjévé választják (a szavazatok 85%-ával) Slobodan Miloševićet, a szerb nacionalista expanszió vezetőjét. A tüntetések folytatása következtében (1989. február 28., Belgrád) letartóztatnak több albán vezetőt, köztük *Azem Vlasit* a korábbi pártvezetőt.

Végkifejletként 1989. március 23-án a koszovói albán törvényhozás kénytelen megszavazni az egységes Szerbiát körvonalázó szerb alkotmánymódosítást, és március 28-án az új szerb alkotmány felszámolja a mindkét tartomány autonómiáját.

A rigómezei (Kosovo Polje) csata évfordulóján rendezett tüntetésen a helyszínre látogat Milošević, ahol a szerb nemzetiségű tüntetők skandálják:

– *Predsedniče ovi nas biju!* (Elnök Úr, ezek vernek bennünket!)

Ekkor hangzik el Milosević szájából az egyértelmű felhívás:

– *Itt soha többé nem vernek bennünket!*

Igazából ezzel veszi kezdetét az a vesszőfutás, amely a Milosević vezette Szerbia háborús útvesztőjéhez vezet egészen a napjainkig...

(folytatjuk)

Ezernyolcszáznegyvennyolc, te csillag

Különös világunkban — amikor némely, évszázadokon át időtállóknak tetsző, hagyományyá vált dolog szomorú értékvesztése párhuzamosan zajlik a legújabb divatok térhódításával — értékes elgondolkodni azon, hogy a százötvenedik évfordulóját ünneplő forradalom és szabadságharc öröksége, hagyományai, hangulata mennyire jár-

ja át (esetleg határozza meg) mindennapjainkat. Mi időszerű ma 1848/49 örökségéből?

Sorozatunk alább következő részében Jancsák Csaba főmunkatársunk, hazánk politikai és közéletét meghatározó személyiségeinek feltett kérdésre adott válaszokat közöljük — a szerzők nevének ábécérendjében.

CSURKA ISTVÁN

Merjünk egymásért felelősséget vállalni!

Publicisztikámból, a Magyar Fórum rendszeresen visszatérő írásaiból jól olvasható az a különbség, amely a nemzeti radikalizmus híveit, követőit ma, az 1848-as forradalom és szabadságharc 150. évfordulóján minden más emlékezőtől egyéníti.

Mindenekelőtt a nemzeti eszme és az önelvű magyarság kapcsolata, változások, reform-mozgások lassú üteme helyett a dinamikus és gyökeres újítást követelő, esetenként kikényszerítő Petőfi személyisége került ünnepi gondolataink központjába. Petőfi nagysága alapvetően a nagy ügyek elszánást kívánó magatartására épült — ő, aki „szabadságvallású” volt, a nemzet életének jobbítását mindig fontosabbnak tartotta személyes sorsa alakulásánál.

Ez a fontossági sorrend mai is inspiráló. S mint az önmagára eszmélő nemzet építésében közvetlenül érintett, nem kívánhattott többet, hogy minél nagyobb számban és kiteljesedő bátorságban merjünk egymásért felelősséget vállalni. S vállalásainkat hordozni. Hogy megfeleljünk Isten és a nemzeti emlékezet ítélete előtt.

* * *

Csurka István

író. Budapesten, 1934. március 27. Szülei: Csurka Péter, Bodnár Erzsébet. Gyermekai: Endre, 1958, Eszter, 1969, Dóra, 1973. Tan.: Színház- és Filmművészeti Főiskola, 1952-57. Életútja: 1956-ban a főiskolai nemzetőrség vezetője, fél évre internálják; 1973-86 között a Magyar Nemzet tárcaírója, 1988-tól a Hítel szerkesztőbizottságának, 1981- a Magyar Írók Szövetsége elnökségének tagja; 1988-93 között az MDF Országos Elnökségének tagja, 1991 januárjától júniusig ügyvezető elnökségének tagja, 1991-92-ben az MDF alelnöke; 1993 kizárják, ezután szervezi meg a Magyar Igazság és Élet pártját, amelynek 1994-től elnöke. 1990-94 között és 1998-tól országgyűlési képviselő.

GICZY GYÖRGY

A nemzet öntudatra ébredésének pillanata

Ritkán adatik meg az ember életében, hogy váratlan esemény vagy akár kényszerű döntés, valamely nagy terhet jelentő s egy-szerre fölszabadító feladat elé kerülve személyiségének teljes birtokába jusson; adottságainak és tapasztalatainak nemcsak töredékét, hanem mindent egyszerre mozgósítson, hogy megtalálhassa a példaadó és

sorsdöntő megoldást. Ilyen pillanatokban mutatkozik az ember nagyobbannál, mint amire szokásos feladatai végzése során képes. Ilyenkor derül fény a személy rendkívüliségére és különössége folytán, pótolhatatlanságára is.

S ha ez egy ember életében ritka, még különlegesebb egy egész nemzet vonatkozásában. – Teljesen önmagának birtokába kerül, kifejezi mással össze nem cserélhető karakterét. Erőfeszítéseit és korábbi századokban szerzett ismereteit összegezve mutatkozik meg a teljes valóságában. S éppen ez történt 1848-ban. Nagyszerű emberek, egymástól egyébként eléggé különböző személyiségek eszméi olyan gazdagságban ötvöződtek, hogy történelmi reflexióra aligha képes rétegeket tulajdonképpen ugyanarra a magatartásra, a hősiességre tudták készíteni, miközben ők maguk is okultak mindabból, amit a náluknál jóval kiszolgáltatottabb, emberek tudtak, vagy inkább csak éreztek.

1848 a nemzet öntudatra ébredésének pillanata. Bizonyosság arról, hogy léteznek olyan eszmék és alapelvek, amelyek képesek mozgásba hozni az egymástól távollévő társadalmi rétegeket is, olyannyira, hogy a túlélésért küzdők akár saját életük feláldozását is vállalják. A 48-as szabadságharc nem reformkori lobbik eredménye, nem kis érdekcsoportok nagy befolyású tagjainak történelmi kalandja, vérszegény eszmék zsurnaliszta fölnagyításából származó álhír, hanem mindennek éppen a szöges ellentéte. Mindannak ellentéte, ami ma történik.

Manapság mindenkinek megvan a maga házi tudósa, házi bankára, különbejáratú egyéni érdeke, filozófiai iskolák hagyományát nem igénylő privát etikája, s legfeljebb a túlélés kalandorai kötnek alkalmi szövetséget – Kornis szavával – a „kopott formulákat gargalizáló” hagyománnyal. Ennek következtében a népiesek még népiesebbek lesznek, az elit még elitebb. Természetesen senki sem akar 1848 hőseire hasonlítani.

Giczgy György

teológus, újságíró, politikus. Budapest, 1953. augusztus 17. Tan.: Római Katolikus Hittudományi Akadémia, 1972–1977; újságíró-iskola, 1980–81, doktorátus (1981). Életútja: 1977–90: az Új Ember; 1980–81: a Vigilia; 1988–89: a Teológia munkatársa; 1990–1998: országgyűlési képviselő; 1990–91: a Magyar Katolikus Újságírószövetség elnöke; 1993– : a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanszékvezető tanára; 1995–: a Kereszténydemokrata Néppárt elnöke. Nős, két gyermek atyja.

Akkor meg minek emlékezni rájuk? Legfeljebb a maradék rossz lelkiismeret megnyugtatóására; relikviaként számon tartva, amit kidobni restell, sőt, ünnepnapokon kifényesíteni illik, de egyébként ott porosodik a többi használatra már alkalmatlan tárgy mellett, az emlékezés egyik legkisebb fiókjának az alján...

* * *

GÖNCZ ÁRPÁD

Legyen mércénk 1848!

Az én szememben 1848 a magyar történelem talán legfontosabb dátuma. Mindekelőtt azért, mert a XVI. század elején bekövetkező második jobbágyság rendszerének végét jelenti. A XVI. század, a török háború kezdete Magyarország történelmének szinte végzetes fordulatát jelenti. Ebben az időszakban zárult le előttünk a világgazdaság és a korszerű európai fejlődés útja. A török háborúk végeztével nemzeti szuverenitásának helyreállítására indított háborúk sora mind a rendiség és az abszolutizmus kiegyezésével végződött. Mindaddig, ameddig fel nem nőtt a régi rend keretében egy olyan reformnemzedék, amely vállalkozott

rá, hogy az európai forradalmak sodrában a radikális ifjak demokratikus törekvéseit politikai valósággá, demokratikus rendszerré formálja át. S ezért az újonnan született demokráciáért hajlandó legyen élethalálharcot vívni az abszolutizmus túlerejével szemben. A forradalom győzött, s bár a szabadságharcot leverték, a véráldozat nem volt hiábavaló: a jobbság felszabadítása megtörtént és megnyílt az út Magyarország modernizációja és polgárosodása előtt. Még ha ez újabb kiegyezés árán történt is. Ha mai demokráciánk pillanatnyi állapotát mérnünk kell, mérjük az áprilisi törvények mércéjével, és magunkat azzal a magatartással, amit 1848 reformnemzedéke tanúsított.

* * *

ISTVÁN LAJOS

Belülről jött akkor a nemzet újjászületéséhez szükséges erő

Időtállóak és fontosak, a beszédek, a zászlók, a versek, a röplapok, a felhívások, a szabadságharc tárgyi emlékei, de ellene vagyok annak, hogy ezeket egyfajta „történelmi kulisszák” gyanánt használják. Szerintem ma elsősorban '48 tanulságai fontosak, hiszen számunkra ezek a legmaradandóbbak és a leginkább tovább mutatók.

'48 előzményei, gyökerei több évszázadra nyúlnak vissza. Történelmi nevezetességét éppen az adja meg, hogy polgári forradalom és nemzeti szabadságharc volt egyszerre. Külön-külön is sorsfordító és korszakos történelmi események lettek volna.

A polgári forradalom '48-ban győzött, és ezt követően a polgári fejlődést, a polgárosodást nem lehetett feltartani. Tanulságai azért különösen fontosak napjainkban, mert újra a polgárosodás áll előtérben. A polgári forradalmat a reformkor készítette elő, melynek vezető ereje egy szűk szellemi-értelmiségi réteg (mai szóval elit) volt. Széchenyi István, Trefort Ágoston, Kossuth Lajos,

Göncz Árpád

író, műfordító. Budapest, 1922. február 10. Szülei: Göncz Lajos, Heimann Ilona. Nős: (1946) Göntér Mária Zsuzsanna. Gyermekai: Kinga, 1947, Benedek, 1951, Annamária, 1954, Dániel, 1956. Tan.: Pázmány Péter Tudományegyetem JTK, 1939-44; GATE Növénytermesztési Kar, 1952-56. Életútja: 1939-46: az Országos Földhitelintézetben dolgozik, 1944: az ellenállás fegyveres résztvevője a Táncsics-zászlóaljban, 1945-től az FKGP tagja, 1946-48: a főtítkárszervelet titkára, 1948-49: segédmunkás, 1949-51: az Április 4. Gépgyár, a Vegyipari Gép- és Radiátorgyár autogénhegesztője, csólakatos, 1951-56 a Talajjavító Váll., az OMMI, az Agroterv talajvédelmi technikus, agronómusa, irányító tervezője. Az 1956-os forradalom idején a Parasztszövetségben dolgozik, 1957: a Mezőgazdasági Minőségvizsgáló Intézet irányító tervező agronómusa, letartóztatják, 1958: a Bibó-per másodrendű vádlottjaként életfogytiglani börtönre ítélik, 1963-ban amnesztiával szabadul, 1963-64: a VVE szakfordítója, 1964-65: a Talajjavító Vállalatnál dolgozik, 1965-90: szabadfoglalkozású író, műfordító, 1988: a Szabad Kezdeményezések Hálózata, majd az SZDSZ alapító tagja, 1990. május-augusztus: az Országgyűlés elnöke, ideiglenes köztársasági elnök, augusztustól köztársasági elnök. F. m.: *Saurusok* (regény, 1974), *Magyar Médeia, Rácsok* (1979), *Mérleg, Pessimista komédia, Persze-phoné, Saurusok* (drámák), *Találkozások* (elbeszélések, esszék, 1980), *Hazaérkezés* (regény, novellák, 1991), *Gyaluforgács* (esszék, jegyzetek, interjúk, 1992).

Markusovszky Lajos és körük szellemileg és politikailag felkészültek voltak, küldetésüket világszínvonalon oldották meg és alkotásaik máig hatóak, maradandók – akár a kulturpolitikus Trefort Ágostonra, az egészségpolitikus Markusovszky Lajosra, vagy a közgazdász és tudománypolitikus Széchenyi Istvánra gondolok. Az egyik „örökség” tehát az a tanulság, hogy felkészült, világszínvonalon gondolkozó értelmiségre van szükség ahhoz, hogy napjainktól új reform vegye kezdetét.

A nemzeti szabadságharc '49-ben elbukott és hiába képviselték Kossuth Lajos és társai a leghaladóbb európai eszméket – a szabadságot, az egyenlőséget és a testvériséget – szövetségesek nélkül az osztrák és az orosz nagyhatalmi érdekek áldozatai lettünk. Kossuth a dunai konföderáció gondolatával is elkésett, nem ismerte fel a körülöttünk és velünk élő népek nemzeti érdekeit, nem tudta szövetségeseinkké tenni őket. A második „örökség” az a tanulság, hogy nekünk a Kárpát-medencében élő népekkel együtt kell közös jövőnket alakítani – megszabadulva az évszázados nagyhatalmi érdekek szolgálatától és megosztottságunktól. (Ugyanez az I. és II. világháború, de napjainknak is egyik fontos „társági” tanulsága.)

Mindannak, ami '48–49-ben történt meghatározó ereje volt az ifjúság – pontosabban az európai és nemzeti eszmék iránt elkötelezett ifjúság. Mi most a változásoknak abban a fázisában vagyunk, amikor az európai integráció és az amerikai életforma áll előtérben, és minden gondnak orvoslását újból kívülről várjuk. '48 tanulsága, hogy megújuláshoz, a nemzet újjászületéséhez szükséges erő akkor belülről jött. Az Európai Uniónak és a NATO-nak számomra egyik eddigi tanulsága, hogy politikai, gazdasági, katonai integráció mellett az angolok angolok, a franciák franciák, a németek pedig németek maradtak és az amerikai civilizáció átvétele mellett őrzik, ápolják, fejlesztik az angol, a

István Lajos

(1922) hematológus, transzfúziológus, immunológus, gyermekgyógyász és infektológus szakorvos. Nős: Hertelendy Magdolna. Gyermekai: Lajos (†1960), Miklós, Magdolna, Péter. Tan.: Pázmány Péter Tudományegyetem Orvosi Kar, Egyesített Magyar Királyi Egyetemek Halle/Saale (Németország). Mh.: Markusovszky Kórház, Szombathely. Életútja: az első vidéki koraszülött osztály (1947), Vértranszfúziós Szolgálat (1949) és Hermatológiai Osztály (1953) megszervezője. Részt vett az I. és II. lakitelki találkozón. A Transzfúziós és Hematológiai Kollégium elnöke. F. m.: *Adatok a haemophilia kórtanaihoz, kezeléséhez és gondozásához*, 1969; *Véradás és vérártómlasztás*, 1959.

francia, a német kultúrát. '48 a nemzeti összefogás, a nemzeti eszmék diadala is volt – tanulsága, öröksége, hogy a nemzeti eszmék és a szabadság, az egyenlőség, a testvériség jól megférnek egymás mellett, hogy a nemzeti érzés, a hagyományok és a nemzeti kultúra társadalmat és történelmet formáló erő.

A reformkorban és '48 előkészítésében, kiobbantásában, a nemzeti érzés felkeltésében, a nemzeti összefogás kialakításában a költők és az írók vezető szerepet játszottak. '48-nak ez is nagyon fontos tanulsága és öröksége. Ahhoz, hogy az ezredforduló egy új reformkor kezdetét jelentse, nemcsak politikusokra, közgazdászokra, tudósokra, alkotó értelmiségre, menedzserekre és XXI. századra felkészült polgárookra van szükség, hanem a magyar kultúrát fenntartó és újratermelő írókra és költőkre is.

'48-49 szörnyű traumáját és tanulságait minden nemzedéknek újra fel kell dolgoznia: a győzelmet követő megtorpanást és a vereségeket, mert nemcsak március tizenötödike '48-49 öröksége, hanem Világos és Arad is.

Kedvező jelnek tekintem, hogy a szegedi történészhallgatók folyóirata körkérdésével ébren tartja '48-49 örökségét.

* * *

KUNCZE GÁBOR

Értékteremtő negvennyolc

1848/49 az újkori magyar történelem legfontosabb fordulópontja: a modern magyar nemzet, a liberális tartalmú szabadság születési pillanata. A nemzet a szabadságban született meg, és a két fogalom egymás nélkül csonka. A folyamat az érzelmi azonosulásra is lehetőséget adott: a piros-fehérvörös ekkor lett nemzeti szín, a nemzetörkarszalag ekkor jött szokásba, a kokárda a mi kultúránkban azóta közkeletű. Március 15-e az egyetlen olyan nemzeti ünnepünk, amelyet a magyar nép önként, szabad akaratából, mintegy társadalmi aktussal tett jeles napjává.

Azt hiszem, ezek után nem meglepő, ha mondom, időtállóan s épp ezért időszerűnek tartom 1848/49 lényegét, a nemzet és a szabadság egymásba fonódó, együttes értékét, és ebből következően rossznak és kevésbé időtállóan tartom szétválasztásukat, szembeállításukat.

De az 1848/49-es folyamat létrehozta a modern magyar politikai kultúra szerepeit, öndicsérő és megbélyegző mechanizmusát. Létrejött a „nemzet apja” szerepkör és megjelent az „áruló” címkeje is. Azt hiszem, hogy azóta is sokan akartak a nemzet atyjai lenni, azóta is sokakra rámondták, hogy eladta a hazát. Tisztában vagyok azzal, hogy ez is – számomra sajnálatos módon –

Kuncze Gábor

mérnök, politikus. Pápa, 1950. Szülei: Kuncze Lajos, Máramarosi Magdolna. Nős: Fellegi Katalin. Tan.: 1964-1969: Piarista Gimnázium, Kecskemét; 1970-1974: Felsőfokú Építőipari Technikum (1972-től Ybl Miklós Műszaki Főiskola); 1980-1985, 1988: Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem. Mh.: Fővárosi Vízművek – műszaki előadó, Közép-Magyarországi Közmű- és Mélyépítő Vállalat – építési művezető, Országos Villamostávvezeték Vállalat – beruházási ellenőr, Dunamenti Regionális Vízmű – építési üzemvezető, 1983-1985: Építőipari Gépesítő Vállalat – beruházási osztályvezető, ellátási főosztályvezető, 1985-1990: ÉPGÉPTErv – gazdasági igazgató. 1990-től az SZDSZ országgyűlési képviselője, 1992-től SZDSZ-tag, 1993-1994: frakcióvezető, 1993 májusától az Országgyűlés költségvetési bizottságának tagja, ezen belül az adó albizottság tagja, 1994-től belügyminiszter, koalíciós miniszterelnök-helyettes, 1997 áprilisától 1998 júniusáig a párt elnöke, 1998. június 20-tól az SZDSZ frakcióvezetője.

„időszerű” maradt, hiszen a demokrácia politikai kultúrája sem mentes az öndicsérő és erkölcsileg megbélyegző megnyilvánulásoktól.

Mégis, 1848/49 említésekor nem annyira csak a racionális megfontolások az érdekesek, hanem az, hogy a reformkor és '48 teremti meg ma is minden itt élő ember számára az idetartozás érzését, az otthonosság élményét. A Himnusz, a Szózat mind-mind rímelt arra, ami minden nap többször, a Kossuth Rádió szünetjeleként elhangzik – „Éljen a magyar szabadság! Éljen a haza!”.

* * *

LEZSÁK SÁNDOR

Stabil, mértéktartó kormányzás szüksége

Az 1848-as forradalom teremtette meg a modern Magyarországot. A forradalom és eredményei, az áprilisi törvényekben foglaltak olyan csomópontját jelentik a magyar történelemnek, amely csak a Szent István-i államalapításhoz mérhető. 1848-ban az egész korábbi magyar történelem összegződik a legnagyobb módon, és minden, ami azóta történt 1848-ból fakad. Ebből következik, hogy 1848 öröksége nem elévülő örökség, nincsenek olyan elemei ennek az örökségnek, amely az idő múlásával vesztené volna jelentőségéből. Az egész együtt jelenti a magyar célok és értékek foglatát. A politikus nem válogathat a '48-as hagyományban, legfeljebb arról lehet szó, hogy most éppen melyik érték az aktuálisabb, de lehet, hogy holnap éppen egy másik válik számunkra iránymutatóvá.

1998 nyarán az új parlament tagjai számára talán az a példa a legfontosabb, amelyet az első népképviselői országgyűlés adott a számunkra. Az 1848-49-es országgyűlés tagjai megingás nélkül hűek voltak a hazához és eszméikhez. Fáradhatatlanul dolgoztak és alkották meg a legfontosabb törvényeket igen nehéz körülmények között is. Nekünk, az új összetételű parlament kormányt támogató többségének, látnunk kell, hogy az a többség, amely az új kormányt támogatja csekély, ezért a felelősségünk nagyobb, mint általában. A mi aktivitásunkon múlik a kormány sikere és így az ország sikere is.

A Magyar Demokrata Fórum mindig kész volt meghozni azt az áldozatot, amelyet az ország és a pillanat megkövetelt. Most is így lesz. Stabil kormányzás, mértéktartó kormányzás szükséges, ez vezethet el az ország általános felemelkedéséhez, ez vezethet el oda, hogy az MDF által elkezdett

Lezsák Sándor

költő, politikus. Kispest, 1949. október 30. Szülei: Lezsák Lajos, Magyar Ilona. Nős: (1971) Sütő Gabriella. Gyermekai: Levente (1973), Gabriella (1974), Anna (1977). Életútja: 1968-ban érettségizett a Madách Imre Gimnáziumban. Érettségi után 1968-ban kocsikísérő, rakodómunkás, majd 1969-ben könyvtári segédmunkás az Országos Széchényi Könyvtárban. 1969 szeptemberében Lakitelekre költözött, öt évig képesítés nélküli tanító a szikrai tanyasi iskolában. 1971-től a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola levelező tagozatán tanult, 1975-ben magyar-történelem szakon szerzett diplomát. 1974 óta a lakiteleki általános iskola tanára. 1987. szeptember 27-én háza udvarán, a „lakiteleki sátorban” alakult meg a Magyar Demokrata Fórum. 1993. májustól 1994. június 1-jéig a párt ügyvezető elnöke. 1996. március 2-án, az MDF X. országos gyűlésén a küldöttek a párt elnökévé választották. F. m.: *Békebeli éjszaka* (1983); *Fekete felhő, teaifü* (1988).

rendszerátváltást befejezzük. Még ebben a parlamenti ciklusban minden magyar polgár érezni fogja, hogy jobbak az életlehetőségei, többet érhet el, és a többség többet is fog elérni. Olyan új évszázadot kezdünk, amely méltó lesz a százötven éves forradalmunkhoz. Végül egy személyes véleményt, hadd tegyek hozzá. 1848 eszméinek egészét azóta három generációnak kellett újra zászlóra tűzni, mert idegen hatalmak elnyomása miatt újra az egészért kellett küzdeni: 1867-ben, a kiegyezés idején kellett parlamentáris eszközökkel véget vetni a Habsburg-abszolutizmusnak, 1956-ban a szovjet világbirodalom ellen kelt fel a nép Petőfi zászlajával. Harmadszor 1989-90-ben újra vértelen eszközökkel, tárgyalásos módon vetettünk véget

a szovjet típusú szocializmusnak. Az 1989-90-es rendszerváltás valamennyiünk közös cselekvésének az eredménye, és közös – életre szóló – emlékünk. A mi generációnk megélhette, hogy a magyar értékek és célok egészét tűzhette újra zászlóra, mi egy kicsit átélhettük a 48-as világot. Én, mint a Magyar Demokrata Fórum elnöke, büszke vagyok arra, hogy az MDF három betűje összekapcsolódik 1848 nevével a történelemben.

* * *

ORBÁN VIKTOR

A polgári mentalitás ma is aktuális

1848–1849 két legfontosabb értéke számomra a nemzeti polgárosodás és a nemzeti függetlenség. A magyar politikai elit 1848 tavaszán bebizonyította, hogy képes és kész élni az európai politikai viszonyok változása által nyújtott kedvező lehetőségekkel, s nemcsak elméletben készítette el a polgári átalakulás programját, de megfelelő felkészültséggel rendelkezik ennek megvalósítására is. 1848 szeptemberében pedig az is bebizonyosult, hogy a társadalom képes és kész a nemzeti polgárosodás eszményeinek és eredményeinek megvédésére, s a nemzeti önrendelkezésért folytatott harcban nem hagyja magára a politikai elitet, mint ez annyi más európai forradalomban történt, ahogy a politikai elit sem hagyta magára a szabadságharcot vállaló tömeget, mint ez más országokban szintén megtörtént.

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc által felvetett kérdések többsége mára aktualitását veszítette, noha távlatosan és áttételesen még a forradalom által megoldott problémák többsége is kínál tanulságokat. A jobbágyfelszabadítás módja és az úrbéri kármentesítés kísérlete azt mutatja, hogy a nagy társadalmi átalakulásokat csak határozott módon és töretlen szándékkal lehet véghezvinni; ugyanakkor ki lehet mun-

Orbán Viktor

jogász, politikus. Székesfehérvár, 1963. május 31. Szülei: Orbán Győző, Sípos Erzsébet. Nős: Lévai Anikó. Három gyermekük született: Ráhel (1990), Gáspár (1992), Sára, (1994). Tan.: ELTE Állam- és Jogtudományi Kara, 1987; Pembroke College, 1989. Életútja: Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium Vezetőképző Intézete, 1983-ban a Jogász Társadalomtudományi Szakkollégium (1988-tól Bibó István Szakkollégium) egyik alapító tagja, 1984-ben több társával megalakította a szakkollégium társadalomelméleti folyóiratát, a Századvéget, amelynek egyik szerkesztője. Alapító tagja a hivatalosan 1988. március 30-án megalakult Fiatal Demokraták Szövetségének. 1990 májusában az új szervezeti szabályzat elfogadása után a párt elnökvé választották, tisztségében előbb az 1994. július 9-i, majd az 1995. április 30-i – a párt nevét Magyar Polgári Párt elnevezéssel kiegészítő – kongresszuson megerősítették. 1998. július 6-tól a Magyar Köztársaság miniszterelnöke.

kálni olyan módszereket, amelyek révén az átalakulás vesztesei sem érzik kismizmizve magukat. A köztelherviselés, még pedig az igazságos köztelherviselés követelése máig is aktuális. Az 1848 tavaszán spontán módon szerveződő nemzetőrség intézménye arra példa, hogy a társadalmi átalakulás kockázatai úgy is csökkenthetők, ha a társadalom nemcsak elvárja saját védelmét, hanem hajlandó ezért tenni és áldozni is.

Legfontosabbnak mégsem ezt, hanem a társadalom és a politika közötti újszerű kapcsolatot tartom. Az 1848-as magyar társadalom már nem alattvalóként, a politikai elit pedig nem uralkodóként, hanem egyenrangú félként viselkedett ebben a kap-

csolatban. A politikai döntések nyilvánosan és átlátható módon születtek, s ezért a társadalom nem úri huncutságnak tekintette a politikát. Ebből fakadt az a fajta bizalmi viszony, amely 1848 szeptembere után mindvégig lehetővé tette a stabil kormányzást. Hogy csak egyetlen, ma is aktuális példát említsek: az 1848 júniusában kibocsátott Kossuth-bankók mögött nem volt tényleges fedezet. A társadalom a bizalmi elv alapján mégis az állam pénzeként fogadta el ezeket a színes papírokat, s ezáltal a magyar pénzrendszer egészen a szabadságharc végéig működőképes maradt. Manapság, amikor az inflációs várakozások olyan nagy mértékben befolyásolják a lehetséges gazdaságpolitikát, csak csodálattal lehet tekinteni erre a jelenségre, hiszen az akkori háborús körülményeknél jelentősebb inflációgerjesztő tényezőt nemigen lehet elképzelni. Ez a polgári mentalitás az, amelyet ma is aktuálisnak és elérendőnek tartok.

* * *

RAJ TAMÁS

Negyvennyolc többet ad a mának, mint a vérzivataros XX. század!

A magyar forradalom és szabadságharc öröksége – Istennek hála – másfél évszázad múltán is, mindmáig ott munkál a hazai közéletben és a népi gondolkodásban egyaránt. 1848 szelleme, a polgári öntudat, a függetlenség- és szabadságvágy segítette a magyar népet a legutóbbi rendszerváltás gyors megvalósításában. Sőt, igencsak hasznos lenne, ha ez a szellemiség sokkal erősebben válna érezhetővé mindennapjaink világában.

Századunkban, a vérzivataros XX. században ugyanis – sajnos – alig tudunk felmutatni olyan egyéniségeket, olyan hősokeket, akiket nyugodt lélekkel állíthatnánk példaként gyermekeink és tanítványaink elé. (Talán épp ebben a hiányban kereshetjük az oly fenyegető

Raj Tamás

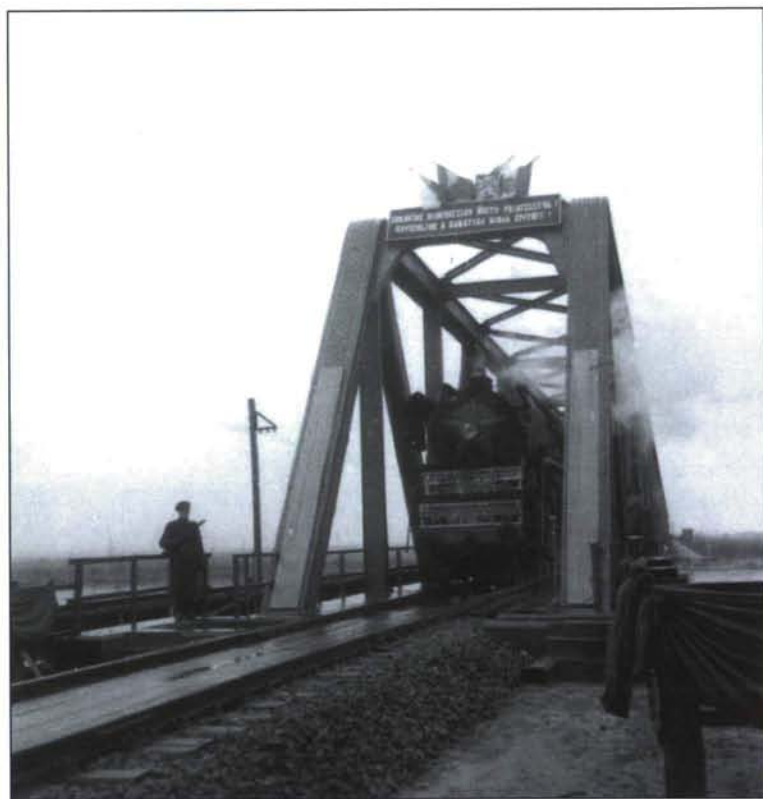
rabbi, történész. Budapest, 1940. február 9. Szülei: Raj Sándor, Gold Margit. Nős: (1979) Pataki Mária. Gyermekei: Rafael, 1979, Ráhel 1980. Tan.: Országos Rabbiképző Intézet, 1958–64; JÁTE, 1964–68. Életútja: 1964–70: Szegeden és Délkelet-Magyarországon rabbi, 1970-ben hosszas rendőri zaklatás után felfüggesztették állásából, 1971–85: az Akadémiai Kiadó lexikonszerkesztőségének felelős szerkesztője, 1980–86: a Magyar Nemzet külső munkatársa, 1982–89 a Keleti Nyelvek Kollégiumának hébertanára, 1985-től Budapesten rabbi, 1986–91: a JPTE vendégtanára, 1987–93: az Országos Rabbiképző Intézet vallásfilozófia professzora, 1991-től a Miskolci Bölcsészegylet héber nyelv és judaisztika professzora, 1995-től a Lauer Javne Zsidó Közösségi Iskola judaisztikai igazgatója, 1990-től főrabbi. 1990–94 országgyűlési képviselő (SZDSZ), az emberi jogi, kisebbségi és vallásügyi bizottság tagja. F. m.: *Jiddis irodalom* (1977), *A Dohány utcai zsinagóga* (1984), *Zsidó vallás* (1988), *Szentföldi látomások* (Donáth Lászlóval, 1988), *Héber nyelvkönyv*. I–II. (1991–92), *Tanú ez a kóhalom* (1993), *Amit tudni kell a zsidóságról* (1995).

erkölcsi válság egyik fő okát.) A múlt század nagy magyarjai, elsőként pedig a forradalom és szabadságharc hősei viszont bizvást elnyerhetik fiataljaink lelkes rajongását.

A magyar forradalom és szabadság idején – s ezt történészként állíthatom – a modern Európa két vezérlő eszménye, haza és haladás, a nemzeti függetlenség és a polgári felemelkedés gondolata összetalálkozott egymással. Ma is hasonló a helyzet, Európa igénye hasonló: tanulhatnánk a történelmi leckéből, hiszen oly sokszor ütköztették ezeket az eszméket, s oly sok kára lett belőle ennek a nemzetnek...

Rabbiként hozzáfűzöm: a dicsőséges szabadságharcban a hazai zsidóság lélekszámát messze meghaladó módon és nagy anyagi erőfeszítéssel vette ki részét. Mintegy húszezer hittestvérünk harcolt hőiesen a nemzetőrség soraiban. Nem véletlen, hogy később Haynau óriási hadisarcot rótt

ki rájuk. (Más kérdés, hogy a kiegyezés után ezt a királyi jóindulat visszaszolgáltatta, s ebből épülhetett a budapesti rabbiképző intézet.) S az sem véletlen, hogy 1849-ben a szegedi országgyűlés mondta ki Kelet-Európában először a zsidóság egyenjogúsítását.

SZEMED A PÁLYÁN LEGYEN!

IV. AKKOR AZ ÁLLAMVÉDELMI HATÓSÁGHOZ TARTOZÓ HATÁRŐRÖK DOBTÁRAS GÉPPISZTOLYOKKAL VIGYÁZZÁK A BARÁTSÁG HÍDJÁT. A CSEHSZLOVÁK KÜLDÖTTSÉG KÜLÖNVONATA ÉRKEZIK ELŐSZÖR KOMARNÓBÓL KOMÁROMBA, AZ AVATÓÖNNEPSÉGRE, 1954. DECEMBER 28-ÁN (MÁTHÉ ZOLTÁN GYŰJTEMÉNYÉBŐL)

Papp Gábor

America – ayer y hoy

Az inka út (1.)**Egy elfelejtett birodalom története**

A regényírókat, filmrendezőket gyakran megihlette Peru vadregényes tája, s a szerzők érdekes történeteikbe sokszor belevetkék a föld leghíresebb lakóit, a kecsuákat, illetve azok vezető nemzetségét az inkákat. A művek azonban nem adnak hű képet erről az indián nemzetről, legtöbbször ugyanis, mint a spanyolok által elnyomott, megkínzott népről esik szó, keveset beszélnek viszont fejlett és magas szintű kultúrájukról, virágzó birodalmukról. A cikk ezeket a hiányosságokat próbálja pótolni, bemutatva az Inka Birodalom történetét a kezdetektől a bukásig.

Mielőtt az inkák eredetének ismertetésébe belefognék érdemes néhány szóban megemlíteni az előttük, későbbi országuk területén kialakuló kultúrákat. A civilizáció Dél-Amerikában az időszámításunk előtti első évezredben született, amelynek két központja a mai Bolívia területén fekvő *Tiahuanaco* és *Chavin* volt (Ez utóbbi már nagyvárosi településnek számított). Az i. sz. első évezred végére már minden tájegység kialakította saját civilizációját. Ezeket érte 1000 körül az a nagy keleti invázió, melynek során az „erdei népek” megdöntötték a két ősi kultúrát Tiahuanacót és Chavint. Ezek a népek voltak a kecsuák elődei.

Az inkák a birodalom megalapítását és a szomszédos népek meghódítását főistenük, Viracocha mitikus utazásaként mesélték el vallásos eposzaikban.¹ A történelmi nyomozás teljességgel igazolta a legendát. A korabeli spanyol feljegyzésekből ugyanis kiderült, hogy az inka nemzetség, az uralkodó család tagjai egymás közt nem kecsua, hanem ómaja nyelven beszéltek, ami a már említett Tiahuanaco nyelve volt. A

Tiahuanaco birodalom uralkodó nemzetsége a X. századi bukás után elmenekült, s rátelepült a fejlettebb kecsua törzsekre. Innen adódott a kecsua nép hite, miszerint az inkákat a napisten küldte, azért, hogy az embereket megismertessék a civilizáció vívmányaival.² Az inkák származása fokozatosan elhomályosult, de Tiahuanaco romjai közül még ma is kiemelkedik a Nap-kapu a napisten ábrázolásával.

Az inkák a XII–XIV. század között egyesítették a hatalmas ország kecsua törzseit. Óriási birodalom született, amelyet a Négy Világtáj Országának – Tahu-an Tin Suyu – neveztek. Ötezer kilométer hosszan húzódott észak-déli irányban, olyan hosszan, mintha Norvégia jeges fjordvidéke és a Szahara homoksivataga egy országhoz tartozna. Területe elérte az egymillió négyzetkilométert, a lakosság egyes források szerint 30 millió, de óvatos becslések alapján is legalább 7 millió volt. A királyság igazi erejét nem nagysága adta, hanem az, hogy az inkák egységessé tudták tenni a hatalmas területeket.³ A meghódított népeket egyenrangúként kezelték, vagy erőszakkal beépítették őket; a kecsuát, mint államnyelvet mindenütt elterjesztették. Az intézkedések következtében egy nyelvileg és kulturálisan is egységes állam jött létre.

A gazdasági alapokat a fejlett földművelés és a fémfeldolgozás adták. (Használták az ólom és a rézötörzvetből készült bronzkapát.) A trágyázáshoz az iszapot és a guanót hasznosították. A legfontosabb azonban a teraszos földművelés keretei között az öntözés volt. Az egyes terasz parcellákhoz az oldalt épített árkon, csatornán keresztül ömlött a víz a földekre. Az alsó, legmélyebb

részen kőgátákat emeltek, hogy a föld a vizet ne veszítse el.⁴ Az inkák épületeit a spanyolok nagyrészt lerombolták, de a teraszrendszerek néhol még ma is állnak. Érdekes, hogy az összes ókori jellegű termelési módszer közül az inkák érték el a legmagasabb terméshozamot. A földek termékenységét csak a modern mezőgazdaság tudta túlszárnyalni. A kivitelezést rendkívüli szervezés előzte meg: szabályozták a mezőgazdasági munka éves ciklusát, gazdálkodtak a munkakerővel és a vetőmaggal (valószínűleg az inka birodalom szervezete ihlette Mórus Tamást Utópia című híres művének a megírására⁵). Az öntözőcsatorna elkészítéséhez a kis családok magukban nem lettek volna képesek, éppen ezért szoros együttműködésre, *ayllu* közös munkájára volt szükség (több család együttese). Az ayllu később faluközösséggé alakult. A föld elvileg az uralkodó, az Inka tulajdona volt, de a helyi szokások alapján három részre osztották. az első a Napé – vagyis a papoké, a második az uralkodóé, a harmadik az ayllué volt. Ez utóbbit a hatósági szakértők a földviszonyok felmérése után feldarabolták, s így létrejött a föld-egység, a *tapu*, mely a létminimumnál nem sokkal többet biztosított tulajdonosának. Segítségül a megélhetéshez volt egy olyan saját kezelésű birtok is, amelyen a cserére szánt termékfelesleget termelték meg. Az uralkodó és a papok részeit a közösség tagjai arányosan megosztva művelték (ezt a munkát *mitának* nevezték). Az inka társadalom ezt a kizsákmányolást – vallási, etikai propagandával – ünneppé varázsolta (A közmunkák megszervezésén alapuló birodalomban a munkakerülés jelentette a legsúlyosabb bünt, amelyet visszaesés esetén halállal büntettek). Az igények miatt a társadalom többségét a földművelést végző szabadok alkották (Voltak örökletes rabszolgák is, de ezek pontos helyzetét nem ismerjük.). A már említett propaganda erősítését szolgálta az ún. „Inka Tízparancsolat”:

1. A munka feltétlen kötelesség,
2. Senkinek sincs joga lustálkodásra,
3. Mindenki mindenkiért dolgozik,
4. Mércé szabja meg a juttatásokhoz való jogot,
5. Az adózás legyen méltányos, de kötelező,
6. Az államnak joga van követelni, parancsolni és ellenőrizni, de kötelessége adni és figyelembe venni is,
7. A föld művelőjének nem tulajdona, hanem csak használja szükségleteinek biztosítására
8. Aki dolgozik, azt megilleti az élethez való jog,
9. Mindenki köteles megtermelni saját és hozzátartozói szükségletét, azonkívül felesleget is a többiek javára,
10. A közös érdek megelőzi az egyén érdekét.

Érdeemes néhány pillanatot időzni a 6. pontnál, ami az állam kötelességéről ír; nos ez itt valóban nem holmi üres frázis volt. Az inka birodalom nemcsak elvett az alattvalóktól, de gondoskodott a lakosságról is. Az egész országban nagy raktárakat létesítettek, s ha a hatalmas állam bármely részét elemi csapás sújtotta, más területekről azonnal óriási készleteket szállított oda, így a lakosságnak a rosszabb termésű években sem kellett éheznie. A közösség feladat volt a betegek ápolása, s az öregek gondozása is.⁶

Az állami raktározás persze fejlett igazgatást követelt. A híres inka csomóírás, a *kipu* éppenséggel az adók és a készletek „könyvelésére”, sajátos feljegyzésére szolgált, bár bonyolult üzeneteket is közvetíthettek vele. Az igazgatás élén a nemesek álltak, a hatalmas területet négy *suyura* osztották, mely tartományokra, a tartományok részekre, a részek ayllukra osztódtak. A szigorú hierachián belül ellenőrizték a tisztviselőket, a törvények és a szokások az élet legapróbb részleteit is szabályozták.⁷

A vallás is kitűnően szolgálta ezt a szervezetet, a jól ismert napkultusz egy óriási, központosított ország uralkodójának hatalmát volt hivatva alátámasztani: az uralkodó a Napisten megtestesítője. (Az Inka azonban nem volt diktátor, munkáját egy előkelőkből álló tanács ellenőrizte.)⁸ A kultusz központja a *cuzcói* nagytemplom volt. Ugyanakkor rendkívül erős volt az ősök tisztelete is, ezzel függött össze a halottak bebalzsamozása, a múmiák kultusza. Mind a halál, mind az ünnepek alkalmával a vallási rítus leglényegesebb eleme a felajánlás: többnyire a lámaáldozat volt. Az emberáldozat meglehetősen ritka.

Az erős vallásosság nagy hatalmat biztosított a papi rendnek, amelynek élén a nagy főpap, Villac Uma állt (a király nagybátyja, vagy testvére). A főpap hatalma a klérus területén éppoly határtalan volt, mint az uralkodóé világi téren.

Míg az égben a Napisten, a földön a kukoricaisten uralkodott. Ebben a vallásosságban nyilván az inka mezőgazdaság iránti tisztelet nyilvánult meg. A kukorica mellett termeltek burgonyát, babot, tököt, dinnyét, rizst, paprikát, banánt, tenyésztettek lámát, alpakát, a bár állattenyésztésük igen fejlett volt, ritkán ettek húst. A leggyakrabban fogyasztott állat a tengeri malac volt, amelynek a neve még ma is jelzi, honnan érkezett hozzánk.⁹

Kiemelkedően fejlett volt az inka orvostudomány is. Az amauta orvosok sok gyógynövény hatását ismerték és alkalmazták, a sebek gyógyítására balzsamot használtak. A malária ellen a kininfá kergéből készült kininnel védekeztek, de volt gyógyszerük nemi betegség és lepra ellen, sőt atropinnal érzésteleníteni is tudtak. A dohányt szintén használták – kizárólag orvosi célra: a seb fertőtlenítésére. Értettek a koponyalékeléshez is.¹⁰

Léteztek már iskolák is – igaz, csak az uralkodó osztály tagjai számára – ahol az

oktatás négy évig tartott. Itt kecsua nyelvet, vallásismeretet, tízes számrendszert és csomóírást tanítottak. Művészi téren az inkák elsősorban megalitikus építményeikkel tűntek ki. Cuzcóban még ma is vannak inka lapokra épített létesítmények. Függhídjaik magas tudásukról árulkodnak. Fejlett volt a fazekasság és a szövés is, ezenkívül értettek a fémek művészi feldolgozásához. A vasat nem ismerték, de a bámulatosan fejlett bányászat bőven szolgáltatott nyersanyagot réz, arany, ezüst és ötvözetek mesteri megmunkálásához. Arany és ezüst tárgyakat ugyancsak a felsőbb rétegek tarthattak birtokukban, azonban a bronz már széles körben elterjedt és kezdte kiszorítani a kőszerszámokat.

Nincs itt hely arra, hogy az inka birodalom minden kulturális vívmányait ismertesük. Mégis kihagyhatatlan a felsorolásból a birodalmi utak nagyszerű hálózata, amely az állam egyesítése szempontjából döntő jelentőségű volt, ezek az országrészeket összekötő „inka utak”. Az úthálózat két, észak-déli irányú részből állt, melyek közül az egyik a tengerpart mentén, a másik a felföld belsejében haladt. A két utat kereszt-utak kötötték össze, hasonlóan a létra fokaihoz. Az utak mentén egymástól azonos távolságra pihenőházakat építettek a gyaloghinton szállított hivatalos közegek, postaépületek, egymást váltó futárok számára. A futárokat negyed mérföldekkel tartották, s általában négyen-hatan voltak egyelően elosztva az út két oldalán. Egy részük az egyik, másik részük a másik irányt figyelte, hogy idővesztés nélkül, még beérkezésük előtt észreveggyék az érkező küldöncöt és tőle sietve átvegyék a küldeményt.¹¹ Hogy a futárstaféták milyen gyorsan voltak képesek szállítani a híreket, azt egy XVII. századi számítás mutatja. A Cuzcóból Limába vezető utat – hétszáz kilométer – négy nap alatt tették meg.¹² Üzeneteiket szóban adták át, az emlékezetet a kipu segítette. Ahogy az

építmények egy része, úgy a „királyi utak” nagy része még ma is megvan. A sík területeken ezeken autópályákat hoztak létre.

A sok-sok vívmány mellé sorakozik azonban a kecsua emberek egy nem túl pozitív vonása is. Az inkák itala általában a nagy agyagkorsóban tartott víz volt, de ismertek erjesztett italokat is, és ez az egyéb tekintetben józan nép nagy mennyiségben fogyasztotta azokat. Sűrű italozásaihoz készítették a *chichát*. E kedvenc italuk előállítására elég érdekesen történt: az asszonyok és az öregek a kukorica magját összerágták, nyálukkal összekeverték és állott vizet adtak hozzá. Az inkák népe nagyon szerette ezt az italt (is), és állandóan nagymértékben fogyasztotta. Az italozáson kívül kedvezőtlenül befolyásolta az indiánok testi és szellemi képességét a másik káros szenvedély, a szervezet állandó mérgezése: a kokacserje leveleinek rágcshalása. Sem a szigorú rendszabályok, sem a drákói büntetések nem tudták megakadályozni ennek elfajulását.

Nagyjából tehát ennyi, ami az inkákról általánosságban elmondható, természetesen a teljesség igénye nélkül. Az inka út című cikk második részében majd a birodalom

bukásának okait próbálom feltárni. Többek között foglalkozom majd az inka polgárháború, az utolsó Inka megkeresztelésének és a spanyol hódítók egymás elleni harcának tevékenységével.

Jegyzetek

- ¹ LIPS, EVA: *Könyv az indiánokról*. Bp., 1960, 5. p.
- ² ÁGH ATTILA: *Betemetett nyomok, emlékek rönkje*. Bp., 1981, 222. p.
- ³ Ágh: i. m. 223. p.
- ⁴ WITTMAN TIBOR: *Latin-Amerika története*. Bp., 1978, 36. p.
- ⁵ STINGL, L. M.: *Indiánok tomahawk nélkül*. Bp., 1974, 174. p.
- ⁶ EMERSLEBEN, OTTO: *Az arany országai*. Bp., 1985, 69. p.
- ⁷ Wittman: i. m. 38. p.
- ⁸ GEROL, E. HARRY: *Inkák tündöklése és bukása*. Bp., 1965, 129. p.
- ⁹ Emersleben: i. m. 68. p.
- ¹⁰ Wittman: i. m. 71. p.
- ¹¹ VEGA, GARCILASO DE LA: *Inkák és konkisztádorok*. Bp., 1964, 102-103. p.
- ¹² Gerol: i. m. 152. p.

Fejős Sándor

Habsburg Miksa mexikói kalandjai

Élete a mexikói császárság előtt

Ferdinánd Miksa 1832. július 6-án született Bécsben, Ferenc Károly főherceg és Wittelsbach Zsófia második gyermekeként. Bátyja, *Ferenc József* császár és közte már gyermekkoruk óta állandó rivalizálás folyt. Miksa tehetségesebb, népszerűbb volt Józsefnél. Hogy elkerülje a gyakori összetűzéseket, utazásokat tett, főként hajóval. Bejárta Görögországot, Törökországot, Portugáliát és Spanyolországot is. Az Ibériai-félszigeten

ellátogatott a híres ősök, Ferdinánd és Izabella sírjához. 1860-ban első amerikai útján Brazíliába hajózott. Ferenc József is tisztában volt öccse tehetségével, ezért igyekezett őt távol tartani.

A haditengerészet főparancsnokává nevezte ki Miksát. Ez a tisztség már önmagában nevetséges volt, hiszen az Osztrák Monarchia hadiflottája akkoriban néhány elavult hajóból állt. 1856-ban hivatalos útján ismerkedett meg III. Napóleonnal és

feleségével, *Eugénie*-vel. Kedvező benyomást tett rá a francia uralkodó, Miksa szemében III. Napóleon volt a modern császár, szemben konzervatív bátyjával. 1857-ben megnősült, Koburg I. Lipót belga király 17 éves lányát, *Saroltát* vette el. Ezután a lombard-velencei királyság kormányzójává választották. Azonban itt is csak a polgári reprezentációt bízta öccsére Ferenc József, katonailag alárendelte egy osztrák generálisnak. 1859-ben, miután Lombardiát a solferinói döntő csatában az osztrákok elvesztették, az ifjú pár a Trieszt melletti Miramareba költözött. Ekkor jutott hatalomra Mexikóban *Benito Juárez*, aki a konzervatív pártot és az egyházat visszaszorította, illetve jogait csorbította.

A Párizsban élő mexikói emigránsok (papság, arisztokrácia) arra ösztönözték a francia uralkodót, hogy Mexikóban állítsa fel a monarchikus államformát. Mivel III. Napóleon nem akart szembeszállni a Monroe-elvvel („Amerika az amerikaiaké”), illetve az Egyesült Államokkal nyílt összetűzésbe kerülni, ezért keresett egy európai uralkodót. Ferdinánd Miksa tökéletesen megfelelt a célnak, hiszen ezzel álmait is valóra válthatta.

1861-ben III. Napóleon felajánlotta a mexikói császári címet Miksának. Tartózkodó választ kapott tőle. 1863-ban Anglia a görög trónra szerette volna ültetni Habsburg Miksát, azonban ezt ő rögtön elutasította. Nagy amerikai Habsburg Birodalom volt az álma, öccsét, Lajos Viktort igyekezett rábeszélteni a brazil trónörökösönél kötendő házasságra, sikertelenül. Miksa gyermektelen volt, Lajost akarta megtenni utódjával. Anyja, Zsófia ellenvetései ellenére 1864-ben elfogadta a mexikói koronát. Ferenc József beleegyezéséhez feltételeket szabott:

1) Anglia és Spanyolország ismerjék el és támogassák a mexikói monarchikus államformát;

2) Mexikó népe szabad népszavazáson járuljon hozzá Miksa meghívásához.

Nem ezek voltak azonban a legfontosabb feltételek Ferenc József számára. A császár ragaszkodott ahhoz, hogy fivére mondjon le a Habsburg-házhoz való tartozásáról, és valamennyi főhercegi jogáról (osztrák trón utódlásáról, második örökös volt Rudolf herceg után), illetve évi százezer forintos járadékáról. Miksa az első két feltételt rögtön elfogadta, az utóbbira azonban csak nagy nehézségek árán adta beleegyezését. Így Ferenc József terve teljes sikert aratott, hiszen egyrészt Miksát sikerült távol tartani a Habsburg-birodalomtól, másrészt az összes jogairól lemondatnia. Az újdonsült császári párt – Mexikóba utazásuk előtt – IX. Pius pápa Rómában megáldotta. Ez egyfajta kereszties hadjárat jellegét is adott a kalandnak.¹

Mexikó története a XIX. században

„Mexikó a többi latin-amerikai országhoz képest rendhagyó eset volt a függetlenségi háború első évtizedeiben. Az indiánok kezdeményezték és harcoltak a függetlenségért, a kreolok pedig a spanyolok mellé álltak a régi rend védelmében.”²

Az első jelentős felkelés 1810-ben tört ki, vezetője *Miguel Hidalgo y Castillo* pap volt. Hidalgo atya indián serege azonban inkább szervezetlen, képzetlen tömeg volt, mint hadsereg. A felkelés megtört, Hidalgo atyát kivégezték.

Egy másik pap, *José Maria Morelos* ebből okulva kisebb, képzetesebb gerilla-csapatokat szervezett. Ezek sokkal ütőképesebbeknek bizonyultak Hidalgo paraszttömegénél. 1811 végén Morelos a Mexikói-öböltől a Csendes-óceánig húzódó zónát ellenőrzése alatt tartotta. 1812-ben elfoglalta Acapulco kikötővárost. Helyreállította a rendet, megszervezte az adószedést, tisztviselőket nevezett ki. 1813 szeptemberében létrehozták Mexikó első törvényhozó testületét. Az alkotmány kidolgozásába kezdtek, közben a spanyolok szervezkedtek, felfegyverezték az összes kreolt. Veszelyes vállalkozás volt, de

sikeres. A gazdag kreol réteg nem értett egyet a nagybirtok felosztásával, a faji egyenlőséggel –, Morelos ellen fordult. A felkelés elbukott, Morelost is kivégezték.

1814-ben a függetlenség egyértelműen a gazdag kreolok ügye lett. A kreol vezetők angol kölcsönökre támaszkodtak, a népi háborút reguláris seregek csatái váltották fel. Ekkor lépett színre *Augustin de Iturbide*. Megegyezett a felkelők utolsó vezérével, *Guerrero*val. Programjukat az Igulalai Tervezetben tették közzé. Mexikót független monarchiának nyilvánították, a katolikus egyház jogállását biztosították, és deklarálták a spanyolok és kreolok egyenlőségét. ezzel mindenkit kielégítettek, kivéve a republikánusokat, akik szabadkőműves-páholjokban szervezkedtek Iturbide ellen. Iturbidét 1821-ben császárrá koronázták. 1822-ben Santa Anna Iturbide ellen fordult, Guerrero és Guadalupe Victoria is Santa Annához csatlakoztak. 1823-ban Iturbide elszigetelődött, hadserege is magára hagyta, így kénytelen volt lemondani. Guadalupai Viktóriát választotta a kongresszus Mexikó elnökévé.

„1824–1848 között Mexikóban mintegy 250 lázadás és 31 elnök tette változatossá a politikai élet színpétét.”³

A mexikói politikai élet három pártra szakadt. A tiszti kar a földbirtokosokkal és az egyházzal együtt a konzervatív szárnyat képezte, a föderalisztikus köztársaság és liberális eszmék híve *modernados* (mérsékeltek) voltak. Ennek radikális szárnya volt a *puros* (tiszták). Közülük kerültek ki az elnökök és tisztviselők.

Mexikó északi államában, Texasban megnőtt az USA-ból érkező telepések száma, túlsúlyba kerültek a helyi lakossággal szemben. Követelték Texas állam függetlenségét. 1837-ben az USA és az európai nagyhatalmak is elismerték a „független” Texast. 1846-ban a jenkik Texas határán fegyveres összetűzést provokáltak, ennek okán az

USA hadat üzent Mexikónak. Taylor tábornok a Rio Grandén lehajózva négy gyors győzelmet aratott a szervezetlen mexikói sereg ellen. A mexikói vereséghez hozzájárult az országban uralkodó politikai viszály, a konzervatív és liberális erők egymás elleni harca. Mexikó elvesztette Oregont, Kaliforniát és Texast. 1853-ban a konzervatívok megbuktatták a liberális kormányzatot és visszahívták Santa Annát. A diktátor újabb területeket adott el az Egyesült Államoknak (Arizonát). A haladó vezetők fellázadtak ellene, megbuktatták Santa Annát és egy liberális kormányt hoztak létre. Ezzel elkezdődött a „Reformháború”. Az új alkotmány alapja az ún. „*Juárez-törvények*” lett.

Forradalmi célokat tűztek ki:

- állam és egyház szétválasztása;
- az egyház földbirtokainak kisajátítása;
- a magas katonai nyugdíjak, járadékok szabályozása;
- a közoktatás fejlesztése;
- közutak építése.

A reakció élesen bírálta és támadta a törvényeket. Többéves polgárháború tört ki Mexikóban. 1861-ben Benito Juárezt választották köztársasági elnökké. Benito Juárez újjászervezte a hadsereget, gerillamozgalmat indított. Rendeleteit az újraválasztott nemzetgyűlés támogatta. Juárez felfüggesztette a külföldi adósságok (angol, francia) visszafizetését, ezért az európai nagyhatalmak a londoni egyezmény alapján intervencióra szánták el magukat.⁴

Habsburg Miksa Mexikóban

Az uralkodópár 1864. május 28-án érkezett Mexikó kikötőjébe, Vera Cruzba. Nem várt hívös fogadtatásban részesültek. Miksa első éjszakáját egy biliárdasztalon töltötte. Rögtön kiderült, hogy az ország nagy része császárellenes, habár az európai nagyhatalmak Miksát tekintették törvényes uralkodónak, az amerikai államok Juárezt tartották

legitim elnöknek. Miksának – hogy egész Mexikó területén ténylegesen is legalizálja hatalmát –, előbb meg kellett azt hódítania, és a császárelenes elemeket félreállítania. A háborút a francia kölcsönökből finanszírozta. A királyi pár közben dédelgetett álmait próbálta valóra váltani: kastélyokat és kertet építtetett, múzeumokat és tudományos akadémiát alapított. Habsburg Miksa udvartartása ugyan kiegészült a mexikói konzervatívokkal, de nagyrészt azokból az emberekből állt, akikkel Novara hajóján Mexikó felé elindult: *Scherzenlechner* udvari lakáj, később udvari tanácsos; *Tüdös* magyar komornyik; *Félix Salm-Salm* herceg; és felesége, *Agnes Le Clerq*; Iturbide mexikói emigráns herceg; *Dr. Basch* bécsi orvos; és *Fischer* udvari lelkész.

A Franciaországtól való pénzügyi függőség az önálló kormányzást tette lehetetlenné. Az intervenciós csapatok élén *Bazaine* marsall állt. 1865-ben az északiak győzelmet arattak az USA-ban, így támogatni tudták Juárez liberálisait, fegyvert vásároltak az USA-tól.

III. Napóleon 1866 októberében visszahívta csapatait Európába. Erre több oka is lehetett: az USA fenyegetése; a francia parlament türelmetlensége a mexikói intervenció terhei miatt; politikai helyzet Európában. Kieleződtek az ellentétek a konzervatív erőkkkel és az egyházzal szemben is. A császár liberális eszméket vallott. Vallásszabadságot proklamált, ezzel az alsó papság haragját vonta magára; az egyházi javakat szekularizálta, így a főpapság is elfordult tőle. A *peonok* felszabadítása miatt az arisztokrácia is cserben hagyta. Miksát egyes papok szabadkőművesként emlegették. A császár teljesen magára maradt, bázisa beszűkül. Felesége, Sarolt császárné 1866. július 3-án Európába utazott, hogy a pápától segítséget kérjen és III. Napóleont sikerüljön rávenni, hogy seregei még két évig Mexikóban tartózkodjanak. A császárné nem

járt sikerrel útján, elméje elborult, nem tért vissza Mexikóba. Miksa csekély testőrségével a chapultepeci kastélyába vonult vissza.

Franciaország kivonult Mexikóból, az országban a juaristák kerültek túlsúlyba. Az USA biztosokat küldött a francia kivonulás ellenőrzésére. A sok csalódás után Miksa le akart mondani, de a mexikói konzervatívok ígéretekkel maradásra bírták. Csalódva a franciákban, tanácsukat, hogy hagyja el az országot, nem fogadta meg. Hivatalos úton próbált eljárni. Kongresszus összehívását tervezte a konzervatívok és az ellenzék részvételével, ahol hajlandó lett volna lemondani. Ez megghiúsult mindkét párt macacssága miatt. Ferdinánd Miksa hozzálátott egy nemzeti hadsereg felállításához, de – mivel nem volt védkötelezettségi törvény – ő is, mint a köztársaságiak, a fogdosáshoz, a „Levahoz” folyamodott.

1867 elején a köztársasági seregnek négy hadteste maradt:

- 1) Miramon vezetésével északon;
- 2) Mejiával San Louis-Potosi körül;
- 3) Marquez tábornok Pueblában;
- 4) Mendez tábornok Michoacan tartományban.

1867. február 6-án a francia seregek utódcsapatai is elhagyták Mexikóvárost. Így Juárez serege számára nyitva állt a főváros-hoz vezető út. Miksa csapatait Queretaróban akarta egyesíteni, hogy elébe menjenek az ellenségnek. Ekkor vette át Miksa a főparancsnokságot, előtte a francia csapatok vezetője, Bazaine nem volt alárendelve a császárnak. Franciaországból kapott utasítások alapján járt el, nem foglalkozott azzal, hogy Miksa azokat ellenjegyezte-e.⁵ Február 19-én örömmujjongások közepette bevonult a császár Queretaróba. Ott összesen 50 ezer katona tartózkodott Miramon vezetésével, de azonnal ide rendelték Mendez tábornokok csapataival. 1867. február 22-én érkezett meg Ramon Mendez indián származású

tábornok 3700 fős seregével. Az alakulat inkább lerongyolódott csapatnak festett, mint hadseregnek. A Queretaróban tartózkodó helyőrségben összesen 8860 katona tartózkodott. A köztársasági hadsereg Escobedo tábornok vezetésével már február 28-án San Miguel Allendénél állt és a Jaliscóból és Michoacánból közeledő csapatok Celayában csatlakoztak egymáshoz.

Ebben a helyzetben kellett volna a császáriaknak megtámadniuk a köztársasági csapatokat, de mivel Mexikóvárosból Miksa miniszterei nem küldtek utánpótlást, így csapatai nem tudták Queretarót elhagyni. Semmit sem tudtak teljesíteni a konzervatívok azokból az ígéretekből, amelyekkel Miksát maradásra bírták. Pawlowsky Ede szerint az egész ügy bukásának a konzervatívok „félszeg eljárása és önző érdekükből eredő, gyáva hitszegésük” volt az oka.⁶

1867. március 2-án a *Hivatalos Közlöny*-ben megjelent Miksa császár levele *Aguirre* kultuszminiszterhez, amelyben kifejtette, hogy egy kongresszuson hajlandó lenne másodszor is alávetni magát a népakaratnak. Ezt a kongresszust olyan helyzetben lehetett volna összehívni, hogy semmilyen külföldi hatalom ne befolyásolja menetét. Elítélte a köztársaságiakat, mert nem hajlandók a békés megegyezésre. Felemelte hangját *Porfirio Diaz* ellen, amiért a császári követet, Don Juan Pablo Francot hamis vád alapján agyonlövötte.

A köztársaságiak tábora a központosítás után 40 ezer főből állta, amely a szökevények szerint rossz bánásmódban, hiányos ellátásban részesült. Ezen okok miatt nagy volt az elégedetlenség. Március 5-én a császár megtudta, hogy a juaristák a Celaya és San Miguel helységekből Queretaro felé vették útjukat. Miksa elrendelte, hogy csapatai a következő napokban ütközőállásba helyezkedjenek.

Március 14-én Juárez általános támadást intézett a császári seregek ellen. A császári

seregeknek sikerült visszaverniük a köztársaságiak előrenyomulását. Juárezék a március 17-i és 18-i napot felkészülésre fordították. csapataikat próbálták rendbe hozni. A 21-ére várt köztársasági támadásból nem lett semmi. Ekkor Queretarót már 30 ezres köztársasági sereg vette körül. Mexikóvárosban mintegy 10-12 ezrenyi császári katona állomásozott. Miksa ennek egy részét Queretaro védelmére akarta áthelyezni, ezért Marquez tábornokot kiküldetéssel bízta meg. A Marqueznek adott felhatalmazás egyik pontjában az állt, hogy a nem alkalmas minisztereket váltsa le, helyükbe másokat nevezzen ki. A tábornok Queretaro déli részén, ahol a köztársaságiak még nem kerítették be a várost, sikeresen átjutott és Mexikóvárosba ment. Juárezék néhány napi pihenő után újból megpróbálkoztak Queretaro bevételével. Március 24-én erős támadást indítottak a város déli (legkevésbé védett) oldala ellen. A túlerőben lévő köztársasági csapatok rohama sikertelennek bizonyult, Miksa serege visszaverte a támadást. Március 30-án a császár az ütközetben kitűnteket érdemjelekkel jutalmazta. Miksa császár is kapott kitüntetést hadseregtől, melyet Mejia tábornok tűzött fel.

Pawlowsky Ede könyvében a császár magánéletét is leírja. Miksa főhadiszállása a S. Cruz-kolostorban volt, de szeretett katonái közelében lenni. Ezzel is bátorította seregét. Az ostromzár kezdetén levélírással, illetve emlékiratainak összeállításával foglalkozott. Ezeket az iratokat a császár saját parancsára kivégzése előtt, a Cerro de Las Campanas dombon elégettetett. Töredékek maradtak írásából, Miksa irodatisztjének hitelesnek tekinthető elbeszélése alapján. Emlékirtaiban megvetően írt III. Napóleonnól, aki szerinte csúfos indokból csalogatta őt a mexikói császárság elfogadására.

Többnapos nyugalom után a császár csapatai Miramon tábornokkal az élen támadást intéztek a köztársaságiak ellen. A gyors

letámadás sikerrel járt, azonban vissza kellett vonulniuk, mert féltő volt, hogy Juárezék felülkerekednek, és esetleg hátra támadják Miramon hadtestjét. A császári csapatok reménykedve várták Marquez tábornokot, a fővárosba érkező felmentő seregével. Április 11-én Miksáék újabb csatát kezdeményeztek. Garita de Mexikó mellett elsáncolt állásból akarták az ellenséget kiszorítani. Ez a terv azonban meghiúsult. A csata után a császári seregnek egyre több problémája akadt. Queretaro nem volt felkészülve egy hosszantartó ostromra, az élelmiszerkészlet vészesen megfogyatkozott, és a lőszer is fogytán volt.

Marquez ostromzár alóli felmentő serege nem érkezett meg, féltő volt, hogy a hadsereg morális erejét elveszti. A tábornok csapata soha nem érkezett meg Queretarába. A kiküldött tábornok alighogy Mexikóvárosba ért, önállóságra törekedett, nem törődve megbízatásával, majd Puebla felé indult. Lorenzo mellett Porfirio Diaz serege vereséget mért rá, így kénytelen volt visszavonulni Mexikóvárosba. Miksát és seregét a köztársaságiak teljesen elzárták a külvilágtól. A császár elhatározta, hogy Mejia tábornokot teljhatalommal felruházva Mexikóvárosba küldi. Küldetésének egyik része az állami ügyekre, a másik pedig a katonai rendszabályokra vonatkozott. Az államügyekre vonatkozó részben a császár leszögezte, hogy csak akkor hajlandó lemondani címéről, ha hivatalos nemzeti kongresszus alakul és ez a szerv kéri uralmának átadását. A katonai ügyekre utaló rész pedig a következő intézkedésekből állt:

– Marquez tábornoknak kötelessége az összes lovasságot Mejia tábornok rendelkezésére bocsátani, saját lovasságát pedig Queretaro felé irányítani;

– Miksa 24 órás határidőt hagyott Marqueznek ezen dolgok teljesítésére, amennyiben nem teljesíti, letartóztatják.⁷

Mejia tábornok megbetegedett, így he-

lyette Salm-Salm herceg kapta meg ugyanazt a megbízatást. A küldetés nem járt sikerrel, így a fővárossal nem jött létre az összeköttetés. Ezek után elkerülhetetlen volt a császárság végzetes bukása. Juárez serege szakadatlanul ostromolta Queretarót. A városban olyan hírek terjengtek, hogy Marquez megérkezik és felmenti a körülzárt települést. A Hivatalos Közlönyben is kedvező hírekről számoltak be. Ezzel igyekeztek a katonák és a város polgárainak a lelki egyensúlyát megtartani.

Az ostromzár alóli kitérés tervét Miramon tábornok készítette el. az április 27-i csatában a császári seregek első kitérése sikerrel járt, Cimatarío-hegygerincig eljutottak, s azt el is foglalták. A sikeres ütközet után Miksa csapatai ünneplésbe kezdtek. Ezt kihasználva Juárezék szervezkedtek, felkészültek a további harcra. A második támadást a nyolclövetű amerikai karabéllyal rendelkező köztársaságiak megnyerték. Miksa serege ismét viaszorult. Annak ellenére, hogy végül az április 27-i csatát a császári sereg elvesztette, támadásuknak volt haszna is, hiszen igen sok lőszer, ágyút és élelmiszert zsákmányoltak. A császári seregek egyre jobban legyengültek, lassan reménytelenné vált helyzetük. Miksa hadseregének utolsó próbálkozásai voltak a május elsejei és harmadikai támadások. Május 5-én a juaristák a franciák elleni győzelmük évfordulóját ünnepelték. A katonai zenétől és pálínkáktól feltűzelve támadást intéztek az ostromlott város ellen. A szervezetlen, ittas köztársaságiaknak nem sikerült bevenniük a várost, mi több, jelentős veszteségekkel tértek vissza.

A rohamosan növekvő élelmiszerhiány komoly gondot okozott a katonáknak és Queretaro lakosságának is. A boltokban már pénzért sem lehetett élelmiszert vásárolni, a raktárak teljesen kiürültek. Miksa a lakosság nyomorának enyhítésére és a hadsereg anyagi szükségleteinek pótlására tett

intézkedéseket (gabonabeszolgáltatás, szegényeknek napi ingyenes húsadag kiosztása). Ezzel azonban csak késleltetni tudta az éhínség és nyomor növekedését, megállítani nem. Anarchikus állapotok uralkodtak a városban, a katonák elfásultak, a civil lakosok élelmiszer után kutattak. A császár pénzhiányában rendkívüli adót vetett ki a lakosságra, pl. ajtó, ablak után fizetendő adó. Egy további rendelete szerint minden fegyvert fogható polgár köteles volt esetleges katonai szolgálatra magát bejegyeztetni, aki pedig felmentését kérte, annak bizonyos pénzösszeggel kellett a szolgálat alól magát kiváltania.⁸

Miksa császár bukása

Queretaro helyzete tarthatatlanná vált, az éhínség és nyomor súlyosbodott. A császáriak előtt két lehetőség állt:

- feltétel nélküli megadás;
- a köztársasági vonalak keresztültörése és a közeli hegyekbe való menekülés.

A haditanács május 12-i egyhangú szavazata alapján az áttörés mellett döntött. A terv szerint a császár, a tábornokok és a külföldi tisztek a Sierra Gorda nevű hegy-ségbe mentek volna. Május 13-án egy kiáltványt adott ki Miksa Mejia tábornok aláírásával. Ebben főként az indiánokat hívta fel, hogy ragadjanak fegyvert és csatlakozzanak a császári seregekhez. A kiáltvány célja az volt, hogy amíg a császár áttöréssel kísérletezik, addig az indiánokból álló csapat lekösse Juárezék figyelmét. Ez a terv is megghiúsult. Hívei rábeszélésére megbízta Lopez ezredes, hogy folytasson tárgyalásokat a köztársaságiak tábornokával, Escobedóval. Lopez ezredes május 14-i tárgyalása folyamán felajánlotta Escobedónak, hogy megfelelő anya-

gi ellenszolgáltatás fejében a köztársaságiak kezére juttatja a császárt. Hajnalban Lopez visszatért Miksa táborába Juárez katonáinak kíséretében. Miksa császárt kíséretével együtt elfogták és letartóztatták. Salm-Salm herceg az őrség egyik tisztjével kiegyezett, hogy a császárt megszöktetik. Miksa azonban tudta, ha megszökik, a két mexikói tábornokát, Miramont és Mejiát rögtön kivégzik. Nem hagyta cserben tisztjeit, lemondott a szökésről.⁹

Juárez 1867. június 15-re tűzte ki a katonai törvényszéki főtárgyalás napját, amit a queretarói színház épületében tartottak. Miksa nem volt jelen a tárgyaláson, mondván, színpadi látványosság mégsem akart lenni. Június 16-án reggel kimondták a halálos ítéletet mindhárom vádlottra: Miksára, Miramonra és Mejiára. Az ítélet végrehajtását 3 napra elhalasztották. A siralomházban, ahol Miksát fogva tartották, a komornyikja, Tüdős; háziorvosa, dr. Basch és Pater Soria szerzetes tartózkodtak mellette.

1867. június 19-én a Cerro de la Campana-i dombon a halálos ítéletet végrehajtották. Basch doktor és kísérete rögtön kikérték a császár holttestét. Nagy nehézségek árán jutott el Európába ugyanazon a hajón, amelyikkel Mexikóba érkezett. Habsburg Miksát 1868. január 18-án temették el Bécsben.

Így ért véget Miksa császár szerencsétlen mexikói kalandja, aki az európai nagyhatalmaknak kiszolgáltatva uralkodott Mexikóban. Rajta teljesedett be negyedikként Batthyány Lajos édesanyjának, *Sherlecz Borbála* bárónőnek Ferenc Józsefre kimondott átka, miszerint a császár addig nem halhat meg, míg előtte tizenhárom családtagja szerencsétlenül nem jár.

Felhasznált irodalom

- ☞ ANDERLE ÁDÁM: *Nemzetstudat és kontinentalizmus Latin-Amerikában a XIX. és a XX. században*. Bp., 1989, Kossuth Könyvkiadó.
- ☞ ANDERLE ÁDÁM: *Szabadságra született Amerikánk*. Bp., 1983.
- ☞ GONDA IMRE – NIEDERHAUSER EMIL: *A Habsburgok*. Bp., 1978, Gondolat.
- ☞ *Habsburg Lexikon*. Szerkesztette: Brigitte Hamann. Bp., 1990, Új Géniuszt Könyvkiadó.
- ☞ HELLWALD, FRIEDRICH V.: *Maximilian I. Kaiser von Mexico. Wirken und sein Tod, nebst einem Abriss der Geschichte des Kaiserreichs*. I–II. W. Wien, 1869, Braumüller.
- ☞ PAWLOWSKY EDE: *Miksa császár szerencsétlen expedíciója leírásának 2. kiadása*. Bp., 1894.
- ☞ POHL, WALTER – VOCELKA, KARL: *A Habsburgok. Egy európai dinasztia története*. Bp., 1995, Gulliver Kiadó.

- ☞ SUPKA GÉZA: *Habsburg-krónika*. (Válogatás). Válogatta, szerkesztette és a szöveget gondozta Steinert Ágota. Bp., 1986, Helikon.
- ☞ SZOKOLY VIKTOR: *Mexikó Miksa császárig*. Pest, 1866.
- ☞ WITTMAN TIBOR: *Latin-Amerika története*. II. kiadás. Bp., 1978, Gondolat.

Jegyzetek

- ¹ Vö. Habsburg Lexikon 354–357 p.; Pohl–Vocelka: i. m. 464. p. Supka: i. m. 395–416. p.
- ² Wittman: i. m. 220 p.
- ³ Wittman: i. m. 254 p.
- ⁴ Anderle: i. m. 1989. 66. p.
- ⁵ Pawlowsky: i. m. 79. p.
- ⁶ Pawlowsky: i. m. 48. p.
- ⁷ Pawlowsky: i. m. 88–89. p.
- ⁸ Pawlowsky: i. m. 121–122. p.
- ⁹ Supka: i. m. 412–413. p.
- ¹⁰ Habsburg Lexikon 357. p.

Hegy Gergely

Hadak útján

A Yom Kippur-háború (2.)

1. Bevezetés

A Yom-Kippur, vagy más néven negyedik arab–izraeli háború 1973. október 6-án kezdődött a Sínai-félszigeten, az egyiptomi erők támadását követően, majd nem sokkal később a Golán-fennsíkon is kirobbantak a harcok.

A IV. arab–izraeli háború a többi helyi konfliktus közül a leghosszabb és a legvéresebb volt. A harcokat három jól elkülöníthető szakaszra bonthatjuk:

1. Október 6–9.: az arab hadseregek összehangolt jól megtervezett előrenyomulása, időszakos térnyerése.

2. Október 10–14.: az izraeli hadseregbe beérkeznek a tartalékosok, így képesek az ellentámadásokra, a Golán-fennsíkon visszaszorítják a szír csapatokat, a Sínain pedig feltartják az egyiptomi csapatok további előrenyomulását.

3. Október 15–25.: a Golán-fennsíkon hamarabb véget érnek a nagyobb hadműveletek, így Izrael újabb egységeket dobhat át a Déli Arcvonalra, ahol csapást mérhet az egyiptomi csapatokra.

Ugy gondolom, hogy az események könnyebb követhetősége miatt a két front eseményeit külön-külön érdemes tárgyalni, de a háború fordulópontjain utalok a másik front történéseire is.

2. A Déli Arcvonal (harcok a Sínai-félszigeten)

A Szezei-csatornánál 13.50 perckor 1650 löveg zárótüze által támogatva kezdődött meg a IV. arab–izraeli háború. Az egyiptomi csapatok első hulláma több száz rohamcsónakon kelt át a csatornán, elsősorban páncéltörő fegyverekkel felszerelt gyalogságot szállítva, akiknek fő feladata az első

vonalban állomásozó harckocsik és páncélozott járművek semlegesítése volt, amit sikeresen teljesítettek is. A Bar-Lev-vonal homokfalát 10 helyen vízágyúkkal mosták szét, ami körülbelül egyötödére csökkentette az izraeliek által számolt átjutási időt. A második hullám katonáinak fegyverzetét is még főként páncéltörő eszközök alkották, akiknek fő feladata már az erődök megszállása és az átkelési pontok biztosítása volt. Az első napon több roham- és pontonhidat is vertek a csatornán az egyiptomiak, körülbelül húszat, tehát minden elsőlépcsős hadosztály vonalán 4-4-et. Október 6-a estére körülbelül 80 000 egyiptomi kelt át a csatornán és vetette meg a lábát a túlparton. A 2. hadsereg vonalán a hidak építését még aznap befejezték, így itt minden a tervek szerint alakult. A 3. hadsereg vonalán ezek a hidak csak 7-én reggelre készültek el a különböző terepakadályok miatt (tavak, mocsár). A nap végére átszállították a légvédelmi rakétákat, így a támadó csapatok rakétafedezet alatt nyomulhattak előre.

Az izraeliket váratlanul érte a gyors egyiptomi előrenyomulás, és a Bar-Lev-vonal szinte teljes eleste – estére 15 erődöt veszítettek el; bár egyes források szerint a támadások reggelén mindössze 800 katona tartózkodott a vonal erősségeiben. Az izraeli légierő – ami az 1967-es háborúban félelmetes hírnevet szerzett – csak néhány bevetést tudott repülni, és rövid idő alatt a két fronton 10 repülőgépet veszített.

Az egyiptomiak különböző diverzán csoportokat is bevetettek, a Bar-Lev-vonal mögött, akiknek elsődleges feladata a kommunikációs vonalak zétrombolása az összeköttetés zavarása és az utánpótlás akadályozása volt. Ezeket a csapatokat a tartalék

izraeli egységek a nap végére felszámolták. Az egyiptomiak SCUD rakétákat lőttek ki a Déli Főparancsnokságra valamint légitámadással leromboltak több légibázist a Sínai-félszigeten.

A támadó gyaloghadosztályok átkelésével 5, átlagosan 6-8 km széles és 3-5 km mély hídfő létesült a csatorna keleti partján. Az izraeli kormány elrendelte a teljes mozgósítást és útnak indította a *Mendler* hadosztály két dandárát a csatorna felé.

Október 7-én az arcvonalteljes szélességében tovább folytak a harcok, az egyiptomi támadó dandárok tovább nyomultak előre, a hídfőállásokat összefüggővé tették és átlagosan 12 km. mélységűre növelték, a „Tüzérségi” útig. Elfoglalták a Bar-Lev-vonal néhány újabb erődjét, a nap végére mindössze a legészakibb a „Budapest” és a legdélibb „Quay” maradt izraeli kézen. A nap folyamán a frontra érkezett a 162. (Adan) és 143. (Saron) páncélos hadosztály, ezzel a Déli Arcvonalon állomásozó izraeli csapatok létszáma kétszeresére emelkedett (5-ről 11 dandárra).

Az izraeli vezetésben kisebb pánikhangulat alakult ki, hiszen senki sem számolt ilyen méretű egyiptomi és szíriai előrenyomulással. Egyes források szerint *Golda Meir* miniszterelnök ekkor rendelte el a *Végítélet napja* fedőnevű terv végrehajtását. Ennek következtében 13 atomrobbanófejet szereltek össze a Negev-sivatagban, ezek egy részét ballisztikus rakétákra szerelték, más részüket pedig a légierőhöz szállították. A *Végítélet napját* csak október 9-én fűjték le, miután változás állt be a frontok állapotában.

A hadsereg vezetői között sem volt egyetértés a teendőket illetően. Voltak olyan vélemények is, miszerint fel kell adni a Bar-Lev-vonal egészét és vissza kell vonulni egészen a Sínai-félsziget hágóiig, majd a helyzet stabilizálódása után lehet egy ellentámadás tervezését megkezdeni. A másik

tábor vezetője *Saron* tábornok volt, aki azonnali ellentámadást sürgetett.

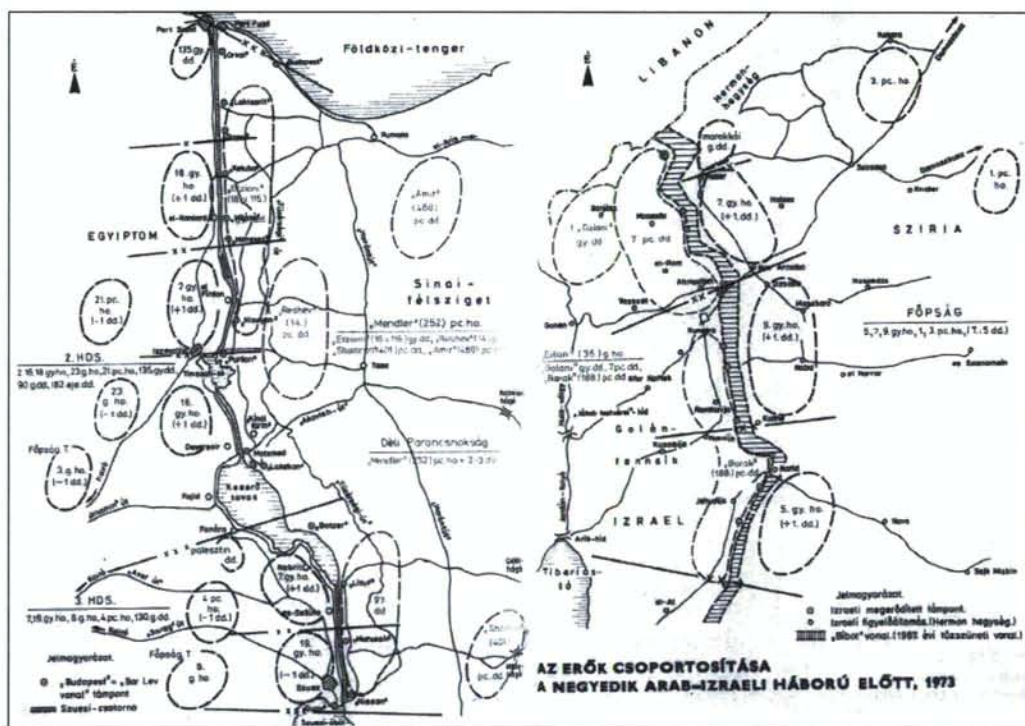
Végül arra a megoldásra jutottak, hogy utánpótlás szempontjából a Golán-fennsík élvez elsőbbséget, mivel ott nincs hely a visszavonulásra, ezért minél gyorsabban meg kell állítani a Szír előrenyomulást. Ezért a Bar-Lev-vonalat kiürítik, csak kisebb ellentámadásokat indítanak, csak annyira közelítik meg a csatornát, hogy az egyiptomi nehéztüzérség közvetlen tüzének még ne legyenek kitéve. Azonban ha a korlátozott ellentámadások során el tudnak jutni a csatorna partjára és ott esetleg el tudnak foglalni egy hidat, akkor átkelhetnek a csatornán és hídfőt alakíthatnak ki. (Ezt merész tervet *Saron* tábornok dolgozta ki és a fiatalabb tisztek többsége lelkesen támogatta.)

Október 8-án az egyiptomi csapatok folytatták erőik átszállítását a csatornán, valamint a hídfőállások megszilárdítását. A terveknek megfelelően az izraeliek megpróbáltak egy korlátozott ellencsapással, melyet az *Adan* hadosztály indított meg, menetközben azonban a parancsot döntő ellencsapásra változtatták, mely szerint a hadosztálynak átkelést kellene kierőszakolnia a csatornán keresztül. Azonban ez a támadás – részint a nem tökéletes kidolgozás, részint a hiányos légitámogatás miatt – a jól kiépített egyiptomi védelmi vonalakon összeomlott. Az Adan hadosztály támadásával egy időben a Saron páncélos hadosztály is támadási parancsot kapott, hogy csatlakozzon a másik támadó hadosztályhoz, és támogassa előrenyomulását a Timszah-tó és a Keserű-tavak közötti szakaszon. A kellő támogatás nélkül ez a támadás még nem vezethetett sikerre, ráadásul az El-Kantara és a Keserű-tavak közötti szakaszon az izraeli csapatokat 6-8 km-rel még vissza is szorították.

Október 9-13-a között a front vonalában lényeges változás nem történt, a vonalak

nagyjából megmerevedtek. Több kisebb támadást mindkét oldalon indítottak, azonban látványos sikereket egyik oldalon sem értek el. Az egyiptomiak újabb erőket szállítottak át a Szezei-csatornán, amellyel egy október 14-re tervezett támadást készítettek elő, amire a Szír vezetés kérte meg őket, mivel ekkorra a Golán-fennsíkon változás állt be a háború menetében. Izraeli oldalon a viszonylagos nyugalmat a veszteségek pótlására és a védelem megerősítésére használták fel. Újabb páncélosdandárok érkeztek a térségbe: a 164. (Baram), *Gonen* páncélosdandár, a 243. (Matt) ejtőernyős dandár, valamint a 11. (Peled) gépesített dandár. Ezekkel az erőkkel a Déli Parancsnokság alá már 14 dandár tartozott. Az izraeli vezetés is 14-re időzítette támadását, ám miután tudomásukra jutott, hogy ugyanaznapra várható az egyiptomi támadás felújítása inkább várakozó álláspontra helyezkedtek, és védekező csoportosítást vettek fel.

Az egyiptomi támadás október 14-én 6 órakor vette kezdetét, hosszabb tüzérségi előkészítést követően. A 2. hadsereg sávjában a bal szárnyon a 18. gyaloghadosztály 15. páncélosdandárjának Rumána elleni támadása sikerrel indult, azonban ezt a délután folyamán az Adan hadosztály tartalék erői megállították, majd visszaszorították őket kiindulási állásaikba. Középen a 24. páncélosdandár támadását a Saron hadosztály állította meg. A jobb szárnyon pedig a 21. páncélos hadosztály 1. dandárának Tasa elleni támadását a Saron páncélos hadosztály egy másik dandára állította meg. A 3. hadsereg bal szárnyán a 25. páncélosdandár a Giddi-hágó és a Mitla-hágó elleni támadása során mintegy 10 km-re közelítette meg a hágókat, azonban itt a támadás elakadt. A jobb szárnyon a 4. páncélos hadosztály egy dandára Rász-Szudar ellen indított támadása során körülbelül 20 km-t haladt előre, ekkor azonban az összehangolt páncélos- és

légitámadások nyomán összeomlott, majd kiindulási állásaikba vonultak vissza.

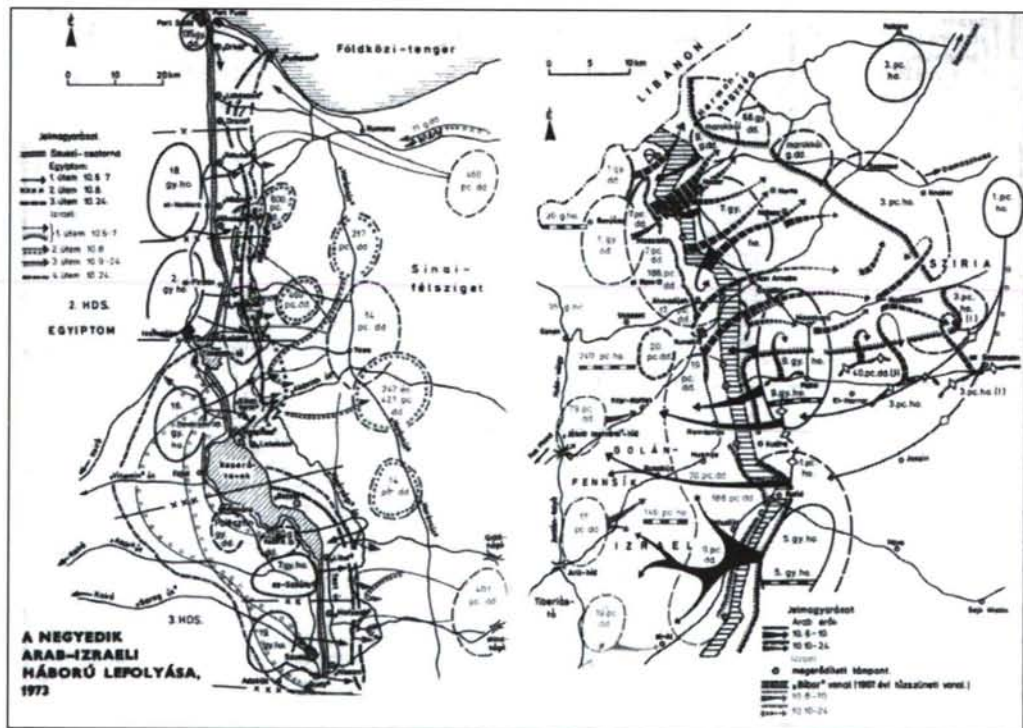
Ez alatt a támadás alatt vetették be a legtöbb páncélost a II. világháború óta. Egyiptomi részről 800, míg izraeli oldalról 500 harckocsi vett részt az ütközetben.

Az egyiptomi támadás azonban eleve kudarcra volt ítélve, mivel a támadásban a csatornán átszállított csapatokhoz képest aránytalanul kevés erőt vetettek be. A 20-22 dandárból mindössze 6-ot. Ennek következtében Izraelnek lehetősége nyílt arra, hogy megkezdje a döntő ellentámadást, amit Saron tábornok már október 7-e óta sürgetett.

A hadművelet az *Abiraj-lev* (Erős szív) fedőnevet kapta, és lényege az volt, hogy a 2. és a 3. egyiptomi hadsereg találkozási pontjánál a Timszah-tó és a Keserű-tavak között, Deversoir közelében 1-2 hadosztállyal átkelnek a Szuezi-csatornán, majd ott hídfőt létesítve eldöntik a háborút. A támadással a Saron hadosztályt bízták meg.

A terv ötletét az adta, hogy a 2. és 3. Hadsereg között egy körülbelül 25 km-es rés mutatkozott a csatorna keleti partján, amelyet az amerikai műholdak és az izraeli légifelderítés mindennap ellenőriztek.

A terv szerint a támadást az Iszmailiija, Tasa és Keserű-tavak északi partja közötti háromszögben indították. A terület főként homokszivatag, ezért a haderők mozgatózásában kulcsfontosságú szerepet töltött be a területen lévő kiépített utak birtoklása. A területen öt szilárd burkolatú út húzódott. Az első közvetlenül a csatorna partján helyezkedett el. A második a „Lexicon” út volt, ami a Bar-Lev-vonal erőit kötötte össze, a harmadik az Akavish út ami Tasat kötötte össze a csatornával, a negyedik a „Tüzérségi” út amit az utánpótlás és a tüzérség szállítására használtak, és ötödik pedig a Tirtur út (lásd a térképen). A területen helyezkedett el a „Kínai-farm” is, ami eredetileg egy gazdaság volt, nevét pedig onnan

kapta, hogy régebben kínai munkások dolgoztak ott és az épületeken kínai feliratok voltak. A Kínai-farm egy völgyben feküdt és a közelében fekvő csatornák és árkok tökéletesek voltak a gyalogság védelmi harca számára. A támadás megindulásakor ez a terület egyiptomi kézen volt.

Az *Erős szív* hadművelet október 15-én 17 órakor vette kezdetét, amikor a Saron, 247. (Raviv) páncélosdandára elterelő támadást indított. A terv azonban ezután késve folytatódott, mivel a 14. (Resev) páncélosdandár támadása egy, a 243. (Matt) ejtőernyős dandár indulása több órát késett. Ennek ellenére a Resev páncélosdandár nagyobb nehézségek nélkül elérte a Lexicon, Akavish, illetve Tirtur útkereszteződést. Ezután azonban északkeleti és északnyugati irányba támadó erői egyiptomi ellenállásba ütköztek. A Matt ejtőernyős dandár a járművek hiánya és a torlódás miatt 21 órára csak 20 km-re tudta megközelíteni az útkereszteződést, de 23 óra után a dandár első egységei így is elérték az átkelési körzetet, ahol találkoztak a Resev páncélosdandár már ottlévő biztosítóerőivel. Az átkelési körzeten belül két átkelési helyet jelöltek ki, ahonnan 16-án 00.30-kor az ejtőernyősdandár első hulláma megkezdte az átkelést, és 1.35-re elérte „Afrikát”. 05.00-ra a teljes dandár, nehézfegyverei nélkül átkelt a csatornán, ekkor már a túlparton tartózkodott Saron tábornok is törzsével. 16-án 9 órára az erősítés is átért a túloldalra (mintegy 30 harckocsi és 2000 főnyi gyalogság). Az izraeliek szerencséjére az egyiptomi vezetés nem tett ellenlépéseket az akkor még gyenge hídfővel szemben, valószínűleg nem akarták elhinni a jelentéseket, vagy pedig teljesen meglepődtek ezen a lépésen.

A kisebb egyiptomi ellentámadások visszaverése után az izraeli csapatok alegység-erejű járőröket indítottak a közelükben lévő különböző rakétakilövőök ellen, hogy a légierő könnyebben támogathassa az előre-

nyomuló csapatokat. Miután az egyiptomi vezetés felismerte a hídfő veszélyeit megpróbálta elvágni a hídfőbe vezető utakat, ezzel lehetetlenné téve az utánpótlást. Ennek érdekében a 16. gyalog és a 21. páncélosadosztály részei déli irányba, a 7. gyaloghadosztály 25. páncélosdandára északi irányba támadott a rés lezárására, továbbá a Kairó közelében tartalékban állomásoztatott erők egy részét is riadóztatták és elindították a csatorna irányába. Az egyiptomi támadás miatt az izraeli hadvezetésnek el kellett halasztania az Adan hadosztály átkeletét, és az utak megtisztítására kellett küldenie a hadosztály erőit. A hadosztályhoz rendelték még a Saron hadosztály *Raviv* dandárát is. Az ellentámadás azonban csak nagyon nehezen haladt előre, utánpótlás szempontjából pedig az idő egyre jobban sürgette az izraelieket. Ezért az Adan hadosztály alá rendelték a 35. (Jairi) ejtőernyősdandárt is. Továbbá a Déli Parancsnokság a tartalékból elindította a Karen páncélosdandárt is, hogy támogassa a Resev páncélosdandárt a várható újabb egyiptomi támadással szemben. A résben eközben igen heves harcok folytak, a körülbelül 10 km-es útszakaszon a két fél nagyjából 250 harckocsit veszített, és az utak többször is gazdát cseréltek, ráadásul az egyiptomiak továbbra is megtartották a „Kínai-farm” nagy részét.

17-én 3.30-ra megnyitották az „Akavish” és „Tirtur” utat az Adan hadosztály egyéb erői részére, így a műszaki csapatok megkezdheték a hadihidak építését, amivel jelentősen gyorsíthatták a hadianyagok, elsősorban páncélosok átjutását a csatornán. Október 17-én a 3. Hadsereg északi irányba támadó 25. páncélosdandára veszélyesen fenyegette a meggyengült Resev páncélosdandárt, ezért a 600. (Baram) északról és a 217. páncélosdandár (Karen) keleti irányból körbezárták az egyiptomi erőket és majdnem teljesen megsemmisítették.

17-én este az Adan hadosztály is átkelt a csatornán, így már 5 dandár tartózkodott a hídfőben. Október 18-án reggelre a „Kínai-farm” is a zsidók kezére került. Most már minden készen állt a hídfő kiszélesítésére, a tervek alapján a Saron hadosztálynak észak felé kellett támadnia Iszmáilija irányába ezzel fenyegetve a 2. hadsereg hátát, míg az Adan hadosztály nyugat illetve dél felé támad Szuez irányába. Mivel október 18–19 éjjelén a Magen hadosztály is átkelt a csatornán így a tervet azzal bővítették ki, hogy a hadosztálynak az Adan hadosztályt kell támogatnia, az elszigetelt egyiptomi erőket meg kell semmisítenie, valamint Abadijánál el kell érnie a csatornát, ezzel bekerítve az egyiptomi erőket.

Október 19-én az izraeli támadás a terveknek megfelelően elindult, a bal szárnyon az előrenyomulást az Adan hadosztály kétlépcsős hadrendben kezdte meg. A hadosztály jobb szárnyán a Baram páncélosdandár nyugati, majd déli irányba támadott, körülbelül 20 km-t nyomult előre, majd egyiptomi ellenállásba ütközve megállt. A második lépcsőben haladó Karen páncélosdandár bevetésével tudtak csak továbbhaladni. A hadosztály balszárnyán az Amir páncélosdandár Fajid irányába támadott, ám a város repülőtere előtt megakadt. 19-én délelőtt megérkezett a Magen páncélosdandár is, amely elkezdte felszámolni az első vonalban harcoló csapatok mögött maradt, elszigetelődött egyiptomi erőket. A nap folyamán a hadosztály élei körülbelül 40 km-t ért nyertek, valamint elfoglalták az el-Sallufa-Kairo út egy részét is.

A hídfő jobb szárnyán támadó Saron hadosztály észak felé nyomult. A hadosztály jobb szárnyán a Matt ejtőernyősdandár 10 km-es előrenyomulás után elakadt. Segítségére sietett a Resev páncélosdandár, minnek hatására az egyiptomi erők visszavonultak. A hadosztály közepén támadó Erez páncélosdandár és a Resev dandár a nap

folyamán körülbelül 25-30 km-t nyomult előre.

Október 20-án folytatódott az izraeli támadás minden irányba. A Baram páncélosdandár is elérte az el-Sallufa-Kairo utat, amit végleg lezárt. Kisebbségi erőkkel megpróbálták még elérni a Szuez-Kairó utat is azonban ez nem sikerült. A hídfő közepén támadó Magen páncélosdandár dél felé támadott és estére elérte a Szuez-Kairó vasútvonalat. A hídfő jobb szárnyán támadó Saron hadosztály nehéz harcokban csak 5-10 km-t nyomult előre, 10 km-re közelítette meg az Iszmáilija-Kairo utat.

Október 21-én az Adan hadosztály dandárai az el-Sallufa-Kairó úttól délre törektek előre, de az egyre erősödő ellenállás miatt csak néhány kilométert haladtak előre. A közepén támadó Magen páncélosdandár egy dandára elérte a Szuez-Kairó vasútvonalat, másik dandára a Szuez-Kairó műutat a 101-es kilométerkönel. A Saron hadosztály továbbra is csak lassan haladt előre, és estére csak az Iszmáilija-Nílus csatorna partjáig jutottak, a várost nem sikerült bevenni. Eközben a csatorna keleti partján lévő, mindössze 8 km széles hídfőre egyre nagyobb nyomás nehezedett.

A két fronton kialakult, az arab országok szempontjából egyre kedvezőtlenebb helyzet arra kényszerítette az arabokat, hogy tűzszünet megkötését javasolják, amit az ENSZ és a nagyhatalmak is támogattak. Ennek eredményeként született meg az ún. első tűzszünet, ami október 22-én 18.52 perckor lépett életbe.

Október 22-én az izraeliek növelték a támadások ütemét, tudva, hogy a tűzszünet a nap folyamán életbe lép. Ezért az Adan páncélosdandárnak el kellett érnie a Keserű-tavak déli partját, valamint minél jobban meg kellett közelítenie Szuezt. A Magen páncélosdandár pedig azt a parancsot kapta, hogy Szueztől délre érjen ki a Suez-csatornához, ezzel teljesen elvágván a 3.

egyiptomi hadsereg utánpótlását, azonban ez a támadás nem járt sikerrel. A jobb szárnyon a Saron páncélosadosztálynak továbbra sem sikerült elfoglalnia Iszmáiliját.

A harcok folytatódtak a tűzszünet életbe lépése ellenére is, mindegyik fél a másikat vádolta a tűzszünet megsértésével. Október 23-25. között a harcok főleg hídfőben folytak, hiszen az izraeliek eddig még nem tudták bekeríteni a 3. Hadsereget, ami Szuezi elfoglalása nélkül nem volt maradéktalanul teljesíthető. A támadás gyorsítása érdekében újabb erőket csoportosítottak át az Északi Arcvonalról, ezekből az Adan hadosztály a *Tamari* vegyes dandárt hozta létre, amelyet rögtön át is szállítottak a hídfőbe. Az Adan hadosztály minden erejét bevetette, hogy megtisztítsa a Szuezi-be vezető utat, de ez erős ellenállás miatt lassan ment. Az izraeli csapatok megpróbálták a várható második tűzszünet életbe lépése előtt elfoglalni Szuezt. Ezért 23-án este a hídfő balszárnyán az Adan hadosztály Baram páncélosdandára és Tamari vegyes dandára folytatta a harcot es-Sallufa-Kabrit térségében, míg két páncélosdandára a szárnyakon tovább nyomult Szuezi felé. A Magen páncélosadosztály áttörve az egyiptomi védelmet, és 24-én éjjelre elfoglalta Abadiját és kiért a Szuezi-öböl partjára, ezzel bekerítve a 3. hadsereg erőit.

Október 24-én 7 órakor az ENSZ Biztonsági Tanácsának felszólítására életbe lépett a második tűzszünet, de ennek ellenére a harcok tovább folytak.

Október 24-én 5.00-ra az Amir és Karen páncélosdandárok elérték Szuezi peremét és megpróbálták menetből elfoglalni, de a támadás az utcai harcok miatt összeomlott. Ezt követően október 25-én és 28-án még megpróbálkoztak a város elfoglalásával, azonban ez nem sikerült.

A tűzszünet életbe lépése után a harcok ellenére a megállapított tűzszüneti vonalak nem változtak. Az izraeli csapatok a 3.

hadsereget végül teljesen bekerítették, habár Szuezi városát nem sikerült maradéktalanul elfoglalniuk, ugyanígy a hídfő északi részén lévő Iszmáiliját sem sikerült bevenniük. Ennek ellenére az izraeli támadás sikeres volt, hiszen a Szuezi-csatornán túli újabb területszerzéssel, komoly előnyre tettek szert a tűzszüneti tárgyalásokra.

Október 28-a után is folytak még kisebb összecsapások a Sínai-félszigeten, azonban a komolyabb hadműveletek véget értek

3. Északi arcvonalon (Galári-fennsík)

Az északi arcvonalon a szíriai csapatok támadása a Déli Arcvonallal egy időben, 1973. október 6-án tüzérségi és légi előkészítés után 14.20-kor indult.

A szíriai támadást három hadosztály indította. Az arcvonalon jobb szárnyán a 7. gyaloghadosztály hétlépcsős hadrendben támadott Szasza-Vasszet-Gonen irányban. Az első lépcső jobb szárnyán a 68. gyalogdandár, bal szárnyán a 85. gyalogdandár, a második lépcsőben az 1. gépesített dandár és a 78. páncélosdandár nyomult előre. A támadás a bal szárnyon lassan haladt, majd a 188. (Barak) hadosztály 3 km-rel a Bíborvonal mögött a „Könnyek völgyében” megállította.

Az arcvonalon középső szakaszán a 9. gyalogdandár támadott el-Harrar – Kfar – Neffek – Ros Pinna általános irányba, jobb szárnyán az 52., bal szárnyán az 53. gyalogdandárral. A 43. gépesített dandár és az 51. páncélosdandár a hadosztály második lépcsőjét alkotta. A bal szárnyon haladó erők a *Barak* páncélosdandár ellen harcolva 8 km-rel haladta túl a „Bíborvonalat”, a jobb szárnyon azonban az izraeli 7. páncélosdandár a támadást a Bíborvonalon megállította.

A szíriai arcvonalon bal szárnyán az 5. gyaloghadosztály a Rafid-Tibériás-tó irányba támadt jobb szárnyán a 12. gyalogdandárral, bal szárnyán a 61. gyalogdandárral,

második lépcsőjében a 132. gépesített dandárral és a 47. páncéldandárral. A hadosztály 6-án este áttörte a Barak páncélosdandár védelmét, majd három irányba törne előre kb. 10 km tért nyert 7-én reggelre.

Még ugyanaznap szíriai ejtőernyős csapatok elfoglalták a Hermon-hegység csúcsán lévő megfigyelőállást, ahonnan teljesen átláthatták a területet. Az első napon a szíriai támadás délen jól haladt, északon azonban hamar megállították az 1. Galari gyalogdandár bevetésével.

Október 7-én a szíriaiak minden irányban folytatták a támadást, a főcsapást pedig az arcvonal közepére helyezték át, a Damaszkusz–Illuneitra úttól délre.

A nap folyamán folyamatosan érkeztek a frontra mozgósított izraeli csapatok: a 240. (Laner) páncélosadosztály 2 dandára a 17. (Sarig), 19. (Mir) a 79. (Or) páncélosdandárnak és a Tibériás-tó területén vonult fel. Folyamatosan érkeztek a frontra a 146. (Peled) páncélosadosztály részei is.

A délelőtt folyamán az izraeli 7. páncélosdandár kénytelen volt visszavonulni az erőteljes szíriai támadások miatt.

Az arcvonal középső szakaszán a szíriaiak bevetették az 1. páncélosadosztályt, amely az 5. páncélosadosztállyal együtt elfoglalta a Barak páncélosdandár állásait, megközelítették a Tibériás-tó keleti partját, az 1. páncélosadosztály pedig elfoglalta Kfar-Nafferet, azonban az Or páncélosdandár ellentámadása során estére visszafoglalta a várost. Az arcvonal északi részén az izraeli alakulatok harcolva vonultak vissza a 7. gyalogadosztály elől. Az izraeli csapatok az erősítések megérkezése után a Jákob testvérei-híd előtt és a Tibériás-tótól északkeletre megállították az előrenyomuló szír csapatokat.

Október 8-án reggelre az arcvonal középső és déli részén az izraeliek átvették a kezdeményezést, minek újabb tartalékok érkeztek meg a frontra 20. (Peled)

páncélosdandár, 14. (Bar) gyalogadosztály). A középső szakaszon az Or páncélosdandár Ramtanija, még a Sarig páncélosdandár Husnija irányába támadott. A déli szakaszon a 146. (Peled) páncélosadosztály három dandára északkeleti irányba indult meg, és így a két izraeli hadosztály bekerítéssel fenyegette a szíriai 5. és 1. hadosztályt, melyek ezért 7-8 km-t visszavonultak.

Az északi szakaszon azonban nem sikerült megállítani a szíriai erőket, ahol a védekező izraeli erők súlyos vereségeket szenvedtek.

Október 9-én reggel a 7. szíriai gyalogadosztály továbbfolytatta a támadást, bekerítették és megsemmisítették az izraeli 7. páncélosdandár egyes részeit. Az izraeliek azonban sikeres ellenlökést hajtottak végre a szíriai balszárny ellen és elvágták annak összeköttetéseit, így a szíriaiak erők kiindulási állásaikhoz vonultak vissza. Tehát így már az északi szakaszon is az izraeliek kezébe került a kezdeményezés. Az arcvonal középső szakaszán a 240. (Laner) páncélosadosztály elérte a „Bíbor-vonalat”, a déli részen pedig a 146. (Peled) páncélosadosztály szintén elérte a „Bíbor-vonalat”, sőt több helyen át is lépte.

Október 10-én Irak és Jordánia bejelentette, hogy belép a háborúba és csapatokat vezényel a frontra (Irak a 3. és a 6. páncélosadosztály, valamint 100 db repülőgépet, Jordánia pedig páncélosdandárt indított el).

Jelentősebb harci esemény a nap folyamán azonban nem történt.

Az izraeli hadvezetés eldöntötte, hogy október 11-én döntő ellentámadást indítanak Szíria ellen, a Galán-fennsík északi részéről Damaszkusz irányába. Az izraeli erőket az el-Kuneitra–Damaszkusz irányba csoportosították.

Az ellentámadást négy páncélosékkal indították, amelyeknek a feladata az volt, hogy átlépve a „Bíbor-vonalat” áttörjék a szíriai

első védővonalat, amely a vonaltól 1-3 km-re húzódott és 5-7 km mély volt, és harckocsi-akadályokkal és aknamezőkkel volt megerősítve.

Az arcvonal bal szárnyán az Eitan gépesített hadosztály két páncéloséket képezett. Az egyik páncélosékeknek (7. páncélosdandár) Hodert és Beit Jant kellett elfoglalnia. A másik páncéloséket a Barak páncélosdandár megmaradt erői alkották és Holeszt kellett elfoglalniuk. A 7. páncélosdandár sikeresen elfoglalta Hodert, de Beit Jan előtt megállították a szíriai ellenlökések, de a páncélosék így is 7-8 km tért nyert. A Barak páncélosdandár áttörte a védőövet elfoglalta Horfát, majd estére Holeszt, így 10-12 km-t haladtak előre.

Az arcvonal középső részén a „Blaner” páncélosadosztály és két éket képezett, amelyek a Kuneitna–Damaszkusz úttól párhuzamosan támadtak, hogy elfoglalják Kan-Arnabát és Dzsabát. A páncéloséket már a támadás kezdetén erős ellentámadásba ütköztek és súlyos vereségeket szenvedtek. Ezért bevezették az Or páncélosdandár részeit, sőt a Mir páncélosdandárt is.

Az izraeli ellentámadás első napja sikerrel járt, több helyen áttörték a védőövet és 10-15 km-rel visszavetették a szíriai erőket, valamint megközelítették a második védőövet. Ekkor fordult a szír vezetés az egyiptomiakhoz, hogy indítsanak újabb támadást a Sínai-félszigeten az izraeli erők lekötésére.

Eközben a nemzetközi politikában különböző fejleményekre került sor, az Amerikai Egyesült Államok harckészültségbe helyezte erőit, megerősítette a Földközi-tengeren állomásozó 6. flottát, valamint a Szovjetunió is bejelentette, hogy *„amennyiben Izrael folytatja bűnös tevékenységét, úgy ezt nem nézheti tétlenül”*. A nemzetközi közvélemény is elítélte Izrael újabb területszerzésre irányuló törekvését.

Az izraeli vezetés csapatainak azt a feladatot adta, hogy arcból támadják, illetve

délről kerüljék meg a Damaszkusztól 25-30 km-re lévő második védőövet, hogy így Damaszkusz a messzehordó tüzérség tüzéneke hatókörébe kerüljön.

Október 12-én a *Ganer* hadosztály támadása kezdetben jól haladt, két dandára jelentős veszteségek dacára is elfoglalták Naszedzset, majd északkeleti irányba, Knaker felé fordult, amely már a második védőövenben feküdt. Az előrenyomuló hadosztály elérte, hogy előttük páncéloserők bontakozzanak szét ellentámadásra, ezért megálltak, hogy ne sétáljanak bele a csapdába. Bevárták az Or páncélosdandárt és egy ugyanolyan tűzsákokat készítettek elő, ahol az ellenséges páncélos erőket csapdába ejthetik és megsemmisíthetik. Mint kiderült ezek a páncélos erők a 3. iraki páncélosadosztály voltak.

Október 13-án reggel az iraki csapatok megindították a támadásukat, és amikor 2-300 m-re megközelítették a „tűzsákokat” az izraeli csapatok tüzet nyitottak, rövid idő alatt 80 iraki harckocsit kilőttek. Az iraki ellenlökés így megghiúsult, ezután ők is visszavonultak a második védőövebe, ahová a nap folyamán beérkezett a 40. jordániai páncélosdandár is. Ezen a napon egyébként az izraeli csapatokat feltöltötték és pihentették.

Október 14-én az arcvonal némileg megszilárdult. Északon a Hermon-hegységre támaszkodott, majd délnyugat felé haladt a Szassa térségig, innentől egyenesen nyugatra haladt a „Bíbor-vonalig”, majd ezt követte a szíriai-jordániai határig. Október 15-én a szíriai parancsnokság felkészült, hogy a 40. jordániai és a szaúd-arábiai 20. páncélosdandárral, a 3. iraki páncélosadosztállyal és a 9. szíriai gyalogadosztály egy dandárával 16-án északi irányban támadást hajtson végre a Laner hadosztály oldalába.

Október 16-án a támadás megindult, ám a 3. iraki páncélosadosztály állásaiba maradt, így az ellentámadás elakadt, így visszatértek kiindulási állásaikba. Délután az iraki-

ak megkésve támadást indítottak, ám rövid idő alatt 60 harckocsit vesztek és visszavonultak. Az ellencsapás így sikertelen maradt, ezek után két napig csak tüzérségi párbaj folyt és az izraeli légierő szíriai célpontokat bombázott.

Október 19-én a szíriai, jordániai és az iraki csapatok több ellenlökést hajtottak végre, sikertelenül. Izrael aznap újabb csapatokat vezényelt át a Déli Arcvonalra. Október 20-án az arab csapatok feltöltötték készleteiket és ellentámadásra készültek. Irak útnak indította a 6. páncélos hadosztályt Szíria felé, míg Jordánia is újabb páncéloserőket küldött frontra. A szíriai ellentámadást október 21-ére tervezték, de az iraki parancsnokság közölte, hogy nem tudnak felkészülni, így a támadást másnapra halasztották. Ezen a napon az izraeliek 1. *Goláni* gyalogdandárának részei ismét megkísérelték visszafoglalni a Hermon-hegységben lévő megfigyelőállást, ami nem járt sikerrel.

22-én az izraeliek újra megpróbálkoztak a figyelőállás elfoglalásával, ám az ellenállás miatt ez csak 23-án reggelre sikerült (Az északi arcvonalon sem vették figyelembe a tüzszünetet.) Október 23-án szórványos tüzérségi párbaj folyt.

Október 24-én Szíria, Jordánia és Irak is elfogadta az ENSZ 339. számú határozat tüzszüneti javaslatát, így a harcok az északi arcvonalon véget értek.

Október 25-én az ENSZ BT a 340. számú határozatában a 22-ei tüzszünet harci helyzete alapján határozta meg a tüzszüneti vonalat.

A NEGYEDIK ARAB-IZRAELI HÁBORÚ

ÁLLOMÁNY ÉS KATONAI ERŐVISZONYOK

	Izrael	Egyiptom	Szíria	Jordánia	Irak	Egyéb arab országok	Arab erők összesen	Erőviszony
Összlétszám	300 000	500 000	140 000	75 000	95 000	180 000	990 000	1:3
Résztvevő létszám	275 000	260 000	140 000	5 000	20 000	25 000	450 000	1:1,6
Hadosztály-parnacsnokság	gy.	5	3				8	
	g.	3	2				5	
	pc.	7	2			1	3	
	eje	—	—				—	
össz.:	7	10	5		1	16	1:2,3	
Dandár	gy.	13	14	11			25	
	g.	3	15	6		1	28	
	pc.	19	11	10	1	2	25	
	eje	4	4				4	
össz.:	39	44	27	1	3	77	1:2	

Harcokosi, db	2 000	1 955	1 270	150	300	370	4 045	1:2
Pc. jármű, db	4 000	2 400	1 300	200	300	120	4 320	1:1,1
Tűz. tüzérség	570	1 210	655	36	54	100	2 055	1:3,6
Tűzcsőes rakéta		30	12				42	
Légvédelmi rakéta	75	880	360	20		20	1 280	
Páncéltörő rakéta	280	850	350				1 200	
Hírcsapat	v., vb.	476	562	310		73	92	1 037
	bc.	12	48	16			64	
	össz.:	488	620	326		73	92	1 101
Egyéb repülőgép	66	70	16				86	
Helikopter	50	82	36			12	130	
Rg./helik. öm.	354/30	690/82	342/36		73/-	92/12	1197/130	
Torpedóromboló		8					8	
Rak. gyorsaság	14	17				9	26	
Tengeraltató	1	12					12	
Hajóegység öm.	43	109				24	133	

Október 27-én a déli arcvonalon is tárgyalni kezdtek az egyiptomi és izraeli erők képviselői a szuezi-kairói műút 101-es kilométerkövével. A megbeszélések november 11-ig tartottak és hat pontban állapodtak meg, amelyek közül az október 22-ei helyzet alapján megállapított tüzszüneti vonal váltotta ki a legnagyobb vitát.

November–decemberben Genfben megkezdődtek a békekonzferencia előkészületei, melyet követően 1974. január 18-án az izraeli és az egyiptomi vezérkari főnök aláírta a déli arcvonalra vonatkozó csapatosztályváltási megállapodást, melynek lényege a következő volt: Izrael visszavonja csapatait a Szuezi-csatorna nyugati partjáról, a keleti parton levő erői pedig 20-30

km-es sávban csökkentett erővel helyezkednek el; ugyanígy tesznek az egyiptomiak is 8-12 km mélységben a csatorna nyugati partján, majd megnyitja a Szezei-csatornát, és a Vörös-tenger bejáratát. A két fél között 6-8 km széles „ütközőövezetet” létesítenek, amelyet az ENSZ csapatok felügyelnek.

Az Északi Arcvonalon a kisebb összecsapások 1974 áprilisig is eltartottak. Májusban a csapatszétválasztási tárgyalásokon némi előrelépés történt, így május 30-án a két fél elfogadta a megállapodást, amit május 31-én alá is írtak.

Ennek lényege a következő volt: Izrael visszavonja csapatait Szassza város körzetéből, kiürít kb. 770 km² elfoglalt területet; Kuneitra városból csapatait 300 m-re nyugatra vonja vissza; 500 m-től 4 km-ig terjedő ütközőövezetet hoznak létre az

ENSZ-erők ellenőrzése mellett, a csapatszétválasztást azonnal megkezdik, a hadifoglyokat kicserélik.

A csapatszétválasztási megállapodásokkal a negyedik arab-izraeli háború lényegében befejeződött, ám ez a háború, úgymint a többi, nem oldott meg semmit a Közel-Kelet kérdései közül, amit a későbbi események is igazoltak.

Felhasznált irodalom

- ☞ RÉTI ERVIN: *Háború és béke a Közel-keleten.* Bp., 1975, Zrínyi.
- ☞ OSZETZKY TAMÁS: *Arab-izraeli háborúk, 1948-1982.* Bp., 1984, Zrínyi.
- ☞ KUTI GYÖRGY: *Páncélosok korunk háborúiban.* Bp., 1981.
- ☞ *Top Gun* 1997/9, 10, 12. sz.; 1998/1, 2. sz.

Kiss Gábor Ferenc

Világvége története (1.)

A címben szereplő helyszín nem bibliai vagy mitológiai helyszínre utal, hanem egy Európától igencsak távol eső területre, melynek nevét a világ igazán 1982-ben ismerte meg, egy Argentína és Nagy-Britannia között lezajlott háború kapcsán. Ez a hely a Falkland-szigetek (vagy ahogy „argentínul” nevezik, Malvin-szigetek), mely az öreg kontinenshez képest csakugyan a „világvégen” fekszik. Jelen írás ezt a földgömbön oly jelentéktelen territóriumot és annak történetét az 1982-es dél-atlanti konfliktusig igyekszik bemutatni.

Földrajzi viszonyok

A Falkland-szigetek ma Nagy-Britannia önkormányzattal rendelkező külbirtoka. A szigetcsoport Dél-Amerika déli csúcsától mintegy 480 km-re északkeletre, a Magellán-

szorostól hasonló távolságra keletre fekszik. Két nagy (Nyugat-Falkland, területe 5320 km² és Kelet-Falkland, területe 6750 km²) és kb. 200 kisebb szigetből áll. Területe kb. 12 200 km². Fő- és egyetlen városa a Keleti-Falklandon fekvő *Port Stanley*, 1300 lakossal. A szigeten több kisebb település található de ezek inkább juhtenyésztő közösségek, mint tényleges városok. A szigetek összlakossága jelenleg 2100 fő körül mozog, de az 1982-es háború időszakában 1900 fő volt. A lakosság brit származású és angol anyanyelvű. Vallásilag 70% protestáns, 30% katolikus.

A szigetek közigazgatásának élén a brit korona által kinevezett kormányzó áll. Tanácsadó testülete a végrehajtó tanács, mely a magasabb rangú közigazgatási tisztviselők-ből és a törvényhozás néhány képviselőjéből

áll. A törvényhozó testületnek is a kormányzó a feje. A szigetek kormányzata igazgatja a szintén brit uralom alatt álló Déli-Georgia és Déli Sandwich-szigetet is, valamint a Shag és Clerce sziklazátonyt, amelyek Falklandtól keletre illetve délkeletre 1100-1200 km-re fekszenek. Munkanélküliség nincs, de a lakáshiány akadályozza a bevándorlást. Az oktatás ingyenes és 15 éves korig kötelező. Stanleyben középiskola működik és a kórháza ingyenes egészségügyi ellátást nyújt.

A két nagy sziget északi részén dombság fut végig, melynek legmagasabb pontja a 705 m magas *Mount Osborne* Kelet-Falklandon. A partvidéket völgyek tagolják, melyek jó kikötőhelyet nyújtanak. A szeles, hűvös időjárásra nem jellemzők a szélsőségek, az évszakok között alig van különbség. Az állandó erős nyugati szél sebessége átlagosan 30 km/h körüli, de előfordulnak akár 100 km/h-s szelek is. Az éves átlaghőmérséklet 5 °C körüli, az éves csapadékátlag 635 mm. A növényzet alacsony és sűrű, a tájat nem szakítják meg vadon nőtt fák. A hideg, nedves éghajlat gátolja a növények teljes felbomlását és elősegíti mély tűzegrétegek lerakódását, amit a helyiek tüzelőnek használnak. Az eredeti állatvilágból szárazföldi emlősök gyakorlatilag kipusztultak. Mindennaposak viszont a különféle cetek és delfinek és gyakoriak a déli oroszlánfókák. A környezetvédők a szigeten található nagy létszámú pingvinkolónia védelme érdekében manapság egyre inkább szorgalmazzák egy nemzeti park felállítását.

A szigetek egész területe – kivéve a fővárost – a juhtenyésztést szolgálja. A juhtenyésztő gazdaságok részben családi, részben társasági – Falkland-szigeteki Társaság – tulajdonában vannak. Összesen 700 000 juh él a szigeten s gyapjúhozamukat az anyaországba szállítják. A gyapjas állatok jelentőségére utal az is, hogy arrafele „365-ös”-nek nevezik, mivel az év minden egyes

napjára jut birkahús. A bevételek között a gyapjúkivitel játssza a fő szerepet. A juhok mellett tartanak pár ezer szarvasmarhát is. Az állattenyésztést part menti halászat egészíti ki.

A belső közlekedés közutakon folyik, de a gyakori járhatatlanság miatt fontos a partmenti hajójáratok szerepe is: egy part menti teherhajó járja körbe a két nagy szigetet, begyűjti a gyapjút és kiszállítja a fogyasztási cikkeket. A Mount Pleasant repülőtérrel rendszeres járat közlekedik az anyaországba, útközben az Ascencion-szigeten leszállva. A terepviszonyok miatt a járműállomány szinte csak terepjárókból áll. (Az Ascencion-sziget közlekedési szempontból fontos szerepet játszik mind a falklandiak életében, mind a dél-atlanti brit politikában. A Londontól mintegy 13 000 km-re fekvő Falklandok felé vezető útnak nagyjából a felénél található ez a sziget, Angliától 6700 km-re. E jelentősége a háború folyamán mutatkozott meg.) A kommunikációt műholdas távközlési rendszer segíti.

A szigetek története

Egyes korabeli térképek és útleírások alapján bizonyosnak látszik, hogy a szigeteket már a XVI. század elején spanyol szolgálatban álló tengerészek felfedezték. Angol források szerint *John Davis* angol tengerész pillanthatta meg először, mikor a *Desire* nevű hajójával 1592-ben arra járt. Vitathatatlan viszont, hogy *Sebald de Weerdt* holland tengerész derítette fel őket 1600 körül. A szigetek nevét *John Strong* angol hajóskapitány adta, aki 1690-ben partra szállt a szigetekre. Ő eredetileg a két fő szigetet elválasztó szorost nevezte el *Falkland Sound*nak, az Admirális kincstárnokáról, Lord Falklandról. Később ezt nevet vonatkoztatták az egész szigetekre. Először a franciák létesítettek állandó telepet a szigetekre: 1764-ben *Louis-Antoine de Bougainville* vezette expedíció épített bázist a Kelet-

Falklandon, melyet a francia uralkodóról *Port Louis*-nak neveznek el. Lakosságát 17 hugenotta alkotta. A következő évben a brit haditengerészet is megjelent a térségben *John Byron* sorhajókapitány vezetésével. Azt a helyet, ahol partra szálltak az Admiralitás akkori első lordjáról *Port Egmont*-nak nevezték el. Térképészeti munkálatokat folytattak a térségben majd tovább álltak. Brit település 1766-ban létesült a Nyugati-Falklandon *John McBride* kapitány által. A térségben ez időtől kezdve indult meg a kereskedelmi célú fókavadászat. A gyors növekedésre jellemző, hogy az 1780-as évek közepére évente több millió darab bőrt exportáltak a szigetekről.

Az angol és francia dél-atlanti jelenlét kiváltotta a területet saját érdekszférájának tekintő Spanyolország tiltakozását. 1767-ben a franciáktól a spanyolok 24 000 fontért megvették birtokaikat, 1770-ben pedig kiűzték a briteket. A következő évben azonban háborús fenyegetéssel visszatértek s visszaszerezték nyugat-falklandi birtokaikat. Az angolok alapvetően nem területi igényeik miatt makacsodtak, inkább az őket ért gazdasági károk miatt szerettek volna elégtételt. Az elégtételbe beleegyeztek a spanyolok, így 1774-ben Anglia kiűrtette a szigeteket. A távozó angolok azonban egy táblát hagytak ott, melyen egy felirat a világ tudomására hozza, hogy a szigetek az angol király tulajdonát képezik. Tettelesen azonban sokáig nem tesznek semmit a szigetek megszerzése érdekében. A táblát a spanyolok Buenos Aires-be szállították, s ott is tartották 1806-ig, mikor is a várost megszálló angolok visszaszerezték azt.

1774-től 1810-ig, Spanyolország zavaraltanul birtokolta a Falklandokat, melyet 1777-től a Rio de la Plata-i (Buenos Aires) alkirályság alá tartozott. 100 katonát és patagóniai indián rabszolgával népesítik be a települést. A szigetek tulajdonlásában a San Martin vezette forradalom kitörése

(1810. május 25.) s győzelme hoz csak változást. A megalakult Dél-Amerikai Egyesült Tartományok, mely 1816-ban függetlenné nyilvánította magát Spanyolországtól, 1820-ban kihirdette szuverenitását a Falkland-szigetek felett, s egy hajót küldve birtokba is vette. 1826-ban nevezik ki a terület kormányzójává Louis Vernet-t. 1831-ben Vernet parancsára elfognak egy térségben vadászó amerikai fókavadászhajót. Erre a Lexington amerikai hadihajó lőtte és lerombolta az argentin telepet, Puerto de la Soledadot, megtorolva az amerikai hajót ért incidenst. A lerombolt kikötőt elhagyta az argentin tisztviselői kar és lakosság nagy része. Miután az eset az argentin kormány tudomására jutott, 1832-ben megszakította a diplomáciai kapcsolatokat az Egyesült Államokkal s csak 12 év múlva megegyeztek a viszonyt s rendezik egymással való kapcsolataikat. A szinte lakatlan szigetek megszerzésére ekkor lépett akcióba Nagy-Britannia.

William Parish Buenos Aires-i brit konzul az összetűzés után értesítette a brit kormányt a történekekről, s arról is, hogy a terület szinte üresen áll. Ekkor adják ki a parancsot *John James Onslow* kapitánynak, hogy *Clio* nevű korvettjével haladéktalanul induljon a térségbe, s szerezzen érvényt az angol befolyásnak, hozza rendbe Port Egmont erődjét. 1833. január 2-án a kapitány ultimátumot adott át az ottmaradt argentinoknak, hogy felhúzhassa a brit lobogót Puerto Soledadban. Másnap elfogadták az angol feltételeket, elhagyták a szigeteket s átengedték a brit koronának. Onslow kapitány berendezkedett s kinevezte a szigetek első kormányzójának *Henry Smith* hadnagyot. A következő évben az egész szigetet fennhatóságuk alá vonták s megkezdték a közigazgatás kiépítését.

Rögtön a brit bevonulás után, 1833. január 15-én az angol külügyminisztériumba megérkezett az első hivatalos argentin

tiltakozás. Ettől kezdve évente érkeznek Buenos Airesből a hasonló tartalmú, a diplomácia nyelvén megfogalmazott, franciául írt protestáló iratok, melyekkel Londonban érdemben nem is foglalkoznak. 1888-ban *Quijano Costa* argentin külügyminiszternek Jenner brit megbízott a következő – igazi nagyhatalmi státusból fakadó – választ adta át: „*Ófelsége kormánya megtagad minden vitát mely kétségbe vonja Ófelsége jogát a Falkland-szigetekre*”. A szigetek kérdése argentin nemzeti ügygé vált. Az évente átadott tiltakozó jegyzékek mellett az iskolában tananyagként szerepel az angol támadás s minden településen évente megrendezik a Malvin-szigetek napját.

1841-ben polgári kormányzót neveztek ki a szigetek élére. A szigetcsoportra brit lakosság települ, kiknek egy része az állami hatóságoknál dolgozik, de jelentősebb részük a környező vizeken folyó halászatból, bálnavadászatból él. Ekkor kezdik el a gazdaságilag is jelentőssé váló juhtenyésztést. Pásztorok nagy ellenfelei a vadkuttyák voltak, ezért módszeresen pusztították őket. Az utolsó vadkuttyát 1875-ben lőtték ki. A betelepült juhtenyésztők segítették az argentin birkatenyésztés megteremtését.

A közigazgatás központját 1844-ben helyezték át mai fővárosba, Stanley-be, ahol megalakult az első helyi tanács. 1851-ben a többi gyarmati társaság mintájára hozták létre a Falkland-szigeteki Társaságot (*Falkland Islands Company*). A társaság – bár nem éri el a történelemből is ismert hatalmas gyarmati vállalkozások méretét – azóta is nagy szerepet játszik a szigetek életében, mai napig ez a szigetek legnagyobb juhtenyésztő vállalkozása. A Falklandon élő mintegy 1800 fős közösség 1885-től önfenntartóvá vált s a sziget 1892-ben gyarmati státust kapott. Majd megkapja tartozékként a Déli-Georgia és Déli-Sandwich-szigeteket, melyek 1908 óta tartoznak angol fennhatóság alá. E szigetekon hatalmas bálnavadász kolónia

alakult ki, melynek központja a Déli-Georgián található Grytviken lett. A többféle bálnavadász náció által lakott település a vadászat tiltásáig (1965) működött, utána kiürült. Csak romok maradtak utána: bálnazsírtartályok, feldolgozóhelységek, lakóházak maradványai. E két szigetre is bejelentették az argenti igényt, Déli-Georgiara 1927-ben, Déli-Sandwich-szigetre pedig 1948-ban.

A nemzetközi hírekbe újra csak az első világháború idején jelentek meg a szigetek. A Távol-Kelet német gyarmatainak állomásozó német hadihajók egyesültek egy öt hajóból álló rajba és a Németországba való hazatérést akarták megkísérelni. A Malakka-szoroson és az Indiai óceánon át vezető utat veszélyesnek ítélték s úgy gondolták, nagyobb az esély a sikerre, ha a Horn-fokon keresztül térnek haza. Áthajózták a Csendes-óceánt, sikeresen átkeltek a Horn-fokon, de a Falkland-szigetekenél brit hajóhadba ütköztek. Ugyanis közben *Fischer* tengernagynak, az Admirális első lordjának a parancsára a Földközi-tengeren állomásozó brit flotta két legerősebb hajóját, az *Inflexible* és az *Invincible* csatacirkálókat a térségbe vezényelték, s azok négy másik cirkálóval egyesülve rajtaütöttek a német hajórajon. 4 német hajót elsüllyesztettek, az ötödik, a Dresden elmenekült s csak később, 1915-ben a Juan Fernandez-szigetekenél sikerül elsüllyeszteni.

A második világháború kitörésével az angolok 6 hajót vezényeltek a szigetekhez, talán a japán flottától tartva s jelentősen megerősítették az ott állomásozó szárazföldi erőket is, 2000 főre növelve létszámukat. A Midway-szigetekenél elszenvedett japán vereség, illetve a USA megerősödésével 1942 végére csökken a brit jelenlét is. Közben Argentína nem adta fel falklandi aspirációit s ez 1943-ban majdnem egy kisebb fegyveres összecsapáshoz vezetett. Jelentősebb fellépést azonban nem akart provokálni, mivel

nem akart szembekerülni a szövetséges koalícióval, annak ellenére, hogy Buenos Airesben németbarát vezetés kezében volt a hatalom. Ez időben Argentínának első ízben sikerül megszerezni a közép- és dél-amerikai országok támogatását azzal, hogy a azok elismerték Argentína jogait a Falkland-szigetekre.

A világháború után a felélenkülő antikolonialista mozgalmakkal együtt újra terítékre került a szigetek ügye. 1949-ben London és Buenos Aires megállapodást kötött a konfliktusok békés rendezéséről. A gyarmatok ügyeivel foglalkozó ENSZ bizottság 1964-ben tűzte napirendre a Falkland-szigetek kérdését. Argentína az 1493-as pápai bullával támasztotta alá igényét s hivatkozott az 1494-es tordesillasi szerződésekre is, amelyek a bullákat úgy módosították, hogy Spanyolország és Portugália felosztja egymás között az Újvilágot. Argentína arra hivatkozott, hogy Spanyolország jogutódja, valamint hogy a szigetek Dél-Amerika szomszédságában fekszenek s hogy a gyarmati helyzetnek véget kell vetni. A brit kormány indokai közt szerepelt, hogy 1833 óta „nyíltan, folyamatosan tartotta birtokában, megszállása és igazgatása alatt” a szigeteket s hogy az ENSZ Alapokmányának megfelelően önrendelkezési jogot fog adni a szigetlakóknak. Szerintük az argentin uralom nem szüntetné meg a gyarmati helyzetet, hanem a lakók akarat ellenére valóban gyarmattá tenné a szigeteket. Végül az ENSZ közgyűlése 1965. december 4-én elfogadta a 2065. sz. határozatot, amelyben felszólították az érdekelt feleket, hogy tárgyaljanak a békés megoldásról, s vegyék figyelembe a szigetlakók érdekeit is. A határozat ezenkívül a szigetek kétnyelvű – angol és spanyol – elnevezését egyenlőnek tekinti.

1966-ban meg is kezdődnek a tárgyalások, de mivel nem nagyon érnek el eredményt, a közgyűlés 1967-ben és '69-ben

sürgette a feleket a megegyezésre, s az 1973. decemberi határozat is az eredménytelenség miatt aggódik. 1975-ben a vita napirendre kerül az el nem kötelezett országok limai miniszteri értekezletén, mely záróhatározatában Argentína jogos követelése mellett foglalt állást. Az 1976-os el nem kötelezettek V. kongresszusa is az argentin igényt támogatta. A megszakadt tárgyalásokat Algéria közvetítésével újakezdődnek, s az el nem kötelezettek ismét kiállnak Argentína mellett. Ezen megbeszélések is eredménytelenül záródtak. 1981-ben argentin javaslatra veszik fel a tárgyalásokat 1982. február 26–27-én New Yorkban találkoznak is.

Eme diplomáciai légkörbe robbant be meglepetésszerűen a háború. Noha a helyzetet nem sikerült tárgyalások útján megnyugtatóan rendezni, részmegállapodások azért születtek. 1971-ben kötötték meg a hírközlési és postaegyezményt, melynek előzményeit a következő bekezdés ismerteti. 1974-ben a szigetek olajellátásáról kötöttek egyezményt, mely szerint a *Yacimiento Petrolífero Fimcales* látja el a Falklandokat olajjal és fölgázzal. Ez nagy könnyebbséget jelentett a szigetlakóknak, mivel a körülményes tőzefűtésről áttérhettek az olaj felhasználására.

A '60-as években már történtek kisebb incidensek. Ilyen miniválság volt az ún. bélyegháború, melynek során az argentin posta nem volt hajlandó továbbítani a „Falkland Islands” feliratú leveleket. 1968-ban argentin fiatalok egy bérelt (mások szerint eltérített) repülőgépen leszálltak Nyugati-Falklandon, s csak a két nap múlva helyszínre érkező brit hatóságok távolították el őket. 1974-ben a szigetek önálló pénzt kapott, a falklandi fontot, mely természetesen egy árfolyamon volt az angol fonttal.

A felvázolt események után, felmerül a kérdés, mi adja e távoli szigetcsoport jelentőségét? Jelentős, mert fontos közlekedési útvonalak mentén fekszik. A stratégiai

fontos Panama-csatorna kiesése esetén a Horn-fokon át vezető dél-atlanti útvonal venné át a közép-amerikai vízi útvonal szerepét s ennek az útvonalnak a biztosításában kulcsszerepet kapna a Falkland-szigetek, mint a térség „Máltája”.

Jelentős gazdaságilag is. Jelentős a juhtenyésztés, a halászat, de ezeknél is jelentősebbek a szigetek körül élő krill rákok tömegei, melyek feldolgozásuk esetén jelentős élelmiszeranyagot jelentenek. Geológiai adatok szerint a szigetek körül nagy kőolajkészletek találhatóak. Bár számítások szerint kitermelésük jelenleg még az északi-tengeri olajnál is drágább lenne, előbb-utóbb sor kerül erre is.

Mindezen felsorolt érvek azonban eltörpülnek az utolsó mellett. Vagyis, hogy a Falklandok ugródeszka a „jégbe fagyott torta”, az ásványkincsekben gazdag Antarktisz irányába. Nagy-Britanniának – akárcsak a térség (Chile, Argentína) és a világ számos országának – területi igényei vannak a déli kontinensen. Az igényeket az 1959-es Antarktisz-szerződés értelmében – s nem utolsó sorban a nagyhatalmi jelenlét miatt – nem lehet sem békés, sem fegyveres úton realizálni. A szerződés értelmében az érdekelt államok az Antarktiszon nem tarthatnak fegyveresen erőt, vagyis demilitarizált területté nyilvánítják a kontinenst. Emellett a szerződés időtartama alatt folytatott bármi-

lyen tevékenységet az aláíró felek nem ismernek el a későbbiekben sem jogalapnak területi igény alátámasztására. Ezen igényeket a felek a szerződés időtartamára felfüggesztették.

Az Anglia által létrehozott Brit-Antarktiszi Területek, 5 425 000 km²-en, – melyből 1,7 millió km² a szárazföldek felszíne – fekszik. Ezt a hatalmas területet főbiztos igazgatja, akinek székhelye a Falkland-szigeteken van. 1962-ben a Déli-Georgia és Déli-Sandwich szigetek a Falkland szigetek függőségi területének tekinthető. Vagyis a Falklandok elvesztése e területek feletti kontroll s az Antarktisz felé vezető út egy állomásának elvesztését is jelenti.

Felhasznált irodalom

- ☞ *Britannica Hungarica.* (vonatkozó szócikkek).
- ☞ GALÁNTAI JÓZSEF: *Az első világháború.* Bp., 1980.
- ☞ HALMOSY DÉNES: *Nemzetközi szerződések, 1945–1982.* Bp., 1985.
- ☞ LAINO, DANIEL MAÒANA: *Harc a Falkland- (Malvin-) szigetekért,* 1982. Bp., 1985.
- ☞ *The New Encyclopaedia Britannica.* (vonatkozó szócikkek).
- ☞ RÉTI ERVIN: *Háború a világ végén.* Bp., 1982.

Czagány Gábor

Messzelátó

Az észak-ír válság vallásföldrajzi háttere

Bevezetés

A médiából számtalanszor hallottunk már Észak-Írország szomorú tragédiájáról, az immár sok évszázados nemzeti ellentét-ről, amely századunk húszas éveitől kézzel fogható formát öltött. „IRA, unionisták, brit katonai jelenlét...” – ezek és ehhez hasonló fogalmak köré épülnek a tőlünk távol fekvő, hazánknál is kisebb sziget belső harcainak szóló hírek. Pusztító bombamerényletek képeit láthatjuk, máskor a fenyegetésektől megbénult autóutakról, manapság pedig leginkább az áldatlan helyzetből kifelé mutató békekezdeményezések megnyugtatóbb, ám kevésbé bizonyos eseményeiről számolnak be a híradások.

A világ odafigyel erre a kis részletre a térképen, mint ahogy szemmel tartja a Föld más pontjain lezajló hasonló konfliktusokat is. Mégis a nemzeti ellentétek számtalan példája közül a baszk, a délszláv, az ír problémák kerülnek előtérbe. Mi ennek az oka? Vajon ezek a legpusztítóbbak? Talán itt a legmagasabb a halottak száma? Aligha. Egyszerűen arról van szó, hogy Európa nem tud mit kezdeni az etnikai színezetű konfliktusokkal. Az óvilág azt hitte, hogy már túllépett ezeken a problémákon, ám csalatkozni kellett. A politikai egyensúly mérlegén az integrációra való törekvés nyugszik és ez szemmel láthatólag a maga javára dönti el Európa jövődöbéli sorsát, de semmiképp sem lebecsülendők az ezzel szembenálló folyamatok, már csak történelmi gyökereik miatt sem.

Persze egy-egy kivételt leszámítva a demokratikus rendszereknek sikerült meglehetősen eredményességgel kezelniük ezeket a problémákat (pl: Belgium), ám ez nem jelenti azt, hogy a maradék egynéhány nem jelentene konkrét fenyegetést.

Sokan sokféleképp próbáltak már összehasonlító elemzéseket készíteni ezen konfliktusokról, megkísérelve analógiákat levonni és az egész felől következtetni az egyes esetek felé. Természetesen számtalan vizsgálat eredménye látott napvilágot a konkrét problémák áttekintése nyomán is. (Az ír kérdésről magától értetődően a legtöbb az angolszász nyelvterületen.)

Magam – jelen dolgozatommal – a második típusba tartozó problémafelvetést szeretnék készíteni. Arra keresem a választ, hogy mi indokolja azt, hogy a XX. század végén Nyugat-Európában egy alapvetően vallási színezetű harc folyjon. A téma alátámasztásához nem nélkülözhetek egy kellően bő történelmi áttekintést – kiemelve a vallási és etnikai kulcspontokat – hiszen témaköröm igen mélyen gyökerező, lényegében történelmi probléma. A hangsúlyt mégsem erre szeretném tenni, hanem a vallás és nemzetiség térbeli egymásra hatására, ami itt – mint látni fogjuk – sok kérdésre választ ad. Szeretnék felsorakoztatni néhány tanulságos adatot a vallásosság bemutatására és ebből következtetni jelen kérdés geográfiai, esetünkben regionális földrajzi kihatásaira. Mindezek után történhet meg a válság körbejárása az addig kikövetkeztetett tények alapján.

Bízom benne, hogy dolgozatom megtalálja a választ a felvetett kérdésre és egyúttal megfelelő keresztmetszetet is ad a problémáról térben és időben.

2. Az Ír-sziget képe

2.1 Földrajzi jellemzők

Az Ír-sziget Nyugat-Európa peremén terül el. Teljes területe 84 421 km², amely-

ből 14 139 km² Észak-Írország (Northern Ireland) 1921 óta az Egyesült Királyság része. Az Ír Köztársaság (*Poblacht na hÉireann*) 70 282 km²-es területen fekszik.

Lakosainak száma kb. 3 526 000, népsűrűsége 50 fő négyzetkilométerenként. (Ez a két adat Észak-Írországban 1 578 000 és 100 fő). Hivatalos nyelve az ír gael és az angol, az északi résznek csak az angol.

Az ország négy nagy történelmi tája *Ulster* (északon), keleten *Leinster*, nyugaton *Connaught* és délen *Munster*. Ezek – szintén történelmi alapon – 32 grófságra oszlanak. Észak-Írországot Ulster 6 grófsága alkotja. (Antrim, Armagh, Derry, Down, Fermanagh és Tyrone). Fővárosuk Belfast.

Az Ír Köztársaság fővárosa Dublin (*Baile Átha Cliath*), 660 ezer lakossal. További nagyobb városai Cork, Limerick és Kingstown, de közülük csak Cork lélekszáma haladja meg a százezret. (VERZÁR 1987, 9–10.)

2.2 Történelmi áttekintés

Kétségtelen, hogy Európában majd minden ország erős történelmi hagyományokra épít, de talán nincs a kontinensnek még egy vidéke, ahol annyira összefonódik a múlt és a jelen, mint Írországban. Bár az Európai Unió rosszabb helyzetben levő országai közé tartozik, mégis gazdasági örökségéhez képest dinamikus fejlődést mutatva magas életszínvonalat ért el, de úgy, hogy közben nem szakított gyökereivel, sőt társadalmában dominánsabb maradt a hagyomány. Ennek oka teljesen egyértelmű: történelmük folyamán örökös harcban álltak a hódítókkal és ez alatt hagyományaik mentették meg őket a teljes beolvadásról, vagy attól az alárendelt szereptől, melyet a skótoknak, vagy a walesieknek el kellett viselniük az egyre erősödő Angliától. Ez az örökség vált talajává a XIX. században kibontakozó önállósodási folyamatnak és ez az alapja a ma is zajló ellenségeskedésnek is.

2.2.1 A kelta korszak és a keresztény térítés

Írország mai lakosainak többsége kelta származású, annak az *iverni* törzsnek az utóda, mely az i. e. IX–VIII. században szállta meg az ókorban *Hiberniaként* emlegetett szigetet. A kelta szó fordítása talán „hős, dalia”, mely a németben Held, de ezzel rokonok a gall, wales, gael kifejezések is. Az ír ember ma is gaoidhealnek (e.: gél) nevezi magát és ebben a típusba tartozik a gaedhealach (e.: geela) ír szó is, amely magyarul katolikust jelent, szemben a hódító protestánszal. (VERZÁR 1987, 20–21.)

A kelták nagycsaládra épülő, druidák (pogány papok) által összetartott és a király által irányított társadalmi rendszerét az V. század elején meginduló keresztény térítés nem változtatta meg csak átalakította külsőségeit. A hagyomány szerint az evangélium hirdetését a később szentté avatott *Patrik* és a pápa követte *Palladius* püspök kezdte meg. Az általuk elindított folyamat kb. 100 év múlva hozza meg a kereszténység teljes győzelmét, ám a helyi misztikus, kelta hagyományokat őrző egyház még sok száz évig Rómától különböző utakat jár, aminek jelentőségét az adja, hogy a koraközépkorban az ír szerzetesek számos kolostort és iskolát alapítottak szerte Európában. (Iona, Lindisfarne, Glastonbury, Sankt Gallen, Bobbio, Bécs etc.) Ezek a kor legfejlettebb kultúrkincsét hordozták. (O'BRIEN 1972, 30.)

795-ben megkezdődik a harc az idegen hódítók ellen. A hajókon támadó vikingek 795 és 873 közt 124 kolostort fosztanak ki, valamint erődöket emelnek és városokat alapítanak kalózkereskedelmük biztosítására. Ilyen helyek például a későbbi Dublin, Cork, Wexford és Limerick.

Kialakulnak a feudalizmus előfeltételei, melyek azonban a belső területek klánrendszerét még nem érintik. Az őshonos írek és a vikingek továbbra is ellentétben álltak. A klánok harcuk megsegítésére segítséget hívnak.

2.2.2. Az angol hódítás

1169-ben indul meg a normann invázió *Richard de Clare* fejedelem vezetésével, akik nem csak a vikingeket győzik le, de egyúttal az írekre is rátámadtak. Túlerejükkel hamar győzedelmeskedtek és megszüntettek minden önálló ír intézményt. Az ír egyház csatlakozni kényszerült Rómához, 1175-ben pedig II. Henrik anglonormann uralkodó Írország királya is lett. Ezzel megkezdődött az angolok és kelták több évszázados harca.

A XIII–XIV. század folyamán először az írek, majd a normannok is az ország nyugati részére szorulnak. Leinsterben létrejön az ún. *English Pale*, ahol teljes angolszász uralom volt. A XIV. századig az ezen kívül eső területek ügyeibe nem sokat szóltak bele, így például látványosan elismerték az ulsteri és leinsteri ír királyokat. 1366-ban viszont kiadják a kilkenyi rendeletet (*Statutes of Kilkenny*), mely betiltja többek közt az ír nyelvet, öltözetet, szabályozza az angolok és normannok házassági lehetőségeit az írekkel, meghatározza az angol irányítási rendet, más szóval élesen meghúzza a határt hódító és hódított közt. (CURTIS 1995, 114–115.)

1455-ben az ír főurak rossz oldalon lépnek be az angol trónviszályba, a Rózsák háborújába, aminek közvetett következményeképp kimondják, hogy az ír parlament angol jelenlét nélkül nem üléseshet (1494). Ezzel létrejön a teljes angol befolyás.

Az írek sorsát VIII. Henrik pecsételte meg, azzal, hogy kimondta 1537-ben az angol egyház önállóságát, megindítva a katolikusok és anglikánusok máig tartó harcát. Az angol reformáció jellegét tekintve nem utolsósorban az idegen (olasz és francia) katolikus egyház hatalma ellen irányuló nemzeti szellemű mozgalom volt. Írországban viszont a régi anglonormann családok leszármazottai – csakúgy, mint az írek katolikusok voltak. (GREAVES 1973, 10.) Ebben

a harcban tehát a reformált vallású főurak nyertek sokat, amidőn 1702-ig összesen 7 millió hold föld kerül angol kézre!

Ekkortól kezdtek az angol hatalom kezdeményezésére fanatikusan királyhű, kálvinista skótok Ulsterbe költözni, ahol hamarosan a földek többségét uralmuk alá vonták. Az ő közvetlen leszármazottjaik a mai észak-ír protestáns családok.

Az írek természetesen nem nézték tétlenül ősi területeik két irányból való kifosztását. A legnagyobb méretű felkelés az angol polgári forradalommal párhuzamosan 1641-től bontakozott ki, amelyet Cromwell „vasbordás” hadserege vérbe fojtott. Tíz év alatt (1649–1658) a lakosság száma a felére (!!!) csökken. Az írek azóta is gyűlölettel szólnak Cromwell tevékenységéről, a kibontakozó patriotizmus korában és ma is előszeretettel állítják aláfestő példaként a protestáns rémuralom bemutatásakor. Így ír *Wilhelm Cobbet*, az ír katolikusokkal mélyen együtt érző utazó erről a korszakról: „De módjokban volt Angliában hadiseregeket felállítani, 's azokat ezen szándékjok' eszközésére Irlandba küldeni; főképpen, minekutánna ezen angoly protestans hadisereget a préda ígérete és szeretete csiklandoztatá.” (COBBET 1834, 162.) A XVIII. században is teljes volt az elnyomás.

1801-től Írország már nem Anglia gyarmata, hanem az Egyesült Királyság része, amely azonban nem változtat azon a tényen, hogy katolikusok, tehát írek továbbra sem juthatnak be az alsóházba. Eközben a XIX. század első felében megkétszereződik a népesség, 1841-ben 8,2 millió fő lakik Írországban. 1845 és 1850 közt burgonyavész sújtja a szigetet, melynek nyomán kolera- és tifuszjárvány pusztít. Másfélmilliónyian halnak meg, a kivándorlók száma 1 millió.

2.2.3 A patriotizmus kialakulása

1829-ben meghozzák a *Roman Catholic Relief Act* nevű törvényt, ami választójogot

ad az ír katolikusoknak, de emellett több mozgalom próbálkozik a teljes ír függetlenség létrehozásával. (Ifjú Írország, Parasztliga, Fenian-szövetség, etc.). Ezeknek mindegyike kudarcot vall. 1870-től a tüntetések hatására az angol állam segíti az ír gazdaságot és előtérbe kerülnek a hazai gazdálkodók. Az 1890-es évektől több neves irodalmár (pl.: *Samuel Beckett, W. B. Yeats, James Joyce, Oscar Wilde*) kezdeményezi az angol és gael nyelvű ír irodalmi újjászületést (AVISON 1996), ami párosul egy újfajta nacionalizmussal. Megalakul a *Sinn Fein* (magyarul *mi magunk* vagy *egyedül mi*), ami a függetlenség ügyét felkaroló legerősebb szervezetté válik. A különböző királyhoz hű unionista és köztársasági-nacionalista magánhadseregek összecsapásai mindennaposakká válnak.

A teljes anarchia elkerülésére a király 1914-ben aláírja a *Home Rule*-t, az önkormányzati törvényt, amelyről a vita már a múlt század vége óta folyt. A protestánsok csak nagyon kis hányada értett egyet a törvénnyel és kevesen voltak azok is, akik békét reméltek tőle.

A *Sinn Fein* magához ragadva a kezdeményezést 1916 húsvétján felkelést robbant ki, amely során kiküldték a függetlenséget, ám a rossz előkészítés miatt ez a gyakorlatban nem valósul meg. A húsvéti mozgalom elbukik, vezetőit kivégzik. Az írek viszont ez után már tömegesen állnak a függetlenség ügye mögé. 1919-ben összeült a Dáil Éireann, az önálló – igaz nem hivatalos – ír parlament és a köztársaság elnökévé *Eamon de Valerát* választja. Az angolok természetesen nem fogadják el az új helyzetet, így a gerillaháború folytatódik. Megalakult az IRA – írül *Oglaiġh na hÉireann* (COOGAN 1981, 93) – a függetlenség híveinek radikális, félkatonai hadserege. Vezetője *Michael Collins* lesz, aki a harcok reménytelenségét látván tárgyalóasztalhoz ül, és 1921. december 6-án aláírja az Ír Szabadállam létrejöttét

szentesítő, angolok diktálta londoni egyezményt. Ez domíniumi státuszt adott Írországnak (a mai Kanadához, ill. Ausztráliához hasonló jogállás), ám törvényileg elszakítja tőle a hat protestánsok lakta északi grófságot.

2.2.4 A független ír állam

Írország korábbi, de jelenlegi alkotmánya is tartalmazza a következő kijelentést: „A nemzeti terület Írország egész szigetét magába foglalja, a hozzá tartozó szigetekkel, és területi vizekkel egyetemben.” (GREAVES 1973, 55.)

Az Ír Szabadállam politikusai is ez alapján gondolkodtak, ám míg a szélsőségesek ezt fegyverrel próbálták megvalósítani, addig de Valera csoportja békés eszközökkel. 1926-ban megalakul a széles társadalmi bázisra alapuló *Fianna Fáil* („Írország harcosai”), majd 1933-ban a *Fine Gael* („kelta nemzet”), mely azóta is a két mértékadó köztársasági párt. Az IRA-t északon már 1922-ben, délen csak 1931-ben tiltják be. Ez természetesen nem jelentette a harcok megszűnését.

1937-ben megalakul a szuverén *Éire* (Írország), majd 1948-ban a teljesen önálló, a Brit Nemzetközösségből is kilépő *Ír Köztársaság*. 1973-tól az Európai Közösség tagja. A NATO-ba nem lépett be.

3. A vallás és az egyházak Írországban

Írországban a nemzeti konfliktusnak egy különleges válfajával találkozhatunk. A történelmi összefoglalóból kiderült, hogy az írek egyértelműen az angolszász és skót hódítók ellen küzdöttek mindaddig míg el nem érték az önálló államalapítás lehetőségét. A konfliktus ez után is folytatódott, ám némileg más színezettel. Összehasonlítva ezt például a baszk önállósodási törekvéssel, vagy a flamand-vallon ellentéttel rögtön rámutathatunk a különbségre, misze-

rint Észak-Írorszáiban nincs szó nyelvi kérdéstről.

Az ír gael az angol megszállás alatt fokozatosan szorult a nyugati, kevésbé ellenőrzött grófságok felé, a XX. századra ott is átadva az elsőbbséget az angolnak. Ma az iskolákban kötelező második nyelv, ám az írt beszélők száma így is csak 700 000 fő. Az angolul sem tudók száma százezer fő, mindannyian a nyugati grófságok idős korú lakosai. Ulsterben mintegy 15 ezren beszél a gaelt második nyelvként, ez a teljes népesség kevesebb mint 1%-a (VERZÁR 1987). Magától értetődően ez nem lehet alapja egy etnikai konfliktusnak.

Esetünkben a két egymással szembenálló felet vallása különbözteti meg egymástól. Természetesen itt is vannak kivételek, de általánosságban elmondható, hogy a katolikusok a köztársaság és az egyesült Ír-sziget pártolói, míg a protestánsok az Egyesült Királysággal való unió hívei. A képlet teljesen egyszerű is lenne, ha délen pusztán katolikusok, északon pedig csak protestánsok élnének. Ám ez nem így van.

3.1. Felekezeti megoszlás

Írország vallásosságáról meglehetősen megbízható és kellően friss, 1991-es adatokkal rendelkezünk, melyeket az akkor lezajlott általános népszámlálás keretében mértek le az ír határ mindkét oldalán. Az ír kormány hivatalos internetes www forrásából érdekes adatsorok állíthatók össze:

3.1.1 A teljes Ír-sziget vallási megoszlása:

Felekezet	Hívek száma	%
római katolikus	3 849 349	75,42
anglikán	362 135	7,10
presbiteriánus	349 886	6,85
methodista	64 453	1,26
protestáns együtt	776 474	15,21
egyéb	131 262	2,58
nem vallásos	346 470	6,79
Összesen	5 103 555	100,00

Forrás: <http://www.irlgov.ie>

Mint látható az országban található négy nagy felekezet közül a hívek számarányát tekintve messze legnagyobb a római katolikus egyház.

Egész Írország felett egy bíboros áll, aki nem más mint Armagh, azaz az északi – politikai határral megosztott – terület érseke. Mellette még három érsekség működik: a dublini keleten, a casheli délen és a tuami nyugaton. Ez a felosztás még a XII. században alakult ki és korántsem alkalmazkodik a modern viszonyokhoz. A sziget 1300 plébániáján kb. 4000 pap szolgál, a különböző egyházi szolgálatokhoz, missziókhoz, szerzetes- és apácarendekhez tartozók száma további húszezer. Az egyház – főként a köztársaságban – együttműködik az állammal az oktatás és az egészségügy számos területén.

A másik három gyülekezetet összefoglalóan protestánsoknak nevezhetjük, akik a hódító angolszászok és skótok közvetlen leszármazottai, függetlenül attól, hogy politikailag aktívak, vagy sem. Az anglikánok és a presbiteriánusok számaránya lényegében megegyezik, míg a metodisták száma jelentősen elmarad tőlük.

Az anglikánok az ún. *ír egyházban* (Church of Ireland) szerveződnek, amely az Anglikán Közösség (Anglican Communion) világméretű testvériségének autonóm egyháza. Két érseke van, az armaghi (tehát az észak-írországi) és a dublini. Tekintélyben az armaghi érsek áll elől, akinek primátusi jogköre egész Írországra kiterjed. Az anglikánok vezető testülete az általános zsinat (General Synod), melyben 216 egyházi és 432 laikus személy vesz részt.

A presbiteriánusok a kálvini reformáció skót ágát követő, a gyülekezetek széleskörű autonómiáját és a világi egyháztanácsosok (presbiter) zsinaton való részvételét preferáló egyház tagjai (RONCHI 1991). Az egyházon belül 558 gyülekezet működik,

amelyet 21 egyházkerületbe és 5 területi zsinatba szerveztek be. A központi összetartó szervezet a Közös Gyűlés (General Assembly), ahol a gyülekezetek lelkészei és a vénei (presbiteri) képviseltetik magukat. A gyűlés hoz meg minden az egyházzal kapcsolatos határozatot. A presbiteriánus egyház 1950 óta nőket is lelkésszé szentel.

A metodisták *John Wesley* XVIII. századi evangelizációja után jelentek meg Írországbán, először a brit metodista egyház részeként, majd attól különválva. Jelenleg önálló elnöke és titkára van, a 240 helyi közösség 77 egyházkörbe szerveződik, ahol összesen 130 lelkész teljesít szolgálatot. A metodista egyház méretéhez képest igen aktív a szociális munkában és az oktatásban.

Az egyéb vallásokat követők közé az új protestáns mozgalmak híveit lehet sorolni, mint például a Jehova tanúi vagy a mormon egyház tagjai. Ezek a közösségek nem mutatnak politikai aktivitást már csak méretük és elveik miatt sem. A keresztyényeken túl jelen van egy apró, de régi eredetű és öntudatos zsidó közösség, valamint kevés, az egykori brit gyarmatokról idetelepült iszlám hitű.

A nem vallásosok csoportjának tagjai azok, akik a kérdőíven a nem vallásos, vagy a felekezethez nem köthetően vallásos jelzőket jelölték meg.

Közelebb léphetünk a probléma megértéséhez, ha az adatokat a két ország részben külön-külön vizsgáljuk meg.

3.1.2 Ír Köztársaság vallási megoszlása:

Felekezet	Hívek száma	%
római katolikus	3 243 662	92,00
anglikán	82 855	2,35
presbiteriánus	13 045	0,37
methodista	4 936	0,14
protestáns együtt	100 836	2,86
egyéb	8 814	0,24
nem vallásos	172 407	4,89
Összesen	3 525 719	100,00

Forrás: <http://www.irlgov.ie>

Megfigyelhető, hogy a katolikusok aránya oly nagy, hogy a római egyház nyugodt szívvel nevezhető államegyháznak. Nem véletlen ezért, hogy a katolicizmus életszemlélete teljesen áthatja az ír társadalmat. Európában egyedül álló módon a törvény szigorúan elítéli a válást és továbbra is tiltja az abortuszt, ami egyértelműen az erős katolikus szellemiség eredménye. (HOPPEN 1992, 246.) Az iskolákban a hitoktatás fontos szerepet kap. Mind az általános-, mind a középszintű iskolákban heti 2 kötelező foglalkozás van, amelyet az állam által fizetett egyházi végzettségű személyek oktatnak. (ILGNER 1992, 32 és 36.)

A protestánsok együttes aránya hozzávetőlegesen 3%. Ebben a három nagyobb egyházon túl benne foglaltatnak a szekták is, melyek közül csupán a Jehova Tanúi közösség említésre méltó a maga 0,1%-ával.

Az anglikánok a legnépesebb protestáns közösség az Ír Köztársaság területén. Még a XVII. századi ulsteri földfoglalás előtt telepedtek meg a keleti partvidék középső részén, viszonylag kiemelkedő arányuk délen ezzel magyarázható. Létszámuk a fővárosban, déli érsekségük székhelyén kiemelkedő. Itt számos jól működő közösségük található, valamint több iskolával (többek közt protestáns egyetemmel) rendelkeznek.

A presbiteriánusok csekély számának oka az, hogy ezek a közösségek elsősorban az ulsteri földfoglalások során honosodtak meg a szigeten és később is ugyanabban a viszonylag egységes északi tömbben maradtak meg. A köztársasági területen élő presbiteriánusok a teljes felekezet mindössze 3,7 %-át alkotják, akik még főleg az angol megszállás idején északról, a dublini irányító hivatalokba áttelepültek leszármazottai. A másik csoport a határ innenső oldalán maradt szóróványnépesség.

A metodisták alacsony létszámának magyarázata az, hogy első csoportjaik protes-

táns – főként anglikán – közösségekből léptek ki (GECSE 1983, 174), így a katolikus területen eleve nem jelentek meg nagyobb létszámban.

Megjegyzendő, hogy az Ír Köztársaság területén – természetesen – törvényileg deklarált a vallásszabadság, ami ugyan Észak-Írországról is elmondható, ám itt a gyakorlatban is érvényesül. Egy protestáns közösségnek sem volt soha oka a panaszra vallási intolerancia miatt.

Érdemes megfigyelni, hogy mindössze 4,89% nem vallotta magát vallásosnak. Ez csakúgy mint az erkölcsi kérdésekben szigorú törvények, szintén a mélyen gyökerező keresztény hagyománnyal magyarázható. Európában csak Lengyelországban találkozunk még az egyházhoz kötődés ilyen arányával. (HUNYADI 1995, 19.)

3.1.3 Észak-Írország vallási megoszlása:

Felekezet	Hívek száma	%
római katolikus	605 687	38,39
anglikán	336 841	21,35
presbiteriánus	279 280	17,70
methodista	59 517	3,77
protestáns együtt	675 638	42,82
egyéb	122 448	7,76
nem vallásos	174 063	11,03
Összesen	1 577 836	100,00

Forrás: <http://www.irlgov.ie>

Az adatsoron végigtekintve rögtön megérthető Észak-Írország problémáinak oka. Ha csak az egyes felekezeteket nézzük, úgy itt is a katolikusok vannak többségben, ám ha a három nagy protestáns felekezetet együtt vesszük, akkor a mérleg nyelve a hódítók egyházai felé dől.

A Római Katolikus Egyház Észak-Írországban mindig is az ír nemzeti hagyomány és az ír népesség védőbástyája volt. Hosszú ideig ez volt az írek egyetlen intézményesített szervezete, amelynek működését még a legvéstérhesebb időben is csak legfeljebb akadályozni tudták. Nemcsak a hívek, de sokszor maga az egyházi rend is céltáblája

volt a hivatalos és nem hivatalos protestáns támadások minden fajtájának. Mint látható a protestánsok nem lényeges többségben vannak, ráadásul a köztük levő egyetértés is számos esetben megkérdőjelezhető. A valószínűségben korántsem a hívők száma döntötte el az északír belső helyzetet, hanem sokkal inkább az a gigantikus hatalom, ami egyenként és összességében is a protestánsok mögött állt Anglia képében. A protestáns államhivatalnokok azonban még így is féltették az unionista pozíciókat. Sir Bosil Brooke, őfelsége egyik minisztere így fogalmaz a húszas évek derekán: „Az írországi római katolikusok többsége nem lojális. Ha nem cselekedtek helyesen, észre sem vesszük és máris kisebbségben találjuk magunkat, ahelyett hogy megtartanánk többségünket.” (GREAVES 1973, 94–95.)

Az írországi presbiteriánusok tekintélyes része a hat északi grófságban lakik. Sajátosan egyesítik magukban a királyi családdhoz való hűséget, a skót hagyományaikhoz való kötődést és az ír föld szeretetét. Ez magyarul azt jelenti, hogy ragaszkodnak teljes egészében skóciai eredetű kálvinista hitükhöz, ám életüket már itt Írországban szeretnék élni, méghozzá az angol korona védelme alatt. Konfliktusuk a katolikus népességgel mondhatni értelemszerű, hisz azok az ő érdekeikkel gyökeresen ellenkező állásponton vannak, hisz a pápához hűek, az egységes Írországban hisznek és sajátjuknak tekintik a földet, már őseik jogán is.

Az ír egyház anglikánjainak több mint háromnegyede él Ulsterben. Eredetükre nézve angolok, akik egyrészt az anyaországból, másrészt Írország más tájairól érkeztek ide a brit fennhatóság alá.

A metodisták itt is a legkisebb közösséggel rendelkeznek a négy meghatározó egyház közül. Számos szál köti őket az anglikánokhoz, már csak eredetüket tekintve is. Központjuk Belfast.

A táblázatból látszik, hogy összehasonlíthatatlanul több az egyéb vallásúak száma

Észak-Írországbán, mint a köztársaságban. Ennek több oka van. A tekintélyes protestáns jelenlétnek köszönhetően több teret kaphatnak a nagyobb egyházakból leforgácsolódó szabad közösségek, valamint a világnézetileg némivel „szabadabb” légkör nagyobb lehetőséget biztosít az új vallási mozgalmaknak. Ezen túl Észak-Írország, mint a gyarmattartó Nagy-Britannia része befogadó állomása az iszlám bevándorlóknak, noha jóval kisebb mértékben mint például London, vagy más angol nagyvárosok.

Érdekes a nem vallásosok több mint 6%-kal magasabb aránya is. Ennek magyarázatát úgyszintén a politikai határokkal elzárt és a protestáns szellemiség által megszüntetett ír, katolikus hagyományok és életszemlélet kisebb jelenlétében találhatjuk meg.

3.1.4 A katolikusok és protestánsok megoszlása:

Az alábbi fenti adatsorokból kiszámítható a határ két oldalán élő katolikusok és protestánsok megoszlása is.

Országgrész	Katolikus hívek	%
Ír Köztársaság	3 243 662	84,27
Észak-Írország	605 687	15,73
Együtt	3 849 349	100

Országgrész	Protestáns hívek	%
Ír Köztársaság	100 836	12,99
Észak-Írország	675 638	87,01
Együtt	776 474	100

Első látásra észrevehető ezekből a táblázatokból is, hogy mind a két felekezeti iránynak vannak a határon túlra került kisebbségi csoportjai. A válságnak azonban elsősorban nem az a háttere, hogy a közösségek elszakadtak az anyaországtól. Mint láttuk a konfliktus egy egységes – igaz, megszállt – Írországbán kezdődött, a határok meghúzása csak elmélyítette ezt az ellentétet. A gond az, hogy a problémák most sem szűnnek, amikor az Európai Unión belül gyakorlatilag megszűntek a határok.

3.2 A nemzettudat és a vallás összefonódása

A vallási hovatartozás, a vallások közti különbség önmagában nem kell, hogy szükségképp érdekkonfliktusokat idézzen elő. Napjainkban pedig a szekularizáció erőteljes hatása is érvényesül, aminek következtében a vallások és az egyházak egyre inkább veszítenek hatóerejükből a szociokulturális integráció intézményeként.

A vallás ennek ellenére is mindmáig megőrizte jelentőségét az etnikai-nemzeti, azonosulás alapjaként. Ennek oka elsődlegesen abban keresendő, hogy a vallás a nemzetileg motivált megnyilvánulások, tevékenységek kiváló legitimációs eszköze. (HALLER 1992, 94.)

Esetünkben a kérdés megértéséhez figyelembe kell vennünk azokat a szempontokat is, amelyek a konfliktusban résztvevő egyes etnikumok felekezeti mivoltára utal. A hódítók motivációja, főként az aktív reformáció idején (XVI–XVII. sz.), nem pusztán a termőföld kisajátítása és Írország stratégiai megszállása volt, hanem a kézzelfogható gyűlölet is a katolikus egyház minden megnyilvánulása iránt. Cromwell hadseregének több tízezres megszállása nem pusztán az ellenszegülő ír nép megrendszabályozásából következett. A skótok XVII. századi ulsteri betelepítésénél is szükség volt a szilárd katolikusellenes, puritán hitre.

Ezek az események a bennszülött íreket csak megerősítették kötődésükben a római egyházhoz. Nem pusztán hagyományaik, de pusztán létük fennmaradásának biztosítása végett is szükség volt a pápai hatalom óvó kezére, amely ne feledjük épp a XVII. században érte el a legragyogóbb sikereket az ellenreformáció terén, könnyedén söpörve el az olyan nagyígéretű protestáns államok lehetőségét mint Franciaország, Lengyelország vagy éppenséggel a Magyar Királyság.

Igaz, a hatalma teljében levő Angliát ez vajmi keveset érdekelte. Korlátlan tengeri uralma révén olyan biztos világrendszert épített ki, amely egészen a XIX. század végéig szilárd uralmat biztosított az államrendszerét képviselni hivatott protestánsoknak Írországbán. Az sem véletlen, hogy az ír ébredési mozgalmak pont a XIX. század végére estek. A nemzetté válás előrehaladott fokán álló gyarmatok erre az időre már sorra megvalósították bizonyos önállósodási terveket. (Az Egyesült Államok már ellenél is korábban, ráadásul teljes mértékben.)

Az írek patriotizmusukban ismét katolikus hitükbe kapaszkodtak, ami szükségyszerűen vallási fennhangú konfliktusokba torkoltak. A nemzetállam kialakulása és a testéből kivágott Észak-Írország létrejötte után a válság az északi ország részbe koncentrálódott és tart azóta is.

Ha az eddigieket összefoglaljuk láthatóvá válik, hogy mindkét közösségnek nyomós okai vannak jogaik védelmében. Kétségtelen, hogy történelmileg a protestánsok a behatólók, ám arról a mai anglikán, vagy presbiteriánus család vajmi keveset tehet, hogy őseinek az angol korona itt szemelt ki új otthont. Hogy miért nem képzelhető el a békés egymás mellett élés? A magyarázat egyszerű: túl mély gyökerei vannak a válságnak.

4. Az ír válság politikai képe

Az eddigiekben megismerkedhettünk a konfliktus múltjával és hátterével. Ahhoz azonban, hogy ki lehessen mondani a felvázolt események mondjuk úgy indikátorát, vagy hajtómotorját körbe kell tekinteni a modern északír valóságban is.

Mintegy keretnek érdemes felvázolni, hogy mit jelent a politikailag meghúzott határ az elméletben és a gyakorlatban. Ezt követően célszerű felvázolni egy rövid keresztmetszetet magáról a belső helyzetről és annak szereplőiről. Ez után történhet meg a végső konzekvencia levonása.

4.1. A megosztott Írország

John Roper az európai kisebbségeket az alábbi négy frappáns csoportba rendezi.

1. elnyomott nemzetek,
2. eszmélő nemzetek,
3. őshonos kisebbségek,
4. huszadik századi bevándorlók.

Véleménye szerint az északon élő írek a harmadik csoportba tartoznak, abba a körbe ahol a népek nem egyszerűen idegen irányítás alatt vannak, de számszerűleg is alulmaradnak a betelepültekkel szemben. Ez – mint azt a katolikusok és a protestánsok arányát bemutató adatsorból láttuk – így igaz. Ám az 1921-es államszerződés előtt, mikor még nem különült el a hat északi grófság a sziget többi részétől, az írek az első kategóriába tartoztak, számszerűleg többen voltak az államhatalom képviselőinél, ám politikai hatalmuk nem volt. A határ meghúzásával egy pillanat alatt statisztikai adatokkal is igazolható hatalmat adtak a hódítóknak, az írek közel húsz százalékát továbbra is kisebbségben tartva. (ROPER 1997, 51–52.)

Észak-Írországbán – függetlenül a kérdéstől, hogy jól megfontolt szándékkal vagy kényszerből – politológiai szakkifejezéssel élve redukcionista mobilizációt hajtottak végre. Ez azt jelenti, hogy itt minden kérdés, érv, probléma – legyen az társadalmi, jogi, gazdasági vagy egyéb – kizárólagosan etnikai-vallási terminusban nyert értelmezést. A politikai határokat ez mentén jelölték ki. A konszenzus megoldással túl későn, csak az után próbálkoztak, hogy a redukcionista mobilizáció már megghiúsította ennek esélyeit. (SCHÖPFLIN 1992, 15.)

Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy politikailag nem rendezett viszonyokkal bíró országot választottak ketté, és ezáltal mintegy konzerválták a válságot.

A szétválasztás – mint pont ebben az időben számos helyen Európában – jól működő gazdasági egységet választott szét.

Az Ír-sziget már méreténél fogva is, természeti és társadalmi-gazdasági jellemzők igen széles köre által meghatározott, strukturálisan viszonylag homogén térbeli egységet, ún. totális (komplex) régiót alkotott. Ennek megbontása súlyos gazdasági és erre épülő társadalmi válságot okozott.

Felfokozódott a belső, politikai feszültség is. A katolikusokat ostromgyűrűbe fogták a több helyen kétszeres többségben levő királypártiak, akiket viszont az ír nacionalisták ostromoltak a határon túlról. 1922 júliusáig egyedül Belfastban 453 ember halt meg, ebből 257 volt a katolikus. A nagy lélekszámú kisebbség lassan elidegenedett az új államtól, amidőn élni kényszerült. (HOLLAND 1985, 12.)

4.2 A konfliktus jelene

Az észak-írországi katolikusok képviselete ma sem megoldott kérdés. Bár általános választójog van Ulsterben, mégis Észak-Írország lakossága Nagy-Britannia egészéhez képest elenyésző. Ez azzal az eredménnyel jár, hogy a helyi érdekeket képviselő pártok nem, vagy csak rendkívül kis arányban kerülhetnek be az alsóházba. A lojalisták, azaz az Unionista Párt önmagában szintúgy nem juthatna be, de szövetséget kötve a konzervatívokkal már igen. E formán Észak-Írországban érvényesül a konzervatív politika a helyi racionalizmussal és a munkáspártival szemben, ugyanakkor a protestáns érdekek is képviselve vannak a brit parlamentben. Ez a helyi törvényhozásban is érvényesül. Például 1958-ban az 52 tagú alsóházból 37 volt unionista és csak 7 nacionalista. (Nezetközi Almanach 1960, 649.)

A képviselet ilyen mérvű hiánya szükség-szerűen vezet a kiszolgáltatottsághoz a törvény és a protestáns közérdek előtt. Ha egy országot gazdasági gondok feszítik, akkor a mindenkor kisebbséget kiáltják ki bűnbaknak. Így történt ez itt is. A harmincas

években a lenszövés és a hajógyártás volt Belfast két legfontosabb iparága. Az utóbbi a húszas években még húszezer főt foglalkoztatott, 1933-ban, a gazdasági világválság okából alig többet kétezerrel. A munka nélkül maradtak többsége protestáns volt. Erre a lojalista szónokok azzal kezdték áztatni a protestánsokat, hogy az Észak-Írország romlására történő katolikus-republikánus-kommunista összeesküvés áldozatai lettek. (HOLLAND 1985, 19-20.)

Az efféle rágalmak legtöbbször a két-száz évnél is idősebb *Orániai Rendtől* származnak. Ez a szervezet Nyugat-Európában egyedülálló, legföljebb ha az amerikai Ku-Klux-Klanhoz hasonlítható egyben-másban. Vezetői a földbirtokos arisztokráciából és a protestáns egyházakból kerülnek ki. A rend, mondani sem kell, heves katolikusellenes tevékenységet fejt ki. Július 12-i nagy parádéjuk minden évben ok az ellenségeskedésre.

Ha lehet még fokozni a szélsőséget, akkor feltétlenül meg kell említeni Rev. Ian Kyle Paisley tevékenységét, aki 1951-ben megalapította a Szabad Presbiteriánus Egyházat tiltakozásul az ökumenikus világmozgalom ellen. Tüzet okádó fundamentalizmusát a politikai életbe is átvitte. Egyik kezdeményezője volt a legradikálisabb lojalista párt, a Demokratikus Unionista Párt megalapításának. Demagógiájának érzékeltetésére álljon itt néhány gondolata: „*Mit lát az ember ha betér a város római katolikus templomaiba? Mintha Madame Tussaud londoni panorámaparkjában járna! Faragott képek százai! Ízléstelenek, közönségesek, utálatosak az Úr előtt. Hasonlóképpen okádásra ingerlők a Szűz és a többi szentek hitvány nyomatai elé tett büzös örökmécsesek és gyertyák, akárha a babiloni Nagy Parázna díszei. és ezzel akar kibékíteni bennünket az Egyházak Világtanácsa; ezzel akar egyesíteni bennünket, s rávenni, hogy eláruljuk protestáns hitünk tisztaságát.*” (HOLLAND 1985, 43.)

A fegyveres konfliktusok már nagyon régóta folytak, de a világ igazán csak 1969-től figyelt Észak-Írországra. Ekkortól ugyanis soha nem látott mértékben újultak ki a harcok.

Az északír konfliktus jellegzetessége, hogy katolikus félkatonai csoportok viselnek háborút a protestánsok ellen és fordítva, de mindketten harcban állnak a kormány hatalmát megtestesítő rendőrség és hadsereg ellen. A helyi kormányerők különlegesen képzett katonákból állnak, akik közt ugyanúgy megtalálhatók a barikádharcra, vagy behatolásra felkészített emberek, mint a bombaszakértők. Tagjainak egy része itt állomásoztatott, de a Brit-szigetről jött fegyveres, de jelentős részüket itt toborozták. (Nagy-Britanniában ugyanis nincs kötelező katonai szolgálat, csak háború esetén.) A Királyi Ulsteri Rendőrség (RUC) bár a kormány általános békepolitikáját szolgálja, mégis a protestáns érdekek védelmében lép fel inkább. Ez abból az általános – protestáns – nézetből származik, hogy Írországbán a katolikus terrorszervezetek vonhatók felelősségre mindenért, hisz a protestáns érdekvédelmi csoportok csak ellenük küzdenek. A rendőrség is leginkább ilyen csoportnak számít, amit mi sem bizonyít jobban mint hogy tagságának csak elenyésző része katolikus. (<http://www.nio.gov.uk>) A rendőrség munkájának megkönnyítésére alapították az ún. B-gárdisták szervezetét, ami még nála is jobban kötődik az unionistákhoz. Számos visszaélésük miatt 1972-ben feloszlatták, de helyébe létrehozták az Ulsteri Védelmi Haddetestet (UDR), amely lényegében változtatás nélkül folytatta elődje munkáját.

A katolikus ír, de leginkább köztársasági érdeket képviselő szervezet Észak-Írországbán továbbra is a Sinn Fein és a fegyveres sejtjének tartott Ír Köztársasági Hadsereg (IRA). Maga a párt legális, ám mindenkor perifériára volt taszítva. Az IRA, mely a valóságban csak részben kötődik a Sinn

Feinhez, módszereiben nem válogató, igazi keményvonalas terrorszervezet. Célpontjuk nemcsak ulsteri protestáns objektumok, brit katonai erők, de sokszor ártatlan személyek is, ráadásul nemegyszer a Brit-szigeten. A konkrét harcon túl feladatuknak tekintik az ír probléma komolyságának érzékeltetését a nagyvilág számára. Így próbálják elérni, hogy a brit kormányzat engedjen Észak-Írország ügyében.

A lojalisták fegyveres csoportjai közt a legerősebb az *Ulsteri Védszövetség* (UDA) névre keresztelt szervezet. Módszereiben nem kevésbé kegyetlen, mint az IRA, leggyakoribb célpontjaik a belfasti katolikus gettóban találhatók. Merényleteiket egy ultraszámyuk az *Ulsteri Szabadságharcosok* (UFF) vállalják fel, ami következtében az anyaszervezet nincs betiltva.

A harcok legszomorúbb következményét a pokolgépes merényletek jelentik, melyek egy részét forgalmas utcákon, vagy bevásárlóközpontokban követik el, általában hatalmas anyagi kár okozva és ami fontosabb sok civil életét kioltva. 1969 és 1972 közt Észak-Írország véres történelmének legsötétebb időszakát élte át. A parlament szükségállapotú törvényt vezetett be, az utcákon hatalmas fegyverarzenállal megjelent a brit hadsereg, de mindez talán még rontott a helyzeten. Rengetegen költöztek el az ország egyéb részeire, aminek oka nem csak egyszerűen a félelem volt. A gazdasági helyzet romlása erőteljesen csökkentette az életszínvonalat, számos munkalehetőség megszűnt, elmaradt az idegenforgalom utáni bevétel is.

1972-ben feloszlatták az északír parlamentet. Az uralkodó közvetlen kormányzást vezetett be, a brit érdekeket kormányzó képviseli azóta is. Állandósult a katonai jelenlét, de a harcoknak csak nem akart vége szakadni. A kormánycsapatok jelenlétének tizedik évfordulóján (1979) a következő szomorú statisztika látott napvilágot.

1 932 halott
 2 041 sebesült
 26 516 fegyveres összecsapás
 6 309 robbantás
 3 018 hatástalanított bomba
 8 076 fegyveres rablás

276 000 000 font anyagi kártérítés

46 000 000 font élet- és balesetbiztosítási kártérítés (HOLLAND 259.)

Ugyanebben az évben a pápa misét celebrált Droghedában, ahol nyomatékosan szólította fel mind a politikusokat, mind a harcokban résztvevőket a megbékélésre. (HEPBURN 1980, 217-218.) Margaret Thatcher egy évre rá tárgyalást kezdeményezett az ír kormánnyal, amely egyeztetésből kiderült, hogy nemcsak a britek, de a Fianna Fail és a Fine Gael sem akarja túlságosan az egyesülést. Az unionisták viszont az angol békekezdeményezést látva gyakran mondogatták, hogy a „katolikusoknál csak az angol politikusokban bíznak kevésbé”. (EGEDY 192-194.)

5. Rövid következtetés

Teljesen kétségtelen, hogy az átlagember etnikai hovatartozásától függetlenül békét akar.

A harcot tovább folytató, az ellenségeskedést még mindig szító politikai erőknek már nincs tömegbázisuk, annál is inkább mivel a hagyományos nagy szervezetek is hajlanak a békés konszenzusra. Szintén a tárgyalásos megoldást támogatják a kormányok is, a párbeszédbe új életet vihet a tény, miszerint mind Írországbán, mind Nagy-Britanniában olyan erő került a hatalomba, amely ígéretet tett a válság rendezésére. A megújult és tárgyalásra kész Sinn Féin mindkét (a dublini és a londoni) parlamentbe bekerült, igaz a brit alsóházban nem foglalhatták el helyüket, mert ahhoz hűséget

kellett volna esküdniük a királynőnek. (HVG, 1997. VI.14. 31-32.)

Tony Blair – az új angol kabinet vezetője – is lépéseket tett a megoldás felé. A miniszterelnök kijelentette, hogy 1998 májusáig szeretné befejezni a tárgyalásokat. (HVG, 1997. VII. 26. 20.)

1997. október 14-én az alábbi hír járta be a nagyvilágot: „*Hetvenhat év után először rázott kezét brit kormányfő és az északír függetlenségért küzdő Sinn Féin vezetője. Legutóbb Lloyd George miniszterelnök és Michael Collins, a Sinn Féin alapítója jattoltak.*” (Népszabadság, 1997. X. 14. 1.) Lehet, hogy tényleg a megoldás küszöbén állunk?

Persze kérdés, hogy mi lehet a jó megoldás. Már a történelmi örökség miatt sem lehetséges az, hogy mindkét fél belenyugodjon egy félgyőzelembe. Így a két országrész egyesítését illetve a helyzet változatlanul hagyását rögtön kizárhatjuk a protestáns, illetve katolikus szélsőségesek tiltakozása miatt. Sokak szerint megoldás lehetne egy önálló Észak-Írország létrejötte, amelyhez az első lépésnek mindenképp a helyi parlament visszaállítása kell hogy legyen. Ez utóbbi esemény pedig előbb-utóbb biztosan bekövetkezik, hisz bárhogyan is alakul Észak-Írország sorsa a jövőben, önrendelkezési jogától nem lehet megfosztani.

Az egész ír konfliktus mindenkori visszaszága volt, hogy itt állítólag vallási érdekek ütköztek. Manapság válik kardinálissá a közvéleményben az az irányzat, ami mélyen talán mindig is jelen volt. Az tudniillik, hogy azok, akik komolyan vették kereszténységüket az idők folyamán, sose emeltek fegyvert embertársaikra. A jó néhány feladat közül, amit az íreknek meg kell oldani az egyik az, hogy különválassák vallási hagyományaikat és nemzeti identitásukat. Ha pedig képesek egymásban a keresztényt látni, akkor talán testvérként léphetnek át a jövő évezredbe.

Irodalom

- AVISON, B. 1996: *Az Ír-sziget*. Bp., Cartographia, 14-15. p.
- COBBET, W. 1834: *A' protestans reformatio' historiája Angliában 's Irlandban*. Nagyváradi, 162. p.
- COOGAN, T. 1981: *The I. R. A.* Glasgow, Fontana Books, 93. p.
- CURTIS, E. 1995: *A History of Ireland*. London, Routledge, 114-115. p.
- EGEDY G. 1993: *Nagy-Britannia története, 1945-1987*. Bp., HVG Rt., 192-194. pp.
- FOSTER, R. F. 1989: *Modern Ireland, 1600-1972*. London, Penguin, 10. p.
- GECSE G. 1983: *Vallástörténeti kislexikon*. Bp., Kossuth, 174. p.
- GREAVES, D. 1973: *Az ír válság*. Bp., Kossuth, 1-245. p.
- HALLER, M. 1992: Etnikum és nemzeti önmeghatározás Európában. In *Európai Szemle*, 1992/3., 94. p.
- HEPBUM, A. C. 1980: *The Conflict of Nationality in Modern Ireland*. London, Penguin.
- HOLLAND, I. 1985: *Túlontúl hosszú áldozat*. Debrecen, Európa, 1-79. p.
- HOPPEN, K. T. 1992: *Ireland since 1800*. New York, Longmann, 246. p.
- HUNYADI L. 1995: *A világ vallásföldrajza*. Bp., Végeken, 19. p.
- ILGNER, R. 1992: A hitoktatás Európa állami iskoláiban. In *Egyházforum*, 1992/2., 32., 36. p.
- O'BRIEN, M. és C. C. 1972: *A Concise History of Ireland*. London, Thames and Hudson, 30. p.
- RONCHI, I. 1991: *A protestantizmus*. Bp., Gondolat, 98. p.
- ROPER, I. 1997: A nyugat-európai kisebbségek típusairól. In *Külpolitika*, 1997/2., 51-52. p.
- SCHÖPFLIN Gy. 1992: Nacionalizmus és etnikum Európában. In *Európai Szemle*, 1992/1., 15. p.
- VERZÁR I. 1987: *Írország*. Bp., Panoráma, 9-10., 20-21., 28. p.
- Home Rule and Religious Intolerance*. London, 1-24. p.
- Nemzetközi Almanach*. Bp., 1960, Kossuth, 649. p.
- The Times Atlasz. Világtörténelem*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1-370. p.
- Választások Írországban. In *HVG*, 1997. június 14., 31-32. p.
- Újra csend. In *HVG*, 1997. július 26., 20. p.
- Történelmi kézfogás. In *Népszabadság*, 1997. október 14., 1. p.
- Eolas ar Stát na hÉireann*. (<http://www.irlgov.ie>)
- Northern Ireland Office*. (<http://www.nio.gov.uk>)

Bodnár Tamás

Száműzetésből országalapítás**avagy Grönland felfedezésének története**

A történelemben mindig is különleges helyet foglaltak el a nagy tettek végrehajtói, köztük a földrajzi felfedezők is. Az alábbiakban a földrajzi felfedezések egyik úttörőjéről szeretnék néhány dolgot közzétenni, mert a kora viszonyaihoz képest elég vakmerő és

bámulatos teljesítménye megérdemel néhány szót a mindenki által ismert tényeken kívül is.

Grönland felfedezőjét *Erik Thorvaldson*-nak hívták, de a történelemben már *Erik Raude*, azaz Vörös Erik néven vonult be.

Ezen nevét a szakálláról kapta, mely a források szerint lángvörös volt. Erik i. sz. 950 körül látta meg a napvilágot, feltehetően a délnyugat-norvégiai *Jaeren*ben, elég módosnak mondható családban. Egy idő után (melyet a források nem adnak meg pontosan) el kellett hagyniuk Norvégiát, mert Erik apját, Thorvaldot emberölés miatt száműzték az országból. Mivel az akkori norvég gyarmatokat még jórészt csak Izland testesítette meg, így Thorvald és családja is ide költözött át. Azonban a sziget legjobb földjeit már az addigi telepesek elfoglalták, a család ezért a sziget egy félreeső részén, az északnyugati parton fekvő Drangarban telepedett le.

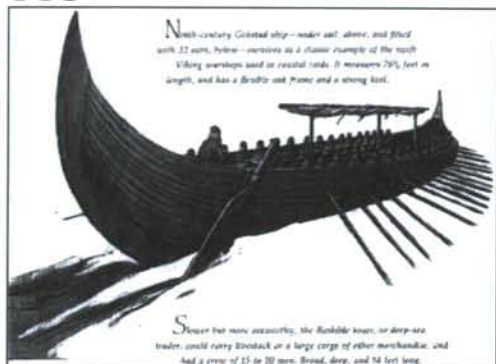
Apja halála után Erik egy másik tehető norvég lányát, Thjodhildet vette feleségül, délre költözött Haukadalba, s Eirikstradirban épített magának házat. Itt sem maradhatott túl sokáig, mert az apjától örökölt akaratos és harcias természete miatt hamarosan viszályba keveredett egyik szomszédjával. Ez a viszály tettelegesséig fokozódott, minek következtében Erik megölte szomszédjának két fiát, s ezért elűzték otthonából. Ekkor nyugatra ment, a Breidha-fjordba, s ott épített magának új házat Oxneyben. Ám hamarosan itt is összetűzésbe keveredett az itteni izlandiakkal. Ennek az lett a vége, hogy Eriket a thorsnesi thing¹ törvényen kívülnek nyilvánította, ami egyenértékűnek tekinthető a száműzetéssel². Más források szerint azonban e tetteért az említett szervezet csak száműzte Eriket Izlandról három évre. Ez sajnos egyértelműen nem dönthető el. Az mindenesetre tény, hogy a három év letelte után Erik, ha csak egy kis időre is, de visszatért Izlandra. Ám kövessük az eseményeket sorrendben. A határozat után Erik felszereltetett egy hajót embereivel és elindult nyugat felé. A *Honfoglalás Könyve* szerint a következő szavakkal fejezte volna ki célját: „Meg akarom keresni azt a földet, amelyet Gumbjörn, Polip Ulf fia látott, amikor

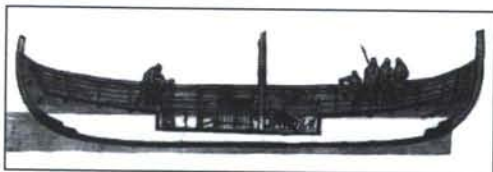
Izlandtól nyugatra a tengeren kószált”.³ Ez a bizonyos Gumbjörn már tényleg Grönlandot látta, ám nem állt szándékában közelebről megnézni. Erre a kontaktusra ugyanis teljesen véletlenül került sor. Gumbjörn eredetileg Norvégiából akart Izlandra hajózni, de valamilyen ok miatt letért útvonalról, és ekkor látta meg a távolban a sziklaszirteket, amelyek Grönland keleti partvidékét alkotják. Miután megérkezett Izlandra a látott szirtet elnevezte „Gumbjörn szirtjének”.

Mindez a 900. év környékén történt, ám az öregek meséinek köszönhetően a „Gumbjörn-sziklasziget” tovább élt, így Erik még 982-ben is pontosan tudhatta, mit is akar ott nyugaton megkeresni. A hajó napokig tartott nyugat felé és ekkor Erik is csak sziklás, megközelíthetetlen, magas, meredek partot látott, ahol nem tudott kikötni. Amikor azonban a jégzajlással délre sodródott, megkerülte a mai Farvel-fokot, majd

ismét északra fordult, már sokkal barátságosabb vidékre jutott. Elérte ugyanis Grönland délnyugati partjait, amelyek – legalábbis akkortájt – az arra haladó Golf-áramlattól annyira felmelegedtek, hogy gyér vegetáció sarjadhatott rajtuk. Vörös Erik és társai az ez után a következő három évet azzal töltötték, hogy öbölről öbölre hajózva bejárták Grönland számtalan fjorddal szagattott egész délnyugati partvonalát, mindenütt módszeresen vizsgálva a letelepedés lehetőségeit. Ez a vártnál jobbnak ígérkezett. Mélyen a fjordok belsejében zöldellő völgyeket fedeztek fel, amelyeket az örök jég világától magas hegyek választottak el. Láttott továbbá más kedvező helyeket is folyókkal, patakokkal, amelyek halai elegendő ételmezt kínáltak. A part menti vizeket – akárcsak „otthon” – kövér fókák és hatalmas bálnák népesítették be. Így aztán háromszori áttelelés és kb. 3500 km-es tengeri utazás végén Erik visszatért Izlandra. Honfitársainak olyan hatásosan festette le a letelepedésre alkalmas helyek kiváló tulajdonságait, hogy tömeges kivándorlás kezdődött. Ekkor kapta az óriás sziget a Grönland, vagyis „Zöldország” nevet is, mivel Erik úgy véle-

kedett, „sokan kívánnak majd odautazni”, ha az új földnek kellemes csengésű a neve⁴.

Így aztán a következő, azaz 985. év nyarán huszonöt hajóból álló flotta indult el a Breidha-fjordból Grönland felé, megrakva emberekkel, lovakkal és tehennel, fával és szerszámokkal. Ám amint a Honfoglalás Könyve beszámol róla, csak tizennégy hajó érkezett meg. A forrás szerint: „több visszafordult, néhány pedig elsüllyedt a hullámokban.” Erik hétszáz emberrel végül is sikeresen partra szállt a sziget délnyugati részén lévő egyik fjordban. Itt csapatát két településen osztotta szét: a Keleti Telepen, amely a mai Julianehaab környékén terült el, és a Nyugati Telepen, a mai grönlandi főváros, Godthaab közelében. Erik feleségével és négy fiával a róla elnevezett Erik-fjordban telepedett le, egy Brattahild nevű majorban – ezt a majort Poul Norlund dán régész tárta fel 1932-ben – „és nagy tekintélye volt ott, valamennyien az ő akaratát követték.” Más szavakkal: a heves vérű férfi, akinek két emberélet száradt a lelkén, a kialakuló kis viking paraszttársaság koronázatlan királya lett.

A kolónia rohamosan fejlődött, mikor Erik fia *Leif* az 1000. évben Norvégiába hajózott, hogy segítséget kérjen *Olaf Trygvasson* királytól a grönlandiak keresztény hitre térítéséhez, Grönlandon már majdnem háromezer ember élt, ebből egyedül a Keleti Telepen kétezer. (A már említett dán régészfeltárás során a Keleti Telepen csaknem kétszáz major maradványait tárták fel és kb. száznak az alapjait találták meg a Nyugati Telepen.) Még ebben az évben az esetleges jobb megélhetés reményében és valószínűleg kalandvágyból is Erik fiai útra keltek, hogy nyugatra hajózva újabb földeket fedezzenek fel. A lakosság jórészt állattenyésztésből, vadászatból és halászatból élt. A gabona nem termett meg a szigeten, a gyér növényzet azonban gazdag volt tápanyagokban, s meglehetősen nagy marha-, birka- és loállományok kellett táplálékot

nyújtania. Ez a fajta életmód egy idő után lehetetlenné tette a lakosság további gyarapodását új területek megszerzése nélkül. A négy fiú: Leif, Thorstein, Thorvald és Freydis mindegyike külön hajón indult el, s a „Grönlandi saga” szerint csak Thorsteinnek nem sikerült eljutnia egy új világba.⁵ A monda szerint Leif nem kis rábeszéléssel még apját is rávette az útra, ám a hajókhöz mentükben Erik lova megbotlott és elesett. Ekkor állítólag így szólt a fiához: »*Úgy látszik nekem már nem adatik meg, hogy Grönland után új országokat is felfedezzek. Itt elválnak útjaink.*»⁶ Ezekkel a szavakkal megfordult és visszalovagolt tanyájára. Grönlandon is maradt egészen 1002 telén bekövetkezett haláláig. A grönlandi állam fejlődése folytonosnak mondható ezután egészen az 1500-as évek elejéig. Népessége a virágkorban elérte az ötezer főt, majd az XV. század

elején-közepén a grönlandi normann kolónia máig sem egyértelmű okok következtében eltűnt.

Jegyzetek

- ¹ A *thing* az izlandi társadalomban a népgyűlés megfelelője, törvényhozó gyűlés.
- ² A törvényen kívül helyezés egyenértékűnek tekinthető a száműzetéssel, mivel a törvényen kívülit bárki szabadon megölhette konzekvenciák nélkül, ezért ezek az emberek inkább elvándoroltak.
- ³ BRONDSTED, JOHANNES: *A vikingek*. Bp., 1983, Corvina Kiadó, 64. p.
- ⁴ Brondsted: i. m. 65. p.
- ⁵ INGSTAD, HELGE: *Vikingek az Újvilágban*. Bp., 1972, Gondolat Kiadó, 16. p.
- ⁶ *Germán, kelta regék és mondák*. Feldolg.: Dömötör Tekla. Bp., 1995, Móra Ferenc Könyvkiadó, 72. p.

Szent István domborműve a császárkép helyén

Beszámoló a Szent István csatahajó-expedíció újabb fázisáról

Cikksorozatunk folytatásaként az alábbiakban tudósítjuk olvasóinkat a Szent István csatahajó kutatására szervezett magyar–horvát expedíció újabb fázisáról, amely a horvátországi Premudasziget közelében a nyílt tengeren zajlott 1997. szeptember végén, október elején.

A merülésekre húsz napot terveztek. A létszám változó volt, de állandóan kb. 20 fő dolgozott, köztük hazai részről a Magyar Búvár Szövetség és a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat Búvárrégészeti Szakosztályának búvárai, horvát részről az illetékes állami szakhatóság képviselője, az orvos, valamint a pulai múzeumigazgató. Az expedíciófázis költsége 5 millió forint körül mozgott – tudtuk meg Csepregi Oszkártól, a Magyar Búvár Szövetség elnökétől, az expedíció harmadik fázisának vezetőjétől, akivel munkatársunk készített interjút a történetekről.

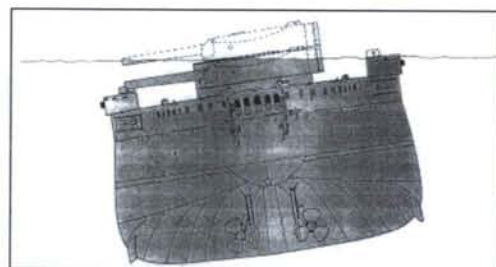
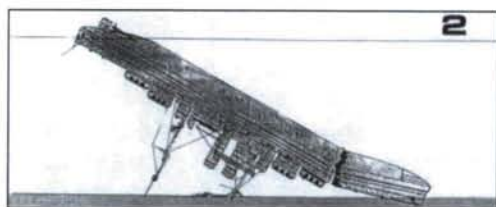
Belvedere Meridionale: – *Az előző kutatások eredményeit értékelve a mostani több feladatra irányulhatott: az admirálisi szalon további feltárása és itt meglelni a Szent István plakettet, a gerinc keresztirányú törésén bejutva s felnyílt helyiségek bejárása, a lékek vizsgálata, a Szent István felirat leszerelése, a horgonyok kiemelési lehetőségének tanulmányozása. Mi volt a kutatás fő iránya? Mit sikerült végrehajtani?*

Csepregi Oszkár: – A fő irányt az admirálisi szalon további feltárása és a hajó helyzetének pontos felmérése jelentették. Ez utóbbinak azért van jelentősége, mert ezáltal tudunk következtetni a találat és a talajra érkezés közötti időben a hajótestben történt változásokra, a tárgyak elhelyezkedésére, a katasztrófa műszaki és haditechnikai okaira.

1-4. kép: A HAJÓ SÜLLYEDÉSI FÁZISAI ES JELENLEGI HELYZETE. DANIEL ERKA HORVÁT BÚVÁR RAJZAI MAGYAR DOKUMENTUMOK ALAPJÁN. A 2. ÉS 3. SZÁMÚ KÉP PONTATLANSÁGA, HOGY A HAJÓTEST NINCS KÉT KÜLÖNÁLLÓ RÉSZRE TÖRVE.

A részletes külső vizsgálatokkal, amelyeket fotó- és videodokumentációval támasztunk alá, megállapítható volt, hogy a hajó felfordulva, az orrával ért először a tengerfenékre, de a teljes leérkezéskor a test kettétört és hossztengetyében kissé elcsavarodott. A törés következtében nem szakadt két különálló részre. A nagyobbik rész ferdén fekszik fel a talajra. Bal oldalán be lehet alá úszni. Itt láthatók a lövegtoronyok ágyúcsövei részben az iszapban, részben ágaskodva (1-4. sz. képek).

A lécek vizsgálatánál jelentős következtetésekre jutottunk. A hajót ért torpedók nem fúródtak a hajótestbe! A két, torpedó ütötte lék egymástól kb. 4-5 m távolságban látható. Ez igazolja, hogy az olasz motoros torpedóvető szinte egyszerre lötte ki a torpedóit a csónak két oldaláról. A lécek vízszintes irányban résszerűek, tehát a torpedók nem hatoltak be a hajótestbe, hanem annak ütődve felrobbantak és a keletkezett lökéshullám szakította be a páncélzatot. A lécektől néhány méterre a hajó orra felé is látszik egy harmadik becsapódás nyoma, amely kisebb, mint az előző kettő, de nincs átszakadva a hajótest. Ez mindenképpen külső behatás eredménye.

Itt meg kell jegyezni, hogy a hajó sebezhetőségéről építésekor Mladiáta János mérnök végzett modellszámításokat, amelyek tételesen bebizonyították, hogy a hajó egyes találat esetén még nem süllyed el. Kettős találat esetén is megmenthető; egyetlen, kritikus szakaszt ért találatokat kivéve, ha a hajótest oldalának közepén, egymáshoz közel, ugyanabban a vízjáró rekeszben érik a belövések. Ekkor a betörő víztől annyira megdől, hogy a kritikus súlyponteltolódás miatt, minden erőfeszítés ellenére elsüllyed (5. sz. kép). Ilyen kettős találatot szenvedett el a Szent István és ott, ahol a találatok végzetesek voltak. Ha ehhez hozzászámítjuk, hogy az eredeti Popper-féle tervezéssel szemben a kémények között fényoszóróállványt és nehéz rézhuzalokat szereltek fel, amely módosítások megemelték a hajónak a felszín feletti súlypontját (metacentrikus súlypont), növelve labilitását, megállapítható, hogy a hajó megmentésére tett kísérletek eleve kudarcra voltak ítélve.

B. M.: – És mit találtak a hajó belsejében?

Az admirális szalon vizsgálata, a Palka-féle üveg oltárképeknek és a hajó jelképének, a Szent István bronzplakettnek a keresése volt a másik fő kutatási irány. Búváraink a „szokott” útvonalon, a nyitott verandaabla-

kon át jutottak az admirálsi szalonba. Ez a művelet továbbra is igen veszélyes, nem tekinthető rutinszerűnek. A horvát bűvárok nem is vállalkoztak rá. Az itt készült videofilmet elemezve megállapítottuk, hogy a keresett relikviák a verandát és a szalont elválasztó fémfalon voltak elhelyezve, az eredetileg világítóablakoknak kiképzett nyílásokban.

Süllyedéskor a beáramló víz nyomásától a fal bedőlt a szalonba. Az üveg oltárképek és a plakett még a fal ledőlése előtt kiszakadtak keretükből és – ez a legvalószínűbb – az egyéb tárgyakkal, bútorokkal a helyiség szélére zúdultak. E törmelékcupacban kutakodás a ráakódott iszapréteg és a néhány perces benntartózkodási idő miatt egyelőre nem vezetett eredményre. Az iszapréteg esetleges leszívása is felkavarja vizet, akadályozza a látást.

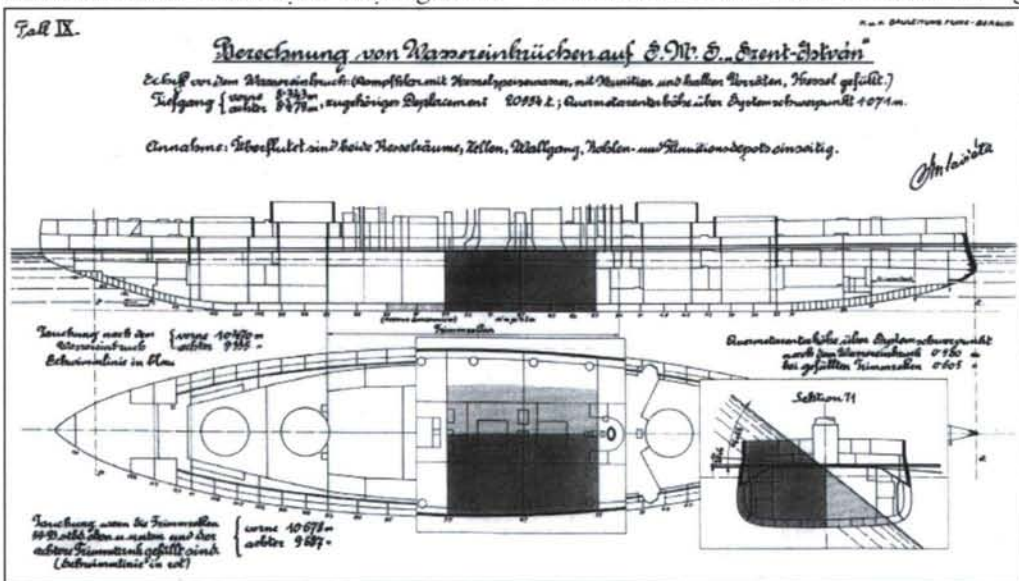
A helyszíni kutatást nem lehetett csak a fényképek, leírások szerint folytatni, mert pl. a beépített plakettet a korabeli egyetlen fénykép egy kandalló felett ábrázolja. A szalonban és az abból nyíló helyiségekben

azonban a tervrajzon három kandalló szerepelt! (6. sz. kép) A plakett helyén a tervek szerint császárkép lett volna, amelyet végül is máshol helyeztek el. E kép keretét a törmelékcupacról készült felvételen fel lehet ismerni.

A bűvárok a szalonon túl, a folyosón eljutottak a fürdőszobához és bekukkantottak az admirálsi hálószobába, ott látták az ágyat is. Mindez mintegy 13-15 m távolságra esik a bejutás helyétől és továbbhaladni rendkívül kockázatos a rossz látás és a fokozott elakadásveszély miatt. A merülés további nehézsége, hogy a hajó felfordulva fekszik, így a helyiségekben a „talaj” a mennyezet. A tárgyak eredeti helyét megállapítani szinte csak a videofilm elemzésekor lehetséges.

Az előző kutatási fázisban a horvát bűvárok megkezdtek a hajó tatján lévő *Szent István* felirat betűinek leszerelését. Most másolás céljából egy újabb betűt szereltek le, a harmadikat.

A horgony felhozatala egyelőre kikerült a reális célok közül. Felszínre hozatala még

5. kép: MLADIATA JÁNOSNAK A VÉGZETES TALÁLATOKAT MODELLEZŐ SZÁMÍTÁSA A MÉRNÖK HAGYATÉKÁBÓL

6. kép: A MAGYAR ADRIA EGYESÜLET
ADOMÁNYA Ó FELSÉGE SZENT ISTVÁN
CSATAHAJÓJÁN. KORABELI FELVÉTEL

csak megoldható lenne, de kiemelése és partra szállítása roppant költséget emésztene fel. A horvátok sincsenek az ötlet mellett.

B. M.: – *Milyen körülmények hatottak a munkára?*

Cs. O.: – Kétszer tíz napot terveztünk merülésekre, de ennek az időnek csak alig kétharmadát tudtuk kihasználni. Egyrészt a viharos időjárás okozott kényszerpihenőt, másrészt egy szerencsés kimenetelű, de nagyon komoly bújárbaleset. A rossz időjárásról csak annyit, hogy ez természetesen nem a víz alatt akadályoz, hanem a merülés kezdetén és végén, valamint a felszíni biztosítás során. A balesetről pedig elmondható, hogy a merülésben résztvevők gyakorlottságának és az expedíció szerveztségének köszönhető, hogy a 65 méteres mélységben bajbajutott társunkat gyorsan és szakszerűen menteni tudtuk, egészsége helyreállt. Az említett okok miatt elmaradt az admirálisi szalon teljesebb átvizsgálása és a lécek behatóbb tanulmányozása.

Meg kell említeni még az előző kutatási fázis során észlelt, a hajó keresztirányú törésében megnyílt torpedópincék bejárásának kérdését. Ide nem terveztünk komolyabb feltárást, tárgyak mozgatását, vizsgálatát, mert a horvát fél szigorú tilalmával egyetértve tartunk a robbanásveszélytől. Bár a beszerzett adatok szerint az ott tárolt és látott 30.5 cm-es löszerek különszereltek, tehát csak a felhasználás előtt állították össze

kilövésre kész állapotba tartozékaikat, de az ördög sohasem alszik. Annyi egyéb veszélyforrás adódik egy ilyen, közepes mélységben végzett kutatás, zárttéri merülés során, hogy ezeket nem kívántuk fokozni.

B. M.: – *Búvártechnikai szempontból „hozhat-e” többet a további helyszíni kutatás?*

Cs. O.: – Természetesen igen. Mint ahogy minden eddigi expedíciós fázis eredményeiből többet tudtunk meg a megválaszolható kérdésekre, úgy a jövőbeni merülések is tovább segítenének tisztázni a hajó tragikus sorsának körülményeit és adalékokkal szolgálhatnának a korabeli haditechnika és harcászat fejlettségéhez. Nem is beszélve a kultúrtörténeti relikviák felhozataláról, amelyekről még nem mondtunk le. Első utunk alkalmával még napokig kellett a roncsot keresnünk és egy napot tudtunk merülni. Mostanság már egyre inkább a részletkérdésekre kereshetjük a válaszokat.

7. kép: A HAJÓTAT FELIRATÁNAK Z BETŰJE.

B. M.: – *Hogyan értékeli a Szent István csatahajó kutatásának jelentőségét a magyar búvársport és a víz alatti régészet szempontjából? Mi lehet a hasonló jellegű kutatások jövője?*

Cs. O.: – A magyar búvársport oldaláról nézve ez a több fázisú expedíció kiemelkedő jelentőségű, hiszen például először itt használtunk rendszeresen az ekkora mélységben végrehajtott merülésekhez elelgedhetetlenül szükséges hélium–levegő légzőgázkeveréket.

Tengeri hajóroncskutatás magyar részről ilyen alapossgal még nem történt. Óriási tapasztalatokra tettünk szert az expedíció szervezési és lebonyolítási munkáiban is. Az expedíció fogalom lett a hazai búvártársadalomban. A víz alatti régészet szempontjából kissé borúsabb a kép, mármint ami a hivatalos történeti kutatást és azok bátyáit illeti. Nem csak arról van szó, hogy a korabeli dokumentumok kutatásához az olaszok részéről elzárkózás tapasztalható vagy hogy a horvát fél nemzeti öntudatát hangsúlyozottan érzékeljük az együttműködésünk során.

Gondok itthon is adódnak – és most egy kissé elkanyarodnék a Szent István kutatásától. A búvárrégészet, mint speciális régészeti

8. kép: CZAKÓ LÁSZLÓ AZ ADMIRÁLISI ÉJJELEI EDÉNNYEL ÉS LÁTCSÓVEL

kategória, Magyarországon új keletű, pontosabban még nem bevett kutatási forma. A patinás Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat legfiatalabb társulataként működve a búvárrégészek az elmúlt időben olyan kutatásokba kezdtek, amelyek eredményei megkérdőjeleznek egyes hagyományos történeti nézeteket. Elég, ha a Dunában, Bölcse térségében fellelt római erődre utalok, amely a limesrendszer újraértékelését tenné szükségessé. A másik kérdés ebben a problémakörben a pénz. Németországban, ahol a búvárrégészet ágaként a világháborúban elpusztult haditechnika kutatására külön világháborús régészet alakult ki, komoly állami pénzeket fordítanak e kutatási területre.

Ezt láthattuk 1996 nyarán is, amikor a Balatonból a búváraink által kiemelt katonai repülőgép sorsát a németek a szívükön

9. kép: HASZNÁLATI TÁRGYAK A SZENT ISTVÁN CSATAHAJÓRÓL.
(A RAJZOKAT ÉS FOTÓKAT CSEPREGI OSZKÁR BOCSÁTOTTA RENDELKEZÉSÜNKRE)

124

viselték. Sajnos, hazánkban önerőből kell áldozni ilyen nemes célra, mint a Szent István csatahajó, a valaha épült legnagyobb magyar hadihajó kutatása.

Mint ahogy az említett feltárási helyszínek is példázzák, nagy lehetőségek vannak a jövőben is a víz alatti hajóroncsok és más emlékek kutatásában, de minden pénzkér-

dés, mint ahogy a következő kutatási fázis létrejötte is, a Szent István csatahajónál.

B. M.: – *Remélem, rendszeres tudósításainkkal sikerrel járulunk az expedíció eredményeinek minél szélesebb körű ismertetéséhez. Köszönöm a beszélgetést!*

BOGDÁNY GYULA

MIT ÍR A SZABAD NÉP?

V. FELEMELIK A VASUTASOK ÉS POSTÁSOK FIZETÉSÉT. MÉG A JÓ ÖREG 328-AS IS VIDÁMABBAN FÜTTYENT A RAGYOGÓ HÍR HALLATÁN
(MÁTHÉ ZOLTÁN GYŰJTEMÉNYÉBŐL)

„Mikor a Karp. Honvéd Regiment kivonul...”

Katonanapló (1944. október 14. – 1945. december 21.)^{**}

Vezette: Sibinger János

Magamról, aki 1923-ban Tana Vas m. -ben születtem – röviden csak annyit, – hogy a család; Apám, Hugom, Unokanővérem, Nagyananyám Ikerváron laktak.

Sorozáson, Sárváron arcvonalszolgálatra alkalmas lettem és mivel a szombathelyi premontrai gimnáziumban érettségiztem, majd elvégeztem a keszthelyi Gazdasági Akadémiát is, így karpaszomány viselésére jogosultam.

Behívásomkor a körmendi Batthyány-Strattmann hg. nagykanizsai birtokán Szepetnek-Gyótamajorban voltam segédtiszt.

(...)

Kanizsáról lóháton hazafelé ballagva benéztem Szepetnekre a gyótamajori póstáért. Önnek van egy távirata – és már tartja is elem a remegő kéz a szöveget: „Behívód 20-ra Zalaegerszegre szól. Várunk. Apu.”

Hát igen! Amitől tartottunk, abban már benne vagyunk. Legelsőnek Józseffel a lovással találkozom. Elújságolom neki az örömhírt, tőle ügyis megtudja a major is. Fentt a kastélyban az eset a lehangoltságot csak fokozza. Hábóru!...Egy munkaerővel megint kevesebb. Tessék így többet termelni. Már odajutottunk, hogy amelyik gyerek 9–10 éves az béres, aki 11–12 éves az igáskocsis lesz.

A szerző és a szerkesztők megjegyzései:

* Karpaszományos: „Érettségizett katona a Horthy-hadseregben; megkülönböztető jelzést viselt a karján (innen az elnevezés). A karpaszományosok nagy részéből tartalékos tiszt lett. Megkülönböztetett bánásmódban részesültek.” (Új magyar lexikon. 4. köt. 58. p.) Ezt majd látni fogják!!! (A szerző)

** Az eredetije 247 tintával írt oldal. A papírja német tábori levélpapír. A kézzel írott szöveget szó szerint, betűhíven közöljük. (D. A. – K. G. F.)

Szóval... bevonulok. Igaz nem is ember, aki nem volt katona. Elvégzem, befejezem a félben lévő munkákat, majd átadok mindent princípálisomnak Koncz Rezső hg.uradalmi intézőnek..

Elő az óriási utazóböröndöt. Egymás után szórom bele ruháimat. Lesz majd idejük kilógni magukat. Egy „ancugot” hagyok elő a régi csizmámmal amiben bevonulok.. A csomag tetejére kerül az idei aratási koszorú. Hadd legyen az otthoniaknak is valami emléke ennek a szép pusztai szokásnak.

(...)

Gyótamajor 1944 X. 16.

Korán kelek. Végigjárom az istállókat. Ma gyásznapi van. Búcsúzom, búcsúzom onnan, ahol olyan sok szép, kemény, felelősségteljes napot töltöttem. Onnan, ahol mindenki szeretett. Búcsúzom az épületektől, állatoktól, majortól, tanyai iskolától. Végigjárom kis kétkerekű „kordémmal” a határt, búcsút mondom minden barázdának. Vajjon mennyit fordul a „vetésforgó” a viszontlátásig? Vagy lesz-e egyáltalán viszontlátás?

(...)

A csikók primán bírták az utat. Türrén, Jánosházán keresztül 120 km után d.u. 1/2 6 kor megérkeztünk Kíssomlyóra. A menekültek végtelen kocsisora mindenütt! Borzasztó látvány. Este viharos eső. Hajnalban „átsétáltam” Bölgötére István Palkó barátomhoz. Az ágyból húztam ki a „fiatalurat”! Őt Szombathelyre hívták be szintén „bakának”. Innen kerékpárral mentem haza.

(...)

Ikervár (...) október 20.

Elérkezett a nagy nap. Az „önkéntes úr” bevonul. Odahaza számos jótanáccsal halmoz-

nak el. (...) Búcsúszom. Hányszor csináljuk már ezt. 9 éves korom óta szinte csak vendég vagyok idehaza, de valahogy most búcsúzni mégiscsak más. Háború van! A katona nem rendelkezik saját magával. Nem gondolkodhat, nem cselekedhet belátása szerint. Ő csak egy parancsvégrehajtó szerv. Igyekszem megnyugtatni Nagyanyámat, húgomat, unokanővéreimet, hogy 2 hónapról van csak szó, ne aggódjanak értem. Édesapámtól mint többszörösen kitüntetett kemény „világháborús” katonától búcsúszom és indulok...

Szombathelyt nagyon megbombázták. A vonat messze kinnt állt meg. Így az állomáson úgy kellett átcipelnem azt az istentelen katonaládát.

(...)

17./III. zlj. Zalaegerszeg 1944 X. 22.

Beöltöztünk. Ruhánkon folt hátán folt. Alig ismerjük meg egymást. Nagyon pocsekul szerelnek fel bennünket. Az új laktanyarészben lakunk. Karpok külön 15-en 15-en egy egy szobában. Szalmán alszunk, de azért nagyon kedélyesen telnek napjaink. Igazi urak vagyunk. Az ebédet felhosszák szobánkba. Csajkánkat kimossák stb. Kosztunk prima. (...) A kantinról meg ne is beszéljünk. Bor, sör, rum, pálinka békebeli sóskifli stb. Egész nap csak biliárdoztunk. „Iluska” ránk sosem vonatkozta a „szesztelen” napokat. A kiképző keret nagyon szépen bánt a karp. urakkal, bár egyszer „Tojo admirális” esőben ing nélkül nagyon elkapta a „népet”. „Dunyhás” kománk (egy elkényeztetett földbirtokosgyerek) közölte az esetet édesapjával és az ő közbenjárására az egész altisztikar le lett tolvá.

Nagyon gyakran volt légiriadó. Ezeket kihasználva sok kellemes órát töltöttünk a „Lexi lak”-ban. Bár nagy viták származtak ebből t. i. hogy 4 vagy 5 kancsóval ittunk e meg? (...) De jó életünk nem tartott sokáig.

Jött egy zls.¹ lehetett választani az érsekújvári, várpalotai és mosonmagyaróvári

karp. iskola között Én az elsőt választottam.

(...)

Celldömölkön vártunk vagy 5 órát. Kár volt haza nem lógnom. Győr nagyon meg volt bombázva. Komáromon gyalog mentünk keresztül. Az északi p.u.-t alig lehetett megtalálni. Éjjel érkeztünk meg Érsekújvárra. Az állomás környéke eltörölve a föld színéről. Bombatölcsérről-bombatölcsérré bukdácsolva a katonaládát cipelve bebotorkáltunk a laktanyába. Itt mindjárt letoltak minket a sárga földig és egy olyan szobában nagy kegyesen adtak szállást amelyiknek a teteje el volt bombázva. Mondhatom, szép fogadtatás.

Érsekújvár 1944 X. 30.

Reggel a nagy lovassági laktanyában osztottak szét bennünket. Illés Lexi, Szlovák Sanyi, Huszár Zoli és én lettünk önkéntes jelentkezés alapján géppuskások. 3-an Lexivel, Sanyival egymás mellett aludtunk szalmazsákon. Elég jó szobánk volt. Gyöngyösi szkv.² volt a szobaparancsnok. Századparancsnokunk András Béla zls. (A varjú) Mi a III.gp szd.³ III szakaszához⁴ tartozunk. Koszt irtó pocsek. Reggelit sokszor nem kaptunk. Volt úgy, hogy kenyéret napokig nem láttunk. Ilyenkor pl. vacsora 5 kg gyümölcs, persze kenyér nélkül. Sokat éhezünk. A vízviszonyok még pocsekabbak, mint Egerszegen. Kancsóban kellett hordani a szomszéd lakta-

² Szakaszvezető.

³ III. géppuskás század. A zászlóalj hadrendjében előforduló alakulat, melyet általában a zászlóalj számával jelöltek. Mivel itt 17./III. zászlóaljról van szó (vagyis a 17. gyalogezred III. zászlóalja), ezért a géppuskás század elnevezése a III. zászlóalj miatt III. század.

⁴ Néhány rajból álló, század állományába tartozó harcászati alegység. Egy századba rnedszerint 3 szakasz tartozik, de ez kiegészülhet más alegységekkel is. A szakasz létszáma hadseregenként és fegyvernemenként más és más, de egy gyalogos szakasz általában 30-50 főből áll.

¹ Zászlós (mint katonai rendfokozat).

nyában lévő rosz dugattyús kútról. Vízet kellett beleönteni, hogy működjön és ha az embernek pechje volt, beleöntött egy csajkával és nem adott ki egy kortyot sem...

A kitolás nagy, különösen a kozsthoz viszonyítva. Bukfenc le a Nyitra töltésen. Kúszásban géppuskával sorakozó. „Kevertek” sorozata. (bukfenc, ül le, fekügy.) Igen... Átkozott Nyitrapart. Erős szelek. Esők. Ragacsos, agyagos sár. Mindennap d.e, d.u. kivonulás. A foglalkozás egyik tárgya: szoktatás az időjáráshoz. Hát ezen a cím alatt azután mi áztunk, fáztunk ócska felszerelésünkben rengeteget. A bakkancsom olyan rosz volt, hogy szinte átjáróháznak számított a sár számára. A köppenyünknek sosem volt alkalma megszáradni. Pl. Ilyen állatságok fordulnak elő: Térképjeleket tanuljuk zubogó esőben, kinnt a Nyitraparton. Kicipelünk kb. 2 km-re egy iskolatáblát és didergő kézzel jegyezzük ronggyá ázott számárfüles jegyzetünkbe az „átvett anyagot”. Egyik d.u. 3 teherautó zabort raktunk le. Akinek hiányzott egy gombja, annak az összeset levágták és díszmenetben a zubbonya hátára kellett rendjelként felvarrni az egészet.

8.-án ezredesi látogatás. Jaross⁵ beszélt: „kitartani a végsőkig! Összeszorítani a fogat! Győzni muszáj! Bízunk az új fegyverekben!”
9.-én Papp-Váry szds, fáját raktuk le teherau-

tóról. D.u. a „gyöngyösi” szoba kivonult az állomásra gyalogsági ásóért. Borzalmas a pusztítás: Rengeteg a bombatölcsér. Lőszervonat is robbant. 960 vagon ment tönkre. Óriási értékek szanaszéjjel. Már 3 napja nem kapunk kenyeret.

12.-én találkoztam István Palkóval szentmisén. Legalább otthonról is hallottam híreket. A postaközlekedés ügyis kriminális. Az első szakasznál elloptak 720. pengőt.

19.-én... D.u. az első kimenőnk volt. Lexivel lógtunk kinnt. Semmi érdekes nincs. Nagyon kihalt a város. Így a parasztnegyedben, a naszvadi utcában vásároltunk be nagyon fekete áráért. pl. 1 kg szalonna Kurucéknál 40 P. Erős fagy van. 20.-án eskü Szálásira. Díszmenet nemes Papp-Váry szds. Előtt. Megdicsérték a szd.-ot.

Folytonos légiriadók. Itt a felvidéken nagy szokás a tökmagevés. A nők mind nadrágban járnak. Az igáskocsik színesre vannak festve.

23.-án... D.u. 1/4 és 1 kg-os „Tri II.-t” robbantgattunk. A hónap elején odahaza feladott csomagjaim egyáltalán nem érkeznek meg. Hiába mindig mondtam hogy a postásokat, meg a vasutasokat „fel kellene akasztani.”

29.-én... Keszthelyi hdp.⁶ Nagyon kitolt a szakasszal. Az összes géppuskát mi cipeltünk egész nap. azt a gyenge vacak gulyást pedig „díszebéd” gyanánt a katonaládán állva (a csajka a földön) ettük meg. És minden kanállal külön ki kellett egyenesedni.

Napi „munkánkat” tetőzte még az éjszakai gyakorlat. Irtó hideg van 1/2 5-7 h.-ig hason feküdtem „védőállásban” a Nyitra töltésen. Mondanom sem kell, hogy megfáztam. Kihozták a vacsorát = hideg savanyu, ehetetlen lecsót (kenyér nélkül.) Hát igen, ilyen az élete egy magyar karp. Iskolásnak, de hát nem baj. Ezt a kis időt kibírjuk és rövidesen, mint karp tizedes „urak” kerülünk vissza a csapathoz.

⁵ Jaross Andor (Csehi, Komárom m., 1896. május 23. – Budapest, 1946. április 11.): szlovákiai magyar politikus, 1936-tól az Egyesült Magyar Párt országos elnöke. Mint magyarországi politikus szélsőjobboldali. 1938. XI. 15. – 1940. IV. 4. a felvidéki ügyek tárca nélküli minisztere; 1944. III. 22. – 1944. VIII. 7. belügyminiszter. A belügyministerségről való lemondása után jelentős szerepet játszott a Törvényhozók Nemzeti Szövetsége létrehozásában, mely a szélsőjobb parlamenti képviselőit tömörítette. A szervezet elnöki tisztét 1944 decemberétől 1945 márciusáig töltötte be Sopronban.

⁶ Hadapród.

30.-án Páncélököl bemutató. Egy földtankra 25-30 lépésről 7-et lőttünk rá és csak az utolsó taláta el egy német. Mondhatom ez is precíz fegyver lehet. Hogyan lőnek vele, amikor ez a tank nem földből van? Rohan? És esetleg vissza is lő?

Az első szakaszban lévő Juhász 1100.- P-t lopott, az egyik bajtársától. Megáll az ember esze. Karp. Iskolán ilyesmik fordulnak elő. Természetesen a pofát elvitték és lecsukták.

3.-án vasárnap d.u. „fá”-puskával puskavizit. Kellott csiszolgatni, törülgetni a falusi leventéktől elszedett elhanyagolt fapuskákat. Szomorú. Szégyen gyalázat, hogy egy karp. Iskolának nem tudnak fegyvert adni. Volt olyan is aki a kútnál megmosta. Természetesen kimenőnk nem volt. Nagyon rossz hírek vannak. Kaposvár elesett, mi meg megyünk ki valószínűleg Németországba. Hazulról rengeteg holmit és élelmiszert küldtek, de úgy látszik már meg sem érzékelik. Rossz kedvem van...

12.-én megnyitották az udvaron a „Zsidóraktárt”. Általános „Szajré”. Kinnt álltunk az udvaron díszoszlopban, egyszercsak megbomlott a rend... hdp.-ok, Őrmesterek ... tisztetek ... Mindenki a raktárba! Mi pedig néztük, hogy hogyan kerülnek elő száz számrá a békebeli talpbőrök, zsidóbundák, fehérmemük, lepedők stb. Volt olyan is, aki 30 lepedőt lopott egy köteggben. Jött be a város apraja, nagyja. Akinek volt „testvér” ismerőse az vég nélkül hordhatta a damaszt garnitúrákat. Lehetett látni már másnap, hogy sokan feszítenek rájuk nem illő, másra szabott bundákban.

15.-én hóesés. Este Keszthelyi és a Boros hdp.-k ittak a szobánkban. Lerészegettek... Boros irtó dorbézolást vitt végbe. Az asztalon táncolt, majd az asztallapot hozzánk vágta. Összerugdalta a katonaládákat. Hozzáánk vágott egy éles kézigranátot, sisakot... Bejött Mados hdp. Csillapítani akarta. Hozzá meg kihúzott szuronyt hajított. Szétszórt a szobánkban mindent, majd kivitte a népet mezitláb a folyosóra csuklóra. Kihallgatásra rendelt mindenkit, még az I. gp.sz.d. naposát is. Majd

szobarendet rendelt el és takarodót. Mi minden parancsát teljesítettük, hogy lássa kikkel van dolga. Üriemberek voltunk bár nem érdemelte meg.

17.-én a folyosón játszottak egy páncélököllel. A fejet leszerelték róla, de addig piszkálták, míg a kilővörakéta felrobbant. Egy sebesült lett. Ilyen marhák az emberek.

20.-án jött egy távmondat: „Felszerelni, az összes fegyvert kiadni, bevetésre készen!” Riadókézsültség. Ruhában alszunk. Minden fegyvert készenléthe helyezzünk. Hevederezünk, olajozunk egész nap. Semmi biztosat nem tudunk. Allandó szállásörseget adunk. Egy-egy géppuskás és egy-egy golyószórós raj a város védelmében. Nem neveléses? Pláne olyan helyzet is előfordult, hogy az utóbbihoz nem volt beleváló lőszer.

21.-én Ipolyság, Léva elesett. Nagyon erősen hallatszik az ágyúzás, közeledik a front. Az I. gp.sz.d. bevagonírozott. Irány Németország. (Wander bei Berlin.) A rossz nyelvek azt beszél, hogy mi maradunk itt a város védelmében. De mégsem így lett:

Érsekújvár 1944. December 22.

D.u.: „A békésebb kiképzés érdekében” (nemes Papp-Váry szás szavaival élve) 1/4 2 h-kor magyar hiszekegy után 3 „csujzlis” szd.-al együtt gyalogmenetben megindultunk. Minden szakasznak van egy-egy kocsija, amelyik a csomagjainkat hozza, Itt hagyjuk a várost, ahol olyan sok kemény napot töltöttünk. Ahol ki kellett vonulni akkor is, ha valakinek lejött teljesen a bakancsa talpa. Ahol valóban csak azon múltott, hogy éhezünk, hogy nem kaptunk kimenőt. Ahol kiosztották a téli bekecseket stb., de még mielőtt használni tudtuk volna őket visszavették, hogy eggyel több dolgot lehessen

⁷ Gyalogos. A 3 gyalogos század valószínűleg a zászlóalj 3 gyalogos századát jelenti, mivel a korabeli zászlóalj szervezetszerű rendjébe a géppuskás századon kívül 3 gyalogos század is tartozott.

majd felrobbantani, ha jön a muszka.

Nagyon hosszúak a falvak. Az út kanyargós és síkos. Szép a híd a Vágdunán. Este volt amikor megérkeztünk Gutára. Egy kedves családnál szállásoltunk be. Krumpilevest kaptunk vacsorára. Istállóban aludtunk.

A megtett út 18 km.

23.-án 1/2 10 h-kor indulás. 20 km-es út után Nemesócsára érkezünk.

Meg vagyok hűlve. Rettenetesen fáj a bal térdizületem. Nem tudom a lábam mozgatni. Még a könnyeim is kicsordultak. A fiúk úgy vittek be egy házba, ahol nagyon jó helyünk volt. Szlovák Sanyival egy ágyban aludtunk és dunyhával takaróztunk, még sülttököt is kaptunk. Soha nem felejttem el ezt a kedves családot.

Nagyon hideg van. Szenteste... Szenvedéseim elképzelhetetlenek. Szlovák Sanyival sántítva keresünk helyet, eredménytelenül. Ő is teljesen ki van készülve. Rengeteg mindenhol a katona. Végre megsajnálta egy helyen. Ott ahol már 7 magyar és 2 német kamerád lakott. Borzasztó volt az út. Az árkokban szanaszéjjel döglött lovak hevernek. Most pedig kinntről egy kis földes szobába szalmát cipelünk be és készülünk a karácsonyra. A családnál karácsonyfa sem volt. Ezt csak ablakon keresztül láttunk. Szomorú este. Az első az otthontól távol... A lábam sem javul semmit. A család is a németeket részesíti előnyben, nekik adott vacsorát. Éjjeli misére el sem mentem... Hisz ez is csak fokozta volna elkeseredésemet.

Alsóvamos 1944 december 25.

Szent Karácsony. 10 h-kor szentmise. A németek mindenhol gyönyörűen feldíszített termekben, fehér abrosz mellett ülnek meg az ünnepeket. Ez a „magyar vendégszeretet,” mi meg kaptunk babfőzeléket olyat, hogy zörgött a csajkánkban. Karácsonyi ajándék volt 15 cigaretta és 1 1/2 pipadohány, persze az 5 p. „dohánypénz” levonásával.

26.-án reggel indulás be Győrbe. Itt 180 embert leadott a zlj.

Nagy kerülővel indulunk vissza Hédervár

felé. (30 km.) Itt a legszélső háznál adnak szállást. Szegényes, de annál jobb helyem volt. A térdem kezd rendbejönni, de most még a gyomrommal gyengélkedem. Hál, Istennek itt pihenünk pár napot.

31.-én indulunk tovább. Útközben már az új (Szalasy féle kitartás) köszönési mód lépett életbe. Megérkeztünk Mosonmagyaróvárra. A várostól messze kinnt lévő öreg laktanyában, a „Tritol”-ban helyeznek el bennünket, Nagyon hideg az időjárás. Egy-egy kis szobában 60 ember van elhelyezve gerendákból összetakolt 3 emeletes ágyakon.

Piszkos, tetves szalmán vagyunk kénytelenek aludni. A helyünk kriminális, éppen megfelelő a szilveszteri hangulatunkhoz. Istenem mennyire más volt a tavalyi szilveszter... Milyen volt akkor a hangulat?... Mennyit táncoltunk?!

4.-én Óváron beiratkoztam a Gazdasági Főiskola VIII. félévére. Ez szerencsés fogás volt T.i. Hallgatnom már nem kell semmit, csak majd vizsgáznom. 2 nap alatt 23 aláírást szereztem a prof.-oknál. Találkoztam egy „földivel”, Varga Pistával. Kaptam tőle sok kenyeret.

12.-én indulunk. Hát ittse vagonírozunk be. Majd talán Hegyeshalomba. De már ezen is túlhaladtunk. Irtó síkos az út. Himnusz és magyar hiszekegy után negyed 4-kor d.u. átléptük a magyar határt. Megcsókoljuk a batárkövet és hozunk emlékebe magyar földet. Idegen utat tapos már a lábunk. Idegen itt minden, még a levegő is más. Szóval kijöttünk Németországba! Miért? Mert kényszerítettek! Hisz sokszor hallottuk, hogy a saját kezemmel „lövöm le, mint a kutyát,” aki szökni próbál. A nyilasok meg még azzal is fenyegettek, hogy a családjukat is kiirtják. Nickelsdorf-on keresztül szint járhatatlan úton térdigérő hóban este megérkeztünk Zurndorf-ba. Egy 100 holdas családnál helyeznek el tizünket. Először kinnt a folyosón aludtam szalmán. Itt majdnem megfagytam. Éjjel után „bekérezkedtem a szobába a padlóra.

14.-én pihenőnap. De nem tartott sokáig a jó világunk, mert d.u. fél 5.-kor már indulunk is Fischamend-be. 25 km. után éjjel 1.-kor értünk be a barakba.

15.-én bementem a táborból a városba. Légiriadó volt. Fischamend Bécs külvárosa. Bécset nagyon bombázták, bár elképzelhetetlen volt az elhárítás. Rengett a föld. Mi is izgultunk, mert a Messerschmidt művek csak alig voltak pár lépésre tőlünk. Reggelink üres keserű fekete. Ebéd vacsora egyben este fél 6.-kor egy kanál lé, benne 2-3 szál káposzta. Kibírhatalan a koszt. Lázong mindenki.

17.-én reggel korán indul a gárda. Borzasztó hóvihár, hófúvás. Minden forgalom szünetel. Csak a magyar karpaszományosnak kell mennie mert olyan „barom” nincs több a földön. Még négykézláb is mentem, hogy le ne sülyedjek a nagy hóban. Rettentő utunk volt ott, hol előtte nap simán vígan meneteltünk, sőt futballoztunk is. Most vezetőségünk könnyelműsége miatt 20 km pluszt kell behozni embertelen szenvedések mellett.

Hosszú 35 km-es út után Süßenbrun-ba érkezünk. Káposztaleves a napi koszt. Megfizadva fagyoskodtunk a pocskék rendezés miatt. Végre kaptunk helyet 7 kocsi és 10 karp egy háznál. 30 holdja van a bauernak⁸. A lánya éjjelig zongorázott. Kénytelen voltam hallgatni udvariasságból. Bár hol volt ez az én hugom művészetétől. Konyhán földön aludtam.

18.-án irtó rossz, havas úton érkezünk Stokerauba. Lovaink minduntalan elestek, végül teljesen kidöglöttek. A szakasz a kocsi húzta én meg a lovat támogattam.

Kirchberg a cél. (26 km.) Itt szállás nem volt megyünk tovább Fels-be. Itt egy elbombázott hideg moziban aludt a zlj.⁹ Nem akarván egészen tönkretenni magam, a németeknél kértem helyet. Repülők voltak. Prima felszerelésük van. Szégyeltem mellettük az enyémet. A

napos „tisztjük” egy szds.¹⁰ nagyon kedves volt, még borral is megkínált. Agyban aludtam. Kaptam kezet és vaját is. Látszott rajtuk, hogy voltak bevetésen Magyarországról, így ismerték a magyar vendégszeretetet. 12-kor délben indultunk a 13 km-re lévő Langenlois-ba.

22.-én végre bevagonírozunk. 41.-en egy vagonba. Alig férünk el, de emeletes ágygal megoldottam a helyzetet.

30.-án Drezdában magyar műgyetemistákkal és kórházvonattal találkozunk. Küldtem haza tőlük lapokat. Gyönyörűek a tájak az Elba partján. Az egyik állomáson v. Boros hdp. Elindult dohányért kenyeret szerezni. „Nagy” német tudására jellemző, hogy csak a következő szavakat tudta mondni: „Grosmutter... tabak... officir... nix brot.” Lévén a dohány nagyon kelendő, hisz Németországban ez az egyetlen „Valuta” – az üzlet mégis sikerült. Berlin egyik teherpályaudvarán lopjuk a napot...

Rummelsburg 1945 február 1.

Innen megyünk be Berlinbe vételezni villamoson. Rombalmaz az egész város. Alig találni ép házat. Az „S” Bahn magas töltésen járó villamos, az „U” Zug = földalatti. Mindkettő női személyzet van. Még most is fülünkben cseng hangjuk: „zürückbleiben.” A házak falai nagyjában állanak, csak az emeleket elválasztó födémek és a tetők hiányoznak. Egyébként ostromállapot van. Az orosz páncélosékek közelednek a város felé. Úgy hírlik, hogy Palkóékat az I. gp.sz.d-ot Stettinben képezték ki és vetik is be valószínűleg. Mi a holland határszélre megyünk. Berlinben este többször is volt légiriadó. Nem mondom kellemetlen érzés egy óriási pályaudvar közepén vagonban hallgatni a szirénákat. Az elhárítás nagyon gyenge. Halljuk a gépeket és már jön is felülről az „aldás”. 2 bomba egészen közel esett hozzánk, csak úgy táncolt a vagon. Hajnalban újra riadó Kész pokol Berlin egyik állomásán gyárak között vagonban lenni.

⁸ Paraszt (német).

⁹ Zászlóalj.

¹⁰ Százados.

3.-án végre az állomásfőnöknél 2 csomag cigarettát lathatva 1 h.-kor éjjel már örült sebességgel rohanunk Ratenovon és az Elbahídon keresztül. Majd Standal, Hannover, Minden, Osnabrück és Rheine következik. Állandóan légiriadó van. Berlint 2000 gép támadta. De nagy szerencsénk van, az Isten újból csak megsegített bennünket. 5.-én éjjel 11.-kor érkezünk meg végcélunkhoz Lingenbe. A vagonunkat kitolják a rendezőbe. Itt fogunk várni addig míg a fertőtlenítésnél ránk nem kerül a sor.

8.-án a városban villanygéppel nyíratkozom „német módra.” D.u. behurcolkodunk a Walter Flex laktanyába fertőtlenítésre, ami bizony nagyon ránk fért. Fürdőszobák vannak. Este elhelyezkedünk új szálláskörletünkben az MB.5-ös barakban. 17 karp és a Raffai szkv. (szobaparancsnok) alszunk egy szobában. Prima emeletes ágyaink vannak. 2 lepedő és 2 német pokróc. Mindenkinek saját szekrénye van. Szép a mosdók is. A baraktáborban van 2 kintin és egy szép ebédlő is.

A IV. Karpaszományos Kiképző Központ III.zlj.-ának I.g.p. százada lettünk. Kényelmes szép helyünk van. A német kiképzési tervezet napirendje is tűrhető. Elég sok benne a szabadidőnk, ha a magyar vezetőség nem gondoskodik annak megrövidítéséről.

Láttunk egy V¹¹ kilövést. Erős kondens csík maradt utána. Válaszul több ezer angol gép jött. Távolról lehetett hallani a bombázást. A „kamerádok” nagyon be vannak gazolva. Az idő nagyon enyhe, csak az eső esik folyton. Mindig több a légiriadó.

17.-én csak fél 11.-g volt foglalkozás, mert éleslövészetre megyünk. Nagyon szép a lőtér. Találatjelző óra, táblák, Beton fedezék a jelzőknek. 5-ből 100 m.ről 46.-ot lőttem. A szakaszban első lettem. Jutalmul kaptam kimenőt, de

¹¹ Vergeltungswaffe (= megtorlófegyver) rövidítése. A német fegyveres erők által alkalmazott rakétafegyverek, a V-1 repülőbomba vagy a V-2 rakétára utaló rövidítés.

nem mentem ki. Hisz mit csináljak a városban? Sört, kávé itt is kapok a kintinban, mást meg kint sem lehet kapni. „Gramm országban” minden jegyre megy.

18.-án misére voltunk. 2 hónap után először. Német légkörben nagyon megható volt az énekkar szereplése: „Miatyánk Uristen...” A mise végén pedig sok száz torokból felharsant a „magyar Himnus” – A németek a templomokat nem nagyon látogatják, legfeljebb a nők és a gyerekek. Sőt templomok is csak nagyobb helyeken vannak, falun egyáltalán nincs. Érdekes, hogy az isten házának is házáma van. pl. Lingenben 21.-es. A nők nagyon jóvágyású csizmákban járnak.

21.-én este beszél a napos: „sztalinger-tyáznak!” Rohanunk ki, hát valóban köröskörül jól ki volt „aggatva” az ég. Rengeteg gyertya. Elég erős az elhárítás alulról világító tölténnyel! Gyönyörű a tűzijáték. Sok gép jött nagyon alacsonyan. A borult ég ellenére is jól lehetett látni őket. Amikor a fejünk fölé értek a táborudvaron lévő Flakkok (négy csövű gépágyú) is megnyitották a tüzet, persze eredménytelenül. A környékben le leeresztettek egy csomagot. Én egy krumpli prizmás gödörben dekkoltam Hála Istennek ezt szerencsésen megúsztuk. A koszt mindinkább gyengül. 24 db. cigarettát kell adni egy kenyérért.

5.-én elmentek a német „SS” nők és férfiak. Elvitték magukkal prima lovaikat, melyeknek nagy része Magyarországra való.

Egész nap erődítési munkálatok. Ázunk, fázunk. A gyenge koszt és „megerőltetett” napi munka után a nóta amit „megrendeltek” természetesen nem ment valami híresen, ezért Mados hdp. Este 7-kor sorakoztatta a szd.-ot. Fegyelmező gyakorlat. Mindjárt az első hátraarc után volt „repülő”, aknatúz, géppuska és golyószórótűz stb. Mindenki nevetve csinálta. Békaügetés és keverték sorozata után, nóta díszoszlopban:” Majd ha egyszer vége lesz a sok, sok szenvedésnek. Újból csak lejáratták magukat, úgyhogy arról a

csuklóról, amit a legnagyobb kitolásnak szántak, nevetve vonult be a szd.¹²

7.-én reggel 3/4 5 kor ébresztő. Menetöltözétkben megyünk ki az állomásra. 8-kor vonattal megérkezünk Salzbergenbe mentési, romeltakarítási munkákra. Ilyen siralmas képet még életemben nem láttam. Eléggé szétszórt a falu, mégsincs egyetlen ép ház sem. Még a jáki templomhoz hasonló székesegyház is 4 találatot kapott. Az olajfinomítóról meg nem is beszélve. 9. hullámban „takarták le szőnyeggel.” Égnek a tartályok, ég a vezeték, ég minden. Az eget eltakarja a füst. Maga a pokol a környék. Szinte alig lehet léleketet venni. Haboltóval kísérlik meg az oltást. Hol itt, hol ott robbannak az időzített bombák. Mi bombatölcsérek temetünk be. Prima ebédet kaptunk, mert azt hitték, hogy még egy szd. van kinnt. Így az ő adagjukat is mi fogyasztottuk el jó étvággal.

12.-én napos tizedes vagyok. Büntetésből 50-szer le kell írnom a létszám elszámolást Keszthelyi hdp.-nak. Hiába most nagy fiúk, bezzeg civilben...

A nyugati front ágyúzaja erősen hallatszik.

14.-én nagy meglepetésben volt részünk. Reggel ébresztő után István Palkó lépett be az ajtón. Megjöttek a „Stettíniek”, akik vonattal jöttek ki. Az utolsó pillanatban hagyták el a várost 25-ös csoportokban. Egy karhatalmi zlj.-t bevetettek belőlük a „svábok” az Odera partján. Szegény fiúknak pechjük volt. Riadók alatt egy közeli bombatölcsérben találkoztunk mindig Palkóval és el-elbeszélgettünk az élményeinkről és a múltról, ami talán nem jó vissza sohasem.

Kingen 1945 március 15.

Nemzeti ünnep, 5 h-kor ébresztő. 3/4 7-kor megindulunk teljes menetöltözétkben az elbergeni lötérre, (24 km.) harcszerű éleslövészetre. Kinnt ebédszünetben tartottuk meg az ünnepelet. Máskor nem lehetett mert nem engedélyezték. Elég dísznóság. Ez nem lesz soha megbocsájtva a „sváboknak.” Ettől függetlenül

nagyon szép volt Kiss Ferenc hdp. Beszéde és Borda hdp. Szavalata. Mozgókönyváról kinnt ebédeltünk. A szd. énekkarral mi is szerepeletünk. Az ünnepelet fénypontjául az angol légi-erő is felvonultatott a fejünk felett több ezer gépet. Fliegeralarm-ban vonulunk haza. Este 11-ig nagyriadó.

Mindenki csak arra törekszik, hogy minél jobban kitoljon velünk. Este 6-9.-ig „tűzriadó.” Mindent ki kellett hordani a szobánkból, csak a kályha maradhatott. Egy dupla ágy összetört, a kettős szekrények alatt meg majánem megszakadtunk. Raffai szkv. szekrényét is nekiünk kellett kicipelni, de utána meg is nézhetette: Só paprika kidőlvé a kefékre bakkancsokra. Hát nem mondom jól megráztuk, sőt cigánykereket is vettünk vele. Pizsokság! 5 hét után először nem volt légiriadó, most meg így tolták el az esténket.

20.-án reggel nyiratkozni voltam a városban. Semmit sem lehet kapni. Elviszik délután az ágyainkat hadikórházba. Cigarettaért vagyunk kénytelenek szalmát venni a lovászoktól. Örült nagy a felfordulás a szobánkban. Az állandó riadó is csak zavarja a munkánkat. Végre valahogy némi rend lett. Vacsorához jutottunk. Sípjel!... Az egyik fiú kinéz a folyosóra: „kérek 4 embert! Vége...” hallatszik be Szabó szolg. Vez. Örm. Hangja. Ács Tibi, mint szobaparancsnok jelöli ki a népet, de az Örm. Úr ezt az időt hosszúnak találta, így az egész szakasznak téli menetöltözétkben kellett jelentkeznie... Természetesen ez nem volt jó. 10 perc múlva nyári menetöltözétk. A köppenykoszorú mindenkinél rossz volt, még azoknál is, akikét a tisztas urak hajtották meg. Újra nyári menetöltözétk! Ez sem volt jó. Már kezdünk zabosak lenni! Téli figura következett, majd újra nyári, azzal a fenyegetéssel, hogyha ez sem sikerül az udvaron megcsuklóztatnak bennünket! 10 perc a határidő. Ennek leteltével jön be Szabó örm. a szobába és a következő látvány tárul a szemé elé: Az egész szakasz levetkőzve ül az asztalnál és jó étvággal vacsorázik. Kirakva élénk kenyér vaj, margarin, kinek mi je volt.

¹² Század.

Vigyázz!!! Után az Örm.¹³ Úr melegen érdeklődött a „Néma” szakasztól, hogy miért tagadtuk meg a parancsát. Persze eredménytelenül. Kiment és a hgy. Urat kereste, de légiriadó lett... Ez után a folyosón sorakoztatta a „szobát” és még egyszer kérdezte, hogy ki volt az értelmi szerző stb. Természetesen hiába! Azzal fenyegetőzött, hogy az egész szobát lecsukhatja, „tényvázlatot” vetet fel a dologról stb. Acs Tibinek reggel kihallgatáson kell jelentenie a helyzetet, amit csak súlyosbított Raffai szkv. folytonos spiclikedése. Tudtam és hogy kutyából nem lesz szalonna! Hiába fogadta, hogy megváltozik! Nagy fába vágtuk a fejszénket, de remélem hogy meg lesz az eredménye...

A hgy. Úr a továbbiakig csendes laktanyafogsággal súlytotta a szakaszt és megígérte, hogy kivizsgálja az ügyet...

Palkóval sokat beszélgettünk az Otthonról, a múltról. A Magyarországi hírek elég rosszak. Nagyon tör előre a muszka!

Raffai szkv. szobaparancsnok kiadta parancsban, hogy este takarodóig mindenkinek ki kell írnia a szolgálati szabályzatból, hogy hogyan kell a parancsot teljesíteni? 9 előtt 5 percel még senkinek sem volt meg. Ő bizonyára azt gondolta, hogy már nem is lehet megírni addig. Takarodókor jött be a szobába a következő szavakkal: „Riadó nyári menetöltötzet”! Erre mi megmutattuk neki a „büntetést”, alig tudott szóhoz jutni. Rettentően kikelt magából...”

25.-én „gyümölcsoltó Boldogasszony. Virágvasárnap. Gyönyörű idő. A riadó miatt misére nem megyünk. D.e. Téli menetöltötzetben búcsúznak a III. zlj.-tól. A II. zlj.-ba kerülünk. Nádassy Oszkár ales¹⁴ a parancsnok. Helyettese, mert Ő betegszabaadságon van – Fogarasi Ferenc fhgy.¹⁵ Az új nagyon szigorú kiképzési rendtől eltérően újra ázni fogunk. Az angolok erősen támadnak. A csendes laktanyafogságunkat feloldották.

26.-án valóban az egész karp. Honvéd regiment kivonult ázni a lőtéren túl. Minden szakasz megkapta „leendő” védőkörletét. Hát úgy látszik mégiscsak be leszünk vetve. Itt ezen a pocsek német földön. Disznóság. Oda fogják dobni, eltékozolni a magyar ifjúságot. Komoly kiképzést nem kaptunk, Géppuskával eddig összesen hármat lőttünk. Úgy látszik ezek az esztelen „svábok” mégis mindenre képesek... Mi a III. szakasszal az arcvonal egyik kanyarját kaptuk egy gp.¹⁶ Állással. Előttünk egy erdőirtás, a vonalunk már a dímbes-dombos erdőben vonul. Neki is álltunk a munkának, hisz most már a mi érdekünk. Legelőször a szakaszunkert csináljuk meg. Döntöttük egymás után a legvastagabb gyönyörű nyílegyenes fenyőfákat... Nagyon idehallatszik a nyugati front ágyudőreje. Közlednek. A légi fölény elképzelhetetlen. Ma is 8-10 vadász végiggéppuskázott az állomáson egy kórházvonatot. kb. 50 halott lett, odahaza is rohamosan tör előre a muszka. Szomorú magyar sors. Nem akar vége lenni ennek a piszok háborúnak.

Sajnos a magyar fronton is szomorú a helyzet. Épp nálunk vannak a harcok. A fél ötös angol hírek szerint Sopron, Szombathely térségében. Este a Donau mondta be, hogy Sárvár Csorna vonalánál „tartóztattuk fel” az ellenséget. Szóval még mindig harcolnak! De miért? Szálasy, Szálasy!!!

Téli menetöltötzetben vonulunk ki a már megkezdett gp. Állást tovább építeni Laxten község határában. Disznóság! Nagypéntekeken dolgozni...

A vezetőségünk „suba alatt” a németek tudta nélkül be engedett szálingózni a falu ultramodern templomába. Istenem, mennyivel másképp hangzott odahaza a „Flectamus genua” és az „ecce lignum crucis” szertartása.. Kinnt az úton dübörögnek a német vontatók. Menekülnek. Igen... ezen ők nálunk csak moso-

¹³ Örmester.

¹⁴ Alezredes.

¹⁵ Főhadnagy.

¹⁶ Géppuska.

lyogtak. Végre nekik sem lesz ismeretlen fogalom.

Lingen (Ems) 1945 április 3.

Ejjel fél 1-kor kisriadó. Felöltözöm. Egész közletről óriási detonációk hallatszanak, majd kb fél óras nagyriadó. Lefúvás. Vihar előtti csend! A hgy. Urat a prancsnokságra hivatják. Mindenki érzi, hogy érkezett a nagy nap. Fél háromkor páncélosriadó. Kis „partizántáskámat” a nyakamba akasztva rohanunk ki a „kis fenyvesbe!” Elhelyezkedünk egy 4 személyes bunkerban – már lehet is hallani az angol páncélosokat. Gépágyú géppuska, páncélöklől minden működésben! Nagyon komoly a tűz. Fűlsiketítő a harci zaj. A robbanások „csimborasszója” volt az amikor az Ems hidat robbantották a németek rajta 2 angol páncélossal. Világító lövedékek hálózák be az eget. Gyönyörű a tűzijáték – majd egy kis szünet következik.

200-300 m.-re folyik a harc. Páncélöklök robbannak. Majd lassan lassan csendesül minden, hogy annál hevesebben tomboljon. Ezt a kis szünetet kihasználva lövészkutat ásunk. Reggel hétkor elnémul minden. Ekkor ér bennünket életünk legnagyobb meglepetése az azonnali indulási parancs. Nagy pechünk volt 2-300 m és pár óra választott csak el mindnyájunkat attól, hogy számunkra is befejeződjön ez a marha háború. Az angolok előreküldött 6 páncélossal akarták kiszimatolni, hogy lesz-e egyáltalán ellenállás.

3/4 9-kor megindulunk Meppen (18 km.) felé. A tüzérségi és az aknatűz folyton erősödik. Alig, hogy elindultunk – amint azt a későbbben jövőktől hallottuk – az MB.8-as barakk telitalálatot kapott és a mi előttünk lévő hajtópálya is tele volt „tölcsérekkel”. Elszórtunk minden „háborús” felszerelést, puskát, gázmaszkot! Életem legkimerítőbb útja következett, az „óriási” csomag miatt.

Indulunk Appeldorf felé. Siralmas az út. Sík terep. Az út mellett sekély árok, az is tele vízzel. Ilyen körülmények között kapott el bennünket 11 angol „vadász”, vagy mint ahogy

„Balla tekintetes úr” nevezte „Spiccfajér”¹⁷. Többször végigsturcoltak felettünk. Kilolett mellettünk egy lisztet szállító teherautót. Kilolette a menet élén haladó egyetlen gépkocsiját az ezrednek. Mi a vízbe belefeküdve vártuk sorsunkat. Az isteni gondviselés azonban megőrizt bennünket. Ha közénk géppuskáznak talán hírmondó sem maradt volna a IV. karp. kiképző központból. 11 gép. Mindegyiken 8 géppuska meg még gépágyú is.¹⁸ Borzalmas. Soha el nem felejthető érzés.

Ilyen izgalmak után, a közlekedő front ágyúzajától kísérve megérkezünk Appeldorfba. Itt egy kis mintagazdaságban a disznóól padlásán kapunk helyet, Palkóékkal a II. gp.sz.d.-dal együtt. Aludni készültünk 10-kor. Az „altatódalt” az angolok szolgáltatták. Óriási légi tevékenység. A major felett lévő sztalingyertyáktól nappali világosság. Géppuskatűz és bombázás ringat álomba, bár ez nehéz dolog, mert a talpunk egy hólyaggá van „égve”.

Este 8-kor indulunk tovább Zögel-en keresztül Wertle-be. (26 km.) Nagyon rossz az út. Folytonos légi tevékenység, sztalingyertyázás. Közben semmi komolyabb pihenő. A lábam teljesen tönkrement, csupa vér, hólyag az egész. Életemben még ennyit nem szenvedtem.

A lakosság kedvesen fogadott minket és gondolkodás nélkül osztogatott mindenét, azzal a jelszóval, hogy inkább nekünk, mint a tomiknak. 6.-án sok ételmezt vételezünk fel. Talán Németországban még egyikünk sem evett ennyit. Tej, vaj, múnéz, krumplu, borsó garmadával. Még fejenként 1 dl pálinkát is

¹⁷ Utalás a Spitfire angol vadászgépre, mely az angol légierő vadászrepülő-állományának tekintélyes részét adta.

¹⁸ A 8 géppuskás fegyverzet a korábbi Spitfire változatokra volt jellemző, az 1944-ben bevetett gépek már többnyire gépágyúval vagy vegyes gépágyú-géppuska fegyverzettel repültek, de az utóbbi esetben a géppuskák száma 8-nál kevesebb volt.

kaptunk. Bár itt a szétosztásnál nagy disznóságok voltak. Sokan lerészegettek, és természetesen megint a karpaszományos húzta a rövidebbet. Nagyon kedves a lakosság. Kenyérzsákunkban 30-40 db főttojással este 9-kor elindultunk.

Molbergen 1945 IV. 7.

8.-án misére megyünk a község templomába. Itt is felharsant több száz torokból az „Isten áldd meg a magyart...” Primán élünk. A szakasz 15 db. malacot vág le a 30 Rm. Pörzsöljük őket. Egész hentesek lettünk. A 4 sonkát főztük, a többi részt sütöttük. Nagyon jól élünk itt. A reggeli 3-3 tükörtojás. A tanya teljesen holland-szász rendszerű. Az istálló egybeépítve a házzal. Az egész gazdaság jól felszerelve rengeteg géppel. D.u. kapunk a gh.-tól 3 napra 60 dkg kenyeret. Miattuk éhenhalhatnánk. Hála Istennek este sem indulunk tovább.

Bewerbruck 1945 IV. 10.

Prima új barakban vagyunk. Egy évsre megettem egy molbergeni negyed malacot. Borzasztó a légi tevékenység, folyton remeg a barak. Szól a géppuska, gépágyú. Szerencsésen megúsztunk eddig mindent, bár egészen közel több löszerraktár is robbant. Így minden napnak meg van a maga érdekessége.

Oldenburg 1945 IV. 12.

13.-án szép idő, napsütés. Kezd már megjönni a molbergeni bőséges napoknak a bójtje. D.e. nagyriadó. Még egyetlen bombát sem kapott ez a 80.000 lakosú gyönyörű város, valószínűleg azért, mert itt lakik egy angol nagyherceg. Békés képet mutat a környék. Méltóságteljesen forognak a szélmalomok.

Este nagyriadóban vonulunk végig a városon és 32 km. erőltetett menet után, pihenő nélkül Altendorfon keresztül megérkezünk Mitteldorf-ba.

A Weser töltése mellett 18 km után beérkezünk Wesermündébe. Gyönyörű nagy kikötőváros, bár legnagyobb része a földtől kb. 1,5 m-re kiemelkedő romhalmaz. Itt ott látni egy egy kéményt, boltívet. Óriási a pusztulás, bár csak 20 percig tartott a bombázás.

A rádió bementa, hogy orosz és angol ékek egyszerre érték el Berlint, és ezek az állatok mégis tovább harcolnak. Most itt állunk Kiel előtt, Nem tudunk tovább menni, mert a „tomik”¹⁹ aknákat szórtak le. Addig várunk, amíg ezeket fel nem szedik. Vannak a hajón magyar sebesült katonák is. Találkoztunk egy vashosszúfalusi bakával. Eléggé megnyugtató híreket hozott hazulról. Bár úgy lenne.

Strübbel 1945 július 1.

A tengerparti vihar a „szabadban” lakók összes sátrát felfordította.

2.-án tífusz és cholera ellen megkaptuk az első oltást. Utána nagyon rosszul érzem magam, hiába legyengült a szervezetünk.

3.-án 11-kor zlj.parancs: Táborparancsnok Horváth ezredes lett.

6.-án bementa a londoni rádió, hogy szeptember 1.-ig minden idegen, aki állampolgárságát igazolni tudja, elhagyja Németország területét. A falu bürgermeistere egy jószágos öreg. Valamikor az osztrák magyar közös hadseregben szolgált. Így nagyon szereti a magyarokat. Soknak adott élelmiszer jegyet minden írás nélkül.

7.-én d.u. 4-kor sorakozó. Kihirdetik, hogy nem mostanában kerülünk haza. A tisztek között is nagy a veszekedés. Szegény Sárfalvi hgy.-ot folyton molesztálják, mert úgy vezényelt a szd.-jának – mely most az új beosztás szerint csak szakasz – II. gp. szd. oszlj. - Fogasi fhgy a fejéhez vágta, hogy renitens stb. és hogy jó lesz megváltozni mert 2 napon belül máshol találja magát. Sárfalvy karakánul visszafelelt, hogy nem hiszem fhgy. úr. A parancskihirdetést általános morgás kísérte.

16.-án marha rémhírek terjengnek: A többi táborból már haza szállították a magyarokat. Mi azért maradtunk, hogy v. Vitaiéknak legyen kikkel takarozniuk. Úgy állítanak be minket, mint akik nem akarnak hazamenni. Borzasztó érzés. Az embernek meg kell bolondulnia.

¹⁹ Utalás az angolokra.

136

29.-én d.u. kinnt volt egy angol tábormok és egy őrnagy megnézték a körleteket. Többek között azt mondta, hogy talán majd a tavasszal hazakerülünk, mert mi is a németek fegyvertársai voltunk. Készülnek a téli szállások. Szóval eladtak bennünket. Szálasi, Szálasi verjen meg az ég. A te katonáidnak számítanak bennünket, büszke lehetsz rá.

Strübbel 1945 augusztus 1.

Elcserélem repülő órát egy benjóért. Legálább, egyéb hangszert nem találván, mégis komolyabban használom ki az időt, mintha nem csinálók semmit. T.i. az elvem az, hogy állandóan dolgozni valamin, mert ha az ember folyton csak gondolkodik, akkor úgymint rövidesen megbolondulna.

22.-én kartertőlnek bennünket. Az én fogolyszámom S/7-293. Így talán meg egy lépéssel előbbre vagyunk a hazamenetelhez. De most még egy új hír jött: Westfáliába megyünk. Hannover alá, vagy a Ruhr vidékre. István Palkóék átjutottak a csatornán. Már eléggé délre juthattak. Varrok magamnak króm bőrből egy szép „partizán” táskát. Felolvasták, hogy mit vihetünk magunkkal: 1 pokróc, 1 ancug, 2 rend fehérmű, 2 zokni, törülköző, zsebkendő. Szomorú!

Strübbel 1945 szeptember 2.

Gyalog megindulunk. Házigazdánk kocsija viszi a csomagjainkat. Henne-n keresztül Lunde-ba érkezünk. Nagyon jó a nép hangulata. Titokban mindenki azt gondolja, hogy hátha közelebb érünk az otthonhoz. Óriási sátrakkban alszunk. A lundei temetőben van egy sír, ráírva: „Papp Károly magyar honvéd nyugodjál békében!”

41-en vagyunk egy vagonban. Szalma nincs. Ráírjuk a kocsira, hogy irányítás: Budapest. Sajnos csak krétával, bár csak igaz lenne. Óriult sebességgel rohanunk. Az állomások: Heide, Vilmos császár csatorna, Waale, Moorhausen, Wilster, Itzehoe, Glückstadt, Herzhorn, Elmshorn, Blockstelle, Prisdorf, Pinneberg, Hamburg. Itt különösen nagy a pusztulás.

Egyetlen ép ház sincs. Egy gyönyörű templomnak csak a tornya áll. A kikötőrészek eltörölve a föld színéről. Nagyon szellemesen volt megoldva, hogy a tenger csatornaszerű dokkban nyúlik be a városba, szinte minden főbb utcába. A parton mindenütt kiemelt tengeralattjáró darabok. Gyönyörű hidak vannak az Elbán. Itt egy emeletes vonattal találkozunk, tömve utassal. Robogunk tovább. Stelle, Winsen, Radbuch, Pardowick, Lüneburg, Deutsch Evern, Bienenbüttel, Bevensen, Emendorf, Uelcen, Hannover, Minden, Löne, Erford, Bielefeld, Weser hid; Rengeteg viadukt lerombolva. Rom mindenütt. Hövelhof a végállomás. Kiszállítás. Angol fegyveres őrk fognak körül bennünket. Így 7 km.-es út után megérkezünk, 2000 magyar, az Eselheide-i táborba. Sorompó. Háromszoros drótkerítés. „Magasleshez hasonló őrbédék.” Homok mindenütt. Egyetlen fa, vagy bokor sincs.

A 36.-os barak lesz a mienk. 30-an vagyunk egy szobában. Padlón fekszünk. Az ablakok rosszak. Szalma nincs, de poloska az rengeteg. Most ismerkedtem meg ezzel az élősködővel de máris különös „kedvencük” lettem. Egy hólyag az egész testem. Nem alszom egy percet sem. „Vadászom” egész éjjel. Soba nem tettem szert még ilyen gazdag zsákmányra.

Van a táborban sok SS is. Ezek óriási átmérőjű vas csövekben laknak. Kosztunk: Reggeli 9 napig keserű tea, 9 napig keserű feketekávé. Ebéd: 2 dkg vaj, 5 dkg amerikai marhahús konzerv és 12-13 db keksz. Vacsora: bab, borsóleves és vagy 6 db keksz vagy 3 kg-os kenyér 27 embernek. A súlyom 77 kg. volt mikor bejöttünk ide. Hát bizony ez a jó öreg strübbeli polgármesternek volt köszönhető.

6.-án fürdés. Magyar zsidó nők járnak be esténként az angolokhoz „táncolni”. Ezek is Szálasi katonáinak tekintenek bennünket. Dehát majd csak kiderül az igazság...

15.-én újra munkára jelölnek ki. Most meg utcát söprünk. Kaptunk egy örömhírt: Elme-

gyünk innen, mert SS-ek jönnek a helyünkbe, hát ennél csak jobb helyünk lehet.

17.-én indulás be Hövelhof-ba, itt vagonírozunk be. Hövelriege, Krachs, kilótt tankok, Brackwede, Gütersloh, Charholz, Wahren, Wahrenndorf, Jägerhaus, Münster, ez túltett minden városon, ilyen romhalmazt még nem láttunk. Majd Kinderhaus, Altenberge következett. Végre megérkeztünk Borghost-ba.

Kiszállunk, mindjárt az állomással szemben egy szövögyárban szállásolunk be, egy terembe 600 ember. Emeletes ágyaink vannak.

Okt. 7.-én misére megyünk. Itt a sváboknál most van az aratás ünnepe. Szép nagy aratási koszorú van felakasztva a templomba. Az egyik oltár pedig zsúfoltan megrakva virággal, zöldséggel, krumplival, gyümölcscsel, tökkel. Nagyon szépen mutatott. D.u. meccsen voltunk. 9:0-ra kiraktuk a helybeli német csapatot. Szép játék volt!

9.-én d.u. angol-magyar válogatott futballmeccs. Nagy az izgalom, óriási a tömeg. Kitétek magukért a fiúk. 4:2-re megverték az angolokat. Megmutatták, hogy a „demokrata leves” mellett is van még kondíció. Nagyon szép sportszerű játék volt. Különösen a védelmünk jó.

12.-én Borghorstól 5 km.-re egy bauernél répaszedést vállalunk. Kemény munka kézzel kell kihúzni. Sorba fektetjük le a répat és egy éles ásóval vágjuk le a répafejet. Így legalább megint eszünk egy kis többletkosztot, bár a kondíciónk nem nagyon javul, mert a strapa elég nagy. A hírek nem nagyon kedvezőek. Oroszországból is még csak tervezik november végére a hadifoglyok hazaszállítását. Mikor jövünk akkor mi? Folyton otthonról álmodom. Istenem mi lehet velük? A futball csapatunk prima. Borghorst válogatottját újból megverte 6:3-ra. Az angolok még Berlin mellől is hoztak játékosokat, a mi tartalékkal kiálló gárdánk mégis 2:2-t játszott velük. Nagyon zabosak érte.

... megindult a szökés. Nagyrészt civilben, de voltak olyanok is, cigányok, akik katonaruhában, pokróckoszorúval, hátizsákkal, nagybőgővel szöttek. El is fogták őket egy-kettőre. Én

egyenlőre semmi értelmét nem látom az „olajralépésnek”. Minden második nap dolgozom a parasztunknál.

21.-én söröztünk, még táncoltunk is. Hát hol maradnak a „sváb” nők a mienket mögött...? Nem csoda, hogy szóhoz sem jutnak, ha az ember fényképet mutat nekik. Hát ha még a valóságban látnák őket!... Azoknak van alakjuk, lábuk és főleg nem szeparából készült tejleves folyik az ereikben.

27.-én a II. gp. szd. összekölt. Sokan itt maradnak. Tanítók, futballisták stb. tiszték is. A Bocholtba menő különítmény parancsnoka Nagy János zls. Szegény ő nem bírta ranggal, ő nem maradhatott. Mi is felkészülünk. Zubog folyton az eső. D.u. bejárnak a kocsik az udvarra. Egy kocsiban 35 ember. Megindulunk. Münster, Lühne, Werne, Dortmund, Mitlen-en keresztül Wuppertal-ba érünk. Ennek egyik külvárosába megyünk Lichtscheid-be. Újra drót mögé kerülünk.

Lichtscheid 1945 szeptember 28.

Voltunk már rosszabb helyen is. Ma nagy örömmünnp van. Találkozom újra István Palkó-val aki Lottorf-ból szökött meg. Hamburgig jutott el. Prima helye van a tábortörzsben sofőr. Így dupla kosztot kapnak és furikáznak egész nap. A tisztikar elképzelhetetlen. Még ilyet nem láttunk. Hadifogságban sarkantyút és extrát hordanak. Sajnos az élelmezés is magyar gh.²⁰ kezében van. Katonásdit játszanak.

Lichtscheid 1945 november 1.

Mindenszentek. Misén voltunk, a konyha feletti kis kápolnában. Semmi hír sincs a hazamenetelről. Odahaza folynak a háborús bűnösök pörei. Reggelenként „együtt áll” a tábor. A táborügyletes tiszt jelentést ad be „vigyázz” után egy angol örvezetőnek. ez sosem fogadja a tisztelgését.

²⁰ Gazdasági hivatal. A hadseregben az ellátással foglalkozó szerv, a hadtáp katonák között elterjed elnevezése, rövidítése.

A magyar tiszték még mindig katonásdít játszanak. Elég nagy a hatalmuk, de talán már nem sokáig.

8.-án a pincében a gőzfűtés főcsapjánál adunk állandó őrseget. Kész röhej.

Palkó hoz be kívülről, kinnt (Solingen) kapható apróságokat. Ezzel seftelünk.

Valahogy nagyon gondolkodásra késztet a helyzet. Ez a 80 km. távolság (Az amerikai zónáig) esetleg sok hónap eltolódást okozhat a hazaszállításban. Ki tudja nem volna-e jobb átlépni amerikai zónába?

13.-án d.e. dolgozunk az angol laktanyában. Földet kubikolunk. Nagyon komolyan megszerveziünk egy szökést. A terv az, hogy egy szenes szerelvénnyel megpróbálunk lelőgni Ausztriába.

14.-én megváltozik nagy hirtelen a világ. A belga őrseget leváltották. Helyét magyar foglalja el. Kimenő is lesz. De ha ennek ellenére is lógás lesz, akkor hermetikusan lezárják a táborot. Még az autók is bent-maradnak. Ezért mi is úgy határozunk, hogy egyelőre nem lógunk meg, pedig szombaton 17.-én 11-kor vár bennünket egy vasutas, aki cigarettáért és karóráért elbujtatott volna bennünket a szenes vonaton. Ki tudja melyik lenne a helyesebb? (lehet hogy megfagyunk volna.)

Amint megígérték, ma elvittek egy csomó ablakot. Barbárság. Odakinnt már mindenhol lógnak a jégcsapok! Palkó egy Wuppertali Anni nevű kislánynak udvarol nagyon szorgalmasan.

December elseje. Elhatározzuk István Palkóval és Korsós Pistával, hogy megszökünk. A hadifoglyoknak csak ez az egy joga van. Sokat nem veszíthetünk, ha elfognak. Hátha megsegit bennünket a Mindenható. Igaz már komoly tél van. A távolság kb. 1450 km. Ekkora út nem gyerekjáték a mai utazási viszonyok mellett, hát még hozzá szökni is. Jelszavunk: ha Isten velünk, ki ellenünk. Felkészülünk a nagy „Vállalkozásra”. Az autó tetőből készült csodálatosan sikerült viharkabátokba angol pokróc bélest tetetünk. Eladunk mindent. Bendjőmat 10.

utásköpenyemet 3 cigaretta értékben. Mindent egy kockára teszünk fel.

Úgy határozunk, hogy hajnalban a 3 soros drót kerítésen bújunk ki. De e mögött folyton ott kísért az az istentelen fogda, aminek az alja beton, ablaka pedig egyáltalán nincs. Szigorított munka mindennap. Így azután úgy döntöttünk, hogy mi ketten Pistával kimenővel megyünk ki. Palkó hozza utánunk kocsival a csomagokat. Ez is reszkír mert a sofőrnek az őrsegnél ki kell szállni és a kocsiajtókat ki kell nyitni.

5.-én be akarunk pakkolni, de mivel másnap nem lesz kimenő elhalasztottuk. Óriút szerencsénk volt, mert mikor Palkó ment be a garázsba a Volkswagent teljesen átkutatták. Botrány lett volna, ha megtalálják benne a szökésre előkészített civil holmikat. De hála Istennek ezt is megúsztuk. Készen vannak a papírjaink is: mivel Szentistváni ales. a „regiszter” lapokat elvette tőlünk, így azt is venni kellett. 3 db. 220 Rm.²¹ A 3 hamis entlassung-ért ami Rechniz-re szólt 1000 Rm-át fizetünk.

Miklós napja. délben mivel a törzsben kimenő volt, úgy döntöttünk, hogy d.u. indulunk. A felkészülés rengeteg pénzbe került. Így Délben beszaladt 30 db forró kenyérral, ennek pedig egy dróttal körülvett hadifoglytáborban igen nagy ára van. Így indulásra készen vagyunk kb 700 Rm-val.

Elbúcsúzom a cimboráktól, Gólisz Ferenc hgy. szd. parancsnokomtól. Várjuk vissza Palkót „utolsó” útjáról. (reméljük, hogy ez lesz az utolsó szolgálati út.) Be is szalad a kis kocs két defekttel. A sofőr cimborák azonnal megcsinálják. Indulás!!! Mi Pistával köppenben, katonancugban megyünk ki kimenővel, de persze máséval. Így zsoldkönyvünk nem volt hozzá, a nélkül pedig nem érvényes. Dehát ez is sikerült. Palkó teljes gázzal minden papír nélkül hozta ki Matyit, az angol őrsegen

²¹ Reichsmark (= birodalmi márka).

keresztül, aki majd a kocsit fogja visszavinni. Megyünk Pistával gyalog, mögöttünk nem messze 2 angol. Meg se állt a Volkswagen, mikor utolért bennünket, már benne is ülünk és teljes sebességgel rohanunk Barmen felé.

Palkó hirtelen bekanyarodott egy előre kiszemelt barmeni kis mellékutcába a 8.-as villamos végállomásánál. El is tűntünk a környékből, fordul vissza a kis kocsi, aminek annyi mindent köszönhetünk. Palkó elhozta emlékebe a slusskulcsát. Jött is a villamos. Kínos kb. 2 óras út után megérkeztünk a Hagen-i pályaudvarra. Az a legjobban bevált figura, hogy az ember mindig attól érdeklődjön, akitől a legjobban fél. Így mi is „Polizeinél” kisebb úrral szóba sem álltunk. Megváltottunk a jegyeket Frankfurt am Main-ig. Majd eltűntünk az állomásról. Közben találkoztunk 2 sofőrrel, akik előttünk lógtak meg. Kimentünk egy óriási nagy bunkerba, ami most jelenleg szálloda. Lefekvés előtt elmentünk sörözni. Ezalatt mint később kiderült az angolok nagy razzitát tartottak az állomáson. Ez a szerencse. Sok a szökött magyar.

Hagen 1945 december 7.

Korán kelünk. Gyalog ki az állomásra. Polizei igazolat bennünet. Itt nem a jegy a fontos hanem a „kísérő” igazolvány. 5.25-kor indul a zsúfolt vonat. Csak állóhely jut de nekünk most ez is túl jó. Útközben 2 kontroll is volt, de simán megúsztuk. Nagyon lassan telik az idő, amíg végre eljutunk Siegen-ig, majd átlépjük egy hosszú alagútban az angol-amerikai zóna határát. Dillenburgban szállunk le. Kimegyünk a városba sörözni. Nagyon jó kedvünk van, hisz amerikai területen járunk már. Ez pedig a hazaszállításnál legalább egy fél év előnyt jelent. Innen vasutasok kellő „előkészítése” után nyitott „platni” kocsival rossz tankok között erős hóviharban, hidegben Giesen-ig jutunk el. Itt kapunk már személyvonatot és ülünk Frankfurtig. Fél 11-kor érkeztünk meg. Gyönyörű üvegtetős boltíves pályaudvar volt valamikor, lenyűgöző méretekkel. Sok adag levest eszük (ez forró volt.) Látunk rosszul

öltözött, kinnt a betonon hóban fekvő embert. Maga a halál az ilyen. Dehát úgy látszik már nem bírják a strapát. Még a W.C. is tele van, a várótermekről meg nem is beszélve. Minden vonatról le és felszállásnál a polizei mindenkit igazolat. Mi sem vagyunk kivételek. Mi, mint osztrák állampolgárok utazunk. Entlassung-jaink²² is így vannak kiállítva. Kényes dolog, hisz Pista alig tud pár német szót.

Frankfurt am Main 1945 december 8.

Jóformán semmit sem aludtunk.

Reggel korán gyalog megyünk végig a városon. Át a Keletibe. Itt jegyet akarunk váltani Linz-ig, de mivel papírjaink szerint az entlassungpénzt nem kaptuk meg, jegyet nem kaptunk, csak papírjainkra egy-egy stemplit, és így ingyen utazhatunk tovább. Elérkeztünk Aschaffenburg-ig. Itt az entlassungra és a register lapra is felvételeztünk. Csupa rom minden. Egy kis kocsmában töltjük az időt.

Aschaffenburg 1945 december 9.

Reggel ki az állomásra. Most is csak a lépcsőn jut hely, de az útközönél ezerszer jobb. Jól megfázunk Würzburgig. Itt népkonyhán étkeztünk, majd cigaretta ellenében beszállunk előre a Nürnberg felé menő gyorsra. Bementünk melegedni a váróterembe. Melegünk is lett pedig csak 1-2 percig voltunk ott. Négerek jártak be riadóautóval a „perron”-ra, robamszakban géppisztollyal. Nekünk is fókuszlámpával a szemünkbe világítottak, de mivel keményen visszaneztünk nem igazoltattak. Gyerünk csak ki a hidegre, ott sokkal biztosabb. Beszalad a gyors, ülve utazunk Regensburgig.

Passau 1945 december 11.

Reggel Palkó elviszi az amerikai főparancsnokságra az entlassung papírjainkat lepecsételtetni. Ott azt mondták, hogy majd másfél óra múlva jöjjön vissza értük. Még ilyen lassan idő sosem múlt életemben. (Izgultunk, hogy esetleg telefonon utánaérdeklődnek az

²² Elbocsátóirat. A két entlassung papírt lásd a következő oldalon.

II
PARTICULARS OF DISCHARGE
Entlassungsvermerk

THE PERSON TO WHOM THE ABOVE PARTICULARS REFER
Die Person auf die sich obige Angaben beziehen

WAS DISCHARGED ON (Date) 5 DEC 1945
wurde am (Datum der Entlassung)

FROM THE Heer
von (Armee)

DISBANDMENT
CONTROL UNIT
5 DEC 1945

OFFICIAL
EMBOSSSED
SEAL

RIGHT THUMBPRINT
Abdruck des rechten Daumens

CERTIFIED BY
Beglaubigt durch

NAME, RANK AND
APPOINTMENT OF
ALLIED DISCHARGING
OFFICER IN
BLOCK CAPITALS W.O. II. C. Cusher
Amtliches
Einprägestempel

INSERT "ARMY", "NAVY", "AIR FORCE", "VOLKSSTURM", OR PARA-MILITARY
ORGANIZATION, e.g. "R.A.D.", "N.S.F.K.", ETC.
Wehrmachtteil oder Gliederung der die Einheit angehört, z.B. "Heer", "Kriegsmarine",
"Luftwaffe", "Volkssturm", "Waffen SS", oder "R.A.D.", "N.S.F.K.", u.s.w.

KEIN / KEINERLEI GELD

Lebensmittelkarten
vom 1.1.44 bis 1.1.45
Ernährungsm. D. Linz, Ob. Ost
Kartensatz o. Füllbest. platz

Lebensmittelkarten
vom 1.1.44 bis 1.1.45
Ernährungsm. Regensburg - Stadt

Beauftragter
1945

Linzer
1945

Rückgeführt
Linz, am 7.3. Dez 1945

adatoknak.) De nincs ok aggodalomra. Végre meg van az amerikai kontroll stempli. Indulunk neki gyalog a határnak. A duna hídon amikor megmutattuk a polizeinek a kontroll stemplét az csak szalutált. Az osztrák oldalon első utunk egy templomba vezetett, hogy hálát adjunk a Mindenhatónak az eddigi eredményekért. – Német osztrák határ 500 m! 200 m, 100 m, 50 m!!! Végre elhagyjuk a „sváb” földet. Keresztül megyünk a sorompón. Itt a határörbódé. Mutatjuk az entlassungot mi mint osztrák állampolgárok. 2 amerikai katona és egy osztrák vizsgál át bennünket. Kérdezik, mennyi pénzünk van? Mondom, hogy 100 Rm! De már el is vették a tárcámat, amiben nekem, „osztrák” állampolgárnak benne volt a magyar zsoldkönyvem, magyar halálcédulám, hajtási igazolványom, magyar fényképek, Márta levele stb. Elképzzelhetetlen érzés!!! Nagyon kétségbe voltunk esve. Visszakaptam a tárcámat na hála Istennek. De már szólítanak is, hogy a csomagomat is vigyem be! Hátizsákomban csak angol pokrócok, kenyér és konzerv volt. Leakasztják nyakamból a „partizán” táskámat. Ebben volt az indexem, január 10.-i aláírásokkal igazolva Magyaróváron a IV. évem, benne magyar állampolgársági bizonyítványom, születési anyakönyvi kivonatam. Fellélegeztem, amikor azt mondták, hogy mehetek. Ez alatt Pistánál megtalálnak 500 Rm-át. A határon csak 100-at lehet átvinni. Így őt, aki alig tud pár szót németül, vissza akarták küldeni Passau-ba, hogy egy bankba tegye be. Mi ott akartuk inkább hagyni a felesleges pénzt, de az osztrák a 2 amerikai miatt nem fogadhatta el. Így Pista kiment, hogy nekiadja valakinek és áttette ezen cím alatt a nadrágzsebébe. Pechjére az osztrák megtalálta. Ő úgy, hogy az amerikaiak ne lássák büntetés címén eltett pár 100 márkát. Közben Pali bőrdíjét is átkutatták. Amikor ő is végzett, bőrdíjéhez hozzáfogta Pista tangóharmonikáját is. Így a harmonikát (amiben sok érték volt) át sem vizsgálták. Palkónak elvették a vadonatúj zippzárás overallját, az egész világot felölelő Luftwaffe csodás térképeket, és

egy köteg levelet, ami mind Magyarországra szült és a Lichtscheidi magyar hadifogolytáborból lett küldve tőlünk, „osztrák” állampolgároktól. Teljesen megzavarodva hagytuk el a kis örbódét. De nagy Isten segítségével most már végleg osztrák földön járunk. A vonatunk Linz-be csak d.u. fél 4-kor indul. Addig az időt egy kis kocsmában töltjük. Odaült asztalunkhoz egy nő „de láttuk, hogy egy polizei mellől kelt föl.) Nagyon óvatosan bántunk, beszélünk vele. Elmondtuk, hogy Rechnizen (Rohoncon), Burgenlandban születünk, amit a papírunk is bizonyít. Szüleink most is ott laknak, és oda megyünk mi is. Ezek után azt mondja a nő, hogy ő itt akar átszökni, hozzuk át neki a csomagját. Dehát ezzel sem tudott beugrasztani bennünket. Végre este 9-kor nagy nehézségek árán megérkeztünk Linz-be. Itt meg akartuk várni az amerikai gyorsot és azzal tovább menni Bécs-be. Sehogy sem engedtek fel bennünket a vonatra, hiába vártunk, fagyoskodtunk. A hó is nagyon esett. Egész éjjel semmit sem alszunk, Polizei igazolatott a váróteremben. Egyébként az entlassung papírunk mindig többet ér, mert mindig több rajta a „valódi” pecsét. Reggel a 6.10-es vonattal lemegyünk Ems-ig. Útközben hallottuk a hírt, hogy csak transzporttal, csoportosan lehet átmenni az orosz-amerikai zónába.

Ems 1945. december 12.

Azért, hogy a mielőbbi „transporttal” mehessünk azonnal jelentkezni, rohantunk vissza, villamossal Linz-be a Transportparancsnokságra. Itt megint örült szerencsével elhiszik, hogy osztrák állampolgárok vagyunk. Megkapjuk az entlassungra a transport stemplit. Kapunk még egy sárga platzkarte-t is. Tudatták velünk, hogy a transport 13.-án reggel 8-9 óra között indul Kleinmünchen állomásról. Nagy szerencsénk van. Ma érkezünk és holnap már transporttal tovább... A tény az, hogy már kb. 1200 km-t megtettünk.

17.-én bement a Linzi adó, hogy 20.-a után az orosz határ le lesz zárva. Ezért úgy határozunk, hogy holnap reggel lemegyünk Emsbe és mindent megkockáztatva, a jebes

folyón átúszva átmegyünk a határon. Pali megesküdött, hogy vagy meghal, vagy karácsonyra otthon lesz. Még d.u. Kleinmünchenben voltunk moziban. Egy gyönyörű orosz filmet láttunk.

18.-án terveinkhez híven korán reggel ki az állomásra. A családtól kaptunk 3 kenyeret és főtt krumplit. Pali megváltotta a jegyeket Ems-ig. Eközben egy asszony megkérdezte, hogy biztosan elmegy ma a transport? Azt mondta a vasutas, hogy egész biztosan.

Gyerünk ki a transzporthoz. Elhelyezkedünk. Ebéd után egész szépen vételezünk fel kekszet, sajtot, vaját, konzervet stb. D.u. 4-kor végre megindul velünk a vonat. Ems-nél először amerikai, majd orosz kontroll. Mindent szerencsésen megúsztunk. A vonatunk rettentő sokat áll az állomásokon, de azért ha lassan is, de közeledünk az otthon felé.

19.-én St. Pölten-ben vagyunk, este Bécsben. Itt megint találkozunk egy magyar szerelvényel, amelyik egy pár lépésről jön már 6 hete. Hát szegények akik olyan messziről a hazaszállítást várják, sosem érnek haza.

20.-án 2 kor Wienerneustadt-ban vagyunk. Papírjaink Rohonc-ra szóltak. Ez angol megszállási zóna. Elbocsajtás (még ha hamis is) csak ide volt lehetséges. Úgy döntöttünk, hogy inkább átszökünk minden papír nélkül Sopronba, mint még egyszer transzport. De Sopronba nincs személyforgalom. Megbeszéljük egy vasutassal, hogy 100 márka ellenében had szálljunk fel egy olajos szerelvény fékező fülkéjébe. Ez a szerelvény a határon nem, csak Sopronban áll meg. Így is lett. Elrejtőztünk. Indul a szerelvény. Már jó sebességgel haladunk, mikor felugrik egy orosz. Pisztolyt rántva szállít le bennünket a robogó vonatról, még a polizei-t is emlegetve. Repültek a csomagok. Kísért az örök be bennünket az állomásra. Rettenetes tömeg volt az aluljárókba. Látták, hogy „bajbajutottak” vagyunk. Nekünk utat nyitott, az ör előtt zárt a tömeg. Az így képződött előnyöket egy kanyarba kihasználva elrohantunk. Láttuk, hogy itt az állomáson már nem terem nekünk babér, borzasztóan

elkeseredve, idegesen, egymással veszekedve, óriási csomagjainkat cipelve megindultunk gyalog Sopron felé. Térképet elő. A közbeeső helység Mattersburg. Ha ezt kérdezi az ember ez kevésbé gyanus. Megyünk, bandukolunk lehangoltan. Kb. 2 km-re látjuk, hogy egy orosz teherautóra civilek szállnak fel. Dehát addig biztosan elmegy. Meg ki tudja, hogy papír nélkül felvesz-e? Meg hova is megy? Már csak 500, 200, 100 m-futás. Megkérdezzük a hátsó kocsit, hogy fel szállhatunk-e? A válasz, hogy civileknek nem. Megkérdeztük az előtte lévő. Vállvonogatás volt a válasz. Már fenn is voltunk a „szajré” bűtort szállító teherkocsin. A sofőr még kiszólt, hogy Sopronig nem áll meg. Nekünk csak ez kell. Szaladnak a km-ek. A határon teljes sebességgel rohanunk keresztül. A határőrség hiába tartotta a kezét. Beszaladtunk Sopron széléig. Itt egy 10 tagú géppisztolyos készület szállított le minket. (biztosan a határőrség telefonhívására.) Jóestét köszön az egyik orosz és azt kérdezi osztrákok vagytok, vagy magyarok? Magyarok: Honnan jövünk? Mondom, hogy Köln mellől! Ausztriában van, kérdezi az orosz? Ott, ott az ...és sok szépet gondoltam még hozzá. Megkérdezte, hogy hol laknak? Bementem neki Gyümölcsfalvy Gyurka soproni lakását. „Jóéjszaka-tal” búcsúzott az orosz. Mi kámfornál gyorsabban túntünk el. Szabadok vagyunk. Magyar földön. El sem lehet hinni. Ez csak álom lehet. Ez nem lehet valóság! Megérdeklődjük, hogy merre van a Bercsényi u. 13. Gyurka lakása. Kimentünk hozzájuk a Kuruc dombra. Nagyon kedvesen fogadtak. Itt aludtunk náluk, túróstészta kapunk vacsorára.

Reggel gyalog indulunk hazafelé. Az útra kaptunk egy üveg bort. A csomagjaink már nagyon nehezek lettek! A győri betonúton javította egy orosz a kocsiját. Megkérdeztük tőle, hogy hova megy? Azt válaszolta hogy Sárvár!!! Nem akartunk hinni neki. Odaadtuk a bort és teljes gázzal – sofőrünk tele torokkal énekelve robogtunk ha az Isten is úgy akarja Sárvár felé. Itt szálltunk le és gyalog

indulunk el haza, a Gyöngyös parton a kisvasút mentén. Találkoztunk Ikerváriakkal. Nem merem tőlük semmit kérdezni. Félttem megtudni a valót!

Persze elkezdtek kérdezés nélkül is. A BMW-t, az autót elvitték, de egyébként jól vannak mindnyájan. Minden rendben van, sietünk haza. Belépünk az utcaajtón, Burry kutyám fogad bennünket. Apámék a konyhán vannak. Nagy volt az öröm. Nagyanyám a szobában volt. Százszor megharapom az ujjamat, hogy nem álmodom-e? Érdeklődöm Mártáék felől? Ők is mindnyájan megvannak. Na hála Istennek én ebben a háborúban nem vesztettem semmit. Lassan szórjuk le a hadifogság utolsó emlékeit, és „átvedlünk” civilbe Pistával. Palkó meg siet haza kerékpárral. Meg lehet érteni! Bár már Ő is tudja, hogy náluk is minden rendben van, természetesen a körülményekhez képest. Mi ügysem kívántunk mást mint élő embereket találni! Megsegített bennünket a Mindenható. Hol a végéről, hol az elejéről kezdjük mesélni rendszertelenül a dolgokat. Nagyon, nagyon boldogok vagyunk. Mindaz ami eddig csak álom volt valóság lett. Mártáéknak Szombathelyre üzemi telefonon üzenjük meg, hogy Palkóval együtt megérkeztünk. Pistát „folyékony valutával” felszerelve indítottuk útba Szekszárd felé. Karácsony este gyertyagyújtásra érkezett haza. Bátyjai akik szintén katonák voltak már otthon várták.

Rosz álom volt csak az egész. Hála Istennek minden a múlté! Sikertült!

* * *

A IV. Érkújvári Karp. Kiképző központ I. gp. szd. III. (automata) szakasza:

KESZTHELYI ISTVÁN hdp. (tanító), Esztergom, Deák F. u. 10.,

RAFFAI ISTVÁN szkv. (ht.), Mágocs,

Baranya megye,

ANDORKA SÁNDOR karp. h. (közgazdász),

Rápcakapi,

ANGYAL JÓZSEF - " - (színész, kereskedő), Balatonkiliti,

ÁCS TIBOR - " - (jogszigorló), Bp.,

X. Kőbányai út, Dohánygyár,

BALLA DEZSÓ - " - (tekintetes úr),

Dombrád, Szatmár m.,

DR. BENCSI ATTILA - " - (ügyvéd), j. Bp.,

V. Váci u. 4. I. emelet 9.,

BUDAVÁRI SÁNDOR - " - (jogász), Bp., X.

Harmat u. 58.,

CSERNI JÓZSEF - " - (futurás), Érd,

Erzsébet telep,

GÁSPÁR JÓZSEF - " - (jegyző), Alsó-

bán, u. p. Kraszna, Szilágy m.,

HORVÁTH KÁROLY - " - (közgazdász),

Bp., X. Gergely u. 35. d.,

HUSZÁR ZOLTÁN - " - (jegyző),

Kemenespálfa, u. p. Jánosháza,

ILLÉS JÓZSEF - " - (okl. gazda),

Zalaegerszeg, Apponyi u. 31.,

JAKAB ENDRE - " - (testnevelési főis-

kolás), Székesfehérvár, Segesvári u.,

KAILBACH JÓZSEF - " - (közgazdász),

Nadap, Fehér m.,

KERESZÉNTI JÓZSEF - " - (közgazdász),

Dombóvár, Bezerédi u. 36.,

KIVADÁRI FERENC - " - (statisztikus), Bp.,

VI. Szinnyi M. u. 34. I.,

KOCSI JENŐ - " - (jegyző), Szom-

bathely, Igló u. 24. (Tósok),

SIBINGER JÁNOS - " - (okl. gazda),

Ikervár, Vas m.,

SZLOVÁK SÁNDOR - " - (közgazdász),

Kesztölc, Esztergom m.

Közléteszi:

DÖBÖR ANDRÁS – KISS GÁBOR FERENC

Jaksa Helga

„...még a régi öregöktű' hallottam...”

Egy rövid kirándulás Világosra

A világosi vár és maga a település nem tartozik Arad megye leglátogatottabb műemlékei közé, nem hirdetik táblák, útikönyvek. Idén augusztusban Temes és Arad megyei kutatóutunk egyik pihenőnapján mégis fontosnak tartottuk, hogy megnézzük.

Arad város- és megyénév a 11. században tűnik fel Ajtony lázadásának leverése után, amikor I. István *Vrod* nevű ispánját küldte a területre, aki az itteni földvárban telepedett le. A 11. századtól ezen a területen, főleg a síkságon sűrű faluhálózat alakult ki, de a török időben szinte teljesen elnéptelenedett. Az újratelepítés a 18. században indult meg. Szentkláray Jenő szerint III. Károly óta kimondott elv, hogy katolikusok, de nem magyarok letelepedését támogatják. A magánbirtokokra mégis telepedtek magyarok, általában a sík területekre, sokszor nagyobb tömegben is, főleg Szegedről és környékéről, elszórva Békés megyéből, a Kunságból és a Palócföldről.

Aradtól 28 km-re északkeletre fekszik Világos (ma: *Şiria*). A világosi vár várnagyát 1318-ban említik először, tehát a vár korábban épült, talán már a 12. században. A temesi ispánok igazgatása alatt álló királyi vár volt, a 15. században gyakran változtak birtokosai. 1458-ban ide záratta Mátyás nagybátyját, Szilágyi Mihályt. A 16-17. században többször volt török kézen, 1693-ban szabadult fel végleg. 1784-ben a Horia-Kloska-felkeléskor egy parasztcsoport elfoglalta, de ágyúkkal megadásra kényszerítették őket, a vár azóta rom, néhány emeletes falrészé még áll. A várhoz jelentős uradalom tartozott bányákkal, az alatta fekvő település mezővárosi rangú vám- és vásárhely volt.

Világos neve mégis a fegyverletétel miatt híres. A szabadságharc utolsó napjainak

világosi eseményeit az itteni birtokos felesége, Bohusné Szógyény Antónia írta meg, aki Szógyény Zsigmond Szabolcs megyei ispán és Pásztorhy Julianna leánya volt. Szülei gondos nevelésben részesítették, megtanult németül, franciául, angolul és latinul. Zongorázni Liszt Ferenc tanította. 1823-ban feleségül ment Bohus János gazdag délvidéki birtokoshoz és Világosra költözött. A történelmi környezet társadalmi szerepvállalásra ösztönözte. A téli hónapokat a fővárosban töltötte, támogatta az irodalmat, az iskolákat, óvodákat. Jól ismerte a magyar közélet jeles alakjait: Wesselényit, Széchenyit, Deákot, Eötvös Józsefet. Visszaemlékezéseit eredetileg németül írta meg barátai ösztönzésére a szabadságharc bukása után, és ő maga fordította magyarra.

1849. augusztus elején az erdélyi határ felől érkezett haza, és már útközben menekülőkkel találkozott. Házukba érve pedig katonai és polgári előkelőket talált ott, így például Kossuth anyját, nővéreit, ezek férjeit és gyerekeit, akik az osztrákok, az oroszok és a mócok elől menekültek Világosra. Augusztus 12-ig szinte naponta újabb vendégek érkeztek. Ezen a napon a Bohus-kúria előtt magyar csapatok vonultak el az országúton a vásártér felé, ahol tábort ütöttek. Délelőtt érkezett meg Görgey, hogy bevarja a Rüdiger tábornokhoz küldött hírnököket, akik délelőtt 10-kor érkeztek meg a feltétlen megadás hírével. 12-kor vonult be Világosra Frolov tábornok és kísérete, nagy lelkesedéssel fogadták őket a románok, mert azt hitték, „hogy őket képzelt jogaikba visszahelyezik”. Frolov és Görgey a Bohus-kastélyban tárgyaltak, de Bohusné értesülésével szemben nem írták alá a fegyverletétel okmányát, hanem csak szóban állapodtak meg.

Két óraker ebédelték, Bohusné Frolov és Görgey között ült. Mindkét férfi szótlán volt, Görgey nyomorultnak nevezte Kossuthot, aki csak este 8-tól nevezte ki őt diktátorrá, holott már délután 2-kor lemondott. A lemondási nyilatkozatot Görgey Bohusnének adta át megőrzésre. Görgeyt – Bohusné leírása szerint is – tisztikara kevés kivétellel fanatikus imádattal tisztelte, az oroszok is elismerték tehetségét. Délután Görgey ezredről ezredre járva győzte meg katonáit a további harc hiábavalóságáról. Este tért vissza a kastélyba, levert és zárkózott volt, alig beszélt és alig evett. 13-án mielőtt a táborba indultak, Görgey megköszönte Bohusné vendégszeretetét és a következőket mondta: „Most még haragudni fog rám a nemzet, de három hét múlva – bizony tudom – kezet csókol majd nekem.” Délután 10-kor indultak el a táborba „szomorúság és könnyek között”. A magyar sereg a szőlősi malomig vonul, ami Világostól egy magyar mérföldre északra fekszik, itt várták őket az oroszok – emlékezik vissza Bohusné Szogyény Antónia. A fegyverletétel után Haynau többször is házkutatást tartott náluk, mert azt hitte, Kossuth utasítására Csányi a koronát Bohusékkal szállította Világosra, és a kastélyban rejtették el. Bohus János, Arad megye főispánja, nehezen szabadult a börtönből, feleségét is vádolták azért, mert a szabadságharc alatt az alsó kastélyban honvédeket ápolt és élelmezett. A szabadságharc után Bohusné gyűjtést szervezett „szerencsétlen honfitársaink” javára, többször meggyűlt a baja a rendőrséggel, beidéztek, börtönnel fenyegették meg. 1890-ben 87 éves korában halt meg.

Hogy milyen ma a '49-i események helyszíne? A Bohus-kastélyban Slavici román költő emlékmúzeuma található, valamint a városi könyvtár, legalábbis ez van rá kírva. Hogy mi van bent, azt nem tudni, mert lakat zárja el a kastély belsejét a kíváncsiskodók előtt. A városi könyvtár ajta-

ját pedig vigasztalanul csapkodja a szél – nem szívesen dolgoznék itt – és az egész leginkább kísértetkastélyhoz hasonlít. A kertben látszik, hogy valamikor szép lehetett, hiszen hatalmas fák állnak itt, de tövükben tyúkok kapirgálnak a trágyadomb mellett. Űde színfolt a park egyik sarkában álló szobor, amely a ház asszonyát ábrázolja. 1910-ben állíttatta Arad megye *Philipp István* és *Vass Győző* művét. A szobrot később azért nem bontották le a mai napig sem, mert Bohusné egyaránt megtett minden tőle telhetőt a magyar és a román gyerekek iskoláztatásáért is.

A világosi vár romjai messziről csalogatják a látogatót. A kastélytól kétórás gyalogút vezet fel, de igazán megéri megtenni ezt az utat. A hegyről lenézve határozottan látszik, hogy Világos telepített városka, hiszen utcái

BOHUSNE SZOGENY ANTONIA SZOBRA
A KASTÉLYPARKBAN

A VILÁGOSI VÁR ROMJAI

egymásra merőlegesen, tervszerűen kialakítottak. A házak között van néhány megdöbbenően hatalmas, palota jellegű is, amelyeket a helyi cigányok építettek gazdagságuk bemutatására. Csodaszép kilátás nyílik a tájra, messze ellátni a síkságon, a másik oldalon pedig a napfényes hegyoldalon sorakoznak a szőlőtőkék, amelyről a híres ménesi bor alapanyagául szolgáló szőlőt szüretelik.

Felhasznált irodalom

- ☞ BALASSA IVÁN: *A határainkon túli magyarok néprajza*. Bp., 1989.
- ☞ BOHUS LÁSZLÓ: Azok a szomorú világosi napok. A fegyverletétel háziasszonya. In *Magyar Nemzet*, 1998. aug. 8. 23. p.
- ☞ Bohus Jánosné Szógyény Antónia visszaemlékezése. Naplójegyzetek a világosi szomorú napokról 1849. augusztus hó. In *Az aradi vértanúk*. I-II. köt. Szerk.: Katona Tamás. Bp., 1979. 240-249. p.
- ☞ CSORBA CSABA – MAROSI ENDRE – FIRON ANDRÁS: *Vártúrák kalauza*. III. köt. Vártúrák Csehszlovákiában és Romániában.
- ☞ GÖRGEY ARTÚR: *Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben*. I-II. köt. Szerk.: Katona Tamás. Bp., 1988.
- ☞ *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képekben*. VII. köt. Bp., 1881.

Kristó Gyula

A magyar állam kezdeteiről – egyes szám első személyben*

A tudósok legtöbbször objektív formában, érzelmeik mellőzésével rideg tényeket, feszes okfejtés eredményeképpen szikár következtetéseket szoktak témájukkal kapcsolatban megfogalmazni. Úgy gondolom, nem lehet ez másként a magyar állam kezdeteinek bemutatásakor sem. De miután magam ezt különböző szakmai fórumokon már megtettem, a jelen alkalommal a téma bemutatásának más módját választom, azt az utat vázolom fel, amelyet magam e téma vizsgálata során bejártam. Természetesen nem én leszek az előadás főszereplője, hanem a korai magyar állam, de leendő történelemtanárok előtt nem haszon nélküli arról szólni, hogy nem hordozzuk magunkban világra eszmélésünk percétől kezdve az igazságot, sem zsebünkben a bölcsek követ. Az igazság elérésének folyamata véget nem érő futás (olykor vesszőfutás), ahol az igazság délibábként viselkedik, sokszor hisszük, hogy már a kezünkben van, s hamar kiderül, hogy csupán érzékeink játszanak velünk.

Amikor történelmi pályámat elkezdtem, az 1960-as évek elején, a magyar állam kialakulásáról két elmélet élt, s lényegében tetszhalottnak volt tekinthető egy harmadik, az, amely frank-német mintával számolt. A porondon levő két teória közül egyik úgy szólt, hogy a magyarok államuk megalkotásakor szláv példát követtek, a másik pedig azt hangoztatta, hogy a magyar állam az orchoni (azaz belső-ázsiai) türk államszerve-

zet utolsó hajtása. Az előbbi kimunkálása a magyar marxista történetírás vezető képviselőinek nevéhez fűződött, így ez marxista alapvetésnek bizonyult, amit csak erősített az a körülmény, hogy Magyarország ezekben az évtizedekben erősen igazodott ahhoz a Szovjetunióhoz (egy újkori szláv államhoz), amelyre, mint a testet öltött, társadalmi valósággá vált marxizmus mintaaországára tekintettek. A másik (a türk) elmélet ennél fogva elmarasztaltatott, mint amelyik elhajlik a marxizmustól. Mint kezdő kutató nem láttam szükségét és nem is gondoltam arra, hogy új elmélettel álljak elő, így hát az akkori kínálatból próbáltam választani. Mivel magam is marxista történetkutatóként indultam pályámon, eleve nagyobb bizodalom volt a szláv mintát feltételező felfogás iránt. Ezt erősítette az a körülmény, hogy első, e tárgykörben írott munkámban – *A XI. századi hercegség története Magyarországon* – olyan ellenbizonyítékokra bukkantam, amelyek gyengítették a türk mintát feltételező elmélet erejét. E felfogás ugyanis a maga igaza döntő bizonyosságát abban látta, hogy a nomád idők trónörökös intézménye, amely a katonai segédnépek feletti uralomban öltött testet, a magyarok esetében lényegében változatlanul nőtt át a 11. századba, s az I. Andrástól Kálmánig fennállt királyi hercegség nem más, mint egy elavult, etnikai bázisát veszített intézmény felélesztése. Vizsgálatom során kiderült: nem egyszerűen arról van szó, hogy az elmélet kidolgozója nem tudta bizonyítani a két intézmény (az ősi és a 11. századi) közti folytonosságot, de az ősi intézmény még a létét sem sikerült valószínűsíteni (ráadásul az erre irányuló „bizonyítási” eljárások módszert-

* A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola történelem tanszékén 1998. október 15-én elhangzott előadás rövidített és szerkesztett változata.

nilag sem tűntek megalapozottnak). Mivel viszont számos olyan európai (köztük több szláv) nép esetében, amelynek nem volt nomád kora, a magyarországi 11. századi hercegség tökéletes megfelelőjét ki tudtam mutatni, ez a körülmény tovább erősítette bennem azt a feltevést, hogy a 11. századi intézmény nem tekinthető egy nem létező (türk indíttatású) előzmény folytatásának, hanem nagyon is európai típusú képződmény. Ezzel számomra viszonylag korán, már az 1960-as évek végén eldőlt, hogy a 11. századi magyar állam gyökereit nem kereshetem belső-ázsiai türk előképekben.

Ez megerősített abban a hitemben, hogy a magyar állam az európai modellt követő szláv minta szerint keletkezett. Egy sor olyan szempont, illetve „adat” szólt emellett, amely szinte a bizonyosság fokára emelte vélekedésemet, mindenképp nyelvészeti vonatkozások. Az állam szakszavainak jelentős része a magyar nyelvben szláv eredetű. Ilyen a *király*, a *nádor*, a *megye*, a *poroszló*, ilyennek tartotta akkoriban mindenki az *ispán* szót stb. Kézenfekvő volt arra gondolni, hogy a magyarok onnan vették át az államot is, ahonnan az állami étellel kapcsolatos terminológiát. Erősítette ezt a gyanút, hogy az alávetettek, a szolgálonép megjelölésére szolgáló szavaink jelentős része ugyancsak a szlávból való. Ilyen a *szolga*, *udvarnok*, *daróc*, *molnár*, *takács*, *kovács*, *csatár*, *tárnok*, *gerencsér*, *igric* stb. Lehetetlen volt fel nem figyelni arra, hogy a korai királyi és várispánsági székhelyek jelentős része – Esztergom, Veszprém, Zemplén, Visegrád, Nógrád, Csongrád stb. – szláv eredetű nevet visel.

Ha a minta valóban szláv volt, akkor a következő lépésként azt a szláv államot vagy állami keretben élő szláv népességet kellett volna megnevezni, amely a mintát szolgálta a magyarok számára. 1976-ban például adó szláv állam létében, illetve felbuklásában már nem hittem, de még úgy véltem,

hogy a közép-Tisza-vidéki autochon szláv-avar népesség feltételezése magyarázatul szolgálhat a szláv terminológiájú magyar állam megszületéséhez. E feltevés továbbgondolása azonban végképpen szétzúzta saját szláv teóriámat. Ha ugyanis a magyar állam 1000 körül alakult ki (ebben akkor nem kételkedtem), továbbá ha valóban szláv alapon létesült, akkor a mintaként szolgáló szláv államnak 1000 körül még léteznie kellett (volna). De nem létezett. Ha viszont a magyar állam valóban szláv alapú, s az utolsó kárpát-medencei szláv állam is megszűnt a magyar honfoglalás táján, tehát a 10. század elején, akkor két eset van. Vagy a magyar állam is kialakult a 10. század elején, vagy a szláv fogantatás után a kihordás kerekén egy évszázadig tartott. Kiderült, hogy nem segít az állami keretben élő szláv népesség feltételezése sem, hiszen ez esetben is magyarok előtti, kárpát-medencei államot kellett volna felmutatni. Ezek a töprengések megérlelték bennem az elhatározást, hogy nem követhettem tovább ingoványba vesző útjukon a magyar marxista történetírás művelőit.

1978–1979-ben kialakított álláspontomban – amely az 1980-ban napvilágot látott *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig* című könyvemben tükröződik – már teljesen leszámoltam a szláv eredet hitével. Ekkor vettem fel első ízben, hogy amennyiben idegen mintát keresünk, akkor csak egyetlen lehetőséggel számolhatunk: keleti frank, illetve német (bajor) mintával, mint-hogy a 10. század végén ténylegesen létezett egy keleti frank gyökerű, de immár németté alakuló állam. Ezen az úton azonban ekkor még nem indultam el. Viszont itt mondtam ki először, hogy a magyar állam feltételezett előképeinek sorából nemcsak a türk mintát kell törölnünk, hanem a szláv (és ekkoriban egy régész által a „kettős honfoglalás” érdekében szorgalmazott avar) mintát is. Miután szerfeletti óvatosságot tanúsítottam ekkor

az idegen példákkal kapcsolatban, figyelmem a belső lehetőségek keresése felé fordult. E téren 1980 táján az a nézet volt uralkodó, miszerint a magyar állam fontos területi szerve, a vármegye belső előzményből, a nemzetségből ered. Miután kimutattam egy efféle feltevés teljesen indokolatlan voltát, arra az eredményre jutottam, hogy a magyar állam közvetlen előzményei a törzsi államok voltak, olyan képződmények, amelyek törzsi keretben léteztek, de immár az államiság számos (de nem mindegyik) ismérvét hordozták. E felfogásom szerint a 11. századi magyar állam nem más, mint egyetlen törzsi állam, az Árpádok törzsi állama kiterjesztése – évtizedes harcok eredményeképpen – a Kárpát-medence egészére.

A dolog azonban nem hagyott nyugodni, és Levedi-könyvem után azonnal elkezdtem az anyaggyűjtést a vármegyék eredetéhez. E munkám *A vármegyék kialakulása Magyarországon* címmel 1988-ban jelent meg. Itt mutattam rá arra, hogy bár *megye* szavunk szláv eredetű, de a szlávból nem közigazgatási egység, hanem határ jelentésben vettük át, és az állammal kapcsolatba hozható értelmét a magyaroknál kapta. Ezzel világosan kiderült: az eddig perdöntőnek tekintett *megye* szó nem szólhat a megyei szervezet szláv eredete mellett. Ugyancsak súlyos jelentéstani és egyéb problémák mutatkoztak a magyar *ispán* szó szláv származtatásával kapcsolatban. Ismét bebizonyosodott, hogy a szavak története nem helyettesítheti az intézmények történetét. Ami pedig az intézménytörténetet illeti, kiderült, hogy a törzsi államokban nem létezett kisebb területi egységekre osztás, azaz közigazgatás. Az első, ide vonható adatok a 11. század elejéről kezdve maradtak ránk, az írnokok frank-latin terminológiával írták le az újonnan létrejött képződményt. Ebből arra a következtetésre jutottam, hogy bizonyos az István és Gizella 996 körüli házassága révén az Árpádok nagyra

nőtt törzsi államába eljutott német (bajor) papok és katonák hozták el ide a területi szervezés vármegyei modelljét. István azonban mindössze a mintát kapta tőlük, vagyis csupán az indíttatást a vérségi alapú társadalmiszervezés közigazgatással történő felváltására, mert hiszen az István korabeli német birodalmi *comitatus* (grófság) átültetéséhez István törzsi államában nem voltak meg a feltételek. Ugyancsak ekkor figyeltem fel általános érvénnyel arra – az egyes részleteket külön-külön már régóta ismertem –, hogy nemcsak a vármegye esetében, hanem egyéb más területeken is hasonló a helyzet: a minta mindenütt német, a tartalom mindenütt magyar. István első okleveleit német császári írnokok írták, de amit az oklevelekbe befoglaltak, magyar problematikát tükrözött. István törvénye nyíltan német mintákat követett nemcsak létében, hanem számos fejezet esetén a német mintákkal szó szerint egyező megszövegezésben is, de sajátos magyar ügyeket tükrözött. István pénzeit német minták szerint verték, ám azok magyarországi bel-, illetve főleg külkereskedelmi célokat szolgáltak. 1990 tájára világossá vált számomra: a 11. magyar állam létrejöttében, felépülésében nem nélkülözötte az idegen mintát, s ez a német volt. Az esetek jelentős részében azonban nem konkrét német intézmények keltek életre Magyarországon, hanem a német kezdeményezések hagyták rajta lenyomatukat a megszülető magyar államon. A magyar állam a német készleteknek saját szűrőjén átbocsátva engedett.

Így jutottam el az 1990-es évek első felében újra ahhoz a kérdéshez, amely már az 1960-as években foglalkoztatott: miként nőtt át, illetve egyáltalán átnőtt-e a nomád idők hagyatéka a 11. századi magyar államba. Ehhez előbb vissza kellett állítanom jogaiba a magyar nomadizmust. Az elmúlt évtizedekben ugyanis alig akadt olyan történetkutató, aki komolyan számolt volna a 10.

századi magyarság nomád voltával. Az adatok összegyűjtése és értelmezése azzal az eredménnyel járt, hogy a forráslehetőségek biztosította valószínűséggel beszélni lehet a 10. századi magyarok nomád életmódjáról. Ezt követően vontam le ennek az életmódtörténeti vizsgálódásnak a politikatörténeti következtetéseit 1995-ben megjelent, *A magyar állam megszületése* című munkámban.

Megismerkedve a nomád világ kutatásának nemzetközi eredményeivel, immár nem okozott komolyabb gondot annak megállapítása, hogy a magyar történelem alapvető cezúrája a 10. század végén húzódik. Ezt megelőzően a magyar politikai szerkezetre az egyre halványuló keleti hatások nyomták rá bélyegüket, István és Gizella házasságától kezdődően viszont fokozatosan a német (bajor) hatások váltak dominánssá. Ráműtöttem arra, hogy az István által létrehozott magyar államot megelőzte egy másik állam, amelyet joggal illethetünk a magyar nomádállam minősítéssel. Ez kazár hatásra (sőt kazár kezdeményezésre) két törzsszövetség, a Hétmagyar és a Háromkavar egybekapcsolásával a Hétmagyar vezetésével a 850-es évek második felében létrejött (szakrális) kettős fejedelemség volt. A magyar nomádállammal a magyarság nomád birodalomhoz (*el*) jutott, maga pedig a török uralmi rendszerekben szokásos terminológia szerint „birodalommal és kagánnal rendelkező nép” lett. A magyar nomádállam rövidesen függetlenedett a Kazár Kaganátustól, majd fénykorát a 9–10. század fordulóján élte. Ekkor szigorúan egy fő uralma alatt

álló politikai képződmény volt. Néhány évtized múltán azonban – a honfoglalással kiszakadván a végtelen steppe világból – az efféle birodalmakra törvényszerűen jellemző módon a magyar nomádállam bomlásnak indult. Az igazi hatalom a törzsfők kezére került, az *d* a törzsek szintjére szorult vissza. Így született meg a bomlás eredményeképpen a nomádállami utat járó törzsi állam. Ez valószínűleg tovább bomlott, atomizálódott volna, ha a történelem ehhez időt adott volna. A Szent István-i magyar állam csak formai értelemben, területileg nőtt ki az egyik nomád törzsi államból (az Árpádok, konkrétan Géza törzsi államából), a tartalmat tekintve annak teljes tagadásaként kelt életre. Ez a magyarzata annak, hogy a 11. században a hajdani nomádállami berendezkedésnek semmiféle nyomát nem látjuk a magyaroknál sem terminológiában, sem az állam felépítését illetően. A váltás radikális volt, és minden régít elsöprő erejű. A hatékony német (bajor) segítség elegendő volt ahhoz, hogy eltakarítsa a színről a nomádállami múlt minden nyomát, de nem veszélyeztette a magyar állam magyar jellegét. Ám amíg a nomádállami hagyományok gyorsan eltűntek a süllyesztőben, addig a nomád és pogány hagyományok még sok időn át szívósan továbbéltek.

Hogy ez az eredmény, amelyre hosszú utat megtéve, olykor vargabetűket leírva jutottam, mennyire képezi a valóságot vagy annak csak egy, bármekkora szeletét is, arról későbbi kutatók és további vizsgálódások hivatottak dönteni.

Az 1998-as tavaszi portyázás

Mi, idei harmadikosok is eleget tettünk kötelezettségünknek: becserkészttük Kelet- és Északkelet-Magyarországot, kardot rántva a lelkünkben és a fejünkben tanyázó homály (esetleg sötétség) ellen. Istennek tetsző cselekedet lehetett ez, mert végig mosolygott ránk az ég, így nagy örömmel teljesítettük a tantervben előírt feladatot. Természetesen nem voltunk a magunk eszére hagyatva: Marjanucz és Kruppa tanár urak vezettek minket.

A kirándulás során központi szerep jutott a templomoknak. És ha a templom a világ kicsinyített mása, akkor a világ csakis gyönyörűséges lehet, mert ezek az épületek nagyon szépek voltak. Árpádok korában épült, fehér falú kis református templomok bújtak elő a tavaszi tájból, s mint fűben talált fénylő gyöngyszemek jelezték eltűnt századok gazdagságát. A vizsolyi és a csarodai templom belső falain a freskók több egymást követő stílus dokumentumai, amelyeket a reformáció hatására meszeltek le. A restaurátorok ügyességének köszönhetően viszont ma már, ha töredékeiben is, de újra láthatók. A tákosi templom festett fakazettás mennyezete olyannyira elbűvölt némelyikünket, hogy csak Marjanucz tanár úr harmadszori felszólítására voltunk hajlandók a buszhoz indulni. Sárközi Szilvinek még így is olyan maradhatnéka volt, hogy felháborodását fejezte ki a sürgetés miatt, mire Marjanucz tanár úr lemondással fenyegetőzött. De a többi felekezet sem szégyenkezhet. A máriapócsi görög katolikus és az egri görögkeleti templom ikonosztázionai előtt csak úgy csattogtak, villogtak a fényképezőgépek.

A várak közül a sárospataki volt a legszebb. Kicsit dideregve lépkedtünk a fehér falak közt, de a lovagterembe érve pár percre megfeledkedtünk a hidegről. Ugyanis itt az

idegenvezető arra kért bennünket, hogy énekeljünk valami szépet. A csoport a hittanosokat bízta meg, hogy találjanak ki valamit, mire ők rövid tanakodás után elkezdték a Himnuszt.

A füzéri és a regéci várat a császáriak 1685-ben lerombolták, de hiába: nekünk a romok is szépek voltak. S szépek voltak a hollóházi porcelánok, az aggteleki cseppkövek, a Munkácsy-festmények és szépek a csónak alakú kopjafák Szatmárcsekén. Jó volt nézni őket. És jó volt hallani a Bordalt Erkel szülőházában, a tárogató hangját a sárospataki várban, s társaink hangját a buszban, ahogy a Székely Himnuszt énekeltek. És énekeltek szerelemről, elmúlásról. Szalonnát sütöttünk a Szalajka völgyében. Szídtuk a szelet, hogy ránk fújja a füstöt.

Gazdag zsákmánnyal tértünk haza: gazdagodtunk tudásban, érzelemben. Idegenvezetők, lelkészek oktattak, amerre csak mentünk, s ahol ezek nem voltak, ott társaink álltak elő rövid referátumaikkal. A nyírbátori református templomnál se idegenvezető, se referáló nem volt, így Kruppa Tamás vonult – „Akasztják a hóhért!” felkiáltások közepette a templomba, hogy rögtönzött előadást tartson a Báthoriakról.

De szellemi táplálék mellett az érzelmi ugyanolyan fontos. Seregnyi emlék, amelyeket felsorolni nem is lehet, melyekről napokig lehetni beszélni. Beszélni pl. arról, amikor a társaság este a szállás körül csoportokba verődve kétségbeesett kóválygásba kezdett, hátha rálel egy kocsmára vagy bulira. Közlebb kerültünk egymáshoz és új barátokra leltünk. Ez a hat nap fontos volt. Kellett ahhoz, hogy feltöltődjünk, hiszen lámpások, fáklyák leszünk mi, kik bevilágítjuk majd az utat apró porontyok előtt.

ERDÉLYI MÓNIKA

„GYŐZELMÜNK KOVÁCSAI”

VI. GYŐZELMÜNK ÉS VASUTUNK KOVÁCSAI MEGPIHENNEK PÁR PILLANATRA, HOGY TÁJÉKOZÓDJANAK A GAZ IMPERIALISTÁK KOREAI MEGSZÉGYENÜLÉSÉRŐL. A HÁTTÉRBE SÖTÉTLŐ EGYKORI NÉMET BIRODALMI, AZÓTA SZOVJET HADIZSÁKMÁNNYÁ LETT TEHERKOCSI TANÚSKODIK ARRÓL, HOGY KINEK, MIT, MENNYIÉRT DOLGOZTAK A LANDLER JENŐ JÁRMŰJAVÍTÓ MUNKÁSAI 1952-BEN (MÁTHÉ ZOLTÁN GYŰJTEMÉNYÉBŐL)

„Tudomány – közérthetően”

RICHARD LEAKEY:

Az emberiség eredete

Bp., 1995, Kulturtrade Kiadó.

* * *

A könyv szerzőjét joggal nevezhetjük a világ legismertebb, s az egyik – a szakma által is – legelismertebb embertankutatójának. Szenzációs afrikai feltárásaival – híres ásatása, az 1972-ben a kenyai Rudolf-tónál végzett kutatásainak eredményeképpen olyan leletek kerültek napvilágra, melyek alapjaiban változtatták meg az ember evolúciójának hagyományos elméletét – döntő irányt jelölt ki az emberré válás kutatásában.

Minden bizonnyal szüleitől örökölte a legendás „Leakey-szerencsét”, mivel ő talált rá 1984-ben a Turkana-tó partján a *Homo erectus* több mint másfél millió éves csontdarabjaira.

Bizonyította azt az elméletet, mely megdöntötte az egyágú folyamatos fejlődés teóriáját, s a tevékenysége által előkerült különféle emberősök némelyikét az evolúció kihalásra ítélt mellékágának tekintti, azt tartva, hogy az eltérő típusok akár egymás mellett is élhettek hajdanán, míg a fejlettebb forma uralkodóvá nem vált.

A világhírű antropológus 1995-ben a VILÁG – EGYETEM sorozat számára írt könyvben foglalta össze a legújabb kutatási eredményeket, amelyek hozzásegítik az olvasót ahhoz, hogy mind pontosabb válaszként fogalmazódjon meg számára a válasz a kérdésre: Mi tette emberré az embert?

S hogy miért érdekes e kérdésre megtalálni a választ? Leakey könyvében megadja a választ. Azért, mert olyan faj vagyunk, mely kíváncsi a természetre, mely körülveszi, s arra a helyre, melyet benne elfoglal. Tudni akarjuk, tudnunk kell, hogy honnan jöttünk és hogy hová tartunk. A fosszilis leletek

összekötő kapcsot jelentenek saját múltunkkal. Ezek feltárásával, a Leakey-éhez hasonló interpretálásával, s az általuk nyújtott támpontok értelmezésével mélyebben bepillanthatunk a természet munkájába s az ember fejlődéstörténetébe.

Ami rendkívül szimpatikus a könyvben az az, hogy az író Leakey szándékosan mellőzi a terminus technikusok indokolatlan mennyiségű használatát, s ezáltal könnyen olvashatóvá és könnyen megérthetővé válik a mű, segítve minket a lényeg megértésében. Külön hab a tortán, hogy a világhírű antropológus rendkívül jó tollforogónak is bizonyult, így méltán nevezhetjük – s nem lekicsinylésképpen – ezt a könyvet ismeretterjesztő és népszerűsítő munkának is, tudományosságán túl, természetesen.

Imponáló továbbá Leakey szerénysége és őszintesége is, mely végigvonul a munkán. Őszinte azért mert bevallja, hogy az utóbbi három évtizedben hatalmas fejlődésen átment tudományágban sokszor parázs viták támadnak a szakemberek között, s nagyon sok kérdés még nyitott, vagy nem biztos rá a válasz, s szerény azért, mert e vitás kérdéseknél, nem bizonyított nézetkülönbségeknél minden lehetséges választ megad, s csak ezután jelzi, melyik az, amely a legközelebb áll hozzá.

A könnyebb megértést segíti a magas színvonalú illusztrációs anyag, amely éppen annyi, amennyinek lennie kell. Se nem sok, se nem kevés. A térképvázlatok és egyéb ábrák jól megszerkesztettek, átláthatóak, informatívak, a koponyacsontokat ábrázoló grafikák aprólékosan kidolgozottak, szépen megrajzoltak.

A könyv, mint a fent említett sorozat valamennyi kötete, a világ huszonhat

országában egyidejűleg jelent meg, mindehől rendkívüli sikert aratva.

Bátran elmondhatjuk, hogy *Az emberiség eredete* mind tartalmát, mind külalakját tekintve tudományos-ismeretterjesztési cse-

megének számít, hiszen az emberi faj származásáról vallott legújabb nézeteket adja át olvasójának – közérthetően.

DÖBÖR ANDRÁS

Házunk tája

1. Ősi igazság, hogy az a legkevésbé feltűnő, ami leginkább szem előtt van. Gyakran a fák takarják az erdőt. Így voltunk ezzel a *Szegedi Középkorász Műhely* esetében is. Léte, megalakulása óta (1992) evidens volt számunkra, s kötetenként kézbe véve a természet nem is vettük észre, hogy közben meghatározó kutató bázisává vált a magyar középkortörténetnek.

Hosszú vajúdás, közel két évtizedes kemény, következetes munka, s nem kevés harc árán sikerült egy maroknyi, Kristó Gyula köré szerveződő csoportnak elérnie, hogy jegyezzék a szegedi középkorkutatást. Nem szólva most a számos vagy inkább számtalan cikkről, tanulmányról népszerűsítő munkáról, jegyzetről és tankönyvről, amely a műhely tagjainak tollából került ki, még csak az olyan grandiózus vállalkozásokról sem szólva, mint a *Korai magyar történeti lexikon* (főszerk.: Kristó Gyula, szerk.: Makk Ferenc és Engel Pál; Bp., 1994, Akadémiai Kiadó), itt csupán két könyvsorozatáról teszünk említést.

Az alakulás évében jelent meg a Szegedi Középkortörténeti Könyvtár sorozatának első kötete Kristó Gyula sorozatszerkesztői vállalásával, s jelenleg – bő öt esztendő alatt – immár a 15. kötet várja megjelenését. A *Középkori históriák oklevelekben (1002–1410)* a magyar oklevelezés gyakorlatában jelentkező bőbeszédű narrációkat szedte csokorba, hogy kiegészítést nyújtson az elbeszélő forrásokhoz (1992), a *Magyar külpolitika (896–1196)*, Makk Ferenc munkája három-

száz év történetét mutatja be, s különösen jól sikerültek a 12. századi – melynek a szerző valódi specialistája – fejezetek (1993). Harmadik kötetként Kristó Gyula *A Kárpát-medence és a magyarság régmúltja (1301-ig)* című műve látott napvilágot. A tömör előadású munkáról hallgatóink tüstént felfedezték, hogy tankönyv-helyettesítő összefoglalás, amely kiválóan segíti a felkészülést (1993). Újabb forráskiadás volt Lodovicus Tubero *Kortörténeti feljegyzések (Magyarország)*, azaz a szerző *Commentarii de rebus suo tempore gestis* című művének Blazovich László és Sz. Galántai Erzsébet tolmácsolásában bemutatott, hazánkra vonatkozó fejtegetései (1994). Követte ezt egy második, *Kun László emlékezete* (1994), és egy harmadik, *Szent Istvántól Mohácsig (Források a középkori Magyarországról)* (1994). A honfoglalás millicentenáriuma tiszteletére jelent meg az impozáns terjedelmű, apró részletekre is kiterjedő magyarázatokkal ellátott forrásgyűjtemény, *A honfoglalás korának írott forrásai* (1995), amelyet egy monografikus igényű feldolgozás követett Kristó Gyula tollából *A magyar állam megszületése* címmel (1995). Az újszerű megközelítésnek akár kiegészítő kötete is lehetne az alkotó éveit teljében hirtelen elhalálozott kiváló szerző, Jánosi Monika *Törvényalkotás a korai Árpád-korban* című torzóban maradvány nagyszerű dolgozata (1996). Évszázados és máig befejezetlen tudományos viták involválták Kristó Gyula témáját *A székelyek eredetéről* (1996), bilinguis kiadásban látott napvilágot Font

Márta *Magyarok a Kijevi Évkönyvekben* című forrásválogatása (1996), amelyet Kristó Gyula nagy elméleti fejtegetése, *A magyar nemzet megszületése* követett (1997). Új kutatási területet, a történeti helynévtant kapcsolta be a sorozatba K. Fábián Ilona *A Váradi Regestrum helynevei* című adattára (1997), s a közelmúltban jelent meg a millicentenárium eredményeit is összegző, minuciózus okfejtésekbe is bátran bocsátkozó kötet, Tóth Sándor László alkotása *Levediától a Kárpát-medencéig* címmel (1998). Érthető tehát, hogy nagy érdeklődéssel várjuk e nagy értékeket felvonultató sorozat újabb, 15. kötetét, mely megjelenés előtt áll, s *Az államalapítás korának írott forrásai* címet viseli.

2. A Szegedi Középkorász Műhely másik óriási volumenű vállalkozásaként indult az Anjou-kori oklevelek teljes gyűjteményének regestáit közreadó sorozat, amely nem kevesebbet tűzött ki célul, mint, hogy egy évtized leforgása alatt közzéteszi Károly Róbert korának (1301–1342) valamennyi diplomáját az említett formában. A sorozat ugyan 1990-ben indult az első kötettel (Kristó Gyula), majd hamarosan követte a második (Blazovich László–Géczi Lajos), s e vállalkozás kezdeti sikereinek nem kis része volt a Műhely megalakulásában, amely aztán ugyancsak letéteményese lett az *Anjou-kori Oklevéltár* (Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrancia) kiadásának (sorozatszerkesztő: Kristó Gyula, Blazovich László, Érszegi Géza és Makk Ferenc közreműködésével). Az okmánytár évről-évre halad, bár közrebocsátása az elkészülés sorrendjében történik, eddig 9 vaskos kötet jött ki a nyomdából (I–V., VII–IX., XI.), de már megjelenés előtt áll a jubiláló 10. kötet is. Azt mondhatjuk tehát, hogy a Kristó Gyula és Makk Ferenc szerzőpárossal induló szegedi történeti iskola már eddig is megteremtette kiváló gyümölcsseit, s reméljük, hogy az 1993-ban a JATE

BTK-n beindult medievisztika képzés tovább fokozza e sikereket.

3. Tanszékünk baráti körének tagja, a neves ifjúságkutató, Gergely Ferenc a közelmúltban több munkát is közzétett. Korábban kiadott kötetei a levante intézmény majd a magyar cserkészlet történetéről már bizonyították kutatói kvalitásait, következetes és szívós anyaggyűjtését, gondos rendszerezését és tudományosan megalapozott következtetéseit. Olvasmányos, ugyanakkor a szakmai követelményekből fíkarcsnyit sem engedő stílusa külön is említést érdemel. A Püski kiadónál jelent meg (1997) új monográfiája, *A magyar gyermekvédelem története (1867–1991)*. Nem taglalva most e munka erényeit, egyetlen gondolatot szeretnék kiemelni a szerző összegzéséből. „Hiába múlt el több mint 100 év a gyermekvédelem új- és legújabbkori történetéből, a társadalom zöme ma sem értékeli, még kevésbé tudja, hogy mit is jelent a gyermekvédelem, milyen nagyságrendű problémája ez az adott közösségnek, melyek a vele kapcsolatos legfontosabb teendők és abból kinek-kinek mi a része.” Szinte mindenki az állami gondozottakra gondol e téma kapcsán, „holott már a dualizmus korában jelezték, követelték, hogy a társadalom és az állam különös gondoskodását terjesszék ki, ki kell terjeszteni a felnövekvő évfázatok, generációk, a magyar ifjúság egészére.” Hogy a téma ma is mennyire aktuális, s a múlt feltárása mennyit segíthet, ha egyáltalán eljut az ezért felelősök tudatáig, azt hiszem nem kell ecsetelnem.

Ugyan e témában elmélyülve írta *A Gyermekbarát Mozgalom története és válogatott dokumentumai (1917–1997)* kötetét (1997). A kiváló problémalátásról tanúskodó bevezető tanulmányt a legfontosabb vonatkozásokat, összefüggéseket, problémákat bemutató (és nem a „leghivatalosabb”) dokumentumok sora követi. E két alapvetően fontos munkát nemcsak az intézménytörténettel,

ifjúságtörténettel foglalkozók, hanem minden pedagógia szakos, sőt valamennyi pedagógus figyelmébe ajánlhatjuk.

Gergely Ferenc harmadik 1997-ben megjelent kötete *Baja 1956* címet viseli. Látszólag kilóg a sorból eddigi alkotásai közül, de ha figyelembe vesszük, hogy a helyi III. Béla Gimnázium volt az egyik gócpontja a forradalmi szervezkedésnek, ahol a szerző fiatal tanárként került az események sodrába, be kell látnunk – kötetéből is ez derül ki –, hogy a reábízott ifjúságért minden helyzetben és feltételek között felelősséget vállaló pedagógus vetette papírra a dokumentumok tükrében, szubjektív élményeit is maximális objektivitásra törekedve közlő, eseménytörténetet, s egészítette ki a kötet második felé adó (elérhető!) dokumentumgyűjteménnyel. Könyve így sokkal több, mint egyszerű helytörténeti értékelés.

4. A Magyarországi Románok Kutatóintézet (Institutul de Cercetari al Romanilor din Ungaria) új kiadványa nemcsak egy mindenki figyelmébe ajánlható bibliográfia (Bibliografie. Gyula, 1998), hanem ajánlható azért is egyrészt mert főiskolánk Román Tanszékének tanárai, jeles kollégáink (Petrusán György, Kozma Mihály, Hoczopán Anna, Bucin Michaela) és volt hallgatóink (pl. Csobai Ilona) könyvészeti vonatkozásait közli, másrészt pedig mert a magyarországi románságra vonatkozó legújabb irodalomról annotált bibliográfiát közöl. A nemzetiségi kérdésekkel foglalkozók, nemzetiségkutatók tehát nem kerülhetik meg a kiadványt.

5. A JGYTF fennállásának (jogelődeit is beszámítva) 125. évfordulójára megjelent dr. Békési Imre főigazgató gondozásában a *Szegedi Tanárképző Főiskola 1873–1998* című kötet, mely két részre tagolódik, tartalmazza egyrészt a tanintézet 125 éves történetét az ismert intézménytörténész és pedagógiai szakíró kollégánk, Dr. Bereczki Sándor tollából, továbbá a 125 év oktatói közül a (főiskolai) tanárok és docensek, sőt a huzamosabb ideig itt oktató tudósok (esetünkben *Banner János, Benda Kálmán, Karácsonyi Béla, Palásti László* stb.) személyi adatait is. Az Almanachot Dr. Apróné Dr. Laczó Katalin és Dr. Pitrik József állította össze és szerkesztette. A dicsérő jelzőkkel most takarékoskodnánk, nehogy „a maga lovát dicsérő kupec” látszatát váltsuk ki, elég csupán ha a majd 600 oldal terjedelembre, a közel harmadfél száz oldalas történetre és a több mint háromszáz almanach-tételre hivatkozunk; s arra, hogy a kiadvány közel sem teljes, ugyanis követni fogja az egyes tanszékek történetét magába foglaló kötet, amely az e kötetből kimaradt oktatókról (adjunktusok, tanársegédek, gyakornokok stb.) is közli a legfontosabb adatokat, kitérve a különféle szervezetek (szakszervezet, párt, ifjúsági szervezetek és csoportosulások, baráti társaságok stb.) históriájára, továbbárnyalja majd a Bereczki Sándor által felrajzolt átfogó tablót főiskolánk múltjáról, életéről.

SZEGFŰ LÁSZLÓ

Válogatás a Rákosi-rendszer anekdotáiból

Adomazgaza: Kiss Gábor Ferenc

(Forrás: *Történelmünk humorban. Ferenc Jóskától – Antall Józsefíg. Szerk.: Szenes Imre.*)

Látogatás

Rákosi iskolát látogat. Ennek során megkérdezi a gyerekektől:

– Hogy lettem én az ország vezére?

Az utolsó sorban Mórica odasúgja a padtársának:

– Érdekes, a papám is ezt kérdezte az este.

Javított felelet

A falusi pártiskolán eljött a vizsga ideje. A tanulók egyszerű kérdések alapján számolnak be tudásukról.

– No, János bácsi, milyen ember Rákosi elvtárs?

János bácsi gondolkodik, hogy hogyan is mondja, aztán vontatottan kiböki:

– Hát... Lehetne rosszabb is.

– Mit beszél? – kiállt rá a vizsgáztató. – Azonnal vonja vissza!

– Visszavonom kérem – mondja csendesen János bácsi –, rosszabb már nem is lehetne.

Aki méltóságos is lehetne...

Egy régi pesti bérház emeleti lakója ordítva hívja:

– Viciné! Viciné!

Az egyik földszinti lakásból méltatlanul előkerül a terebélyes alházmesterné, és hangosan visszakiabál:

– Mi ordibál, nem vagyok én süket. Különben is, vegye tudomásul, hogy a férjem mint munkakáder tegnap óta államtitkár. És ha nincs ez a rohadt rendszer, akkor én most méltóságos asszony volnék...

Mindennapi kíván(csi)ság

Az öregedő Kohn mindennap vesz egy

Szabad Népet. Ránéz az első oldalára, aztán a lapot az utcai szemétygyűjtőbe dobja. Két hét múlva a kíváncsi újságárus megkérdezi régi ismerősét:

– Hogyhogy olyan hamar eldobja az újságot? Hát mit keres benne Kohn bácsi?

– A gyász híreket – válaszol az öreg.

– De azok a hátsó oldalak egyikén található.

– Nyugodjon meg – mondja tapasztalt újságolvasóként –, amit én keresek, az oly sokunkat érdekel, hogy az az első oldalra kerül majd...

Abszolút...

– Ki az abszolút éber?

– Aki kesztyűjét felhúzása előtt alaposan megnézi: nincs-e benne az ellenség keze.

* * *

– Mi az abszolút osztályharc?

– Mikor a pártház macskája kergeti a templom egerét.

Az éjszakai portás

A Horthy-hadsereg egy volt magas rangú tisztjét a felszabadulás után menesztik, s minthogy elérte a korhatárt, nyugdíjazzák. Kevesellt nyugdíja kiegészítésére elhelyezkedik a vasipar egyik nagyüzemében éjszakai portásként. Egy ellenőrzés során az igazgató éppen szunyókálva találja az öreget. Dühösen felrázza őt és keményen letolja:

– Hogy merészel munkája közben aludni?! Most a termelés is az osztályharc egyik frontja! Eszerint kell itt is helyállni! Volt maga katona?

– Igen voltam! – válaszol az öreg.

– És vajon ott mit mondtak magának, ha szolgálat közben elbóbiskolt?

– Szunyókálunk, tábornok úr, szunyókálunk?

Napellenző

– Mit csinál Rákosi elvtárs, amikor délben kiáll a Parlament erkélyére?

– Szeme fölé tartja a nyitott tenyerét napellenzőnek. Más ellenzője úgyszincs.

Félelem elleni nyugtató

Sztálin halála után a magyar gyárakban, közintézményekben is elrendelik a gyászt. Ez többnyire úgy zajlik, hogy a dolgozók

egy nagy terem fekete drapériás asztalára helyezett gyászszalagos Sztálin-kép előtt róják le végtisztességüket. A tiszteletadásra várakozók sorában Kohn bácsi is ott lépeget. És életlenül mögötte halad a párttitkár, aki észreveszi, hogy Kohn bácsi erősen remeg. A titkár azt hiszi, hogy Kohnt a „nagy vezér” halála rendíti így meg. Ezért nyugtatóan súgja neki:

– Ne féljen, Kohn elvtárs! Sztálin elvtárs meghalt, de szelleme örökké él majd!

Kohn bácsi halkán maga elé mormolja:

– Hiszen én éppen ettől félek...

„SOSEM LESZ VÉGE?”

VII. JELLEGZETES HANGULATKÉP A ZSÚFOLT KELETI PÁLYAUDVARRÓL EGY ZIMANKÓS HÉTFŐI NAPON, 1954. DECEMBER 13-ÁN. NÉHÁNYAN MEGTÁRGYALJÁK A VILÁG FOLYÁSÁT A SZERELVÉNY BETOLÁSÁIG.

„MEDDIG MARADNAK EZEK?” – „SOSEM LESZ VÉGE?”

(MÁTHÉ ZOLTÁN GYŰJTEMÉNYÉBŐL)

Számunk szerzői

BODNÁR TAMÁS hallgató (JGYTF); BOGDÁNY GYULA tanár (Kecskemét); CZAGÁNY GÁBOR hallgató (JGYTF); DEMÉNY LAJOS, DR. történész, nyug. egyetemi tanár (Erdély); DÖBÖR ANDRÁS tanár, hallgató (JGYTF–ME BTK); ERDÉLYI MÓNIKA hallgató (JGYTF); FEJÓS SÁNDOR tanár, hallgató (JATE BTK); FORRÓ LAJOS tanár, hallgató (JGYTF); HEGYI GERGELY hallgató (JGYTF); JAKSA HELGA tanár, hallgató (JATE BTK); JANCSAK CSABA tanár, hallgató (JGYTF–JATE BTK); KISS GÁBOR FERENC tanár, hallgató (JGYTF–JATE BTK); KLÁBEN GYULA hallgató (JGYTF); KRISTÓ GYULA, DR. történész, akadémikus, tanszékvezető egyetemi tanár (JATE BTK); LÁNYI ERNŐ vasúttörténész (Budapest); NAGY TAMÁS tanár (Tatabánya); PAPP GÁBOR hallgató (JGYTF); SCHMIDT GÁBOR tanár, hallgató (Hittudományi Főiskola–JATE BTK); STANKOVITS GYÖRGY, DR. tanár, jogász (Körmend); SZEGFŰ LÁSZLÓ PÉTER tanár (Szeged); SZEGFŰ LÁSZLÓ, DR. tanszékvezető főiskolai tanár (JGYTF).

SZEMED A PÁLYÁN LEGYEN!

VIII. HATVANHÉT TEHERKOCSIBÓL ÁLLÓ HATALMAS IRÁNYVONAT
INDUL A BÁNYÁSZNAP ALKALMÁBÓL KISTERENYE PÁLYAUDVAR-
RÓL SZOLNOKRA 1954. SZEPTEMBER 5-ÉN. VASÚTI ÉS ÁVH-S
TISZTEK FIGYELIK FÉLTŐ GONDDAL A TRUMAN NÉVRE KERESZTELTE
AMERIKAI EREDETŰ GŐZMOZDONY (MÁV 411 SOR.)
VONTATTA SZERELVÉNY INDULÁSÁT
(MÁTHÉ ZOLTÁN GYŰJTEMÉNYÉBŐL)

SZEMED A PÁLYÁN LEGYEN!

IX. FARKAS SANYI BÁCSI,
A KOMÁROMI ÁLLOMÁS
ALSÓVÁLTÓKEZELŐJE A
LEGTELJESEBB ÖSSZHANGBAN
DOLGOZIK A VÉLTÓÁLLÍTÓ
TORONNYAL. FELELŐSSÉGTEL-
JES MUNKÁJUK BIZOTSÍTJA
AZ ŐSZI FORGALOM BALESET-
MENTES LEBONYOLÍTÁSÁT
(MÁTHÉ ZOLTÁN
GYŰJTEMÉNYÉBŐL)

X. BEBRITS LAJOS,
A „VÖRÖS VASMINISZTER”
MEGNYITJA A TISZAUG
(LAKITELEK) – KUNSZENT-
MÁRTON KÖZÖTTI VASÚT-
VONALAT 1952. MÁJUS 18-ÁN
(MÁTHÉ ZOLTÁN
GYŰJTEMÉNYÉBŐL)

„A SZOCIALISTA SZELLEM VASÚTJA”

XI. 1951. MÁJUS 19-ÉN MEGSZÜNT AZ OSZTÁLYTÁRSADALOM TORZULÁSAINA EMLÉKEZTETŐ 1., 2. ÉS 3. KOCSIOSZTÁLY A BELFÖLDI VASÚTI KÖZLEKEDÉSBEN.

EZENTÚL A *PÁRNÁS* ÉS *FAPADOS* MELLÉKNEVEK HIVATOTTAK AZ UTAZÁS MINŐSÉGI KÜLÖNBSégeIT KIFEJEZNI. AZ ADDIGI 1. ÉS 2. OSZTÁLYÚ SZEMÉLYKOCSIKAT –/A LEGRÉGEBBIEK KIVÉTELÉVEL – PÁRNÁS KATEGÓRIÁBA SOROLTÁK, ÍGY A VÁLTOZTATÁS A KÖZÉPRÉTEGEKET HÁTRÁNYOSAN ÉRINTETTE, MERT ŐK AZ ADDIG ÁLTALUK HASZNÁLT 2. OSZTÁLY HELYETT

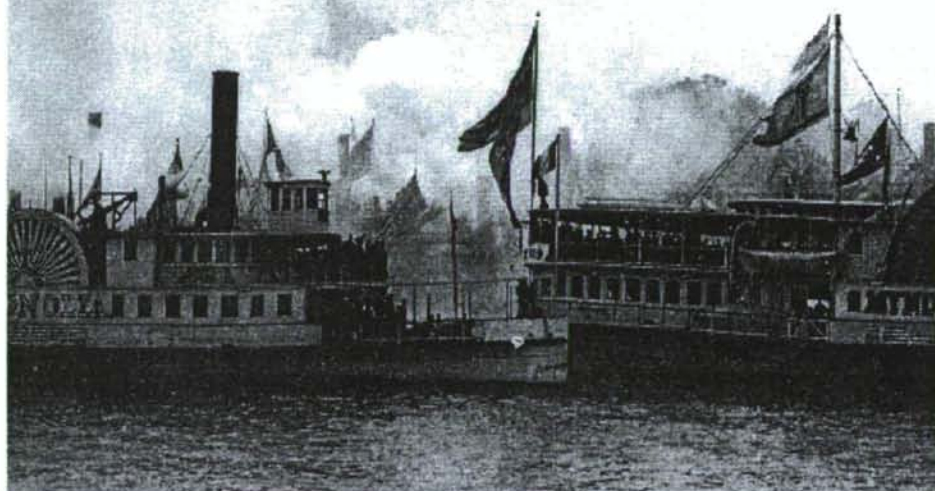
FAPADOS ÜLÉSEKRE KÉNYSZERÜLTEK.

1957. Szeptember 22-én az azóta is használt 1. és 2. osztály visszaállításával végül visszatértek az európai normákhoz (MÁTHÉ ZOLTÁN GYŰJTEMÉNYÉBŐL)

Szofi Education

CIT

Certified Information Technologist

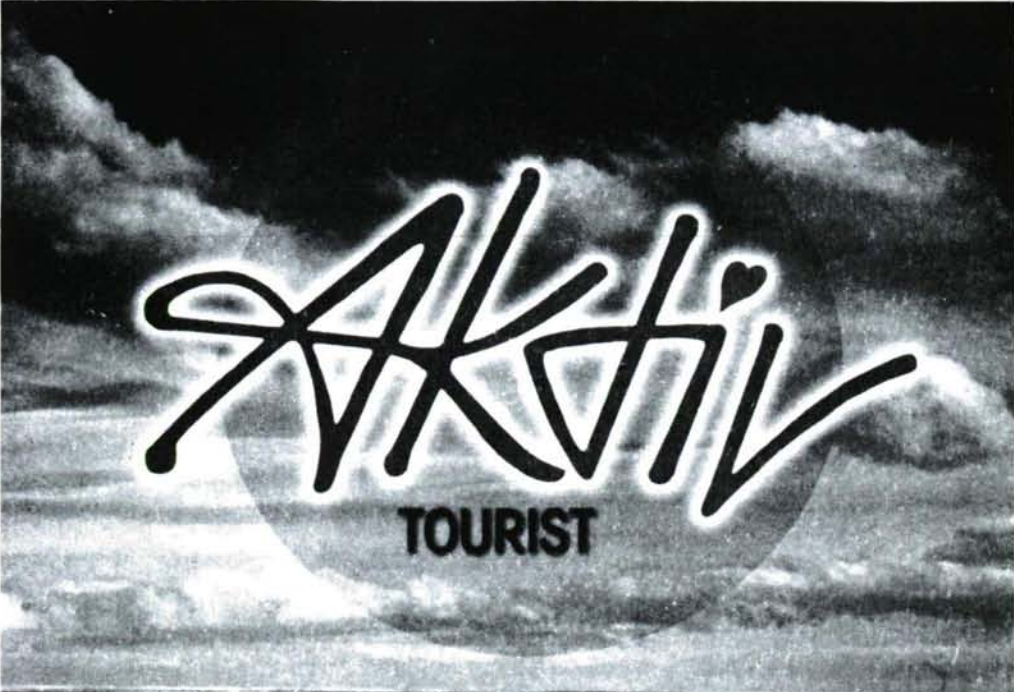
Amit mindenkinek tudnia kell: szövegszerkesztés, táblázatkezelés, alkalmazói szintű gépkezelési ismeretek, internetworking.

Közgazdász hallgatókunk ajánljuk: speciális táblázatkezelő kurzusainkat, ahol a gazdaságstatisztikában tanultakat a gyakorlatban is kipróbálhatják.

Informatikus hallgatóknak ajánljuk: Windows NT, UNIX, Novell Netware, Adatmodellezés, SSADM, Szervezőmódszertan, Számítógép-hálózati rendszergazda, C, C++, Visual C, ORACLE kurzusainkat

Főállású oktatógárdánk, korszerű hardver és szoftver környezetünk, reprezentatív oktatótermeink garantálják képzéseink magas színvonalát. Képzéseinket a térség nagyvállalatai akkreditálták és ajánlják Önnek.

Szofi Magyar-Amerikai Informatikai Oktató- és Konzultációs Központ
Tanulmányi Osztály: Szeged, Boldogasszony sgt. 44. Tel.: 48-77-65, Web: WWW.SZOFI.HU

AKTÍV

TOURIST

Utazások szervezése (kül- és belföldi, egyéni- és csoportos be- és kiutaztatások) ♥ Szakmai- és tanulmányutak (nemzetközi szakvásárok, kongresszusok, üzleti utak) ♥ Aktív utazások (kerékpár- és vízitúrák, síutak) ♥ Rendezvényszervezés (kongresszusok, kiállítások) ♥ Kiadványok készítése (prospektusok, szórólapok, könyvek) ♥ Repülőjegyek (a világ minden tájára) ♥ Nemzetközi menetjegyek (autóbusz, vonat, hajó, komp) ♥ Szállodai szobafoglalások Európában és a tengeren túlra, igény szerinti ellátással ♥ Utazási biztosítások (BP, BBP, apex útlemondás) ♥ Speciális szolgáltatások (Rent-a-Car, belépőjegyek) ♥ Vadásztatás

AKTÍV TOURIST UTAZÁSI IRODA KFT

H-6722 SZEGED, DÁNI u. 7. Tel./Fax: (62)431-708, 481-562

<http://www.aktivtourist.hu> E-mail: aktivtourist@mail.mata.v.hu

MIT NEKEM ODOL PASZTA...

ÖNTUDATOS KOMMUNISTA KALAUZNŐ MOSOLYOG
A PROPAGANDAFOTÓS LENCSEJÉBE 1952-BEN.

HAGYOMÁNYAINKHOZ HÍVEN JELEN LAPSZÁMUNKAT IS TÖRTÉNELMI ÉRTÉKŰ FOTÓKKAL
ILLUSZTRÁLTUK. KÜLSŐ MUNKATÁRSUNK, MÁTHÉ ZOLTÁN FOTÓGYŰJTEMÉNYÉBŐL
EZÚTTAL A RÁKOSI-ÉRA VASÚTI VILÁGÁT BEMUTATÓ FOTÓKAT VÁLOGATTUNK.
ARCCAL A VASÚT FELÉ, GERŐ A HÍDVERŐ, KÍMÉLETLEN HARC A SZABOTŐRÖK, MUNKALASSÍTÓK,
KOC SIRONGÁLÓK ... ÉS PERSZE AZ IMPERIALISTÁK ELLEN.
BITÓRA LÓGATOTT MÁV-ELNÖKÖK ÉS FORGALMISTÁK.
NEM VOLT RÉG, NEM VOLT SZÉP, DE –SAJNOS –IGAZ VOLT...